

ODSEVANJA

Koroška,
jesen –
zima
2006

63
64

revija za leposlovje in kulturo

OBZELUJANJE

1500 SIT
6,26 EUR

NA PLATNICAH

*Skleda
Ocean-Atoll
- design
Davorin Horvat
(foto
Tomo Jeseničnik)*

Vaza Oslo - design Brigita Lekše (foto Tomo Jeseničnik)

Kazalo

Anja Ramšak	IN KO ZRASTEM JAZ	4
Barbara Žvirc	LJUDJE ODHAJAJO	6
Marijana Vončina	SVET NI ČRNO-BEL	7
Jani Rifel	SPREGLED	8
Gorazd Mlinšek	KRPUHOV KLOBUK	9
Peter Petrovič	REZINA TORTE	11
Franc Vezela	NA SODIŠČU	15
Janez Žmavc	V ISKANJU IZGUBLJENEGA MIRU	18
Marjan Kolar	VARUH PEPELA	21
Rajka Medunc	KATRA	24
Alojz Krivograd	ŠOLANJE POD HITLERJEM (Spomini napisani 2004. leta)	29
Aleksander Camlek	MOJI SPOMINI NA VITOMILA ZUPANA	35
Irma Marija V. Kolar	BRANJE IN LITERARNO USTVARJANJE	41
Boštjan Temnik	KIPARSKA TERMINOLOGIJA IN TIPOLOGIJA	47
Helena Merkač	BOLETI OD ŽIVLJENJA, NE OD SMRTI	51
Helena Merkač	RIFLOVO ČISTO	52
Helena Merkač	ZBORNİK OB 900-LETNICI ŠMARTNA PRI SLOVENJ GRADCU	53
Franček Lasbaher	KOROŠKA V SLOVENSKEM VELIKEM LEKSIKONU	54
Franček Lasbaher	ORMOŠKI ZBORNIKI in nekaj primerjav s tovrstnimi slovenjegraškimi tiski	56
Brigita Rajšter	LJUBA PRENNER	60
Bojana Verđinek	FOLKLORNI DOGODEK V BUČINEKOVI GOSTILNI V ŠMIKLAVŽU	73
Andrej Makuc	PIREDITVE OB 100. OBLETNICI ROJSTVA DR. LJUBE PRENNER	82
Andrej Makuc	NAČRT ZA GRAFIKO ŠT. 63	86
Aleksandra Rošer	KRONOS - projekt mladih december 2005-november 2006	90
Aleksandra Rošer	V. LIKOVNE KOMUNIKACIJE BRDA 2006	92
Veronika Mravljak	VII. PESNIŠKA OLIMPIADA V DRAVOGRADU	93
Stanka Blatnik	28 VITAMIN - Dodana vrednost	94
Andreja Gologranc	KRONIKA KULTURNIH DOGODKOV APRIL-OKTOBER 2006	98
Peter Slemenik	BANKA KOPER - Poslovna enota Slovenj Gradec sponzor 63./64. številke ODSEVANJ	103
B. P.	PONUDBA ZALOŽBE CERDONIS	104

ODSEVANJA

POEZIJA

PROZA

**SPOMINI
ESEJISTIKA**

RECENZIJE

**FILM
KULTURA**

OBLIKOVANJE

POKROVITELJ

Anja Ramšak

IN KO ZRASTEM JAZ

LEPOSLOVJE

zažgi

*vso slepo vero,
ki čaka
na še eno peripetijo.
priznaj,
človek ne zmore idile
in greh je,
ko (p)ostaneš nič.
ne trati časa
z mantiko,
raje zatri ekstatičnost,
zamrzni svojo podobo.*

izvržem

*neskladje,
misel.
izvržem
tebe,
sebe,
obraz.
izvržem
živobarvno fabulo.
izvržem
razhajanje,
ednino in dvojnost,
dež.
jutri
izvržem.*

naj gniloba

*zapolni
mrtva srca.
vredna sem
kos mesa.
žarkost impresije
zadrži zase,
ničvredna tegoba.
crkni.
in kadarkoli
zagledaš moj dovtip,
to nisem jaz.
nadrealizem
dopušča mrzkost navdiha.
crkni dvakrat.
zame in za vilihji svet.*

zatrto, strto

*budim čas.
omamljen ždi
nekje pod mojim svetom.
v človeškem,
se zdi.
nad lačno izpraznjenostjo.*

*daj, mini,
čim prej!
da se nov dotik konča,
poslovi od večnih misli.
da se stokrat razžrto, četrt mrtvo
niti ne vonja več.*

KRONOS: Žiga Rošar, 4 D, detajl

*in ko zrastem jaz
nad meter in pol
še kar pametujem
o žlahtni vsakodnevnosti,
se ne navajam
na vrtenje okoli svoje osi.
opiram se na tisto znano,
ki ni usahnilo
niti ob mojem potopu.
padam skozi gosto meglo,
počasi,
kajti včasih me ujame oblak,
ki dvigne mojo razoranost
nazaj na začetek megle,
da se vse ponovi,
še enkrat,
intenzivneje.
in kdaj
dosežem tla?
ko mojo glavo
prevzame srd,
moj glas zamenja
navidez roteče rjovenje
in jaz postanem
tisti nekdo,
ki provocira samega sebe?
to zavrnem.
brezkompromisno izpustim
s šopom drugih pisano raznovrstnih tragedij
nekam proti aorti tujega hlepenja.*

*rada bi se poetično izognila pripovedi,
pa manjka metafor, zaklada in subtilnosti.
takrat se umaknem
v trpkost samote,
segam za ulovljivo navadnostjo,
ki pa je niti jaz nisem vredna.
niti željna.
samo nebo si lastim.
tudi tokrat.*

*kakšen takšen dan
ostane,
zabubljen v vrtincu spomina.*

*pobiram,
obiram,
iščem
krivoversko sebe,
da spremenim
esenco v neškodljivo razuzdanost.
potem
pojdem,
izginem
ter se zopet ne zmorem.
tradicija.
razvlečena arija.
jaz brez sebe.
teror.
moker preblisk.
faute.*

*dosegla sem mavrico,
jo ujela
in zvlekla vase.
zdaj iriziram.
se lesketam v mavričnosti.
navzven.
znotraj črnijo
odtekajoči čas
ezoterične blodnje.*

*qosque tandem
(kako dolgo še).*

KRONOS: Anja Šuler, Staša Filipi in Žiga Rošar, Paviljon neskončnosti, detajl. Razstava Končnost.

Barbara Žvirc

LJUDJE ODHAJAJO

LEPOSLOVJE

NISVA TAKŠNA

*Midva nisva takšna.
Še posebej v mrazu ne.
Takrat oddava eno srce
prezeblim hrastom na robu
vhoda v srebrno zimo.
Midva znava preživeti.
Z enim srcem
se ogreti.*

LJUDJE ODHAJAJO

*Ljudje odhajajo.
In ni sile
da zaustavi njihov korak.*

*Za sabo puščajo
prah na spominih,
ne pometejo zgodb
čez prag gnezda.*

*Ostanejo samo
madeži na srčni koži.*

KRPANKA

*Skupaj krpava luknje,
ki ostanejo
na tepihu neba,
po padcih ostarelih zvezd.*

*Skupaj bova zasula
tudi njihove zemeljske sledi.*

IN NIHČE VEČ NE ČAKA

*Vmesnost je že popustila
Zdaj je le še danes zdaj
In nihče več ne čaka
Samo po tihem pričakuje
Da sledi
Ki so se sesedle same vase
Zrasejo v kažipot*

TIŠINA

*Tišina je
Zamrznjen čas
Ki se odtaja ravno prav
Za iskano besedo*

ISKALEC

*Za hip zastane
Na novi postaji
Ne od tu in ne do tja
Odloži stopinje
In med prste zatakne
Mravljišča senc
Se odkotali
Po tirnicah v ljudi*

IGRA

*Kaj pa ljubezen?
Kaj pa silno hrepenenje?
Zakopano v klet srca,
pod trhle deske gledališča,
z rdečico čez lica,
na konicah prstov pesem,
da z njo prebiješ led
medle svetlobe pričakovanja,
tiho začete trenutke nazaj,
zakoreninjeno vate,
da zraste v dvojino?*

*

*S svetlikajočimi daljnogledi
Zreš čez rob čela
Za zid gledaš
In tiste besede poznajo bližnjico
Čez travnata obrežja
Že od takrat
Od poznih kamnitih zapisov
Ko veselje še ni bilo
Tako veliko*

Marijana Vončina

SVET NI ČRNO-BEL

SVET NI ČRNO-BEL

*Svet ni črno-bel.
V mojih očeh
je včasih lep, cvetoč
in raznolik,
a včasih
siv, tesnoben
poln krivic.*

*Če se ozrem
v svoj življenjski krog
je vsega nekaj,
a vendar ni nikoli
črno-bel.*

*Želim,
da ostane lep
vsaj v sanjah
in svetel
v temnih dneh.*

SVETLA PODOBA

*Svetla podoba
je nasmejani obraz
spomina.*

*Svetla podoba
je zrcalo
rožnatih sanj.*

*Svetla podoba
je odsev
v tolmunu želja.*

*Svetla podoba
je senca
moje jeseni.*

NOČNI UTRINKI

1.
*Nemirne misli
so nočni utrinki,
ki z jutrom
ugasnejo,
prenehajo
rojiti po glavi
in v dnevu
izrišejo podobe,
ki jih poraja noč.*

2.
*Ko se
nemirna misel
ujame na prazen
list papirja,
se duša olajša,
srce umiri
in oko zasanja.*

3.
*Naj
nočni utrinki
še trajajo,
da bodo jutra
sveža in bogata,
da bodo dnevi
polni lepih podob.*

UTRIPI ROŽNIKA

1.
*Pozno na večer
se dan rokuje z nočjo
in zgodaj zjutraj
se noč dnevu
nasmehne v slovo.*

2.
*V rožniku
se posejejo sanje
preteklega spomina
v grm
dehtečega jasmina.*

3.
*V rožniku
spomin brsti,
ko travniki
dehtijo na bregih.*

4.
*V rožniku
lipa siplje
cvetni prah
na žarke
sončnega spomina.*

5.
*Svetloba
rožnikovih senc
odstira
sanjska pričakovanja.*

LEPOSLOVJE

SPREGLED

LEPOSLOVJE

Preden je Nace sedel za volan, se je še enkrat prepričal, če ima v torbi vse gradivo za znanca, ki ga najbrž že čaka zunaj pred njegovo hišo v nekaj kilometrov oddaljenem kraju. Pogledal je na uro ter naglo speljal. Le kak centimeter mimo parkiranega vozila, ki ga je bil spregledal.

Oblil ga je mrzel pot, ko je uvidel napako.

»Kam se mi mudi? Le kako me lahko spravi zamuda iz tira?« se je spraševal in medtem spet spravi svojo vožnjo v običajen ritem.

Znanec je že stal ob cesti. Nace ga ni opazil, zato je zavil pred njegovo hišo. Začudil se je, ko ga ni bilo tam, kakor je pričakoval. A ga je že naslednji hip zagledal tik ob avtu.

Preden je vstopil, je pogledal na uro in potem še očitajoče Naceta, ko je prisedel. Ta je ležerno speljal in nato vozil počasi. To je sopotnika tako razvnelo, da je vsul nanj plaz pripombe:

»Lahko bi ga prehitel. Zakaj ga nisi? Ne znaš držati volana, primi ga nižje! Preveč prestavljaš! To ni nobena vožnja, saj sploh ne uporabljaš bočnih ogleдал. Kdaj si pa opravil vozniški izpit?«

»Pred več ko tridesetimi leti,« mu je odvrnil Nace, ne meneč se za pripombe.

»Le kako? Si jih podkupil ali kaj? So imeli člani izpitne komisije slab dan? So bili trezni? Jaz ti nikoli ne bi dal vozniškega dovoljenja,« se je zdaj znanec še bolj razvnel in najbrž bi si dal duška do konca, če ga ne bi bila ustavila nenadna zagata.

Nekdo je prehitel in Nace se je izognil trčenju tako, da je zapeljal povsem na desno, na bankino. Pred tem mu je uspelo toliko upočasniti, da ga tam ni zaneslo. Vajen je bil takih položajev in jih je znal pravočasno predvideti.

»Zakaj ga nisi opozoril z dolgimi lučmi? Najbrž te je spregledal. Mudilo se mu je. Kaj, če je peljal svojca v bolnico,« je spet natrosil pripombe znanec.

»Kaj pa, če je bil navaden objestnež?« se ni dal Nace.

»Mudilo se mu je in moral bi to upoštevati,« je pribil znanec.

Ustavila sta se pred poslopjem, kjer sta obiskovala seminar. Opravljala sta strokovni izpit. Sodelavca sta bila šele nekaj mesecev. Po prvem predavanju sta se dogovorila, da se bosta vozila skupaj. Izmenoma. En dan Nace, naslednji dan znanec. Tako sta nekoliko zmanjšala nejevoljo svojih žena zaradi odsotnosti avtomobilov.

Naslednji dan se Nace ni obregal v znančevo vožnjo. Tik pred ciljem pa je ta močno zavrl.

»Zakaj hoče ustavljati!? Na glavni cesti. Povožil bi raje mačko, ne pa da zaradi nje ogroža promet!« se je razburil znanec in požugal vozniku pred njim, ki se je ozrl nazaj.

»Premalo varnostno razdaljo si imel,« je pripom-

nil Nace.

»Ti se raje zamisli nad svojo vožnjo in ne komentiraj,« mu je zabrusil znanec ter sunkovito ustavil in potem parkiral pred poslopjem.

Kljub temu da je Nace že podal roko Abrahamu, upokojitev še ni bila tako blizu, da bi lahko pristopil k izobraževanju bolj z rezervo. Prihodnost se mu je zdela vse bolj nejasna. Tudi novi sodelavci mu niso vlivali poguma. Ravno nasprotno. Zdelo se mu je, da samo čakajo, kdaj se ga bodo otresli. Ko stare navlake, ki jim je v napoto. Znanca, delal je v sosednjem oddelku, je poznal le navidez. Vedel je, da mu je ime Andrej in da je njegov priimek na G. Ni si ga zapomnil. Saj sta se predstavila drug drugemu med prvo vožnjo, a je bil ravno takrat z mislimi bolj pri prometu kakor pri znančevih besedah. Zdaj pa je upal, da bo to luknjico nepozornosti zamašil prej, preden jo bo znanec opazil.

»Ja, ne preostane mi drugega, kakor pa sprejeti čas, ki prinaša nove zahteve. Vse je drugače, kakor je bilo. Celo pristop do izvajanja glasbe, tudi klasične, se je spremenil. Vse je treba podanašnjiti. Se prilagoditi. Tudi novemu šefu se bom moral, saj sedanji gre že naslednje leto v pokoj. Morda že letos, če bodo pohiteli z novim,« je razmišljal Nace in se medtem pripravljal za odhod.

Tokrat se je peljal sam. Znanec ga je obvestil, da odhaja zaradi nujnih opravkov že prej.

Pred odhodom si je Nace privoščil še kavo v bližnji kavarni ter prelistal gradivo.

Ko je sedel za klop v predavalnici, je bila ta že skoraj polna. V zraku je bilo čutiti napetost. Tokrat so bili na vrsti izpiti.

Vstopili sta dve dami v kostimih in mož v kravati. V hipu je nastala tišina.

Izpitne pole so kmalu razdelili. Nace si je že po prvih vprašanih oddahnil in polo kmalu oddal.

Čez teden dni je bila razglasitev rezultatov, ki se je je udeležil tudi generalni direktor:

»Z veseljem ugotavljam, da ste vsi opravili izpit. Preden pa vam bom podelil diplome, vas seznanjam, da ste dobili novega direktorja. Saj ga poznate, že nekaj časa je med vami. To je gospod Andrej Grabner.«

Vsi so zaploskali. Tudi Nace, ki se je le naskrivaj, a z olajšanjem, ker je izvedel za njegov priimek, ozrl proti znanecu. Potem pa je, ko je prejel diplomu, naglo pohitel do avtomobila, sedel za volan, ga prijel nekoliko nižje kot doslej, pogledal v bočno ogledalo in naglo speljal.

Pri tem je spregledal betonski cvetličnjak. Obrusil je zadnji blatnik.

»Še sreča, da ni kaj hujšega. Zdaj, po triintridesetih letih izkušenj pa bi bil že res čas, da spregledam,« si je rekel, ko je vožnjo spet spravi v običajen tek.

KRPUHOV KLOBUK

Uršlja gora ali Plešivec je koroška gora, ki jo lahko opazujete z bližnjih in oddaljenih planin po Sloveniji. Je najbolj obiskana gora poleg Pece. Na njo se radi vzpenjajo stari in mladi v vseh letnih časih. Tudi jaz imam rad nekdanjo plešavo goro. Na njo se ne vzpenjam sam, pogostokrat sva kar dva – jaz in moj stari klobuk. Kljub častitljivi starosti se ne pritožuje nad hojo po strmi planinski poti do cerkve sv. Uršule. Vztrajno se drži moje prepotene glave. Kljubuje sunkom vetra, vpija deževne kaplje in ne dovoli, da bi bila moja glava takoj mokra. Na soncu jo varuje pred pripeko, pod njim je prav prijetna mikroklima. Varuje me tudi pred hrupom, saj si ga brez težav povlečem na ušesa. Ko je bil moj stari klobuk še mlad, si lahko z njim zajel vodo iz bistrega studenca. Je moj varuh. Varuje mojo skuštrano glavo, tako kot varujejo gozdovi našo zemeljsko kroglo. Kjer ni gozda, je zemeljska površina pusta – od viharne vetrov obrušena, od hudourniških vod razbrazdana in sprana, od mraza razdrobljena, od peklenke vročine razpokana.

V spomladanskem jutru sva se podala peš na Uršljo iz Jazbine – jaz in moj klobuk. Na vrh sva krenila od Šisernikove kapele po strmi planinski poti skozi gorski gozd smreke in macesna. Na suhih sončnih grebenih pa sva počivala pod krošnjami posameznih rdečih borov. Bolj sva se bližala vrhu, bolj nizko je bilo drevje. Na prehodu iz gozda na zaraščajoči se planinski pašnik sva jo mahnila kar počez. Prebijala sva se skozi posamezne šope smreke in planinskega rušja, dokler nisva zagledala najvišje cerkve v Sloveniji, ob njej pa televizijski stolp. Obstala sva nad prepadnim robom in se zazrla proti Prežihovim Kotljam, železarniškim Ravnam na Koroškem ali nekdanjemu Guštanju. Lepo je vidna Kramovčeva Strojna – zadnji dom ljudskega pesnika Luke Kramolca. Čist je razgled čez avstrijske gozdove vse tja do zasneženih vrhov Obirja in Svinjske planine. Na severozahodu se razkazuje s svežo snežno odejo pokrita Peca – gora Kralja Matjaža. Strma skalovita pobočja varujejo lepi gozdovi krvavordečega macesna. Že več kot dve stoletji kljubujejo posamezna macesnova drevesa močnim viharne sunkom, globoko zakoreninjena v skalne razpoke. Korošci pravijo macesnovim stražarjem na skalnih planinskih grebenih tudi viharniki. Kaj pa pogled proti Pogorevcu in Olševi? Južna pobočja Pogorevca, poraščena z borovimi gozdovi, se spu-

čajo v dolino divje Jazbine. O bajtarjih na danes poraslih strmih pobočjih Pogorevca je pisal tudi Prežihov Voranc. Pa kaj bi ti razlagal o življenju holcarjev, pavrov in knapov pod osojnimi grebeni Uršlje gore, saj te divje kraje bolje poznaš od mene.

Zelo si vesel mojih pogledov proti Krpuhovi domačiji. Tam je bil tvoj dom. Več kot petdeset let te je nosil na glavi Krpuhov dedi. Ali se spominjaš tistih mladostnih časov pred sto in več leti? Še posebno pa gozdnate krajine? V tistih časih, pa tudi še pred osemindesetimi leti, se našim gozdovom ni lepo godilo. Gozdovi niso imeli nobene vrednosti. Sekali so na golo, živina se je pasla vsepovsod. Les ni imel nobene vrednosti. Hudourniki so odnašali skozi stoletja nastajajočo zemljo. Bile so gospodarske krize, z njimi pa tudi hudi časi za gozd. Vsa Slovenija je bila eno samo veliko erozijsko območje. Dragi moj klobuk, tudi gozdovom v Šaleški dolini ni bilo prizanešeno. Ozriva se tja proti Šoštanju, levo od termoelektrarniškega dimnika – v ozadju se dviga ostri vrh Paškega Kozjaka. Na starih fotografijah zgornjega dela doline reke Pake je bil Kozjak neporaščen. Že samo ime Kozjak nam pove, da so se v preteklosti po njegovih pobočjih pasle koze. Tudi ti, klobuk, si se v mladosti podil z mladim Krpuhovim dedjem za ovci po prisojnih pobočjih. Najraje so silile na vrh Uršlje. Tam so poleg sočne planinske trave objedale grmovje in mlada gozdna drevesca. Onemogočale so naravno pomlajevanje. Uršlji gori so naredile plešo.

Po drugi svetovni vojni so ljudje svobodno zadihali, po povojnih letih pa so prišli boljši časi tudi za naše gozdove. Tudi našo državo je vojna gospodarsko izčrpala, bila je porušena in revna. Potrebna je bila obnove. Edino bogastvo v porušeni domovini je bil gozd. Državni politiki in gospodarstveniki so odredili planske sečnje in napotili v neprehodne gozdove številne brigade. Po smrekovskih in drugih slovenskih gozdovih je bilo živahno. V planskih sečnjah so delali mladi z vseh koncev naše domovine. Na gozdarskih kartah smrekovskih gozdov so podana lokalna imena, kot so Hrvaški štori, Prekmurska bajta, Dunajska bajta. Dragi klobuk, ti dobro veš, da so bili naši gozdovi brez cest. Gozdarji in holcarji so hodili na delo tudi po nekaj ur peš, v gozdu so ostajali kar cel teden. Kar spomni se, kako sta s Krpuhovim dedjem prebivala v skornatih bajtah. Bivališča,

narejena iz smrekovega lubja, so bila pravo zatočišče pred vremenskimi nepravilnostmi. V njih ste imeli udobje – poleg kurišča je bilo iz smrekovih okroglic narejeno in s suho praprotjo in planinsko travo postlano ležišče. Prav prijetno je dišalo v njej po smoli, še bolj prijeten je bil vonj po friki in črni kavi. Frika je stara holcarska jed, polna energije, ki so jo gozdni delavci potrebovali za težko sekaško delo. Pa tudi saditev gozdnega drevja in negovalna dela so bila težavna in zahtevna. Radi pa so vas sprejeli na samotnih kmetijah ali zaokroženih posestih. Kmet si je uredil kmetijo kot celoto – hišo in hlev je postavil na zgornjem delu svojega »grunta«. Pod njima je imel njive, saj je navzdol lažje spravljal gnoj, na manj strmih pobočjih se je pasla živina, še bolj strma pobočja okrog hiš pa še danes varuje gozd. Te zaokrožene gorske kmetije imenujemo celki.

Kako pa so spravljali les v dolino? Verjetno so bila tudi tebi prijetna druženja s furmani, ki so se najbolj veselili mrzlih zim z debelo snežno odejo. Ročno spravljen les so transportirali po zasneženih globačah in vlakah s konji, pa tudi kakšen vol je izvedel zelo nevarno in težko delo po sanencu. Hlude so zbirali v dolini v lesnih skladiščih; les so prvotno splavljali po rekah, pozneje pa so ga prevažali po železniških tirih. Težko je bilo nekoč delo Krpuhovega dedija in drugih holcarjev.

In kakšno je delo v gozdu danes? Omenil sem ti že, da so bile naše »goše« v preteklosti močno izsekane. Da jih ne bi popolnoma uničili, so gozdarski strokovnjaki po letu 1948 uspeli prepričati politične veljake, da so po vsej Jugoslaviji – takratni skupni državi – prepovedali golosečnje in pašo živine v gozdu. Po vojni so se zavedali pomembnosti gozda, saj je prav ta varoval partizane in druge prebivalce pred sovražnikom.

KRONOS: Žiga Rošar, 4 D

Pred petdesetimi leti so slovenski gozdarji pričeli načrtno gospodariti z gozdovi. Potrebno je bilo popisati stanje v vseh gozdovih. Večji del gozdov je bil izmerjen. Ali se spominjaš mladih pobov in deklet, ki so v skupinah pod vodstvom taksatorjev premerili vsa drevesa, debelejša od deset centimetrov? Ti podatki in popis stanja gozdov so bili osnova za prve celovite gospodarske načrte o gozdovih. Gozdarji so prisluhnili gozdu in v njem pričeli gospodariti na sonaravni način. Spoznali so, da gozd niso samo drevesa, ki nam dajejo les. Gozdni prostor ima še veliko drugih vrednot – je sestavni del našega življenjskega okolja, je rezervoar zdrave pitne vode, gozd nam daje kisik, v gozdu se sproščamo, v gozdu spoznavamo pestrost rastlinskega in živalskega sveta. V gozdu si nabiramo energijo.

Da je vrednost gozda oplemenitena tudi skozi lesene izdelke, ti dobro veš. Klobuk, ali se dobro spominjaš svojega drugega lastnika? Danes Rebernikov deda – takrat še Štriglov Jože, je spoznal pod Uršljo goro Krpuhovo Lenčko. Stari Krpuh mu je poleg hčere dal tudi svoj klobuk. Z Lenčko in njegovim klobukom je vandral v dolino in se na Rebernikovem gruntu tudi ustalil. Rebernikov deda je znal ceniti les. Čeprav je bil samouk, je bil pravi mojster obdelave lesa. Vsak del posekanega drevesa – pa naj je bila to smreka, gaber ali lipa – je znal obdelati. Mnogo idej se je porodilo pod tabo, dragi klobuk, ko si varoval glavo Rebernikovega dedija. Veliko je naredil Rebernikov deda cokel in lesenih koles za vozičke. Ogromno litrov mošta in vina je napolnilo njegove lesene sode. Energija, ki jo sprošča Koprivski potok, poganja še danes njegovo veliko mlinsko kolo pri Lipoldu.

Zelo sem cenil Rebernikove spretnosti v obdelavi lesa, veliko mi je pripovedoval o furmanskih časih, saj je bil tudi furman. Tudi njegova žena – Rebernikova bica, mi je povedala veliko zanimivosti iz življenja in dela v gozdu. Že zelo mlada je začela delati pri grofu Thurnu, ki je bil lastnik uršljegorskih gozdov. Dobro sem se razumel z obema, vesel pa sem bil tudi tebe, dragi klobuk, ki mi ga je dal v dar Rebernikov deda.

Kar dolgo sva počivala na vrhu Uršlje gore in razglabljala o gozdu. Še enkrat sem se ozrl proti visokemu šoštanjškemu dimniku, skozi katerega so se še pred leti kadile ogromne strupene dimne gmote in uničevale bližnje in daljnje gozdove. Danes se stanje v teh gozdovih popravlja.

Dragi klobuk, podajva se v dolino. O onesnaževanju narave se bova pogovorila prihodnjič, ko se bova ponovno povzpela na Urškin vrh – a to bo že druga zgodba.

Peter Petrovič

REZINA TORTE

Ko je torej krasila torto, se je trudila biti čim bolj mirna, imeti mirno roko. S tankim curkom čokolade je po sladkem belem prelivu pisala: Vse najboljše, Severina! To je bilo še zadnje, kar je na torti počela, preden jo bo za nekaj ur potisnila v hladilnik. Zdaj se ji je zdelo, da le lahko nekaj naredi, da je tudi sposobna, da je vendar nekaj nastalo iz nje, da vse njeno življenje niti ni bilo zanič, ni bilo vrženo proč. To, ta dvom jo je včasih mučil, obsedale so jo misli, da v svojem življenju ni storila nič zaresnega, da tudi ni imela velikih uspehov in ne idej za drobne neumnosti, za drobne skrivnosti, ki so ji bile tako zelo všeč pri teti. Take misli so bile še posebej mučne ob rojstnem dnevu, tokrat, ko je bila številka že skoraj okrogla, pa sploh.

Dokler je delala torto in se ubadala s pisanjem lepih črk in vzorčkov po obodu, je bilo vse lažje, zdaj, ko je bila torta v hladilniku, pa je postalo vse nekako zoprno. Še sama sebi se je zdela zoprna. Šla je v kopalnico, da si umije roke in obraz, da se pogleda v ogledalo, da se vidi. Saj je vedela, kako zgleda, kakšna je, pa se je vseeno prestrašila, kako neurejeno frizuro ima. Seveda, ko je ves popoldan zagnano delala torto, so ji lasje pač padali na čelo, opletala je z glavo, z roko jih je metala nazaj in so se razmršili. Vzela je glavnik in se odločno počesala. Polno las je ostalo na glavniku. Plešavosti se je vedno bala. Tudi teta Mici je imela redke lase že od nekdaj, ampak teta je v domu. Tam je vse polno takih. Že večkrat ji je mimogrede prišlo na misel, da bo tudi sama končala v domu za ostarele, pa je take misli vedno hitro odgnala. Pomagalo je, zdaj pa se je nenadoma popolnoma zavedla, kaj jo čaka. Tiste pobarvane lase, ki so vsi imeli sive nastavke, je hitro snela z glavnika in jih stlačila v koš za odpadke. K frizerki že dolgo ni več rada šla, tam je bilo vse preveč novih, mladih strank, ki so jo čudno gledale, češ, kaj pa se ta stara gospa gre, saj je dobra tudi čisto siva, naravna, ali kakršna pač že je. Streslo jo je, ko je del nje šel med odpadke. Nič več se ni pogledala v ogledalo, kar zbežala je iz kopalnice in strašno utrujena se je sesedla na fotelj. Zdaj bi rada imela ob sebi teto Mici, da bi se pogovarjala z njo o lepem in pomembnem, saj je bilo vedno tako, kadar sta bili skupaj, kadar je teta prišla k njej, ko je smela iz doma za tistih nekaj prijetnih uric. Prijetnih za obe. To je vedela. Zdaj pa ta preklemanska gripa. V domu in skoraj pov-

sod drugod je bila zapovedana nekakšna karantena, nikjer nič obiskov, nič izhodov. Tudi teta je morala trpeti. Seveda je. Iz njenih otožnih besed, ki jih ji je pravila popoldan po telefonu, se je čutilo, da je hudo tudi njej. Severina je zaprla oči, da ne bi jokala.

Ta hip ni vedela, kaj naj počne. Nervozno je stopila do hladilnika, previdno je odprla vrata, tehnika ji je vedno šla na živce, po tej plati je bila res nerodna, in s končkom prsta je potipala, če je čokolada na torti že trda in prav hladna. Saj je vedela, da se to tako hitro ne zgodi, pa vendar je naredila točno to. Potem je vzela iz hladilnika steklenico z borovničevim sokom. Hitro in sunkovito je zaprla vrata hladilnika, da se bo ohlajanje torte v redu nadaljevalo. Natočila je pol kozarca soka in pol vode. To jo je vedno odžejalo. Borovnice je sama nabrala. Ko so v začetku julija dozorele, jih je nabirala. Seveda so jih ljudje nabirali že prej, že pred njo. Nekaterim se vedno tako zelo mudi, jo je jezilo. Zato je bilo v gozdu, v tistem delu, kamor je najraje zahajala, kjer se ni mogla zgubiti, le še več ali manj ostankov borovnic. Seveda se je potrudila z nabiranjem. Teta je imela tako rada sveže nabrane borovnice. Povedala ji je, da so zares zrele, pa da je te julijske dni v gozdu že mir, da je bila tam sama, da se je lahko posvetila res samo nabiranju. Nabiranje ji je šlo vedno dobro od rok. Nabiranje jo je veselilo. Zadnja leta jo je že tudi rado pikalo v križu, če se je dolgo pripogibala, ampak teta Mici ji je rekla, da to nič ne pomeni.

»Ne smeš misliti na to. Misli na kaj lepega, pa bo vse v redu.«

Teta Mici. Vedno ji je znala vse pojasniti. Pomagati. Tudi tiste žalostne dni, ko ji je umrla mama, ji je znala teta vse povedati. Res je bilo potem lažje prenesti žalost in obup, ki sta jo zajela tisti čas. Še bolj se je navezala na teto, še več sta bili skupaj. Potem je bilo po nekaj letih skoraj tako, kot da prave mame nikoli ni imela. Pa saj je njena mama veliko let delala, živela v tuji državi daleč na severu, imela je le malo dni dopusta, pa še tedaj se ni mogla ves čas posvečati le hčerki. Teta Mici. Pravzaprav je imela in ima le teto Mici.

Ko je teta Mici šla v pokoj, je bila sprva vsa vznemirjena, navdušujoče sproščena, polna idej, kipe-la je kot še nikoli do tedaj v svojem življenju, ki ga je živela v glavnem le sama zase. Nekaj mesecev kasneje, bilo je nekega deževnega večera, bolj

LEPOSLOVJE

dolgo kot običajno sta bedeli, zdelo se ji je, da kar tako, ji je teta resno rekla:

»Severina, punčka moja, zdaj, ko sem jaz že nekaj časa upokojenka, si ti pač že odrasla. Saj se počutiš tako, ne? Zdi se mi, da te oviram. Zdi se mi tudi, da sem v dopoldnevih osamljena, ko si ti pridno v službi. Potem pa meni popoldan in zvečer delaš družbo, gledaš tiste oddaje na TV, ki jih jaz gledam, igraš z menoj remi, kadar si to zaželim, pri igri človek ne jezi se si vedno tako vljudna, da jaz zmagam, vedno kupiš samo tisto, kar je meni všeč, veš, Severina, to ni več prav. Jaz bom šla v dom, ti pa le zaživi. Mogoče si najdeš prijatelja, mogoče boš drugače zadihala.«

»Teta, kaj pa je nocoj s teboj? Presenečaš me, žalostiš me. Kdo pa ti je kaj rekel? Kdaj pa si začela tako neumno misliti, da mi ni prijetno igrati s teboj remi, od kod ti ideja, da sem pretirano vljudna s teboj pri igrah ali pri gledanju televizije? Teta, čudovito se imava, čisto zares.«

Severina je občutila nekakšno slabost, ki jo je obšla tisti trenutek po celem telesu, začutila je praznino, prepad, ki se je začel delati povsod okoli nje in se je neobvladljivo širil.

»Teta Mici!« je planilo iz nje.

Hotela je zakričati, pa je komaj iztisnila glas iz grla. Prijela je teto za roko, divje in krčevito se je oklenila njene roke, globoko je dihala in tudi reči ni mogla nič več. Oblile so jo solze. Tako nenadoma in tako močno so se ji ulile iz oči, da se ji je zdelo, da je mokra vse do rok, ki sta se držali. Res je imela mokro roko, res je bila njena roka v tetini vsa potna. Presneto, le kje in kdaj je naredila napako, kje je pogrešila, da ji je teta govorila te obupno žalostne, nepotrebne, neumne, neprimerne besede. Drugače zadihati? Najti si prijatelja? Naj išče prijatelja? Njen prijatelj, njeno vse je teta Mici, je in bo. Ni drugih, ne more biti drugače.

Še zelo dolgo, bilo je že precej čez polnoč, sta se samo gledali, sta si govorili, trudili sta se, nista se prepričevali, nista še bolj utrujali, med njima pa je bil nekakšen nepoznani čas, nekaj neizprosnega, strah, pojavila se je prihodnost, ki bo drugačna, nič več tako lepo ne bo, kot je bilo. Severina je tedaj to že spoznala. Ni mogla zaspati v preostanku tiste noči. Poslušala je dežne kaplje, ki so tolkle in potem polzele po šipi priprtega okna. Še bolj pa je tolklo njeno srce. Po njej je polzela žalost.

Minevali so meseci. Nekako se je njuno življenje vrnilo v običajni ritem. Toda bilo je tudi drugače. Kot da si nista več zaupali, kot da sta pazili, kaj katera reče, da bi ne prizadela drugo, da bi se spet ne ponovili tisti prvi dnevi potem, ko je teta povedala o svoji nameri. Potem pa je nekega popoldneva teta odprla kuverto in Severini pokazala papir-

je, da je sprejeta v dom za starejše občane.

»Severina, saj si velika, si odrasla. Razumi mene in sebe. Blizu bova. Vedno, kadar boš imela čas in se ti bo ljubilo, boš lahko prišla k meni. Vesela te bom. Vesela pa bom tudi, da boš bolj prosta. Jaz bom pa med svojimi vrstnicami lahko ušpičila spet kakšno drobno neumnost. Saj me poznaš. Ti si preresna, da bi te dražila s svojimi starimi štoski. Prav je tako. Verjemi mi.«

Tako je bilo to. Res je bilo kot eden tetinih štosov. Njena mala skrivnost. Vedno je govorila, da jih ima veliko. Oči so se ji čudno iskrile.

Potem je čas podivjal. Leta so minevala kot po tekočem traku. Zdelo se ji je, da komaj poje kos torte, pa že mora delati novo. Številke niso nič več veljale. Nič več ni veljalo. Le obiski pri teti, sprehodi z njo po parku, lepi pogrinjki ob nedeljah popoldne, kadar je bila teta na obisku, to je imelo težo. Pa skrbi, kadar je teta zbolela, čeprav je bila zdrava in čvrsta kot dren, kako dobro, no, sedaj pa ta gripa, ki je razsajala in se je tudi tete lotila. Potem pa pritajene in nesramno pritlehne misli prav danes o tem, kje bo končno tudi sama pristala, kje se bo nekega dne zalotila, našla. In kako jasne so danes te misli, kako se ji vse slika. Prekletost, kako počasi hladi ta hladilnik. Ni zdržala. Odprla je vrata. Kot da bi torta kipnila, je je bil poln hladilnik. Zakaj le dela tako veliko torto, ko pa je sama? Neumnica. Z iztegnjenim kazalcem je narahlo potipala čokoladni napis. Ni še bilo čisto dobro, ni bilo tako, kot je hotela, da bi že moralo biti, skoraj perfektno za njen rojstni dan. Kot je moralo biti vedno vse skoraj perfektno. Taka je bila. Še posebej za rojstni dan. Eno leto pred okroglim rojstnim dnevom. Madonca, kakšen pomen, pa

KRONOS: Anja Šuler, Svetloba v arhitekturi

ima okrogla, sploh katera številka tukaj in zdaj kaj opraviti? Odrezala si bo kos te torte in posladkala se bo. Kar takoj, zdaj. Saj mora biti vse v redu.

Ko je postavljala pladenj s torto na mizo, je pozabila zapreti vrata hladilnika, kot da ni nič važno, ali naj se tam notri še kaj hladi.

»Oh, kako sem kurja,« si je rekla čez nekaj časa, ko je to opazila. Z nogo je sunila vrata hladilnika, da je glasno tresnilo. Kritično je gledala torto. Obračala je pladenj in zdelo se ji je, da se bo vsak hip razletela, da nekako visi na eno stran in tudi besedilo je bilo razlezeno. Ni vedela, ali naj jo da še za nekaj časa v hladilnik ali naj jo kar razreže. Kako se ji je mogla tako pokvariti? Kaj je naredila narobe? Polovica marelic, ki jih je uporabila kot nadev, je bila res dobro prepojena s sokom, preliv pa je naredila zato manj tekoč, dovolj sladek, da bi moral biti kot dober ovoj. Zarezala je z nožem v torto, odrezala je velik kos in si postregla na pripravljemem krožniku. Vilice je zasadila v trdo in krhko površino, oddvojila in pripravila je kos rezine, ki si ga je odmerila za v usta. Vse je delala hitro, kot da se ji kam mudi, da je nerodno opletala po krožniku. Tedaj pa se je iz sadnega nadeva torte izmuznila polovička marelice, z vilicami jo je refleksno še lovila po krožniku, poletela je proti njej in padla je na njeno krilo nad koleno. Stisnila je nogi, ko je že čmoknilo, zares se je to slišalo, čudno, zares je bilo vse čudno, kot da je nekaj reklo v votli prostor, ki ga tudi ona sama ni več napolnjevala: vse najboljše.

Severina je bušnila v glasen, nebrzdani smeh. Slišala se je, spet je vedela, da je. Pogledala je na krilo, po katerem je počasi polzela polovička marelice in puščala za seboj sluzasto, vijugasto sled. Od smeha se ji je tresel trebuh. Cela se je stresala. Prijela se je za glavo. Nogi sta šli narazen, krilo se je napelo. Marelica pa je kar polzela in končno padla na pod. Spet je čmoknilo. Severina se ni mogla nehati smejati. V trebuhu jo je stiskalo, v vratu jo je tiščalo, zdelo se ji je, da bo počila. Za trenutek je pomislila, da bi mogoče tako rojevala, če bi. Presunilo jo je. Proč s to nerealno neumnostjo. S kom in kdaj bi pa naj zanosila? Devica! Vročično je zagrabila z rokama po torti, pomešala je po napisanih besedah in po prelivu, rinila je vse do sadnega nadeva, mlela je marelice in vse, kar je bila prej torta. Bila je kot obsedena. Po prstih in po dlaneh je imela popackane roke s sladko maso, lizala je to, potem pa se je namazala po obrazu in še po krilu in po nogah vse do kolen, da je bilo zdaj vse lepljivo in prepredeno s sladkimi sledmi. Spet se je smejala. Režala se je na vse grlo. Zamajala se je do kopalnice, gledala se je v ogledalu in bilo je smešno za crknit.

»Severina, punca, zdaj si pač dobra.«

Lizala je čokolado in sladko s prstov, snemala je tisto z lic in spet lizala in vsak hip se je njen izgled menjal, bil drugačen. Bila je kot posebna oblika torte, ki je ne moreš razrezati v rezine, jo pa lahko poješ.

Potem se je počasi zbrala in zavedla neumnosti, ki se ji je zgodila. Kakšno praznovanje! Noro.

»Ven, danes si sladka, ven pojdi,« si je govorila na glas. Tudi njen glas je bil sladek, se ji je zdelo.

»Pusti torto, pusti tiste spacane besede na njej, vse tu notri pusti, spomni se tetinih besed, ven pojdi.«

Ko je stala pred omaro in se odločala, kaj naj obleče za ven, na ta četrtkov večer, ko so nekoč, ko so bile, služkinje imele prosto, spomnila se je tudi tega, je imela precej dilem. Oblek je imela veliko. Hlač ni preveč rada nosila. Teta Mici ji je rada rekla, da se prava ženskost kaže le v krilu.

Oblekla je nekaj temnejšega, ne tesno prilagojenega, da se bo počutila svečano, pa sproščeno. Lep kostim je bil to. Spodaj bela bluza s čipko. Potem je nataknila še črne lakaste salonarje in vzela je seveda še črno torbico. Te torbice že dolgo ni nosila, bila je le za posebne prilike. Še za v gledališče je ni hotela imeti. Zdaj pa se ji je zdelo, da bo ta prava. Saj mogoče bo zavila tudi v kakšen prijeten lokal, v kavarno mogoče, na kavico, ne, naročila bo kapučino, ali pa še bolje – čaj. Skrbno je zaklenila vrata stanovanja in potem v mraku tipala do vhodnih vrat, ker žarnica na stopnišču ni svetila. V bloku je bilo vedno kaj narobe. To je vedela.

Sproščeno in veselo je koračila po dolgi ulici proti središču mesta. Najraje bi zaživžgala. Nasmehnila se je, ker se je spomnila tiste drseče polovičke. Zadihala je globoko in bila je vesela, da je zunaj, da je zdaj vse drugače. Srečevala je ljudi, veliko ljudi. Nihče je ni pozdravil, nihče se ni ozrl za njo, nihče se ni zmenil za njeno elegantno obleko in opravo, nihče se ni nagnil k njej in ji rekel: vse najboljše. Bila je skoraj malo žalostna. Nikjer ni bilo tete Mici, ki bi ji vse rekla, ki bi jo pohvalila, vzpodbujala, ki bi skrbela tudi za njeno hojo, za prave korake, za njeno vzravnanost, za nihanje z boki, za gracioznost, ki je važna v življenju dame, kot bi ona rekla.

»Moraš pa vedeti, Severina, da si taka vedno le zase. Drugi tega ne znajo ceniti. Ne ukvarjaj se zato z njimi.«

Teta Mici je bila graciozna. Tudi še na stara leta v domu je bila graciozna. Mogoče najbolj od vseh, ki so bile tedaj tam. Kako zanosno sta vedno hodili po parku. Nihče ni mogel vedeti, da sta to ženski dveh generacij. Bili sta odlični.

Zdaj je spet sama poskusila malo te hoje. Zibala se je v bokih. Malo jo je ščipalo, ker so čevlji imeli visoke pete. To ni nič hudega, si je rekla, saj ne bo trajalo dolgo, ulica ima tudi konec, no, za spomin in za vtis bo pa že malo potrpežljiva in vztrajala. Tudi za rojstni dan. Spet je pomislila, da je to njen zadnji rojstni dan s tisto lepo petko spredaj. Severina nikar. Pusti številke, zaporedje, lepopisje, vse. Uživaj malo v drugačnosti.

V nekem prijetnem lokalčku, nikoli prej še ni bila tam, je popila zeleni čaj. Nič hudega, se je mirila, če jo je čaj vznemiril in če ji je srce hitreje bilo. Saj, v mestu je bila tudi prava čajnica, do tja bi bilo še nekaj hoje, preveč, je ocenila, za ta večer in za njeno obutev, ampak tudi tukaj je bil čaj spodoben in na stranišču je bilo čisto. Sedela je pri oknu in gledala ven na ulico, po kateri so se pomikali sem in tja ljudje. Zdeli so se ji čisto navadni ljudje. Ni bilo opaziti, da bi kdo med njimi imel rojstni dan. To se očitno sploh ni videlo. Saj je vedela. Za pultom sta dva moška na glas razpravljala o politiki. Kot da mora to zanimati vse v prostoru. Ti moški. Ni se ozrla tja, pa je vedela, da pijeta že drugo pivo. Mogoče že katero več. Drugo zagotovo, odkar je ona sedela tam pri oknu in srebrala čaj. Ah, moški, jo je spreletelo. Ne bi mogla takemu odpreti vrat in ga pustiti k sebi. Ne. Kljub temu ji je bilo prijetno, nekako na novo, nepoznano prijetno. Pomislila je, da bo res šla še večkrat na čaj, tudi tja v pravo čajnico bo šla, saj je vedela, da je tam le bolj živahno. Tista čajnica je bila na dobrem glasu. Bila je popularna. Mogoče bo tam srečala katero od bivših sodelavk, mogoče bo srečala tam čisto slučajno kakega znanca, no, takoj se je zavedla, da je bila to šala, tako bi seveda rekla tudi teta Mici, ki je natančno vedela, da takih znancev ona pač nima. Če bi pa kdo prisedel k njej, ker v čajnici ne bi bilo več prostih stolov, in pričel vljuden pogovor, bi se pa seveda z njim pogovarjala. Saj to bi bila kakšna dama, mogoče tudi osamljena, samska ženska, potrebna družbe. Seveda. Tu zdaj že ni bilo nobene take. Nobene druge dama. Nobene za klepet. Le ona sama. Tista dva moška sta spet naročila pivo.

Plačala je in hitro zapustila lokal. Potem se je počasi napotila v park, skozi katerega se je tudi prišlo do njenega stanovanja. Hodila je počasi. Ne graciozno. Kolikor se je dalo sproščeno. Nič se ji ni mudilo. Svetilke so metale po okolici mehko, blagodejno svetlobo, ki je objemala drevje in okrasne grme. Zdelo se je, da je vse nekako urejeno, smiselno razmetano in da polni prostor zdaj svetloba, zdaj pa sence. Pod salonarji je škripal droben pesek. Morala je paziti, kako postavlja noge. Da, zdaj tu pač ne bi mogla hoditi graciozno. Po tem

pesku že ne. Tudi teti ne bi uspelo. Nasmehnila se je. Všeč ji je bilo tako.

Zdaj se je spet spomnila torte. Bilo ji je nerodno, kaj je počela prej z njo. Lepo jo bo z nožem in s kuhinjsko lopatko poravnala, spravila skupaj, zgladila bo zmrcvarjeni preliv, črk seveda ne bo mogla rešiti, potem jo bo dala v hladilnik in ko bo gledala nočni film na televiziji, si bo privoščila rezino. Seveda, saj ima rojstni dan. Saj ga še ima. Zamizala je za trenutek. Zdelo se ji je, da plava, da jo nosi po zraku. Bila je kot nekje drugje. Drugje, kot še malo prej. Kako lepo.

Od strani izza grma je nekaj steklo. Migajoča senca. Videla je hitro, premikajočo senco, nekaj zares temnega. Potem je bila senca že čisto blizu nje. Udarilo jo je v obraz, v nos in v ustnice, v lice, da ni mogla zakričati. Prijela se je z roko tja po obrazu, drugo pa ji je nekaj zvijalo, kot da ji jo hoče izruvat iz telesa, izpahniti jo. Z nje je tista senca potegnila njeno lepo torbico, svečano torbico, ki je že dolgo ni nosila. Črna torbica in črna senca sta planili v park, se zgubili med svetlobo in sencami, med raztresenimi grmi. Tedaj je Severina uspela zatuliti, iztisniti tak krik iz grla, da se je prestrašila tega glasu, prestrašila sebe, vsega. Noge so ji klecnile, omahnila je na pesek, ki je bil hladen, bodeč, grob. Zdaj je bilo vse grobo. Strašno grobo. Pa zakaj njo? Zakaj nocoj, ko je imela rojstni dan? Zadnjega s številko pet spredaj. Zakaj?

Milo je jokala. Sama, nebojgljena. Dotolčena.

KRONOS: Alja Krofl, Črta

NA SODIŠČU

ali končno zmaga

Sodobna guvernanta Marjanca Zidar se je odločila, da za dobro svojih otrok ukrepa odločno in predvsem takoj.

Franci žvižga v svojem prevoznem sredstvu, ker to ni prepovedano, in pripelje se pred znani blok. Kot že tolikokrat v vseh teh letih. Eva ima hčer Ido, ki je stara ravno toliko kot Jurček in Pika Polona skupaj, deljeno z dve.

V lepem svežem jutru ga čaka neprijetno presenečenje.

»Do enih.« reče kratko in odsekano Marjanca.

»In lepo se obnašajta, otroka!«

Ravno hočejo vsi trije oditi, ko Franci začuje:

»Počakaj malo, vidva pa ... zunaj počakajta ...«

»Kaj boš lepega povedala?«

Stojita na hodniku in Marjanca reče z mrzlim glasom: »Odločila sem se, da ti prepovem stike z otrokoma. Preveč slabo vplivaš nanju ...«

Franci je resnično presenečen.

»Hej! Kaj ti pa je? Ti boš meni kaj prepovedala? Se ti je zmešalo? Kaj pa govoriš? Seliš?«

»Vloga je že na sodišču. Čakam na poziv. Pripravi se. Samo toliko. Da ne boš rekel, da nisi vedel ... in pazi na otroka!«

Franci začuti slabost. Skrči prste na rokah in jih spet razpre ter globoko zajame sapo. Že naredi korak proti Marjanci Zidar in jo hoče zgrabiti za vrat.

»Ati! Prides?«

Glas ga predrami. Strese z glavo, da bi se znebil misli, ki so ga skoraj napeljale, da bi se vpisal med morilce.

Marjanca je odrevenela.

Slikar namreč tako strmo pogleda žensko pred sabo in tako zgovoren je ta pogled, da je ta otrpla.

»Se vidiva,« reče preko rame, ko gre po stopnicah.

»J-ja ...«

Zunaj poboža otroka in reče Piki Poloni: »Hvala, rešila si me.« Pika Polona ne razume.

»Povem ti, ko še malo zrasteš ...«

Marjanca Zidar je bila tako prepričana v svojo zmago, da ni najela odvetnika.

»Primer Marjanca Zidar in Franci Predikaka.

Zaupanje v varstvo in vzgojo. Vstopita oba, prosim.«

Ivanka se je hotela zriniti v sodno dvorano.

»Kdo ste pa vi?«

»Ivanka Zidar, mati Mar ...«

»Počakajte zunaj!«

Stara je hotela ugovarjati, a jo je človek pri vratih obzirno potisnil od vrat, počakal, da sta bila Marjanca in Franci notri, potem pa je zaprl vrata.

»Sedita, prosim! Preberite!« Zadnje naroči uslužbenki.

»Tožiteljica Marjanca Zidar, rojena Zidar, mati Jurčka in Pike Polone P. Zidar, neporočena, nekaznovana, vzgojiteljica, zaposlena v VVZ Primoža Požarja, vlaga tožbo zoper Francija Predikako, očeta prej navedenih otrok, neporočnega, nekaznovanega, nezaposlenega, zaradi suma nesposobnosti varstva in vzgoje njenih otrok in ju želi zaščititi pred očetovimi slabimi vplivi, saj bi domnevno lahko ogrozili njuno psihično stabilnost in njun razvoj v celovito in zdravo osebnost.«

Sodnik izpod naočnikov pogleda proti Zidarjevi: »Hude obtožbe. Vztrajate pri njih?«

»Da.«

»Dobro. Začnimo. Prosim, vse na zapisnik.«

Franci mrzlično razmišlja, če je pozabil kakšno malenkost, ki bi ga spravila v zadrego in odločilno vplivala na razvoj dogodkov v prid te zmešane pizde poleg njega. Stara coprnica bo menda pričala. Krasno! Kar naj! To bo voda na njegov mlin.

Pokazalo se je, da Ivanki coprnici ni bilo potrebno sodelovati v razpravi. Ki se je izrodila - v farso. Še več: prepovedano!

»Preden pričnemo, vas opozarjam, da so za odvzem očetovskih pravic potrebni tehtni argumenti, nočem nobenih natolcevanj, domnev, podtikanj in še kakšne navlake. Očetu ni treba dokazovati, da ni nesposoben in neprimeren, obrnjeno - vi morate dokazati, da vse to, kar ste navedli v obtožbi, tudi je! Začnite končno!«

Marjanca postane strah.

»Gospod sodnik, rahlo sem zmedena, se opravičujem, živčna, ker nisem navajena takšnih stvari, saj razumete ... zato sem si zapisala, lahko berem?«

»Izvolite.«

Marjanca potegne iz torbice popisano list.

»Prvič: Franci Predikaka je pijanec in narkoman.«

Franci mirno reče: »Laž.«

Sodnik pogleda Marjanco.

»Oče trdi, da je laž. Lahko dokažete, da ni?«

»Zdravil se je na Psihiatrični kliniki za alkoholizem.«

»Je to res?«

»Da,« reče zbrano Franci, »zato ne pijem. Sem zdravljeni alkoholik in ne pijem. Niti kapljice.«

»In narkoman? Gospa?«

»Kadi marihuano.«

»Laže.«

»Kako je s tem?«

Marjanca je grozno zmedena. Obupno obrača glavo po dvorani in ne ve, kaj bi.

»Še zadnji večer, ko je stanoval z mano, je v dnevni sobi kadil tisti joint.«

Sodnik se obrne k Franciju.

Ta reče brezbrizno: »Povedala je. Sem kadil. Tega je dokaj let. Past tense. Sem kadil. Zdaj je ne več.«

»Lahko kaj dodate, gospa Zidar?«

Marjanca brska po spominu. Ne ve, kaj bi ...

»N-ne ...«

»Nadaljujte!«

»Zbija avtoriteto učiteljev in grdo govori o šoli, širi slabo mnenje o prosveti ...«

»Za avtoriteto naj skrbijo učitelji sami ... Predikaka?«

»Otrokoma govorim resnico.«

»In kakšna je ta resnica? In kako jo poznate? Resnic je več ...«

»Resnica je, da delajo v šoli iz otrok tepčke! Sam sem bil učitelj ...«

»Hm ... dobro, nadaljujte gospa!«

»V avtu kadi.«

»Prosim?«

»V avtu kadi,« skoraj prestrašeno ponovi Marjanca.

»Poslušajte gospa! Gospodična! Se vi delate norce iz sodišča? To, da oče vaših otrok kadi v avtu, smatrate za dovolj trden argument, da mu kratite očetovske pravice?«

Zidarjeva ne pride k sebi.

»Hotela sem samo ... samo naštetih njegove napake in ... in ...«

»Kdo je pa brez napak? Vi? Kadite v avtu, Predikaka? Kaj kadite?«

»Občasno prižgem kakšno cigareto. Pall Mall. Pred tem odprem okno ...«

»Nadaljujte, Zidarjeva.«

»Brez mojega privoljenja striže otroka!«

»Brez va ... hočete reči brez otrokovega privoljenja? Jima iznakazi frizuro? Ste frizer?«

»Nisem frizer. Slikar. Striči pa znam. Ostrigel sem Polono. Enkrat. Sama je želela.«

»Vam je uspelo?«

»Kako mislite?«

»Je ni bilo sram hoditi po cesti? V šolo? Ni jokala?«

»Ne. Bila je še bolj prikupna. In vesela.«

»Gospa Zidar, naštevajte naprej, če imate še kaj ...«

Marjanca bega po papirju kot miška, preden ji zmanjka kisika pod steklenim zvonom.

»Govori, da se otrokoma ni treba učiti.«

»Je to res? Huda obtožba!«

»Zadnji sem, ki bi jima to rekel. Jurčku sem razložil, da se matematike ne moreš napiflati, ampak razumeti.«

»Se razume.«

Marjanca najde zdaj aduta.

»Mislim, da je kriminallec. K meni hodijo policisti in sprašujejo zanj.«

»Kako je s tem?«

»Otroka sta mi rekla, da so me enkrat iskali. Že davno. Če bi hoteli, bi me našli. Sem nekaznovan.«

»Zakaj so vas iskali?«

»Bratu sem podaril avto. Preden sva naredila prepis, je umrl. Avto so našli blizu kartuzije. Nepoškodovan. Menda mu je zmanjkalo bencina. Pač fiat ...«

»Poslušajte, Zidarjeva! Imate končno kak smiselni argument?«

Marjanca je na koncu. Bega z očmi in barvo lic spreminja, da prisotne postane strah. Ne ve se točno, če je besna ali prestrašena. Zmedena? Mogoče rahlo pijana? Oči se ji bleščijo, a ne da se ugotoviti, če nabira solze ali pa je samo prehlajena.

»Grdo govori o moji mami.«

»Torej? Čeprav to ni stvar tega sodišča!«

»Ni besed, s katerimi bi jo lahko opisal. Najbolj točno: amoralna ženska!«

»Razložite!«

»Hotela se je nategniti z mano v avtu, čeprav je vedela, da je njena hči noseča z mano. Je verski fanatik, ki z ljubeznivostjo ubija. Iz otrok - mojih otrok - je hotela narediti mormone! Je fašistoidna in cinična, da ji ni para. Psihopska osebnost. Iz svoje hčere je naredila brezčutno kreaturo, ki se ji še sanja ne, kaj je ljubezen ...«

»Dovolj!« Marjanca plane pokonci.

»Sedite, Zidarjeva. Postaja zanimivo.«

Marjanca pade na stol.

»Dajte ji vode,« reče sodnik slugi.

Ta ima pripravljen kozarec, a Marjanca odkloni.

»Gledali smo film,« nadaljuje Franci, »v filmu sta se dva poljubila.«

Jurček si je zatisnil oči in se obrnil proč.

Povedal mi je, da je babi – ženska, o kateri govorim – rekla, da je to grozno in grdo.«

Sodnik pozabi zapreti usta.

Marjanca divje in srepo gleda očeta svojih otrok.

»Ivanka Zidar je tako uničila svojo hčer, da je ta morala nekaj časa obiskovati psihiatra. Hodila je skupaj z mojo bivšo prijateljico, s katero imata precej skupnega. Tudi njo je mati zatirala. Ivanka Zidar je svoji hčeri svetovala, ne bom rekel ukazala, da petkrat ali šestkrat splavi. Vzgojiteljica! Marjanca Zidar sovraži svojo mater, a se tega ne zaveda, mogoče pa se, a tega ne priznava. Sovraštvo je obojestransko! Sovraži tudi svoja otroka in ... hej! Kaj pa počneš!«

»Ti ti ti!!!«

Prvič vidi Franci Marjanco, da se ne more obvladati. Sluga jo potegne s slikarja in jo drži okrog pasu.

»Sedite, gospa, sedite ...«

Gospa gospodična se začne smejati, hoče nekaj reči, a samo zagrga, ulijejo se ji solze, v istem trenutku se zopet smeje ...

»Ni prvič,« se sliši od Francija.

»To ne gre v zapisnik,« reče sodnik.

»Razprava je končana,« doda, »odločbo dobite po pošti.«

S kladivcem strogo udari po katedru.

Zunaj čaka Ivanka. Franci gre mimo nje.

»Svinja!« sikne tiho, a obvladano.

Marjanco je res strlo prizadevanje po izboljšanju sveta.

Zmaga je popolna.

Marjanca Zidar je v bolniškem stažu dva meseca. Dokler se stvari ne uredijo in zaključijo, sta

otroka začasno dodeljena očetu, so Franciju povedali na centru za socialno delo.

Psihologinja, s katero je Marjanca kontaktirala, preden je vložila tožbo, slikarja živega ni mogla. Ta je bil pa živ kot že dolgo ne.

»Se nič ne bojite za službo?« je bil šaljiv.

Potem ko mu je vrgla papir, je rekla: »Ni še končano.«

»Ne, ni,« je skromno rekel Franci. Imel je prav.

Kar naenkrat se je pojavila knjiga. Kupiti jo je bilo moč v vseh knjigarnah. Sodobno gubernanto.

Dva dni pred iztekom bolniške je prišla v roke Marjanci Zidar.

Prinesla ji jo je prijateljica. Marjanca je poblisknila z očmi po naslovu, hotela nekaj reči, pa je samo kriknila in padla v nezavest. Odpeljali so jo v splošno bolnišnico, od tam pa čez dva dni v priljubljeno mesto, kjer izdelujejo sladkor. Sladkor je sladek. Reče se mu: sladkor iz Ormoža. Blizu je Ljutomer. Tam izdelujejo sir.

Predstojnik klinike se piše Cepinovski. In je priznan ter znamenit predavatelj.

EPILOG

Otroci so se igrali.

Franci je poljubil Evo na usta.

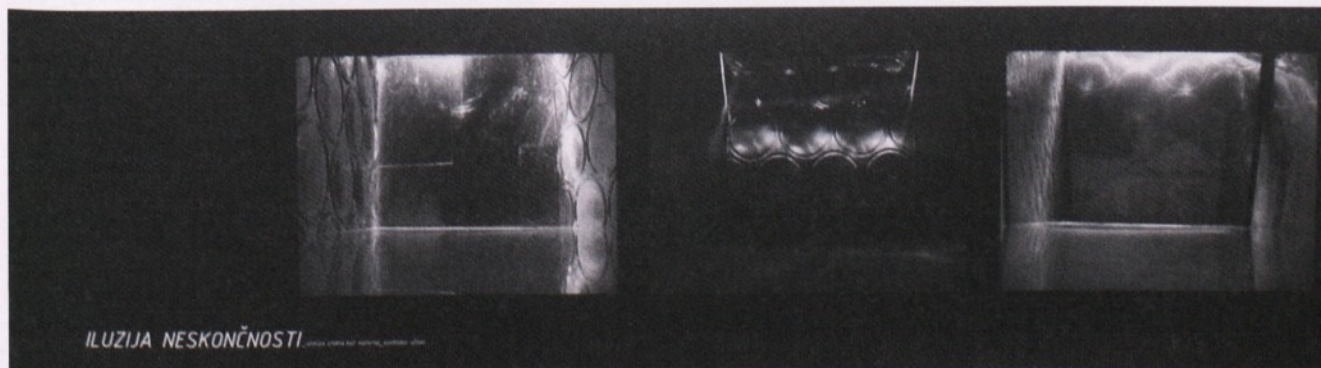
»Iiiiiii,« je ušlo Jurčku.

Oči pa ni zaprl in glave ni obrnil proč.

Ida in Pika Polona sta se hihitali.

Žemoratakobiti.

Cepinovskemu se je po limoni razredčila kri. Psihiater ima konjak.

KRONOS: Staša Filipi, Iluzija neskončnosti

V iskanju izgubljenega miru

LEPOSLOVJE

Introdukcija

Sredi vročega julijskega dne. Bližam se k soncu odprtemu, zagatnemu, morilskemu klanecu. Krstil sem ga za saharški klanec. Pa ga ni več kot za sto korakov. In niti strm ni, v znosnejšem podnebnju bi zagotovo ne bil klanec. Prav na njem je sonce postavilo svoj talilnik, in ne vem, zakaj si želim, hočem premagati prav to vzpetino v najhujši pripeki, ko pa je ob morju do kopaljšča urejena senčna pot. Klanec je položen v zavetje gozdiča na levi in livadami na drugi strani, še naprej obrobljenimi z ozkimi, gostimi pasovi drevja. Veter ne more do njega, asfalt je razbeljen, toda na vrhu me čaka osvežujoča senčina pod neprepustnim baldahinom iz lovorik. Na levi pod klanecem je očem skrita vijugasta globača, na morskó stran zagrajena z zlizanimi kamnitimi skladi. V njej je s trohnečimi vejami in uvelim listjem nastlana ozka kolovozna pot še vedno vidno označena z lepo ohranjenimi tankimi robniki. Na prelomu devetnajstega v dvajseto stoletje jo je zgradil skrben varuh Kupelwieserjevega brionskega arhipelaga Alois Zuffar (Čufar?). Če greš od hotela Neptun po tej poti, najdeš že takoj na začetku v skalo vzdano spominsko ploščo, na njej pa tople besede zahvale temu skromnemu možu, ki mu gre dobršen del zaslug za lepote današnjih Brijunov. Tu pa tam je postavil kamnito klop, na pridvignjeni ploščadi med skalovjem pa uredil počivalni koticék, obkrožen s kaktejami. Pod ploščadjo moli iz skalnatega grušča od rje načet tulec že davno usahlega studenca. Kolikokrat sem hodil po tej samotni bližnjici do kopaljšča in se v mislih družil s findesièlovskimi gospicami in damami s florentinskimi slamniki in ličnimi sončniki, iščočimi blagodejne hladnoče na kratkih sprehodih. Samo da mi ne bi bilo treba po običajni poti ob morju in se umikati čredam letoviščarjev.

Tokrat pa sem se namenil po daljši poti mimo ribnika. Priznam, bil sem nepopisno potr. Zavaljo dogodka, ki me je osebno prizadel in ga ne bi rad obnavljal. Bližam se mojemu klanecu. Niti sapice nikjer, sonce kraljuje, brezmadežni mir, žive duše nikjer. Ustavim se pod košato, do višine jelenovega gobca osmukano sredozemsko cedro, na gosto prepleteno z vejami visokega macesna. Pred mano razbeljen klanec. Nad mano jasnina neba. Čuden nemir se me loteva. Čuden, ko da ne bi prihajal iz mene.

Nenadoma me prevzame silovito občutje tesnobnega in hkrati čudežno skrivnostnega. Nedaleč

pa že divja nova vojna. Kje daleč in kje blizu je to. Zaslutim jih. Vem, da so tu. Nad mano. Tam zgoraj. V nepregledni krošnji. Vsi davno in nedavno umrli. In vsi moji predniki. Vsak zase in kot eno v njihovem Občestvu. Drevo je živa rast. Umrli so si ga izbrali. Za stik. Nekaj hočejo. Sem opazovan. Me hočejo. Nič nočejo. Je ta nevidna spokojnost del njihove biti. Sem zašel v nevarno bližino. Ne, saj me vabijo. Kako naj se odzovem. Kako daleč spustim. Se ne bo to občutje že v naslednjem hipu razblinilo kot še nikoli zaznan vročinski privid? Bližina neznanega me hkrati vzburja in na čuden, spravljiv način miri. Nekakšna razburljiva blaženost. Naseljuje se zunaj mene in del mene postaja. Sem tako blizu končnosti. Bom dobil odgovor. Je sploh potreben. V tej obliki ga že sprejemam.

Umreti. Potem Večnost. Lebdenje v prostornem Času, v drugih dimenzijah, v še neznanih vsebinah. Brez ljubezni, ki jo poznam, brez tu-osrečujoče biti. Vendar mnogo, mnogo več. Več kot sama ljubezen. Ali mnogo manj. Ujeto v skrivnosti nedoumnega. Tu zgoraj, prav tu, v tem drevesu. (Primitivna plemena častijo drevesa. So zato primitivna?) Naj ohranim skrivnost zase. Izpovem svojim bližnjim, se pojavim z njo v javnosti. Je to cilj, namen tega stika? Onstran te skrivnosti še druga, tretja, neskončno skrivnosti, ki jim nikoli ne pridemo do dna in je vse še vedno le začetek.

Bom izgubil zavest. Bom naslednji trenutek že mrtev. Ali nor. Vzeta v nebo. Nagonsko ostajam pripet na zemeljski trenutek, krčevito si prizadevam, da bi še obvladal to čudno omotičnost, ki me potiska na začetni ali končni prag, naj ga že prestopim. Ne pustim, da bi se mi glava razletela. Pritisk na možgansko skorjo je prehud.

Nemara pa sem le v igri nezavednega. Se duhovno v meni prebujata na tak način in potrjuje kot edini smisel? Sem temu prestopu iz tu-bivanjskega v onstran-bivanjsko že tako blizu, da bom lahko o tem govoril, si zapisoval, razpravljal. Se ne bo vse skupaj sprevrglo v golo senzacijo in špekulacijo?

Ni ta hip (ubesedenega) zblizanja z Občestvom mrtvih trenutek predrznega poseganja narobe izbranca v njihov mir? Imajo tam zgoraj mir? Kako usodno sem s tem povezan. Kako naj poslej živim. Ali ni ta pripravljenost zgolj ostanek moje religioznosti iz otroštva. Se ta izgubljena nedolžnost manifestira zdaj kot zadnji poizkus, da bi našel pogrešano harmonijo?

Kaj je zdaj to kratko življenje na Zemlji. Veselje do življenja. Do uživanja. In upanje, da se bodo stvari uredile. Hlepenje po preživetju in vdanost v končnost. Kako spraviti to skupaj? Blaženi mrtvi. Kako ohraniti stik z vami. Sem jaz tu morebitna vez. Ali pa je vse to iskanje poti do vas le kontemplativna skrb za mojo lastno dušo. Dušo, odrešeno, ločeno od telesa, od ljubezni, njenih bridkosti in minljivih radosti. Kako naj bom pripravljen. Nisem še pripravljen. Čaka me klanec. Opotekam se po klancu. Ne upam se ozreti. Ko da me preganja slaba vest. Ko da je na delu neko izdajstvo.

Drugič se bom vrnil, izpostavil z javnim samo-spraševanjem. Najprej bom izzval njo, Ljubezen. Ki sem jo vse življenje iskal, najdeval in spet izgubljal (največkrat po svoji krivdi).

Zakaj me ni celega prevzela, zakaj se me ni dotaknila, zakaj se ni polastila mojega uma! Kje sta ostala v tem občestvu ljubljena mati in ubogi oče, kje prijatelji, kje predniki, kje moja davna ljubezen. Ko da so se niti ljubezni pretrgale, ko da se je z Ljubeznijo nekaj zgodilo. Ali pa je to bivanje v občestvu mrtvih le neka višja oblika Ljubezni, njena apoteoza. Njena zadnja oblika. Do katere se lahko dokopljem le s svojo lastno smrtjo.

Naslednjega dne se vrnem po isti poti, ob istem času. Pa zaznam le sapice, ki nalahno upogibajo vršičke macesnovih vej. Znotraj njih pa je mrak. Mrak sredi opoldneva. Misel, da bi moral umreti, če bi hotel priti skrivnosti do dna, me ne zapusti.

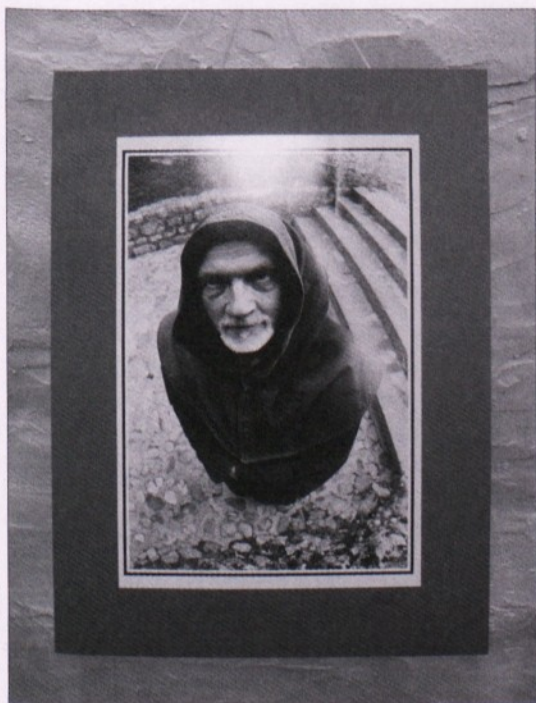
Stigmatiziranje

Drugo leto, ob istem času. Ob koncu dopusta. Še zadnji pogled na morje. Ladja je že prišla, reče Lojzka, mudi se. Rečem, moram ven. Nekaj me vleče ven. Proti ribniku, kjer sem v zgodnjih jutranjih urah zalezoval čapljo, mojo prelepo, plaho belo ptico. Tako krhka je, tako neznatnega telesa. Ko pa razprostre krila, si podredi elemente, ki jo veličastno ponesejo pod nebo. Popolna je, večna. Iz hotela grem skozi zadnja vrata. (Potuhnjeno, kot vedno. Služinčad hodi skozi zadnja vrata.) Obkrožijo me dobre stare pinije. Ko da so čakale, da pridem. Čudna tesnoba me obide. Dogodek, ki me je lani tako potrl, me še ni povsem zapustil. Ponovno podoživljam (in izzivam) nemir pred izpolnitvijo skrivnostno neznanega. Rad bi zadržal v sebi to bližino, ki me vabi in hkrati straši, ki se zdi neponovljiva, ki me navdaja z doživetjem, kakršnega doslej nisem poznal. Na misel mi pridejo kozmični nevtrini. Ostanki velikega poka. Nastanka veselja. Sem jim izpostavljen. Ves sem iz sebe. Kako se bo to nadaljevalo. Kakšen bo naslednji korak. Bo z racionalnim pristopom vsa ta skrivnost, vsa ta svetost za vedno izgubljena. Ne govorim z nikomer. Hočem obdržati zase, v sebi. Ves izgubljen. V recepciji hotela Neptun vedo povedati, da so bile na otoku opravljene meritve in da so na več krajih zasledili sevanje.

Interludij

Še istega leta. Poznega avgustovskega dne. Proti večeru se vračam z Gradu, cerkvice sv. Pankracija, ki je še delno obdana z obrambnim zidom. Blizu starotrške cerkve se ustavim pod visokimi smrekami (zdaj jih ni več, posekali so jih, bojda zaradi lubadarja). Nobene posebne predispozicije za karkoli. Nad mano jasnina, naokoli večerna ura modrine, vrhovi neskončnih dreves. Prevzame me misel. Odkod pride misel. Obseda me in oplaja, podobno nerazložljivemu doživetju na otoku. Skušá se oblikovati skozi dialog. Zakaj drugokrat ne, zakaj ne večkrat. Pelen sem, preobremenjen z vsakodnevnim prtljago. In asketsko, kontemplativno se vselej obrača le k določenim vzorcem zavedanja. Zunaj tega okvira malokdaj ali sploh ne razmišljam. Ali pa je treba razmišljati? Ne prihajajo ta doživetja sama? Samo prepustiti se jim. Prepustiti se tišini.

Nočem se sprijazniti, da bi živel kot žuželka, sledeča le svojemu programiranemu nagonskemu letu. Potešenje nagonov naj le pomirja, ni pa to cilj. Vedno pride bolečina. Pričakanja so prevelika. Prevelik apetit. Potem pa razočaranja, umik v bolečino. Pritajena bolečina, samo toliko, da se lahko umaknem. V zavetje tišine. Brezdanja jasnina, brezdanja bolečina, brezdanji mir. Pripravljenost

KRONOS: Aljaž Velički, Neskončnost

na karkoli. Samo da je. Da bo.

Obleti me misel – spoznanje kot ostrina jasnine – da Vesolje, kakor tudi je nemo, v amorfni podobi Duha – le ni tako nedolžno. Vsemogočno že. Zaradi velikosti. Pa je tudi prebrisano? Ne vem še kako. Nas bo prelisilo? Grem mu naproti. Med njim in mano sence mrtvih. Postavljam vprašanja in odgovarjam. Nastanek življenja. Življenja na Zemlji. Od praeličarjev do dinosavrov. Vesolju se je nekaj izmuznilo. Zemlja začne živeti povsem novo življenje vseh mogočih oblik in vsebin. Vesolje o tem kaj razmišlja? Saj še ne zna! (Ali pa?) S tem pa ni rečeno, da ne bi preizkušalo svojih moči nad nami. Mogoče samo nagonsko čuti, da se mu je nekaj izmaknilo. Ali pa posrečilo. In ostaja na preži.

In potem pride Človek. Rojstvo zavesti. Rojstvo Duha. Ta se Vesolju docela izmakne, uide iz njegovega akcijskega radija. Vesolje nenadoma zaostaja. Ostaja v zaostalosti. Krčevito (nagonsko) išče stik z nami. Ni še prebujeno. Nima še prebujene zavesti. Mrtvi ga naseljujejo. Mrtvi, ki posedujejo Duha! So Oni prvi stik, živa vez z Njim (in nami živimi)? Vesolje se hrani z našim Duhom, krmimo to prastaro žival, dajemo mu signale, pričakujemo odgovor. Bo na koncu sprejelo še našo pamet? Ali pa je ta pamet že vgrajena vanj, v njegove energetske potencialne ... Razvoj je neviden, a je v zametku že navzoč. Kako blizu sem! Kako daleč! Če to ni noro! Kaj pa je sploh po zdravi pameti?

Naj bi bilo v duhovnem prav tako navzoče evolucijsko načelo ...? Tako kot se je iz nagonškega postopno razvijala zavest in njena duhovnost – tako naj bi v stadiju duhovnega rast še daleč ne bila ustavljena. Kje je začetek? Kje konec! Je zunaj obojega – zunaj nagonškega in zunaj duhovnega – še eno, eno samo prapočelo, edino, ki ni podvrženo spremembam ...?! Eno samo. Nedeljivo. Neponovljivo. Dokončno. Absolutno. Božansko. Pradah.

Kaj pa – če je tudi ta – prav tako – podvržen evoluciji ... !!? In ne bo razvoju ne konca ne kraja! Ne konca in ne začetka! In če kozmologi postavljajo domnevo – da ni samo enega Vesolja ...? In mnogoboštvo le ni tako nedolžno ... Kdo pa ima v rokah evolucijo?! In kdo koga ... Niti razumsko niti izkustveno ne zadošča. Nimam argumenta ne avtoritete, ki bi podpirala drug drugega. Sam sebi argument in na koncu avtoriteta, aha!

Misel me obseda. Vesolje išče stik z nami. Mi mu pošiljamo signale in znamenja našega duhovnega razvoja. Pošiljamo mu mrtve. Jih bo znalo prečitati, razvozlati? Se Vesolje že ne koti v orjaškega dinosavra, ki nas ne pogoltne samo zato, ker

tli v njem že iskrica (pra)zavesti? Ne požre samo zato, ker smo mu vzorčno potrebni za nadaljnji obstoj in razvoj. Počasi nas mrevari, počasi prežvekuje. Nas bo izpljunilo? Upam, da v pljunku ne bodo mikrobi. Ki bodo hoteli postati dinosavri.

Laične misli. Kaj pa naj drugega pričakujem. Kaj je naposled dojetanje sveta, ki se iz globlin nezavednega prebija na površje, kaj ni to le prošnja, da bi ušli dokončnosti? Kaj ni to zgolj naše prizadevanje, da se iz amebe vrnemo tja, kamor od pamtiveka težimo? K sebi.

Kaj ne sledim le tistemu iskanju, ki je podobno iskanju Ljubezni? Ljubezen je potrebna, da najdemo v labirintu naših življenj znosno različico. Tistega skrivnostnega opoldneva na otoku – zdaj vem, vem – mi je nevidna celila rano, ki je zevala v meni s tako pogubnimi posledicami. Mar ni v njenem bistvu, da ji niso tuje bolečine spoznanja, tudi vseobsegajoča milost odpuščanja?

Ali pa (je) bo – tam gori, tam onstran, v onstranstvu – prevzela povsem druge oblike in vsebine ... Je (bo) sploh še tam? ... Kaj tam dela? ... Ko je (bo) duša rešena (in prazna) vseh bridkosti. Kakšno je tam njeno opravilo? ... Bo na koncu sveta zmagala ali bo požrta?

Finis

Minilo je nekaj let. Sedim na robu dvorišča mojega drugega doma na Podgorski cesti. Sama divja rast zelenja me obdaja. Čakam na mrak, ko bodo prileteli netopirji, ko se bo pod jablano sprehodil jež. V gosto zaraslem španskem bezgu zaznam svetlobo, ki kasni v ugašanju dneva. Nikjer drugje je ni več. Samo za površino okenca je svetlobe, utripa v migotanju listov, oči me ščemijo in pritajeno iščejo izvor tega pojava. Nobene sapice ni, sonce je že davno utonilo za bližnjimi gorami, tema se dela. Globoko v sebi začutim sledi nekdanje bolečine, ki me je na otoku privedla pod sredozemsko cedro in visoki macesen, objetima v skupni rasti, prepoznani kot tiho domovanje neznanega Vse-mira. Ta bolečina je že pozabljena. Ozdravil in odpravil jo je usmiljeni Čas. In vendar moram misliti na bolečino. Bolečino kot počelo vsega stvarstva. Pogrešam jo. Pogrešam z bolečino. Sem že tako star, da mi bo za vedno odvezeta? In se bom moral ukvarjati le še s telesno, fizično bolečino, ki zanesljivo pride. Na koncu zanesljivo pride. Mi bo šele takrat dano končno spoznanje vseh spoznanj? Ali pa se bo vse skupaj milostno utrnilo v Nič. Obsojen na Vse in Nič. Bom kot kakšna zvezda, ki je pokurila svoje gorivo. Za prazen Nič.

VARUH PEPELA

Bob, imenovan Čezles, je molzel debelo vrv pod zvonikom podružnične cerkve sv. Lenarta vrh hriba in se pri tem odganjal od tal. Z zahoda se je bližalo zamolklo pogrmevanje, toda namesto da bi se podvizal proti vasi, se je zanihal proti steni v brezupnem poskusu, da bi jo, v hipu iztegnjen, dosegel ter se odbil od nje. Toda čeprav je videl, da je prekratek, se je zagnal še enkrat in nato spet.

Zazdelo se mu je, da brca v prihajajočo nevihto in prvič ta dan se je zasmel, ker se je razveselil gibčnosti svojega telesa in moči v rokah. To je potreboval bolj kot kruh. Gibanje in glasbo pa prijazne gubice v očeh starega Lavtarja. Danes si je želel še, da bi se napihnjeni Boštele čim prej pobral. Ampak temu bo posvetil na poseben način, kajti enako kot mačje gibljivosti se je radoval svoje zvitosti in zmožnosti, da je iz Boba lahko desetkrat na dan postal Čezles. Na mah je znal zdrsniti v kožo prismuknjenege rokerja in se spočiti v njej kot neresen blebetač angleških besed, ki so se same od sebe nabirale iz radia in vseh mogočih CD-jev ter se mu zlivale v brezvezno mešanico.

Rekel si je, da mora Lavtarju na pomoč, sicer pa se je tudi že naveličal klavnega zvonovega klenkanja nad glavo, torej se je z vso težo obesil na vrv in jo umiril. Potem se je skupaj z vetrom pognal navzdol proti vasi in bušil v hišo, v kateri sta za mizo sedela Lavtar in Boštele še prav tako kot pred pol ure, ko ju je bil zapustil.

Sivoglav, preudarni Lavtar je s prijazno toplino gledal zdravo okroglega Bošteleta in kazalo je, da ima znanca iz davnih let po otroško rad, medtem ko se je Boštele držal naduto, kakor da vsaj za glavo presega starca.

Lavtar je osladno žužnjal: »Jože, tvoj rajni oče je bil največji dedec v celem Drnovju, zato kar ne morem verjeti, da je zdaj ves njegov pepel pred nama v tejle bučki, ki je bolj podobna pomarančasti vazi kot žari.«

Boštele se je napihnil:

»Na, also! Glavno je, da smo vse skupaj opravi-
li že ponoči, škoda pa, da sem se zjutraj zaležal in nisem mogel na pot že danes.«

»Še vedno ne vem, ali je bilo prav, da smo pepel tvojega očeta presuli v tole posodo,« je začel odkimavati Lavtar. »Grob je posvečen kraj in počutim se, kakor da sem zagrešil božji rop.«

»Geh doch, geh!« je Boštele mogočno odmahnil. »Grob je last Bošteletov. Ko odpeljem očeta,

ostanejo bratu in sestri še mama in vsi drugi tam pokopani. Nikoli več se ne bom cijazil tisoč kilometrov od Hannovra do Drnovja. Lepa hvala za gostoljubje in pomoč, Drejc, ampak zarana se poslovim. Kaj je treba tu še komplicirati?«

Lavtar se je rahlo dotaknil žare, vse sončne v mračni sobi, in vprašal:

»Take, praviš, so zdaj moderne pri vas?«

»Den Tod enttabuisieren pravijo temu. Smrt naj ne bo več tabu,« se je svetovljan Boštele dvignil nad oba vaščana. »S toplimi barvami in oblikami ji je treba najti nov prostor v življenju.«

»Potem si dobro zadel,« je pohvalil Lavtar. Boštele se je postavil:

»Izbira sploh ni bila lahka. Tale urna je iz serije cosmic colours in stane 370 mark. Ponujajo pa še celo vrsto drugih. Najiminitnejši je ball of life, nekak kovinski globus na nagnjeni osi. Lepa je tudi yasura, narejena iz hruške in javora, cene pa sežejo tudi do 4.000 mark.«

»Wonderfull,« se je nakremžil Čezles. Hotel je sicer reči nekaj popolnoma drugega, toda Boštele bi mu lahko bil oče, Lavtar celo ded, zato ni imel pravice do besede; ostali so mu samo podsmešni medklici.

Tedaj je zacingljal mobilnik in Boštele se je odzval:

»Halo, Schatzi! Guten Abend auch. ... Danke, gut ... Nein, heute leider nicht ... Ja, ich ueber-
nachte hier ...«

Nevihta je privršala do hiše in se zaletela v ostrešje. Veter je stresel oknice in dež je tako močno zašumel po šipah, da je preglasil Bošteletov pogovor.

Lavtar je zamišljeno rekel:

»Bob, kar k peči nam prinesi narezek in pijačo, da bo imela žara na mizi mir. Pred dvajsetimi leti smo prvič bedeli ob starem Bošteletu in nocoj bomo drugič.«

Čezles je pomislil, da bi zdaj moral reči: moj rajni ata je samo v meni ali pa ga sploh ni več. Toda namesto tega se je zarežal in salutiral:

»Habe die Ehre allerseits!«

Boštele se je zasmel:

»Da schau her! Pa ne, da si ti zvonil?«

»Jawohl, das war ich, Schatzi,« se je noroglavo priklonil Čezles. »Kradem na pokopališču, strežem pri mizi in zvonim.«

»Od kod pa imaš tega tipa, Drejc?« se je smejal Boštele. »Iz Drnovja najinega časa ga ne pomnim.«

»Ko se je vas izpraznila, smo dobili mednarodno kolonijo zdravljenih odvisnikov, ki so nekaj let bivali tu. Potem so jo zaprli in vsi so odšli, samo Bob ni imel kam, pa se mi je ponudil za pomoč. Je nekak plesalec in glumač, pač umetnik. Po malem kuha in pospravlja, sicer pa tudi skrbi, da nama ni dolgčas.«

Čezles je rekel Bošteletu:

»I'm a good fella, you see.«

Potem se je sklonil h glasbenemu stolpu, si izbral polglasno popevko in se začel zibati v njenem ritmu, toda zraven je tenko sledil pogovoru.

Boštele se je naredil priljudnega:

»Ti pa kar vztrajaš v tej puščobi?«

»Družine nimam več,« je zmignil Lavtar, »kmalu si bom naložil sedmi križ, s pokojnino sem zadovoljen in ne vleče me nikamor. Vsi pokojni Lavtarji so tu, zato se spodobi, da skrbim za naš grob.«

Čezles se je zahihital:

»Instant žlahta. Vsak večer očenaš za stare ate v prahu. – Boter Lavtar, ali pravzaprav nisi Lazar?«

Boštele se ni zmenil zanj:

»Prejle sem se sprehodil skozi vas. Gruselig! Vse prazno, nikjer žive duše.«

Čezles je zablebetal:

»World News tonight. Golden Line – dieta hollywoodskih zvezd. Hodite za linijo pravo in lepo postavno.«

»Miruj, Čezles!« je rekel Lavtar. Ta pa je zapel:

»I can't cry any more. Beng, beng, bugi, vugi, e he, e he ... Have you ever really loved a woman?«

Lavtar je začel plesti spomin:

»Stari so umirali drug za drugim, za vas mlade ni bilo dela, zato ste začeli odhajati v mesta ali na tuje, kakor ti.«

Čezles je ponudil nasmeh Bošteletu in spakljivo zapel:

»Rosie aus Schwarzwald. - Knuspertraum - Butella - Osana - Belino - Rigolta - Dentofit - Ausverkauf.«

»Ne misli, Drejc, da mi je bilo v Nemčiji lahko,« se je Boštele zresnil. »Od kraja sploh ne, ampak zdaj moram potrkati po lesu: zdravi smo – die ganze Familie – in kar dobro nam gre.«

Lavtar je suho dostavil:

»S starim krajem pa si prekinil.«

Boštele je odmahnil:

»Ach, was, tako je pač. Saj sem jim pripove-

doval o domu in nekoč sem jih celo pripeljal sem. Pa jim ni bilo všeč, ueberhaupt nicht. - Same stare hiše, luknjast asfalt, nobenega hotela, še v redu gostilne ne.«

»Schluss!« je odrezal Čezles in Boštele je pridrtil:

»Also, ja, genau. Niti enkrat na leto za vse svete ne marajo več v te rovte. Po očetovo žaro naj grem, so mi predlagali. Dali jo bomo v ženin družinski grob, moderno pa je tudi, če jo imaš v stanovanju kot okras.«

Čezles je mrmral:

»The latest, the greatest. ... They really want him.«

Lavtar je počasi presukal misli:

»S satelita dobiva trideset programov in ob nedeljah rad gledam maše po televiziji. Zadnjič sem videl prenos iz Hildesheima. Nisem bil samo pri službi božji, ampak tudi na koncertu simfoničnega orkestra. In neki škof je pridigal tako, da sem imel nekaj dni kaj razmišljati. Je tudi v tvojem mestu podobno?«

Boštele je zamencal:

»Nein, eigentlich nicht. Veš, mi smo precej moderna družina, zato razen za božič in veliko noč ne hodimo k maši. Plačujemo pa cerkveni davek, das schon, in namesto nas molijo duhovniki.«

Čezles je posmehljivo potrkal s prstom po oranžni žari in spakljivo rekel:

»Ja, Schatzi, potem boš pa bolj težko bedel skupaj z nama, če še moliti ne znaš več.«

Boštele je osorno odrezal:

»Pustimo te marnje! In nikar mi ne govori, Drejc, da s temle Čezlesom vsak dan samo molita.«

Lavtar je počasi odvrnil:

»Sploh ne, čeprav sva res nenavaden par. Malo gospodinjiva, malo se greva kmeta. Vsako soboto se zapeljeva v mesto po živež, enkrat na mesec v lekarno po tablete, ker imam visok pritisk.«

Je bilo krivo grmenje s pobliskavanjem pa dež, ki se je zlival po oknih? Čezles je videl, da se je stavec otresel prejšnje ponižnosti in na čuden način začel rasti. Rekel si je: Lavtar ima veliko srce, Boštele veliko mark, zato bo med njima kmalu konec prijateljstva. To pa pomeni, da mora on, Čezles, čim prej poseči vmes. Torej se je zasukal k Bošteletu in začel besedičiti:

»Big - bang! Eternity ... bang, bang!«

Lavtar je nadaljeval:

»Tudi na kakšno sejo še grem. Spomenik hočemo postaviti tistim, ki so petdeset let zaman čakali nanj. Pomagam, kolikor znam in morem. Predvsem pa mirim stare nasprotnike in pozivam

k razumu.«

Čezles se je napeto režal in govoril Bošteletu:

»Free your mind and the rest will follow.
Futura system ... Turbo speed ... Propoint ...
Express drink ... Cleaning servis ... Protect lock ...
Safety guard ...«

Boštele je odmahnil, kot bi podil muhe, in vprašal:

»Pa imaš razen kur, koz in tegale cepca še kakšno razvedrilo?«

Čezles se je nakremžil:

»Bla-bla-bla, boter Lavtar, hladno, vedno bolj hladno in brez zveze.«

Lavtar je kimal:

»O, ja, slikarji se vsako leto oglasijo za kak teden, skavti pridejo taborit in pohodniki se prikažejo skoraj vsak vikend. Ampak Bob ima prav: vse to so zdajle malo pomembne reči. V resnici je važna samo tale žara na mizi.

Daj, povej, Jože, ali si sinoči, ko sva ob pokopališkem zidu čakala, da bo Čezles pri grobu opravil namesto naju, zares pomislil na vse svoje Boštelete, ki so pokopani še po starem in bodo zato za zmeraj ostali tu? Si kaj molil za mamo, starega očeta in staro mater?«

Čezles je vpadel:

»How do you do? Wie gehts - wie stehts? Wichtig ist doch nur die Antwort auf die Frage: Wie komme ich zur Dubidu Bar?«

»Na, freilich, doch,« se je Boštele nelagodno presedel. »Morda se nisem spomnil prav vseh, ampak na splošno že ...«

»Ja, tako se mi je zdelo,« je povzel Lavtar. »Glej, nekaj se mi mota po glavi že ves teden, odkar si telefoniral, da prideš po očetov pepel.

Čeprav je tale žara kar prelepa za v grob, pa pri tebi doma v resnici nikomur ni dosti do nje. Zato pravim: posedimo raje nocej še poslednjič s pepelom strica Bošteleta. Obudimo spomin na to, kako so ga odpeljali v Ljubljano na operacijo in kako se je vrnil v žari. Pripovedujmo si, kaj vse je naredil v življenju dobrega, kako je bil spoštovan na vasi, najbolj pa, kako je bil ponosen na vas otroke in vas je imel rad.

Potem se opolnoči morda odločimo, naj gre Čezles spet na pokopališče in v obratnem vrstnem redu ponovi vse enako kakor sinoči: vsuje pepel iz ene žare v drugo in vse ostane kot prej ...«

Bošteletu je za hip zaprlo sapo, potem se je zagnal:

»Na, da schau her! Zakaj pa potem moja dolga pot, dogovori za pristanek, vse lepe besede, marke sorodnikom ...«

Lavtar je nadaljeval poudarjeno počasi:

»Saj sploh nisem rekel, da mora biti po moje,

Jože, samo predlagal sem nekaj, kar ti lahko olajša vest. Sveto ti obljubim, da bi vsak teden prižgal svečo tudi na vašem grobu in Bob bi posebno lepo zvonil.«

Zdaj je bil Boštele zares užaljen:

»Drejc, tega nisem pričakoval od tebe. Prav tako govoriš kot sestra Pavla ...«

Takrat je Čezles vedel, da je prišel njegov čas. Pognal se je na sredo sobe in plosknil z rokami, da sta se oba obrnila k njemu. Potem je, ves črn v tesnem puliju in trikoju zavrtel nekakšno mefistovsko pirueto in zdrsnil na tla. A že je iz čepa našel pol prevala naprej, nato pa iz opore na lopaticah sunkovito iztegnil noge v kolku do popolnega uleknjenja telesa, se obenem dvignil z rokami od tal in doskočil na stopala iztegnjenih nog.

Boštele je hotel nekaj reči, toda Lavtar mu je pomignil, naj molči, kajti zdaj je Čezles začel igrati pantomimo.

Pričaral je noč na pokopališču. Sklonil se je k tlom in premaknil težko ploščo. Boječ je pogledal čez ramo, ali ga kdo vidi, nato pa hitro vzel žaro iz jame. Rokohitrsko je nekaj odvil, nekaj prepisal iz ene posode v drugo in morda še v tretjo. Nazadnje je porinil pokrov nazaj, pritisnil nevidno žaro na prsi in se priklonil. Njegovega nastopa je bilo konec.

Stopil je k Lavtarju, tako da je Bošteletu obrnil hrbet. Nad žaro je nekajkrat hitro zavrtel dlan z iztegnjenimi prsti, odkimal in na skrivaj pomežiknil, češ: nič ne skrbi, saj sem že sinoči poskrbel za to, da je vse v redu. Tedaj je Lavtarju šinilo čez obraz kot nenadno razumevanje in globoko si je oddahnil.

»Čuden patron,« je zagodel Boštele, Lavtar pa je pokimal Čezlesu in rekel s čudno pomirjenim glasom:

»Če dobro premislim, Jože, imaš kar prav. Res je najbolje, da nehamo govoriti o tem. Zdaj je čas za večerjo, po njej pa bomo pomolili. Nič se ne boj, bova že midva s Čezlesom za vse tri.

Najprej bomo molili za strica Bošteleta, da bi spet našel svoj mir, pa za vse druge, ki počivajo ob njem in bodo za vedno ostali tu ... Potem za one, ki so odšli ... in nazadnje za nas.«

Boštele je spravljivo pokimal in segel po pivu. Čezles je rekel: »Amen.« Potem se je zarežal, da je nocej kar dobro igral, kajti v sobi je zavladal mir, zunaj je enakomerno šumel dež in nevihta se je oddaljila.

KATRA

LEPOSLOVJE

Ivo in Frane. Sinova Vicko in Ivica. Enajst in pet let. Družina.

Znova sva pri njih. Na otoku.

Mljet. Kirka. Odisej. Po skoraj tri tisoč letih se tudi midva že v drugo skušava v miniatarki iskanja izgubljene identitete: biti na otoku, imeti svojo čarovnico, a ostati sanjač. Menda naju ja ne bo prevaralo. Kot vse doslej.

Enajsti dan se že klativa med sanjami in resničnostjo. In nič naju ne mika, da bi bilo karkoli drugače. Že, že, drži kot pribito: ljubo doma, kdor ga ima. Ampak ne še zdaj. Naj le čakata. Dom. In ljubo, zapisan z malo. Naj bosta čas in čarovnično srce z mano milostna še za preostali darovani in natančno odmerjeni drobec večnosti. Zakaj večnost je od tu, onstran je za prevarane.

Enajsti dan v raju torej. Skušava ga skusiti v vsaki coprniji.

Večerja.

»To smo spremili samo zaradi vas.«

»Meni se zdi odlično,« hvalim Frane.

»To ti je hrana za siromahe. A mi smo ugrce ili, kada je bila strašna glad,« še vedno ni vzel v zakup svoje pohojene načelnosti gazda Ivo.

Toliko časa sem bil namreč sitnaril za rižoto iz polžkov, da je Ivo popustil. Nekje sem o tej specialiteti bral in potem ves zadnji teden dni trmaril. In meni gre takšno delo dobro od rok. Da postavim visok zid za vse drugo in druge, razen zase. In sebi v srečo ne vidim nikogar in sploh nič več. Tako mi je lažje trmoglaviti. Pravzaprav edino tako zmorem vztrajati.

Na smeh mi gre, ko se spominjam jutranje vožnje z ribiško barko. V mraku še sva zdrsula od pomola. Morje je bilo kot bučno olje gladko in napeto. Z gospodarjem Ivom sva se po njegovi volji v tem deviškem prostranstvu namenila poiskati skrit zalivček, kjer bova lahko daleč od nezaželenih oči nabrala polžke za rižoto. Takemu polžku po slovensko rečemo pegavka. Domačini ob slovenskem morju tudi ogrc. Otočani jim pravijo ugrci.

»I nedaj bože, da nas bilo ko vidi,« se Ivo pripo-roča svojemu nebeškemu očetu, ko vrže sidro.

Uči me, da je to, kar bova nabirala, na otoku hrana za brezumno lačne. Bila. Danes tega ne je nihče več, razen ... nori profesor. Ugrce so naskrivaj nabirali ribiči, ki niso dneve in dneve nič ujeli. Šele takrat, ko jih je pajčevina v želodcih domačih prisilila, da so zagazili po svojem ponosu, so

zaveslali k obali in pustili, da so prsti zamenjali mreže, pegavke pa ribe.

Nocoj jih večerjamo tudi v Ivovi hiši. Ugrce. V rižoti.

»Recite, kar hočete, toda dobro je! Nekaj posebnega,« spodbujam k delu s čeljustmi tiho štrajkajoče. Torej vse, ki so za mizo. In se samo delajo, da jedo. Da večerjajo.

Črna, žveplasta rižota kakor da nam je bila servirana naravnost iz pekla. Vsi se je branijo. Kot da je jabolko iz rajskega vrta. Jaz pa hudič, ki jo ponuja.

»Ti si pravi Slovenec. Voliš popit ka Dalmatinac, a jedeš sve odreda,« me pohvali Frane, medtem ko molčim, saj imam polna usta.

»Kako si rekla? Jebeš sve odreda? To ne bo držalo. Samo malo odreda,« skušam vnesti med užaloščene ščepec igrivosti.

»E, moj Andrej, kako bi se sriča okrenula, da si kraj sebe ima niku drugu Vitu,« me takoj prizemlji naša gospodinja.

»Ženske tako umetelno nastavljate zanke, da se moški vedno znova ujamemo v isti voz,« in pogledam mojo malo ter se tako postavim v obrambo z muko osvojenega koščka osvobojenega ozemlja.

»Niki put mi je ža, da te baš dobro ne razumim. Ta tvoj slovenski je za mene pretežak.«

»Razumeš ti, razumeš, Frane moja.«

Pogledujem okoli sebe in se čudim. Prvič me vsi poslušajo z odprtimi usti. Zahvaljujem se morskemu zraku, ki je tako dobrodejno vplival na moje misli. Potem se mi razjasni: ne bo od mene, ampak od rižotne prehranjevalne kapi, ki jih je zadela. Zaradi moje pameti že niso obmolčali in ostrmeli. Še nikomur se to ni zgodilo. Nikoli.

Delajo se, kot da stresam veleumnosti iz roka-va, samo da jim ni treba žvečiti, mleti, z jezikom mešati in s slino prepojiti zalogaja. Valjajo ga po ustih in z vsako mojo besedo naredijo, kot da je srhljivka, ki jo je mogoče dojeti le z nastezaj odprtim grizalom.

Vilice in noži jim počivajo ob s črnobo prelitih rižoti, skodelice s solato pa so že davno popivnani in na trdo pobrisali s kruhom. Vstati pa ne smejo. Posedeti je treba, dokler še zadnji ne odloži pribora. Kot da smo vsi zapriseženi kapucinskemu meniškemu redu.

Čakajo seveda mene. Jaz pa si jemljem čas, zakaj hrana je božji dar in ne sme se z njo drugače

kot spoštljivo. Sprehajam se po njihovih obrazih in prešine me, da zdaj natančno vidim, kako izgledajo tisti, ki človeku želijo smrt v žlici vode.

Kljub temu so prijazno zloženi v štirice vsak na svojem stolu. Deset, petnajst metrov od nas, takoj za robom terase, na kateri večerjamo, pravzaprav jem samo jaz, pa mljetsko razkošje. Večerno sonce je že do pasu v morju in dobro je pordelo, saj je za njim prevroč dan. Škržatom se je pokvarila plošča in isti motiv ponavljajo že od jutra. Kaj od navsezgodaj – odkar sem tu, jih ne mine pesem!

Z mize je rahlo hladno dihnilo. Ivo je postavil na mizo rdečo bučo, po kateri bodo začele zdaj zdaj iz v hladilniku spočete megle drseti rosne kaplje. Vse je pravo – sonce je popustilo, večer se dela, vino se solzi, samo tisto na krožnikih je za nekatere ...

Gazda se obrača na stolu in pozijava v modri no pod nami. Tu in tam se mu zasveti v očeh. Samo dva razloga za te odbliske sta – ali se strašno jezi, ker se mi je dal pretentati, ali pa vidi vse tisto, kar plava tam notri v neznanem in bi lahko bilo na krožniku, če ... Z vsakim novim grizljajem, ki ga zanese v usta, mu sijaj v očeh potemni, a ko se obrne od *pijata*, mu jo – luč v oči – koj vrne novo morje. Futurist.

Prelistavam mu po glavi. Preobračam slike. Samo da mine noč: mreže so nastavljene, navsezgodaj jih bo odbrčal potegniti in vrše dvigniti ... Med vračanjem na rivo bo očistil ulov in za kosilo bo Frane ... Kaj Frane, sam bo: na palici natakne orade bo obračal nad žerjavico, ki jo bo pripravil iz posušene vinske trte.

»Nočas ti vino ne gre baš dobro,« me čez čas pomotri čez mizo.

»A ča češ. Posli ovakve spize ni mista za piće,« je na Ivetovi strani tudi Frane.

»Ne bo držalo. Meni se zdi kar prav, da se odžejamo. Samo človek izmenoma uživa hrano in pijačo. Za razliko od živali, ki najprej je, pije pa na koncu,« pomodrujem, da bi jim ponudil iztočnico za besedovanje o svoji pameti.

»Normalno. Kako če životinja tovoriti vodu do mista, gdi je našla spizu?«

To je bila Frane. Najprej se muzata samo z Vito, potem se zakrohoče vse omizje. Tudi meni gre na smeh, pa tega ne pokažem. Skrijem ga za polna usta rižote.

Odlomim skorjo Franinega belega kruha in popivnam temno omako. Ko prežvečim žveplasto grenkobo, jo poplaknem s kozarcem vode, ki je namenjena za bevando.

Ivo si z dlanjo podpira glavo in z vilicami drse po krožniku momlja:

»To ti je ka u pržunu. Za obid voda i kruh. A za vičeru najprije kruh i potlin voda.«

Ivice se davi z zadnjimi zalogaji, Vicko pa je že toliko star, da hočeš-nočeš mora slediti očetu. Sploh ne gre za to, da ne smeš od mize ... treba je pojesti. Vse. Samo za to gre. Razen če si bolan, toda takrat tako ne smeš sedeti z drugimi.

Ivici pomaga jesti mama. Majhen kot je, komaj seže z očmi nad mizo, čeprav kleči na stolu. Lica ima napeta kot baročni angelček. Toda tak je samo nocoj. Od rižote, ki jo valja po ustih in je ne more požreti. Frane ga brezsrdno pogleduje, ko ji mali s polnimi usti vsake toliko nekaj momlja na uho. In Frane vedno znova odgovarja kot pokvarjena vinilka:

»Pitati ću, kad prid tobom vidin prazan pijat!«

Lica mu v trenutku uplahnejo in usta se odpro za nov zalogaj. Še najmanj štirikrat bo treba ponoviti obred, da bo krožnik prazen in bo mama ... Zdaj se vsi zatečejo v nestrpno čakanje na Franino vprašanje. Karkoli početi, samo da ni treba jesti.

»Ne zameri, Frane. Saj lahko zajamem še enkrat?« poprosim v obup vseh večerjevalcev.

Torej bo še treba sede trpeti. Sploh ne prikrijava več svojega razpoloženja in zavijajo z očmi. Obupani so. Dotolčeni. Jaz pa ne smem popustiti.

»Preveč dela si imela. Potegniti z iglo iz hišice vsaj dvakrat po sto, verjetno pa še več, pokropanih polžkov, ugrcev ... Za devet večerij. To ni malo. Zmrdovali se je pravzaprav že nesramnost. Ne ceni se več ženskega dela. Moja babica bi ...«

Ivo me hoče zaustaviti in pretentati za vsako ceno. Spet pogleduje na morje:

»A tamo doli plivaju jastozi, komarče, lubini, škarpene, girice ...«

Nalijem si poln kozarec rdečega in ga počasi pretakam vase, tako da lahko vsi vidijo, kako mi adamovo jabolko, kot bi bilo dvigalo, prevaža vino v želodec. Oči pustim dolgo zaprte. Naj vidijo, kako uživam.

»Ej, ljubi Bog,« rečem in potisnem glavo nazaj, da buljim v strop, kot bi gledal v nebo, »dve stvari sta se ti vendarle posrečili – vino in ženska.«

»Fala bogu. Pripala san se, da češ reći ženska i rižoto od ugrca. Dva puta bi falija.«

»Ni rižote brez ženske. Le kdo bi jo pripravil?«

»Kakva šteta ako ne bi bilo.«

»Ajde ti meni lipo reci, na koga misliš – žensku ili rižoto?« zdaj skušam govoriti tudi sam z njihovim jezikom.

»Pazi Andrej, nemoj, da se zaradi toga još moramo i karati,« me trdo prime Ivo.

Zaženem se v repete.

Ko očistim krožnik z zadnjim, torej najslajšim koščkom kruha, pobaram, če še komu nalijem. Vina. Ker ni kandidatov, si ga privoščim sam.

Dvakrat. Naj vidijo, kako dobro je bilo. Večerja za angele. Malo me sicer začrviči – toda tako je pač to: lahka hrana in težko vino.

Zadovoljno se zlekнем v stolu in prepletem prste na trebuhu ter zakrožim s palcem okrog palca. Nekje sem prebral, da eskimi pokažejo svojo sitost in zadovoljstvo s hrano tako, da se jim po jedi glasno in dolgo spahuje. Hudič, sem že prestar, da bi si to upal storiti, pa čeprav v šali. Pri sedemindvajsetih prestar!

Zdaj se lahko začne večer.

Ivice še vedno kleči na stolu. S komolci na mizi si z dlanmi podpira brado in pogleduje zdaj Frane zdaj mene.

Potem se le zgodi.

»Nešto bi te molila, Andrej.«

Ko angelček, to je Ivice, sliši mamó, me pogleda tako spoštljivo, kot da sem tisti, ki je dal človeštvu vino.

»Tu ste samo još dva dana. Naš se Ivica još nika-da ni vozi u automobilu. Daj baren pedeset, sto metri. Molin te učini mi tu uslugu!«

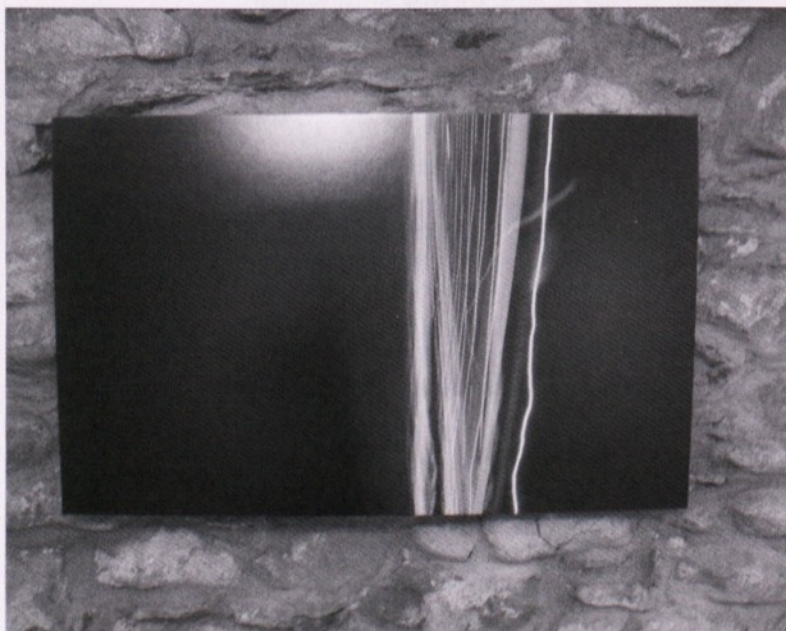
Mali je v trenutku pogoltnil še zadnji grizljaj, ki ga je kdo ve kako dolgo valjal po ustih.

»Ivice, jutri zjutraj. Sutra ujutro. Oče moči? Gas pa gremo. Siditi ćeš kraj mene. A onda ću te sisti u krilo, pa ćeš i ti voziti.«

Majhno sonce ob Frane je vzšlo, čeprav bi moralo svetiti na drugi strani sveta. Potem je zlezlo s stola in pocukalo mamó za roko:

»Ajmo se pripraviti!«

»Smiri se, sunce moje. Najprije treba ići u postilju. Spati. Daleko je još jutro.«

KRONOS: Iztok Mihev, Za vas za trenutek ustavljena neskončnost na svoji poti

Malo smo še čekali pa gledali svet, ki je bil prelep in šli navijat za večer, ki se je spet naredil. S tistim, ki je v takem ob tebi, se prsti kar sami zavozlajo. Trdo ob meni je hodila ...

*

To noč je spanje tako čudno. Dremež je pravzaprav. Gol se prevračam po postelji in ker energija najbolj intenzivno odhaja na koncih okončin, jo čuvam tako, da imam pokrite samo prste na nogah in še te le od nohtov naprej.

Grdo me zvijajo sanje. To bo od želodca. Preobračam se kot klopotec, prebujam se z vonjem po žveplu v ustih, tako da me zaskrbi moja onostranska usoda, ko pa že zadremlem, se mi v glavi oglašá tiho podrsavanje. Deo gratias, torej so le vice, zakaj v peklú koraki od žerjavice zagotovo cvrčijo, sliši se čofotanje po krvi, drobljenje kosti ...

Pogledam na desno, kjer z rokami pod glavo in z napetima bradavičkama na rahlo izbočenih prsih ter s skuštranim grmičkom na venerinem hribčku spokojno diha moja mala. Z usti bi se je lotil. Pravzaprav nebeške mane, s katero je posuto njeno telo. O čem in kom le sanja?

Potem je pred vrati nekaj zaropotalo. Mogoče podrsalo. Stopinje? In že je bilo spet slišati dolg mir.

Očitno je vse dobro. Samo zdelo se mi je, da koga slišim. Če bi se res kaj premikalo, bi me hrček zagotovo budil in pošiljal na ogleda.

Rizota pa mi kar ne da miru, premetuje me in mi ne da spati. Ko si to dopovem in pozabim na Dantejev podzemni lijak, so izgledi, da si potegnem spanec na veke, dobri. Toda podrsavanja, pravzaprav stopinj v moji glavi, ne morem utišati. Štejem skržate, da bi jih premotil, stopinje namreč, potem se lotim celo preštevanja podrsavanja, ki ga ni, samo da bi se zazibal v spanje, pa ne gre.

A me spravlja od požrte rizote spočeta panika v brezumje? Dovolj mi je budnosti in prisluhov in sebe in ugrcev pa žvepla ... Nase potegnem kopalke in majico, natakнем šlape in se odplazim na teraso. Ko se potegnem skozi balkonska vrata, se komajda obvladam, da s kungfujevskim krikom ne spravim v grozo cele hiše.

Trdno ob podbojih, z rokami pod ritnicami, se naslanja na steno Ivice. Bela srajca z dvakrat zavihanimi dolgimi rokavi, da mu segajo do komolcev, rjave kratke hlače, bele nogavičke do gležnjev in opanki. V vsem tem naš čokoladni ta mali. Lasje so ukročeni in izpod rjavega napušča me pogleda navzgor, potem pa povesi pogled do desne noge, ki s konico opanka podrsava po tleh in poganja čas. Sekundnik.

»Kaj delaš? Šta činiš Ivica? Koliko je ura? Znaš koliko je uri?«

Dobro moram biti zdelan, da takšne traparije sprašujem triletnega mulca.

Pogleda me spet in šele ko se fiksirava z očmi, mi je jasno, kakšne neumnosti sprašujem otroka še.

»Spat pojdi! Ča ne spiš?«

»Ne smin zakasnit!«

»Ej, ti mali bučko. A misliš, da bi odšel brez tebe? Čekaj malo.«

Vrnem se v sobo. Ura na nočni omarici kaže deset do štirih. Preden se nam bo sonce začelo odpravljati nad glavo, je še debela ura. Natikam hlače, po omari šarim za avtomobilskimi ključi. Ko me sliši moj božji greh v postelji, se preobrne na trebuh. Kakšen lep hrbet ima. In ritnici. Škoda bi jih bilo prehitro potrošiti. Še kakšni dve leti ji ne bom naredil otroka. Pozni otroci so sicer krhkejši, zato pa praviloma pametnejši. In še zaradi nečesa. Ljubiti se moram lepše in bolje od nje: prepričan sem, da je potem fantovski spermij hitrejši na potovanju v matrnico, pravzaprav v življenje. Živahnejši od starta naprej. Naravni izbor ne odlašajo – od prvega trenutka je v pozoru.

Moja obetana sreča je v sanjah začutila pohoto in preračunavanje z njenim telesom, zato je med drežem z roko natipala rjuho in pokrila najlepši žlebič, ki teče vzdolž hrbta in se izgubi med hlebčema. Le še gole rame lahko vidim. Tudi te bi bile vredne zgodnjega jutra, toda pred vrati me čaka ...

Ko se vrnem na hodnik, angelček prvič v življenju poišče mojo roko. Po mračni veži podrsavava proti vratom in si grejeva dlani. Prestreli me, da si strašno želim imeti otroka. Svojega. Porabil bom vilino telo. Kakšno leto prej kot bi bilo vredno, pa vendar! Odločil sem se.

*

Ko sva posajena na svoji mesti, hočem Ivico pripeti z varnostnim pasom, pa je drobiž tako izgubljen v sedežu, da si premislim in ga rešim oklepa. Namignem mu, naj se sezuje in stopi na sedež ter se oprime armaturne plošče, če je tistemu v katri tako sploh mogoče reči. Ne upa. Ponovim vajo z varnostnim pasom in zna biti, da bom strašno hvaležen za namig molčečega. Bog ne daj, da bi nama nesreča pokvarila dan.

Motor steče in rahlo zadrhti. To zadnje molče stori tudi Ivica. Poškropim vetrobransko steklo in vklopim brisalce. Za malega čudež za čudežem. Tako to vidi on. Najprej se ulije z jasnega neba, nato nekdo dela namesto naju. Čisti vetrobransko steklo. Ko prižgem luči, se le toliko pridvigne, da

potiplje za njimi po cesti, a že naslednji trenutek je spet v varni fetus zložen v sedeževi placenti. Po belih nohtih vidim, kako trdno se oklepa priročne maternice.

»No, pa greva!« ga okorajžim.

Drobižek se spremeni v ocvirk, ko začneva drseti. Gleda v tla in več kot sto metrov zvoziva, preden začne pogledovati skozi stransko okno. Potem se gugljeva proti Babinem polju, kjer je doma Ivičina babica. Če je kje kakšna večja skalnica, dodam plin, da lahko uživam, ko ga pogledujem od strani in vidim, kako ga v komajda besede vrednem prostem padu začrviči v želodcu in mu gre od ugodja na smeh.

»A skočiva še enkrat?«

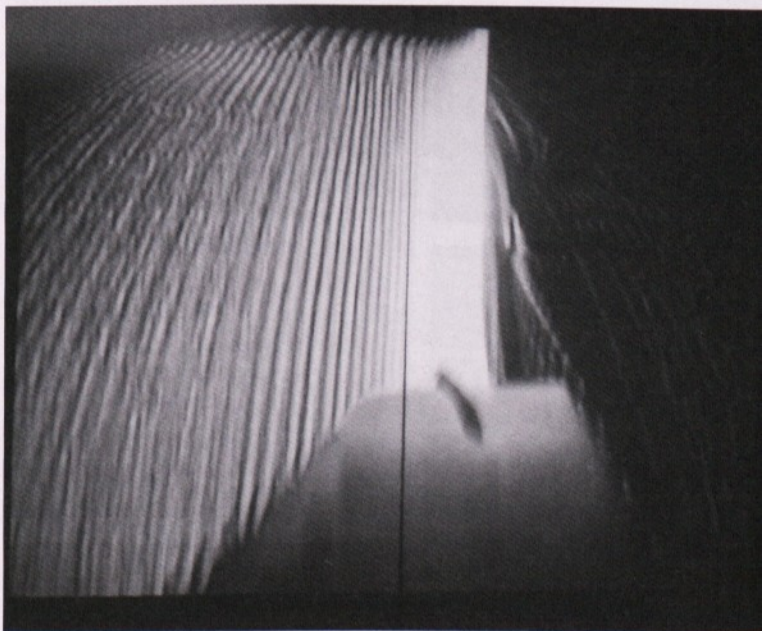
Ta moja jezikovna bolezen je pogosto bolj breme kot radost. Čemu zganjam jezikovno zvestobo materinščini kjerkoli že sem? Še na tem potepu z otrokom. Saj me mali ne razume. Čemu ga mučim?

»Očeš, da ponovimo?«

Gleda me in nič ne reče. Toda z rokami se je trdneje oklenil sedeža. Torej še. Ko je priložnost, poženem, da naju pridvigne proti strehi.

Drobno se zahihita. Danes so bogovi na moji strani. Mali mi je navsezgodaj dal roko, zdaj pa se smeje. Ta smeh je bil prva beseda, ki jo je z mano spregovoril, odkar sva samo midva na tem svetu.

Potem poskakujeva po cesti, kolikor je še razumno, hihitava se, pogledujeva v svetlobo, ki se je začela delati. Po pol ure imava najprej sonce v očeh, potem naju pogleduje z desne, a po ostrem levem zavoju se nama zaleti v hrbet, ko pa volan poravnava, se nasloni na stransko steklo na moji

KRONOS: Jasna Kalčič, Aporem, film (3 min 09 s)

levi. Za kar rabi sonce ves dan, sva midva storila v nekaj trenutkih.

V Sobri se spustiva po drobnem okroglem, od valov prevaljanem in zglajenem kamenju tako daleč proti morju, da pomočim v vodo prednji kolesi. Komaj nas izvlečem vzvratno. Ivico, sebe in katro.

Ivica pa je vedno bolj v Kirkini oblasti. Jaz menda tudi. Gotovo je bila tu, na otoku. Vse polno njenih moči je ostalo. Zakaj če ne bi bilo od nje, komu pripisati to silo in kako razložiti, da se mi je tu, tisoč kilometrov od doma, na makadamski vožnji v dotrajani kripi, prikradel v nos vonj po moji nedeljsko opravljeni babici, ko me je držeč za roko peljala po stezi v cerkev? Kako sem lahko na temenu in vratu začutil tetino sapo, ko je z njo priganjala telo in tako poganjala kolo ter me sedečega na štangi peljala v šolo, da ne bi zamudil pouka že kar drugi prvošolski dan? Od kod zdaj sladek trepet v želodcu kot daven odzven ne vem kaj tako dobro storjenega, da so mi rekli, kako sem dober pob?

»Da se vrnemo, Ivica?«

Pokimal mi je. Kako mu zavidam. Le kaj je in še bo Kirka sčarala vanj za tiste dneve, ko človeku pomaga samo tisto, kar je pred vsemi skrito nasejano najgloblje v njem?

Molčiva.

Nebo je modro, da boli. Le čisto na robu, kjer se zlivata nebes in morje, otožno rdečkasto odseva sonce.

Ob pol sedmih sva doma.

Mali steče v hišo.

»Ma nemoj ... pusti me na miru ... Poslin ...«

To sta bila oče in sin.

Zdrvi k mami v kuhinjo.

»Poslin češ mi reči. Sada ni moguće. Spremit moran obid. O tome ćemo se još načakulati.«

*

Z Ivom sediva na terasi in srkava orahovico. Jutranjo. Zase imava vedno dovolj časa.

»Ako te to baš pijaža, Frane će večeras samo zate spremiti rižot od ugrcov.«

Debelo ga pogledam.

»Ajmo još jednu uzdravlje, pa da gren s brodon po ugrci.«

»Pa ne zdaj, podnevi ... Vsi te bodo videli.«

»Pa neka vide. Reči ću im, da je profesor poludi. U moru svega puno, a on oče ka najveći siromah - rižoto od ugrcov.«

Reživa se kot po dobrem ulovu.

»Pa mogli bi ostati još ki dan.«

»Kako? Nove goste dobite!«

»Frane i ja smo se dogovorili, da vam damo našu spavaću sobu.«

Nič ne rečem. Samo odkimavam. Obema hkrati. Pravzaprav vsem trem – tudi tistemu, ki spi globoko v meni.

Ivice sedi očetu pri nogah, z drobnimi dlanmi se oklepa namišljenega volana in drvi po mljetskih cestah.

Kako mi godi. Nase mislim.

Kakšen egoist sem.

Prilagam svoj obračun. Po sedemnajstih letih. Samo tri stavke je dolg. Malo - za gotovo več kot polovico zvoženega življenja.

Ne morem se spomniti svoje prve vožnje z avtomobilom. In ne več prvega telefonskega pogovora, ne več prvega zobobola, ne več ženske, ki sem se ji prvič dotaknil ustnic, in ne več prvega orgazma, tudi ne več svoje prve učiteljske šolske ure: ne kdaj je bila, ne koga sem skušal učiti in kaj. Ne spomnim se več, kam sem ... Kje le spi vse tisto, kar je bilo samo moje in ... ali se bo še kdaj kje prebudilo!?

ugrci - pegavka, morski polžek, katerega hišica ima na beli podlagi črne kvadratke

spiza - hrana

pržun - zapor

pijat - krožnik

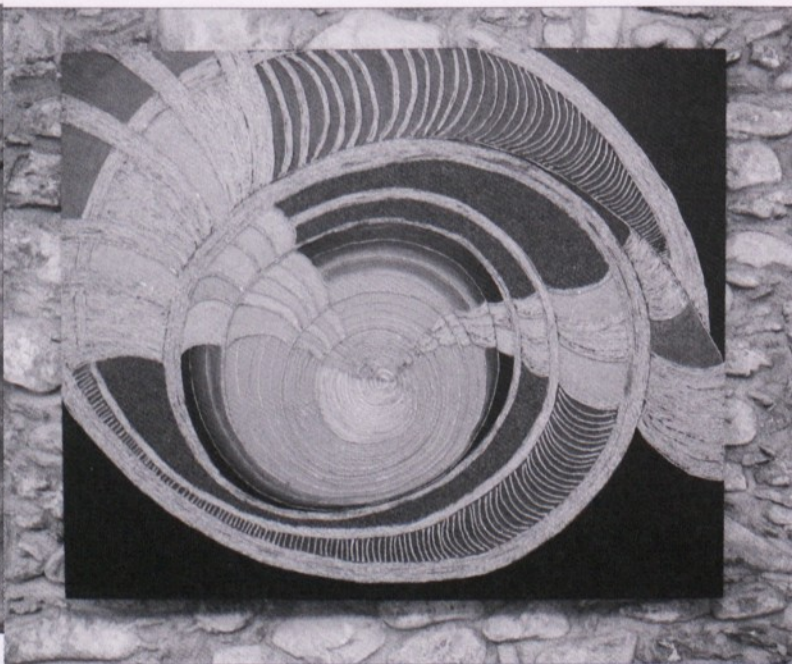
komarča - vrsta ribe

lubin - vrsta ribe

karati - prepirati

načakulati - naklepetati, nagovoriti se

ako te to baš pijaža - če ti je to všeč

KRONOS: Jerneja Smolnikar, 44 metrov neskončnosti

ŠOLANJE POD HITLERJEM

(Spomini napisani 2004. leta)

Nikdar nisem imel namena pisati spominov in sicer zaradi tega, ker nisem bil nikoli na nobenem pomembnem delovnem mestu in tudi nisem bil udeležen pri kakem pomembnem zgodovinskem dogodku. Med 2. svetovno vojno sem imel srečo, da se moji družini ni zgodilo kaj hudega. Po naključju smo kljub partizanskim obiskom ter preiskovanju in zasliševanju nemške policije preživeli brez posledic. Vendar: sedaj, v poznih letih, se mi zdi, da sem kot otrok le doživel nekaj takih posebnosti in bil v takih okoliščinah, ki si jih danes komaj predstavljamo. Morebiti bo kaj zanimivega za sedanje mlade in nekoliko starejše bralce teh zapisov.

Bil sem doma na Koroškem Selovcu št. 11, kjer smo imeli majhno kmetijo in smo lahko redili le tri krave in nekaj svinj. Skoraj vso hrano smo pridelali doma in živeli dokaj skromno, toda hrane ni nikoli manjkalo. Starša sta bila skrbna in iznajdljiva.

V šolo sem začel hoditi septembra 1941. leta, po sedmih mesecih nemške zasedbe. Star sem bil sedem let. Spominjam se prvega šolskega dne, kako ponosno sem korakal od hišnega praga dol mimo svinjskega pašnika (*cvingerja*), ki je bil ograjen. Ob njegovem oglu pod jablano sem ponosno pogledal na čedno platneno torbico, ki jo je bil zgubil nek starojugoslovanski vojak. Ker je imela civilni izgled, je bila uporabna za šolo. Imela je primeren pas, pa sem jo nosil preko rame, da mi je visela na levi strani ob boku. V njej sem imel kameno tablico in kamenček za pisanje po njej. Tablica je imela lesen okvirček. Skozi krajšo stranico je bila izvrtana luknjica, skozi njo potegnjena vrstica, na koncu le-te pa sta viseli spužva (goba) in krpica za brisanje. Kajti s kamenčkom smo pisali po tablici, z gobico in conjico smo zapis zbrisali, da smo spet lahko kaj napisali. Spremljala me je vrstnica Anica Zagmajster s Tajhtarjeve bajte, ki je bila v šoli že kak dan prej. Sem se pač znašel med zamudniki in sam ne bi našel šole.

Mesec ali dva nas je učila v stavbi tolstovrške šole (kjer je danes stari otroški vrtec na Ravnah ob bivšem Titovem domu) učiteljica Olga Pečnikova, že precej priletna in prijazna ženska. Navajala nas je s slovenskega na nemški jezik. Najprej je povedala po slovensko, potem pa po nemško. Učni jezik je bil zaukazan samo nemški. Čez mesec ali dva smo dobili novega učitelja, to je bil Herr Goltschnigg. Bil je mogočen, postaven možakar srednjih let. Včasih je prišel v rjavi uniformi. Pouk je potekal seveda v nemščini.

Ker sem zgoraj omenil tolstovrško šolo, naj povem, da je bila takrat na Ravnah še ena šola, in sicer trška. Zdi se mi potrebno, da jima posvetim nekaj besed. Prvo šolsko poslopje na Ravnah je bila sedanja hiša ob farni cerkvi na južni strani *farovža*. Leta 1906 je slovenska tolstovrška občina dobojevala dvojezično (utrakvistično) šolo. Naslednje leto, ko so

dogradili novo stavbo (danes stari vrtec na Ravnah), je postala dvorazredna, tj. v prvem razredu (skupni učilnici) so bili učenci 1., 2. in 3. letnika, v drugem razredu pa učenci od 4. do 7. letnika. To poslopje je bilo tolstovrška šola. Leta 1910 so dogradili trško šolo, ki je bila namenjena za ponemčevanje slovenskega življa. V tej stavbi je danes sedež občine Ravne na Koroškem. Z nastankom Jugoslavije 1918 so tolstovrško šolo pustili kot samostojno dvorazrednico zato, ker so jo hoteli imeti kot samostojno občani občine Tolsti vrh, ker so jo postavili s svojim denarjem (tako je povedal učitelj Maks Dolinšek). Stanje dveh samostojnih šol so okupatorske oblasti obdržale do pomladi 1944. Tega leta so nas preselili v trško šolsko stavbo zato, ker je tolstovrško zasedla nemška vojska.

Pouk v nemščini je bil smešen in neučinkovit, učitelja namreč nismo razumeli, vsaj jaz ne. Nekateri moji sošolci so se po vojni sicer hvalili, da so se v Hitlerjevi šoli nemško naučili, a o tem še danes dvomim. Na ta račun se spominjam dveh anekdot. Prvo je povedal očetov znanec s šentjanske strani. V neki učilnici v šoli v Šentjanžu pri Dravogradu je nemški učitelj na prvi šolski dan na koncu pouka rekel *Sedaj pa gremo domov*, seveda po nemško: »Jetzt gehen wir nach Hause!« Učenci se niso zganili in so še dalje buljili v njega. Ni mu preostalo drugega, kot da je enemu pospravil stvari v torbo, mu jo nataknil na rame in ga potisnil skozi vrata. Čez nekaj časa pa je eden izmed učencev rekel *dumu mrmo jit*, in so šli. Drugo pa je povedal naš sosed Franc Skok, ki je prišel s Primorskega. Po prvi svetovni vojni, ko so Italijani zasedli našo Primorsko, so v šole uvedli italijansko kot učni jezik. V neki šoli v okolici Lokev je italijanski učitelj nekaj napisal na tablo v svoji tujščini in zahteval, da učenci besedilo prepisejo. Niso ga razumeli, toda izstopala jim je njegova beseda *scrivere* - pisati. Pa je nekdo vzkliknil *Skrivati se moramo* in otroci so se vrgli pod klopi in se skrivali. Franc Skok je še vedel povedati, da je na neki drugi šoli italijanski učitelj pljunil učencu v usta, ker je govoril slovensko. To se je zares zgodilo v Vrhpolju pri Vipavi, ko je učitelj Sottosanti ukazal otrokom, ki so med seboj govorili slovensko, odpreti usta, da je lahko vanje pljuval. Učiteljica Clementina Modelli je desetletno deklico Marijo Tušar iz Idrije leta 1931 zaradi tega, ker je s sošolkami klepetala po domače, tako pretepla, da so jo morali več tednov zdraviti v bolnišnici (Lavo Čermelj: Slovinci in Hrvatje pod Italijo. Matica slovenska, 1965, str. 62). Nisem slišal in ne bral, da bi se nemški učitelji v naših krajih tako nizkotno obnašali, čeprav so se posluževali telesnih kazni.

Že prvi dan se je naš pouk pri novem učitelju začel takole. (Zapisanemu so lahko za pričo moji takratni sošolci, ki še živijo). Po zvonjenju je v učilni-

cah navadno kričanje in razsajanje, saj na Slovenskem je tako. Tako je bilo tudi takrat, ko je novi učitelj Goltschnigg prvič stopil v naš razred. Vsi smo utihnili. Zakričal je ko zverina: »Aufstehen, Hände her!« Vsi smo vstali in stegnili svoje ročice, za sebe ne vem, ali sem pomolil desno ali levo. Začel nas je s palico, ki je tudi v času Pečnikove stalno ležala na mizi, »birmati« kar po vrsti, kakor smo sedeli. Klopí so bile postavljene v treh vrstah in v eni smo sedeli štirje. Sedel sem čisto ob oknu v tretji klopi in začel je z mojo vrsto. Vsakega učenca je enkrat s palico krepko udaril po dlani, da te je kar zapeklo. Batine je delil od prvega do zadnjega. Še sedaj vidim fantke, kako so ročice zaradi pekoče bolečine stiskali v žepe ali pod pazduho. Nismo se jokali, razen ene deklice. Tam ob nasprotni steni nekje zadaj je sedela šibka deklica s pšeničnimi lasmi, to je bila Štefka Hovnik, ki je bila za pastirico pri Zageršniku na Tolstem vrhu. Ko je *pogrunjala*, da pride tudi sama na vrsto, je začela bridko jokati, nazadnje pa že tuliti. Tudi ona je dobila enako porcijo kot vsi ostali. Še sedaj v poznih letih se večkrat spomnim te uboge deklice. Kakšna je bila njena življenjska usoda, mi ni znano.

V dveh mesecih mojega šolanja sem spoznal, da je bila palica takrat sestavni del šole. Mnogo pozneje sem pa dognal, da je dejansko bila pomembno vzgojno sredstvo tudi še nekaj let po osvoboditvi, čeprav so jo prepovedali že v stari Avstriji. No, uporabljali so jo tudi za kazanje po tablah in po zemljevidih. Glede uporabe palice nisem bil presenečen, kajti že starša sta me na to nevede pripravila s svojim pripovedovanjem, kako so jo njuni učitelji in kateheti s pridom uporabljali, le da sem bil prepričan, da so jo okušali le nepridipravi, ne pa kar vsi učenci.

Povedal bom še eno ali dve tovrstni zgodbi. Eden izmed učencev je bil Maks Jež s Tolstega vrha. Bil je nizke rasti, čokat fantek in tisti dan je imel kratke hlače, ker je še bila topla jesen. Sedel je v drugi klopi za katedrom. Revez je kihnil in se mu je tako ponesrečilo, da je iz sebe spustil nenavaden in močan glas. Učitelj Goltschnigg je zatulil: »Du klane komm her!« Zgrabil ga je in mu glavo potisnil med svoje mednožje ter mu s palico po zadnjici tako izprašil hlače, da se je prah dvignil pol metra visoko. Kadilo se je pa zato, ker je fantič izhajal iz revnega in higiensko zanemarjenega okolja. Revez je tulil kakor zverina. Po dolgih desetletjih sem zvedel, da je v JLA, ko je služil kadrovski rok, storil samomor.

Ta mož nas je učil le nekaj dni. Potem je prevzel 2. razred, kjer so bili učenci od 4. do 7. letnika. Tam je bilo kar nekaj takih, ki so bili stari 13, 14 let, bili so navihani in tudi vzgojno težavni. To, kar bom povedal, je pripovedoval moj starejši sovrstnik, sosedov fant Alojz Skok (po domače Konečnikov s Koroškega Selovca), ki je takrat hodil v šolo zadnje leto. Goltschnigg jih je učil nekaj tednov. Nekatere neubogljive je tako pretepal, da je zlomil več leskovih palic. Potem si je priskrbel palico, ki je bila oblečena z gumijasto cevjo, na obeh koncih pa je bila ojačana s kovinskima kopicama. Ta je menda vzdržala vse tepežke. Enkrat je pretepel Alojza Skoka, ta je pobegnil domov in ga ni bilo več v šolo. Ta zadeva

je šla tako daleč, da so se starši pritožili ravenskemu županu Karlu Oslandru, ki je bil lastnik posestva Javornik. Ta je posredoval, da so učitelja premestili na trško šolo na Ravnah, kjer je bil *Oberlerer* (ravnatelj) neki Meier. Kaj je bilo s tem našim (m)učiteljem potem, ne vem.

Hitlerjanska šola je res bila nekaj posebnega. Učitelje in učiteljice so menjavali vsakih nekaj mesecev. Za Goltschniggom je prišla mlada gospodična. Kakor ona so tudi ostale s pridom uporabljale palico in se posluževale tudi drugih telesnih kazni. Koliko učiteljic me je učilo v treh letih, ne vem. Spomnim se pa še dveh učiteljev, o obeh bom spregovoril nekoliko pozneje.

Poleg učiteljskega nasilja se iz šole spominjam še dveh velikih slik. Prva je visela na hodniku v pritličju, druga pa v pritlični učilnici, kjer smo prejemale nemško učenost. Tista na hodniku je bila velika, ne vem, ali je bila povečana fotografija ali pa je bila narejena po njej. V zraku nad morjem so letela nemška letala, velika ladja se je potapljala. V ospredju je plaval splav, na katerem so sedeli vojaki s skledastimi čeladami na glavah. Nekateri med njimi so bili že mrtvi. V razburkanih valovih so plavali vojaki z enakimi pokrivali, nekaj jih je bilo gologlavih. Po značilnih čeladah sem pozneje ugotovil, da so to bili Angleži.

Druga velika slika je visela v učilnici na zadnji steni. Na njej je bil v slikarski tehniki in v naturalističnem slogu upodobljen mogočen hrast, na njegovi levi strani so stali srednjeveški vojaki ob velikem konju. Na spodnji debeli hrastovi veji so visela moška trupa. Obešenci so bili bržkone izdajalci ali pa sovražni vojaki iz kakega srednjeveškega nemškega vojaškega dogodka ali mita. Obe upodobitvi sta bili sredstvo za doseglo določenega vzgojnega cilja. Name sta vplivali le toliko, da sem si ju zapomnil. Učitelji ju niso uporabljali pri pouku. Samo en učitelj, star okoli 60 let, doma iz Hitlerjevega rojstnega kraja Braunau an Inn, kakor nam je povedal, je pokazal na konja, ko nam je navajal nemška imena za barve.

V šoli sem spoznal novo čudo, o katerem prej nisem nikoli slišal. Šli smo namreč v kino. Peljali so nas v trško šolo (danes občina) v 1. nadstropje v učilnico, ki je bila na strani proti parku, kjer danes stoluje g. Vojko Močnik. Prostor je bil zatemnjen, svetile so žarnice, na desni je bil starinski projektor. Tam sta operaterju pomagala moja starejša sovrstnika Simon Kotnik Župančev z Dobrij in Filip Verčko z Raven. Luči so ugasnile in na steni se je pokazalo osvetljeno platno in na njem so zaživele čarobne podobe. Gledali smo film *Obuti maček*. Njegova podoba v škornjih je še sedaj živa pred mojimi očmi. Spomnim se še dveh filmskih zgodb, ki sem ju videl v tem prostoru. Prva je bila o čarobnem oslu, ki je bruhal zlatnike. Verjetno ga je hotel neki nepridiprav izkoristiti, osel se je obrnil in se je podelal na prt za zlatnike. Druga zgodba pa je bil dokumentarec o tem, kako so delali poizkuse s pajki, da bi od njih dobili nit za tekstil. Takrat nisem mogel slutiti, da gre tretjemu rajhu tako za nohte, da so za tolažbo prikazovali take inovacije. Spomnim se tudi vojnega filma, ki smo ga gledali v stavbi današnjega Kulturnega doma (Titov

dom). Prikazoval je delovanje nemškega težkega topništva in tankov. Ko sem po mojem prvem obisku kina doma povedal, da smo gledali žive slike na steni, je oče pripomnil, da je to bil pa kino. On ga je namreč videl že 1923. leta v Črni, ko je delal pri rudniku. Takrat sem prvič slišal danes tako vsakdanjo besedo, ki se nam zdi skoraj bolj domača od mleka in kruha.

V šoli so nas naučili pozdravljati s Heil Hitler. Ko sem moral kdaj tudi v trgovino, sem dvignil desnico in glasno rekel Heil Hitler in so me pohvalili, kako sem priden. Ta hvala je bila največkrat v slovenščini. V *štacunah* smo otroci spoznavali nam neznane dobrote, npr. margarino, kvarglne (gnil in smrdljiv sir), prodajali so tudi rusle (male ribe), ki so bile nasoljene v 100-litrskih sodih. Poznali so jih tudi že v stari Avstriji. V šoli so nas učili tudi peti, npr. pesem *Deutschland, Deutschland über alles auf der Welt ...* ali pa *Die blauen Dragonen marschieren ...*, več se jih ne spominjam. Moram se pohvaliti, da niti od teh dveh pesmi nisem nikoli znal ne besedila ne napeva, pa sem imel *zajgnisu* vedno pozitivno oceno 4, kajti 5 in 6 sta bili že slabi.

Spominjam se, da so se starejši učenci v odmorih radi igrali. Vsaj prvo leto, tj. 1941., ker smo imeli kar dolge odmore – pouk je trajal do 3. ure, vmes pa je bil enourni odmor. Takrat je delovala tudi šolska kuhinja. Gospe, ki so nam delile hrano, so govorile samo nemško. Takrat sem prvič jedel riž, ki je bil v juhi. Ko sem doma povedal, kaj je plavalo v njej, je mama ugotovila, da je bil *rajs*. Doma ga niso kupovali, ker za to ni bilo denarja niti ni bilo potrebe, saj smo imeli kmetijo. Naj se vrnem k igri. Starejši šolarji so se igrali predvsem s frnikolami. Okrog šole so bile peščene površine, kjer so si izdoblili jamico in vanjo potiskali glinene kroglice. Številni so metali pasje bombice, drugi so imeli pištolice na eksplozivne zamaške, tretji na *kapslne* – na tanke tablete, ki si jo dal na zadnjem delu pištolice v ležišče, pritisnil na petelin in s tem sprožil udarno kladivce, ki je udarilo na tableto in je počilo. Bile so tudi take na pokalni trakec. V njen zadnji del si vložil zvit trakec in pritiskal na petelina, udarno kladivce je udarjalo na trakec in je sprožalo eksplozije. Trakec je sproti vleklo pod kladivce. Kar precej učencev je bilo oboroženih, kakor se je spodobilo za tisti čas, ko je grozovita vojna divjala v vzhodni Evropi.

Ne bi bilo prav, da ne bi kaj povedal tudi o nas otrocih, ki smo bili v glavnem iz kmečkega okolja severno in vzhodno od Raven. Večina otrok je bila slabo oblečena in v bolj nerodni kmečki noši, medtem ko so bili otroci s trga lepše oblečeni, po modi s konca Jugoslavije. Hodili so v trško šolo, z njimi nismo imeli nobenih stikov. Manjša skupina otrok je bila še posebej slabo oblečena, njihove obleke so bile večkrat strgane in tudi umazane. Videti je bilo, da so bili iz zelo revnih ali tudi neurejenih družin, marsikateri niti ni bil pri domači družini in je moral služiti pri tujih ljudeh. Eden takih je bil učenec iz višjega letnika z rodbinskim imenom Petjak. Pozno v jeseni je nosil kratke hlače, bile so tako strgane, da so trakovi viseli od njih. Njegov suknjič je bil pre-

velik, deloma strgan in zakrpan s številnimi *flikami*. Sovrstniki so bili do njega nesramni, zasmehovali so ga in ga pretepali. Udarcev se ni preveč branil in se jim je izogibal. Čudno se mi je zdelo, zakaj se ni upiral, ker je bil velik in najbrž tudi močan. Ko sem o njem govoril mami, je rekla, da je pač siromak in da je zelo grdo, ko tako ravna z njim. Povedati moram, da nam je mati taka ravnanja moralno ovrednotila in nam poizkušala dopovedati, da je povzročati krivice in trpljenje drugim, predvsem slabšim, ne samo greh pred bogom, ampak je sramotno, nedopustno in nedostojno za človeka. Njej se moram zahvaliti, da sem že takrat dobival občutek za krivice in trpljenje ne samo do ljudi, ampak tudi do živali.

Poseben tak primer je bila družina na Tolstem vrhu, ki je imela 9 ali 10 otrok, dva sinova sta bila moja sošolca. Njuni obleki sta bili, kakor se reče, strgani in *cotavi*. Enkrat, ko smo šli iz šole od kapelice pri Votli peči proti Blatniku, smo se z enim sprickali in je začel teči proti domu, da ne bi nad njim zganjali nasilja, kakor pravimo danes. Takoj se mu je zadnja plat *reklca* dvignila v višino njegove glave. Videti je bilo, da se bo dvignil v zrak. To je bilo za nas tako smešno, da smo prenehali teči za njim.

Konec 50. let 20. stol. sem videl na Koroškem Selovcu še enega dečka, ki se mu je to zgodilo. K takemu stanju nekaterih otrok je gotovo pripomogla revščina (mala kmetija in veliko otrok ali nizka plača očeta), pogosto je bil za to kriv alkoholizem. Pa tudi malomarnost in neodgovornost staršev. Med najnižjim slojem je bilo razširjeno že preživeto mišljenje, da je nujno štediti ravno pri otrocih. Posledica takega pojmovanja je bila, da so številni otroci v toplih mesecih hodili v šolo bos, v jeseni in spomladi pa v doma narejenih coklah. Tudi jaz sem jih moral nositi, kar je bilo takrat sramotno, danes pa je celo moderno. Lahko rečem, da mi ne bi bilo treba v njih hoditi v šolo, drugo je bilo doma, ampak starši so bili mnenja, da je treba štediti na vsakem koraku.

Druga zanimiva zadeva je bila odpravljanje uši v šoli. Nemške učiteljice so mnogokrat s svinčnikom brskale po laseh učencev, zlasti deklic. Tisti, ki je imel kako uš ali gnido, je lahko ostal kak dan doma, da so mu jih odpravili. To nalogo so imeli učitelji še po vojni. Ušivost so odpravili čisto preprosto. Otroka so ostrigli na balin, tudi deklico, namazali glavo s petrolejem in jo zavezali s kako cunjjo, ki naj bi bila ruta. V enem dnevu je mrčes poginil, otroku pa so oprali glavo. Neki dan je v našem drugem razredu izredno klepetava in revno oblečena deklica imela edina ruto na glavi. Tisti učitelj, ki je bil doma v Hitlerjevem rojstnem kraju, ji je ukazal, naj jo sname. Ker ga ni ubogala, ji jo je sam potegnul z glave, da so se pokazali kratki štrleči lasje. Ostrigli so jo zaradi uši. Zdi se mi, da jo je smela spet zavezati. Vidite, že takrat je bilo prepovedano v šoli nositi rute na glavah.

Ko je Goltschnigg odšel, so se vsakih nekaj mesecev vrstile nove učiteljice. Spominjam se ene, ki je kar na veliko uprabljala palico. Ko mi je nekoč padla radirka na tla in sem jo pobral, me je kar nekajkrat udarila po dlani. Najbolj globoko v spomin se mi je vtisnila tepežka, ki jo je uprizorila prav ta

Freulein. Sošolec Karel Kotnik, ki je služil za pastirja pri Zagrnjniku na Tolstem vrhu, kjer je bila v reji tudi sošolka Štefanija Hovnik, ki sem jo že omenil, je nekajkrat zamudil v šolo. To je bil učiteljici zadosten razlog, da ga je poklicala pred tablo, kjer se je moral nagniti preko stola, potem pa je naročila nemško usmerjenemu učencu, da ga je s palico mlatil po zadnjici. Karel je *vekal* ko tele. To je trajalo kar nekaj časa. Tega dogodka se vsako leto nekajkrat spomnim. Poznala je še tudi druge telesne kazni, npr., grešnik je moral stegniti obe roki, nanju je naložila nekaj težkih knjig. Ko so roke omahnile in je breme padlo na tla, je dobil še nekaj udarcev s palico po dlaneh.

Bilo je jeseni 1942., ko so številni sošolci izostajali od pouka zaradi nujnih kmečkih del. Nekega dne je skupaj s to *hudo* učiteljico stopil v razred žandar. Bil je velikan s kapo na glavi, za pasom mu je visela pištola. Mrko je gledal po učencih in grobo zagodrnjal v svojem germanskem jeziku, da je treba redno hoditi v šolo, če ne, bo sledila kazen. Učinek je bil tak, da je drugi dan v učilnici zmanjkalo klopi in so še eno štirisedežno prinesli s podstrešja. Menim, da bi taka praksa bila morebiti učinkovita tudi za današnje *spricarje*.

Omenil sem nemško mislečega sošolca. Lahko dodam še dva taka, ki pa sta bila brata. Tisti, ki je pretepal Karla Kotnika, me je enkrat hotel prisiliti, ko sem vstopil v razred, da ga osebno pozdravim s Heil Hitler. Hitro sem smuknil mimo njega, začutil sem gnus do njegove osebne ošabnosti in do človeka, s katerim je bil povezan pozdrav. Brata sta ravenski *kuheldeutsch* že znala toliko, da sta razumela nemške učitelje. Eden izmed njiju je veljal za prevajalca, in sicer v skrajni sili, kadar kak *vindišar* ni mogel ugotoviti, kaj mu učitelj hoče. Tako mi je enkrat prevedel učiteljičino pripombo *kako si postal mogočen*, tj. ošaben. To me je resnično užalilo, zato se tega še danes spomnim.

Želim povedati nekaj besed o družinah teh treh nemško usmerjenih dečkov. Družina prvega brata, tistega, ki ga je učiteljica izrabila za mučitelja, je imela pet otrok. Poleg njega je bil še odrasel brat, tri odrasle sestre, najstarejša je bila poročena z znanim ravenskim krojačem. Prvi dve leti okupacije so bili nemško usmerjeni. Oče je kmalu umrl. Leta 1943, po prihodu partizanov v Mežiško dolino, pa so postali zelo narodno zavedni. Njegova sestra in brat sta 1944. leta šla k partizanom. Mlajša sestra je postala mladinska aktivistka na domačem terenu. Naš razredni mučitelj je bil takrat star šele 10 let, kakor jaz. Stanovali so v železniški čuvajnici na Dobrijah pri Mališnikovem mostu.

Zgodilo se je v 2. polovici leta 1944 tole. Partizani so 1943. in tudi tega leta minirali več vlakov na železniški progi med *Jugovo rido* in omenjenim mostom. Neki večer v jesenskem času so partizani vrgli v vlak ob tej čuvajnici. Nemški vojaki, ki so stražili v dveh bunkerjih ob tem mostu, so prihiteli na prizorišče napada, partizani so jih iz zasede napadli in se umaknili. Več Nemcev je bilo ranjenih in so se zatekli po pomoč v čuvajniško stanovanje, kjer je stanovala mati mojega sošolca, ki je imela dva otroka pri par-

tizanih. Ranjenim je pomagala s tekstilom, kolikor je imela kaj takega, da so si dodatno povezali rane. Nudila jim je vodo, kajti zaradi izgube krvi je nekatere hudo žejalo. Nudila jim je prostor, da so bili na varnem tudi pred jesenskim hladom. Oba njena otroka – partizana sta srečno dočakala osvoboditev. Hčerka je pokojna že nekaj desetletij, sin Oto je bil funkcionar v slovenjegraški občini. Najmlajši, moj sošolec, je umrl v 60. letih 20. stol.

Družina drugega izmed bratov je živela na Tolstem vrhu. Oče in mati sta bila hitlerjansko in nemško usmerjena. Spomladi 1944 so očeta ustrelili partizani, ker se jim je zdel nevaren kot policijski vohun. Približno v tem času so usmrtili Prosenovega Albana in Ajtnika, ki je živel na Selovcu nad Šentjanžem pri Dravogradu. Oba iz istih razlogov. Krožila je takrat govorica, da je Ajtnikova žena neke povedala, češ še enega mora *spraviti*, potem bo pa dobil službo pri *gestapu*. Po vojni je njegova vdova z otroki nekaj časa bivala v Mrakovi bajti (že podrti) na Koroškem Selovcu. Njena hčerka se je poročila s Francom Gostenčnikom, po domače Mežnarjem na Vrheh, nad cerkvice sv. Neže. Nezakonski sin Ajtnikove vdove pa še živi na Preškem vrhu.

Po očetovi smrti je družina obeh bratov dobila stanovanje v Jagrovi stavbi (kjer je danes kmečka zadruga na Ravnah) v delu proti Dravogradu. Tu je bivala še precej časa po osvoboditvi. Bilo je 6 otrok in so živeli zelo skromno. Starejša hči je poročena na Ravnah na Koroškem, starejši brat je ključavničar, eden izmed dveh bratov, je nekeje v Avstriji, drugi moj razredni sotrpin je umrl v 80. letih, še mlajši je bil prodajalec v mesni trgovini. Najmlajši brat nas je že tudi zapustil.

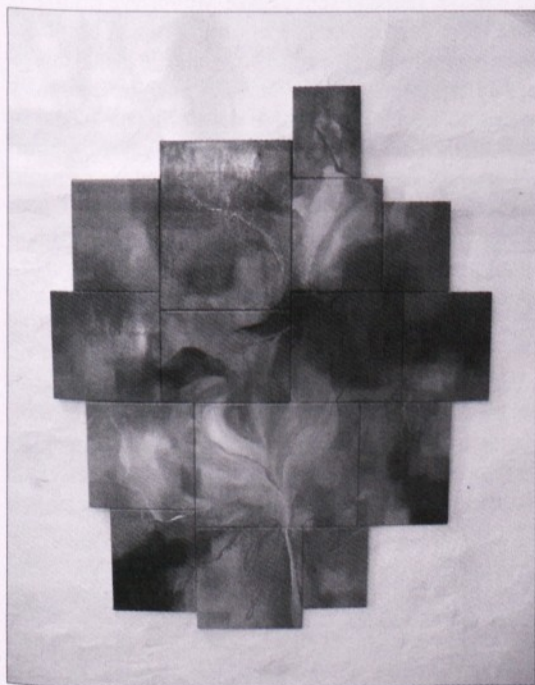
Naslednji dogodek, ki sem si ga zapomnil, je bil pretep med starejšimi osnovnošolci iz trške in tolstovrške šole kar ob naši šolski stavbi. Bilo je pozimi 1942. leta. Zakaj so sosednji učenci prišli k nam, ne vem. Prišlo je do divjega kepanja, kričanja in ruvanja. Nekateri naši iz višjega razreda so si poiskali palice in si snemali pasove iz hlač, da bi jih uporabili v borbi. Toda kmalu so se razšli brez posledic. Ta otroška bitka me danes opozarja na dejstvo, da sta bili od 1906. v kraju dve šoli, tolstovrška dvojezična za slovenske okoliške otroke in trška za nemške in ponemčurjene otroke ter za tiste, ki bi morali postati Nemci. (Kako sta nastali na Ravnah dve šoli, sem že povedal). Med ponemčenimi tržani in slovenskimi okoliškimi kmeti so bila v zadnjih desetletjih dvojne monarhije stalna nasprotja zaradi narodnostne usmeritve in socialnih razlik. Ta nasprotja so se prenašala tudi na otroke. Socialna nasprotja v kraljevini Jugoslaviji so ostala, nacionalna so se pa obnovila v zadnjih letih Jugoslavije, po okupaciji pa je nemčurstvo popolnoma prevladalo s pomočjo nemške oblasti. Kako huda so bila otroška nasprotja v stari Avstriji na Ravnah, je pripovedoval moj oče, o čemer bom povedal kdaj drugič.

Verjetno je bilo v jeseni 1943., ko je nova učiteljica že prvi dan svojega nastopa dala za domačo nalogo iz berila prepisati eno stran gotskega besedila. Naše berilo za 3. letnik je namreč imelo polovico

besedil, seveda nemških, zapisanih v latinici, polovico pa v gotici. Do takrat nas še nihče ni navajal na to pisavo, učiteljica pa je verjetno hotela preveriti, če jo sploh poznamo. Doma sem seveda sitnaril, naj mi pomagajo besedilo prepisati v latinico. Mati je vztrajala, da če nas niso naučili *korenšrifta*, pač ne morem narediti naloge, zakaj bi se torej ona ukvarjala s tem. Mati je poznala gotico še iz avstrijske šole. Sitnaril sem dalje in je pristala na pomoč. Bal sem se telesne kazni, kajti kdor je bil brez domače naloge, je okusil leskovko. Osnovno poznavanje tiskane gotice mi je dala mati, ne spomnim se, da bi nas učiteljica in tudi drugi ne, ki so prišli za njo, gnjavili s *korenšrifom*. Navadil sem se jo brati šele na fakulteti po 1955. letu. Pisano gotico sem pa spoznal na gimnaziji pri nemščini v času Titovega režima.

Navedel bom še eno dogodivščino, ki se je lahko zgodila samo takrat. Moral sem namreč iz svojega nemškega berila partizanom prebrati uvodno pesem o Hitlerju, kako mesi kruh za nemško ljudstvo. Partizan, ki me je k temu nagovoril, je bil Anton Vušnik – Rastko, doma z Raven na Koroškem, bilo pa je nekje na pomlad leta 1944. Ko smo razbrali vsebino tega slavonspeva, smo se vsi prisotni nasmejali iz vsega srca. Vušnik pa je pripomnil: »O Hitlerju ni treba kaj verjeti, uči se pa le, računstvo in druge stvari so zmeraj koristne za človeka.«

Za zaključek mojega šolanja pod Hitlerjem še nekaj besed o dveh učiteljih. V mojem zadnjem šolskem letu 1943/1944 smo dobili starejšega učitelja, ki sem ga že omenil, imena ne vem več. Po imenu se sicer spomnim samo Goltschnigga in Olge Pečnikove. Bil je strog in grob. Nekoč pred tablo nisem znal nečesa izračunati, zato me je tako boksnil v tilnik, da sem z glavo udaril v tablo. Ko smo brali, je prišel mimo mene in sem moral pokazati, pri kateri besedi

KRONOS: Lucija Stramec, Natura

smo se ustavili. Ker sem se seveda zgubil, me je klofutnil in mi s prstom pokazal besedo.

Ko nas je še učil, je morala priti pobuda verjetno od lokalnih okupacijskih oblasti (tj. od domačih nemčurjev, bivših Slovencev), da naj učenci vsaj eno uro v času pouka govorijo samo nemško in na cesti naj pozdravljajo s Heil Hitler. To je nam učitelj tudi povedal.

O prvi pobudi je po mojem mišljenju treba reči tole. Ne pomnim, da bi kateri nemški učitelj zahteval, da bi morali izven pouka govoriti nemško. Vedno smo govorili slovensko in tudi v odmorih in med poukom smo klepetali v materinem jeziku. Ne vem in tudi starši se niso pritoževali, da bi bilo uradno prepovedano govoriti slovensko. V trgovini, na pošti in še kje sem vedno govoril in tudi vprašal v domačem govoru. Številni lističi po trških stenah in plotovih z napisi: »Kärtner sprich deutsch!« nas niso motili, še manj pa ustrahovali. Priznati pa je treba, da nismo znali toliko okupatorjevega jezika ne otroci, še manj pa odrasli, razen nekaj starejših, ki so hodili v šolo ali pa bili v službah še v Avstriji, da bi se lahko v njem npr. prepirali. Italijani pa so na Primorskem vse do 1943., ko so kapitulirali, prepovedali slovensko govorico tudi za domačim ognjiščem. Če so karabinjerji dobili prijavo, da pri kaki družini doma govorijo slovensko, so jih kaznovali.

O drugi pobudi pa tole. Ko je učitelj dodal, da je treba tudi izven šole pozdravljati z nacističnim pozdravom in vprašal, kaj mislimo, koga je treba tako pozdravljati, je nekdo izmed učencev (mislim, da je bila Ajnžkova Anica, tj. danes gospa Šetina) rekel Herrn Legner, Herrn Gigerl, Herrn Husar itn. To so bili znani domači funkcionarji na Ravnah. Učitelj je potrdil, tako je, in dodal, da pa tako ne smemo pozdravljati Francozov. V tovarniških barakah so namreč stanovali francoski prisilni delavci, ki so jih pa šolarji večkrat pozdravljali s Heil Hitler. Če ni bilo kaj sumljivega v bližini, so jim ti odgovarjali s jezimi besedami, a jih nihče ni razumel, metali so pa tudi kamenje za poredneži. Še dva pripetljaja o tem starem učitelju. Ko smo še bili na tolstovski šoli, je enkrat pred tablo poklical sošolca Karla Kotnika, ki ga je leto poprej dala pretepsti učiteljica, ker je zamujal pouk. Seveda siromak ni znal, učitelj se je razburjal, prišel je bliže k njemu in opazil, da je imel umazana ušesa. Pa je zarogovilil: »Umazan si, kot bi spal v hlevu!« Karel pa je zajecjal: »Jawohl!« (seveda). Možakar je utihnil in ga mirno poslal v klop. Mene je nekako ganilo – dedec le ni bil taka zverina! Zdi se mi, da je od takrat Kotnikovega pustil pri miru. Kakor sem že povedal, je bil Karel pri Zagrniku na Tolstem vrhu za pastirja, pa je moral spat v hlevu, kakor je bila takrat navada za pastirje in hlapce. Bile so tudi izjeme. Kakšna je bila njegova osebna higiena, se ni nihče zanimal.

Drugi pripetljaj s tem učiteljem je bil naslednji. Zgodilo se je v trški šoli, ko je postal že ravnatelj (Oberlerer). Stopil je med poukom v našo učilnico, vstali smo in enoglasno krepko izrekli pozdavi – Heil Hitler. On je zatulil: »Ruhig!« in smo sedli. Bil je skrajno slabe volje. Prepričan sem, da mu je moral

biti v tistem trenutku in na sploh sorojak Hitler vedno bolj zoprn.

Drugi učitelj, ki nas je učil še v zimskem času 1944. leta, je bil mlad mož. Na eno nogo je zelo šepal, nosil je hlače mahedrače, bil je nekam neresen, naučil nas ni kaj posebnega. Zanimiv je bil zato, ker je s seboj nosil nemško-slovenski slovar. Učence je spraševal, kako se posamezni predmeti imenujejo po slovensko in besede zapisoval v zvezček. Med drugim je vprašal, kako se imenuje po našem *der Topf*, otroci so odgovorili *pisker*. Lonca namreč nobeden ni poznal, saj že 4. leto ni bilo slovenskega pouka. Čez nekaj tednov ga nismo več videli, najbrž tudi zaradi tega, ker se je zanimal za naš jezik.

Pred božičem leta 1942 ali 1943, še na tolstovrški šoli, je naša učiteljica pripravila božično drevesce, ki smo ga tudi okrasili in zapeli znano božično pesem *Heilige Nacht ...* Učenke starejšega letnika (v razredu so bili namreč 1., 2., in 3. letnik) so učiteljico naprosile, da smo to pesem smeli zapeti tudi po slovensko. Sveta noč, blažena noč ... Še sedaj se spominjam, s kako močjo je pel ves razred z žarečimi in veselimimi obrazi, danes bi si upal reči z zanosom. Priznati moram, da sem molčal in opazoval, kajti pesmi nisem poznal, doma pred božičnim drevescem nismo peli, ampak molili, k polnočnicam še nisem hodil, ker sem bil še premajhen. Še sedaj vidim Župančevo Ivanko, ki je sedela blizu mene v sosednji deklinški vrsti, kako je, ne pela, ampak kričala to pesem z nasmejanim obrazom. Kajti ton so dali učenci 2. in 3. letnika, ki so božično petje poznali izpred vojne in tudi od doma. Župančeva Ivanka, rojena Kotnik, poročena Blagojević, je bila po vojni predmetna učiteljica zgodovine na Prevaljah, žal že dolgo pokojna.

Na moje šolanje v času Hitlerjeve vladavine je odločilno vplivalo zavezniško bombno letalstvo, ki je vedno pogosteje preletavalo Mežiško dolino. Neki dan februarja 1944 med 9. in 10. uro so nebo prekrila angloameriška bombna letala, ki so letela v smeri severovzhod. Nenadoma nas je v učilnici predramilo silno letalsko hrumenje, v hipu pa se je oglasila tovarniška sirena z zavijajočim glasom, ki je naznaniła *Fliegeralarm*. Tekli smo vsak proti svojemu domu. Ker smo takrat še bili na tolstovrški šoli, sem tekel po bližnjici mimo Prosvetnega doma (Titov dom – sedaj Kulturni dom) preko Suhe po deski proti Šaterju, čez most in proti Dobrijam. Imel sem smolo, da sem si na tisti deski, ki je bila namesto prave brvi, zvinil desno nogo, ker se mi je cokla zvrnila. Bil sem v coklah, ker je pač že bilo kopno. Kako so štedili pri otrocih prenekateri starši s podeželja, sem že povedal.

Ob oglušujočem hrupu sem videl delavce, ki so se trumoma obotavljajoče pomikali mimo Mihelača, pri Jagru pa so se obrnili proti Strojni. Francoski delavci, ki so tudi bili zaposleni v tovarni, so divje tekli po isti poti, kajti oni so imeli izkušnje z bombardiranjem že iz leta 1940. Ravne so tak prelet doživele še prvič. Takih letalskih dogodkov je bilo kar nekaj, na srečo za Ravne in okolico brez posledic.

Kmalu smo se preselili v stavbo trške v šole, ker je tolstovrško zasedla nemška vojska. Tu smo imeli

učilnico tam, kjer je sedaj občinska sejna soba. Nekje konec maja ali v začetku junija 1944, so se v sosednjo učilnico v pritličju naselili nemški vojaki, tako da smo si bili sosedje. To zasedanje šolskih prostorov je bilo po mojem povezano z naraščanjem partizanstva in pa s prihodom 14. partizanske divizije na Štajersko.

V jeseni, ko bi moral iti v 4. razred, sta meni in bratu, ki pa bi moral v drugi razred, starša rekla: »Vidva bosta ostala doma, Guštanj (Ravne) bodo bombardirali prej ali slej, ker je tam železarna. Če bosta doma, je večja verjetnost, da bosta ostala živa«. Zdi se mi, da je obdobje 1944/1945, ko sem bil doma, bilo najlepše v mojem življenju.

Ko sem bil na enoletnih počitnicah, sem postajal vedno bolj radoveden, pozorno sem poslušal, kaj sta govorila starša in tudi gostje so bili zanimivi, saj so vedno kaj novega povedali. Oče je redno bral tednik *Karawanken Bote*, ki je bil dvojezičen, in to navadno na glas, da je slišala tudi mati, ki je bila vedno zaposlena z gospodinjstvi deli. Tudi iz okupatorjevih časopisov se je dalo razbrati, da se Hitlerjev rajh vedno bolj krči. Partizanske akcije so bile vsakdanja zadeva. Mnogokrat smo slišali streljanje. Čez kak dan pa smo zvedeli, kje se je kaj zgodilo in tudi o žrtvah in tragedijah naših ljudi. Običajno smo podnevi slišali streljanje z lahkim orožjem z vseh strani. Včasih so bili odmevi spopadov med partizani in nemško policijo, večinoma pa nemških strelskih vaj. V zraku pa smo lahko gledali formacije zavezniških letal in poslušali njihov hrup. Kolikor se spominjam, je ena formacija (enota) imela pet jat letal, eno jato je sestavljalo 5 do 7 letal. Tako je ena taka enota imela 25 do 35 letal. Sicer se iz strokovne literature lahko poučimo, kako velike enote letal so zahodni zavezniški uporabljali nad Evropo.

Ne vem, zakaj me je vedno bolj zanimalo, kaj piše v časopisu, pa tudi na navadnem kosu potiskanege papirja. Izbrskal sem celjske Mohorjeve pratike iz časa stare Jugoslavije in glej, nisem mogel brati, ker sem pozabil skoraj vse črke. Minilo je nekaj mesecev in izpuhtelo je moje bralsko znanje. Ko sem v jeseni ob hiši pasel krave, je mati odločila: »Zdaj se bova učila brati.« Vzel sem pratiko in začel prebirati o Antonu Padovanskem. Ko sem naletel na neznano črko ali pa sem jo med branjem trikrat pozabil, sem tekel k materi in jo vprašal, kako se glasi ta *puhštab* in ga ji s prstom pokazal. Tako me je mati ponovno naučila brati latinico. Kako sem spoznal tiskano in pisano gotico, sem že zgoraj povedal.

Ne čudim se, da sem pozneje večkrat naletel na mlade ljudi, ki so prišli k nam iz južnih republik ali pa jih srečal pri vojaki, ki niso znali brati in pisati. Ko sem jih vprašal, ali so hodili v šolo, so največkrat odgovorili: »U osnovno šolo, četiri razreda.« To pa le potrjuje dejstvo, če se po nižji osnovni šoli ne ukvarjaš s črkami, postaneš ponovno nepismen. Kako sem se po osvoboditvi privadil na slovensko šolo, ko sem učitelj skoraj popolnoma razumel, je pa že druga zgodba.

Moji spomini na Vitomila Zupana

SPOMINI

Irene nisem nikoli prav dobro razumel. Sicer pa, kateri moški lahko reče, da razume ženske?! Še Vitomil mi je nekoč, ko smo govorili o Igru s hudičevim repom, povedal tisti vic o mostu do Havajev.

Kako se je začelo, pravzaprav ne vem. Hodil sem še na matematični faks, ko si je Irena našla službo v tovarni Tesnila Trebnje. S sodelavcem sta imela pisarno nedaleč od bifeja pri Majdi, kjer smo bili skoraj več kot na predavanjih. Super služba še za tiste socialistične čase. Navadno v režiji ni bilo potrebno kaj preveč migati, če pa si bil v predstavnstvu, je bilo še bolje. V stanovanjski hiši na Jadranski sta imela dve pisarni, simpatično kuhinjo in malo sejno sobo. Dela pa ne kaj dosti. Spomnim se, da si je krajšala čas z jezikovnimi tečaji in vsemi vrstami revij, ki so se tedaj lahko dobile. Prav zato sem bil vedno dobrodošel na kavo ali kaj podobnega.

Na enem od teh klepetov je prvič omenila, da je prebrala Zupanovo knjigo. Zapomnil sem si naslov. Zdel se mi je nenavaden. Igra s hudičevim repom. Le kaj hudiča bi to lahko bilo.

V osnovni šoli in še v prvem letniku gimnazije sem zelo intenzivno prebiral vse vrste literature. Začel sem zelo mlad, tako da se še sedaj čudim, kaj vse sem prebral še kot osnovnošolec. Preveč, predvsem pa pretežno za mojo starost. Potem pa sem kar nehaj. Zato tudi za Vitomila Zupana do takrat nisem slišal. Pa mi je Irena knjigo kar posodila in sem jo, sicer bolj s figo v žepu, odnesel v Študenta.

Stanoval sem v šestem bloku v zadnjem nadstropju, čisto na koncu. Kot matematik sem zmeraj pravil, da je moja soba najdalj od vhoda. Zavalil sem se na posteljo in začel brati. Po nekaj straneh sem jo zabrisal v stran, nekam med kupe knjig na mizi in si mislil – takšnega dolgozezenja pa že ne bom prelistaval.

Irena pa kar ni hotela nehati o Zupanu. Povedala mi je, kako je od prijateljcev slišala, da se je baje na Tromostovju stepel z ženo in podobne odštekane štorije. Vmes pa je izdabila, kako bi ga rada spoznala in kako jo zanima, kakšen je v resnici. Mislil sem si: »Ta bi bil ravno pravi, da te nauči malo kozjih molitvic.«

Irena, moja sestra, je bila samo štiri leta starejša od mene, vendar je življenje zajemala s kar precej veliko žlico. Bila je postavna blondinka, tako da so se moški pogledi pogosto lepili nanjo. Zmeraj je imela dobre in zanimive moške, ki pa jih je tudi zmeraj dobro ovijala okoli prstov. Še posebej mi je

ostal v spominu Wolfgang, simpatičen Nемеc iz Düsseldorfa. Imel je neverjeten posluš za jezike. In imel je tudi porscheja. Uspešno sta ga razbila pod Trojanami. Ampak nobenemu ni bilo nič. Še najbolj žal pa je bilo meni, ker se nisem več mogel peljati z njim.

Ali je takrat še hodila z njim, niti ne vem, pa me tudi ni zanimalo.

Ni trajala prav dolgo, ko mi je zaupala, da ji je uspelo spoznati Vitomila. V krogu njenih prijateljev se je namreč nekako znašla tudi Vika, žena enega od Zupanovih sinov. Preko nje je najprej spoznala mlajšega sina Martela, zatem pa še Vitomila.

Martel je bil zobozdravnik in je delal v enem ljubljanskih zdravstvenih domov. Kakor vsi malo bolj ambiciozni zobozdravniki, je popoldan tudi fušal. Imel je ordinacijo v hiši, kjer je stanoval tudi Vitomil. Bil je dober zobozdravnik, predvsem si pa pri njem popoldan takoj prišel na vrsto. Seveda za plačilo, kar se mi je zdelo takrat malce čudno. Pozneje sem spoznal, da smo imeli zobozdravstveno službo v Slovenj Gradcu zelo dobro urejeno, tako da nisem nikoli čutil kakšnih problemov. Kakšen problem je bil zobobol v Ljubljani, sem spoznal kasneje, ko sem tam služboval. Nekoč sem z bolečino obredel pet zobozdravnikov, pa mi nihče ni hotel popraviti zoba. Na koncu pa sem se usedel na avtobus in se odpeljal v Slovenj Gradec, kjer mi je Lužnikov Miha po koncu delovnega časa popravil zelo boleč zob. Tako sem lahko naslednji dan odšel na službeno pot v Anglijo.

Torej ni čudno, da so Ljubljančani kar precej koristili privatne usluge zobozdravnikov. Tudi Irena je svojo mamo peljala k Martelu. Ker ni mogla prenašati cviljenja svedrov, ga je prosila, če jo predstavi očetu. Sicer ga je že prej velikokrat prosila, naj jo odpelje k njemu na obisk. Odgovor je bil zmeraj enak. Režal se ji je in ji zabrusil, da je za njegovega očeta prestara. Irena takrat še ni imela 30 let. Vitomil je bil 39 let starejši od nje. Kakorkoli že – da se je Martel tečne Irene znebil iz ordinacije, jo je odpeljal k očetu. Ko je končno vstopila v njegov stanovanje, je bila prvi trenutek nepopisno razočarana. V dnevni sobi je za mizo sedela suha kreatura v zguljenem kopalnem plašču, mastnimi nazaj počesanimi lasmi, temnimi očali, malce zdolgočasnega pogleda. »Pa menda to ja ni veliki Vitomil Zupan?« se je razočarano vprašala. Ob steklenici slivovke se je prvi vtis hitro spremenil. Ko je izvedel, da je prebrala vse njegove knjige, je iskra

preskočila. Čekala sta dolgo, a samo bog ve kaj. Onadva sta pozabila. Mama se je takrat kar načakala. Še isti dan jo je sredi noči poklical in jo povabil na kosilo, mislim da k Spodnjemu Kirnu. Sedela sta cel popoldan in večer in se ga dodobra nacukala. Komaj sta se pripeljala nazaj v Murgle in ker ni bil zmožen peljati naprej, je prespala kar na kavču v dnevni sobi. Naslednji dan jo je pazljivo zbudil in ji povedal, da pa gresta tokrat na kosilo k Zgornjemu Kirnu. Posledice niso bile drugačne kot prvi dan. Bil pa je to začetek poznanstva, odnosa, razmerja, ki je trajalo do njegove smrti. Moralo je biti zanimivo, tesno, na trenutke pa tudi zelo burno. Večkrat sem se spraševal, kako jo lahko prenaša. Irena zna biti izjemno prijetna, duhovita in tudi ljubezniva, včasih pa je prava furija. A tak odnos je odgovarjal obema. Njej je bilo v njegovi družbi zanimivo, predvsem pa nikoli dolgočasno. Spomnim se prigode, ki sodi v začetek njunega poznanstva.

Nekoč sta sedela v gostilni. K njuni mizi je pristopil uglajen mlad moški in vljudno vprašal: »Ste vi morda Marjan Rožanc?« »Nisem,« je odgovoril Vitomil. Oni pa ni odnehal: »Morda Vitomil Zupan?« »Nikakor.« »Potem pa oprostite,« se je opravičil moški. »Počakajte, Vas bom še jaz nekaj vprašal,« je rekel Vitomil. »Ja?« Zupan pa: »Ali nosi vaša dama modrček?« Take in podobne je kar rad razdiral še takrat, čeprav ga je to nekoč drago stalo.

Zaradi štosu je po vojni pristal v zaporu. Nekoč, v začetku Informbiroja, sta z Dušanom Pirjercem – Ahacom sedela v Slonu, pila in nista vedela, kaj bi še ušpičila. Pa sta se domislila in telefonirala Josipu Vidmarju, da pravkar poslušata radio Švica. Sporočili so, da je Tito odstopil. Pri Vidmarju je bil takrat ravno Miroslav Krleža. Pograbil je svoje papirje in se na vrat na nos vrnil z avtom in šoferjem v Zagreb. Trajalo je dobri dve uri, da so ugotovili, da so nasedli. Poslali so samo enega udbovca, da ju aretira. Ta je pozneje napisal v poročilo: V kavarni hotela Slon sta sedela za mizo en nori Ahac in pa črn hudič Zupan, ki sta me popolnoma ignorirala. Nisem ju mogel aretirati. Pravzaprav sta ga hotela prebutati. Zato so ju aretirali šele naslednji dan – na domu. Tako se je začela njegova zaporniška kalvarija, kakor mi je nekoč pozneje sam povedal.

V teh spominskih paberkovanjih se bo treba vrniti na začetek. Kmalu po tistem, ko je z Vitomilom navezala stik Irena, sem ga tudi sam spoznal.

Kako smo takrat le lahko shajali brez mobitelov? Irena me je povabila na večerjo. Avta takrat še ni imela, v Študentu pa sta bili le dve telefonski govornici. No, nekako me je našla in šla sva k Vitezu na večerjo. To je bila takrat ena elitnih restavracij v Ljubljani. Večkrat sem s punco ali prijatelji zahajal tja, čeprav smo bili študentje ali pa morda

prav zaradi tega. Jedilnica ni bila velika, prostora je bilo morda za deset ali dvanajst miz. Postrežba je bila odlična in diskretna, izbira pa tudi.

K Vitezu sva prišla že kar dobre volje, kot se temu nedolžno reče, malo počakala in srečno prišla do mize. Sedela sva malce diagonalno nasproti oklepa viteza, ki je kakor stražil vhod v jedilnico. Naročila sva buteljko muškatega silvanca ali renskega rizlinga in jezik nama je stekel še bolj kot ponavadi. Ob večerji sva se smejala in čakala v nedogled. Ko se je gostilna že polagoma začela prazniti, je v gostilno prikoral Vitomil z mlado, izjemno lepo punco, ki ji je bil neke vrste mentor. Kar nisem mogel odmakniti pogleda od nje, zato sem bil pod mizo hitro deležen dobre brce. Na kratko je pozdravil in usedla sta se dve mizi vstran od naju. Takrat je Irena naročila dodatno buteljko in z vsakim kozarcem sva bila še malo glasnejša. Strastno je kadila, jaz pa sem ji prižigal cigarete. V družbi si jih nikoli ni sama prižigala, saj je bilo za to vedno dovolj kandidatov. Ona pa je natakala kozarca. Od časa do časa sva bila deležna kakšnega zabodenega in mrkega pogleda z Vitomilove strani, kar je Ireno samo še vzpodbujalo, meni je bilo pa itak vseeno. Le da on tega ni mogel vedeti. Verjetno pa bi oba z veseljem zamenjala mizi.

Gostilna se je spraznila, ostali smo samo še mi. Natakara nas je že po malem priganjal, a nama se seveda ni mudilo. Tako sta Vitomil in čedna punca vstala in se odpravila. Ko sta šla mimo naju, se je Vitomil obrnil k nama s strupenim pogledom in dejal: »Pa lepo se imejta!« Irena se je zarežala, jaz pa seveda nisem pripomnil nič. Bil je človek markantne postave, slok, visok kakšnih 185 cm in ozkega obraza z nazaj počesanimi lasmi. Vedno je nosil temna očala, ki so še poudarjala njegovo orlovsko držo. Pozneje je priznal, da ga je zelo imelo, da bi me treščil na gobec. Sreča, da takrat tega nisem vedel. Takrat sem še treniral boks in bog vedi, kako bi se stvar končala. Dobro gotovo ne.

Irena je zadevo lepo izpeljala. Klical jo je sredi noči: »Kdo pa je tisti mali pezde, ki ti je kar naprej prižigal cigarete in te gledal kot boga? Kaj pa je boljši od mene? Samo mlad je in nič drugega.« Ko je izvedel, da sem njen brat, ni vedel, kako bi se izvlekel, in če jo kaj poznam, mu pri tem tudi ni pomagala. Domnevam, da mu je hitro naprtla kar lep občutek krivde.

Da smo nesporazum zgladili, naju je Vitomil čez kakšen dan povabil na kosilo k Jernejčku v Trnovo. Stara ljubljanska gostilna s svežimi postrvmi v bazenčku. Le da takrat rib še nisem jedel kaj preveč rad. Lepo smo se imeli, najbrž tudi precej povedali, le zapomnil si nisem nič. Dogodek mi je ostal v spominu bolj po tem, da so imeli zelo dobre gibanice. Takrat sem jo prvič jedel.

Še večkrat smo šli tja na kakšno večerjo, obredli smo pa tudi cel kup drugih znanih ljubljanskih oštarij. Vitomil je bil prijeten sogovornik, prav nič vzvišen. Ni se trudil, da bi si pridobil vso pozornost omizja. Kar bi bilo tudi malo težko, saj si je to vlogo prilastila Irena. Bil je pozoren poslušalec in prav nič ni vsiljeval svojih mnenj in pogledov. Znal pa je na prefinjen in duhovit način izraziti kakšno sodbo. Tako se spominjam, da je večkrat izjavil, da je socializem sinonim za padanje kvalitete. Prvič sem to slišal, ko postrežba v Maximu ni bila na ravni lokala. Priznati moram, da mi je bila nerazumljiva. To je bilo nekje konec sedemdesetih, morda v začetku osemdesetih. Z življenjem smo bili precej zadovoljni. Sicer pa kot študenti nismo veliko potrebovali. Malo hrane, malo več pijače, nekaj za obleči, ostalo pa je šlo za zabavo. Prihodnosti nas ni bilo strah, vsa vrata so nam bila odprta. Vsaj tako se je zdelo.

Tako mi socializem in padanje kvalitete nista šla v račun, pa sem ga vprašal, zakaj tako misli. Tako sva prvič prišla do poglobljenega pogovora, kjer mi je opisal svoje poglede na takratni režim in državo. Začuda v njem ni bilo zagrenjenosti. Malokdo bi po tem, kar je on doživel, zmožel tako disociiran pogled na sistem in svoje bivanje v njem.

Povedal mi je nekaj fragmentov iz svojega življenja, ki jih je pozneje opisal v knjigah Levitan in Komediji človeškega tkiva. To takrat še ni bilo še tako znano, saj sta knjigi izšli pozneje.

Že pred vojno je bil liberalec in kot tak se je vključil v OF. Na začetku vojne je bila njegova glavna naloga, da je kot izkušen kvartopirec ožemal tiste, ki so imeli denar. Kar v precejšnji meri črnoborzijance. Denar pa je šel za OF. Že takrat je rad dobro živel in to marsikomu ni bilo pogodu.

Po vojni pa kar ni mogel držati jezika za zobmi in tuliti z volkovi, zato se je hitro znašel v ječi. Podrobnosti sem prebral v Levitanu, meni je bolj govoril o vedrejših plateh. Kako je sojetnikom psihoanalitsko razlagal sanje in bil pri tem precej uspešen. Iz sanj jim je napovedal, kaj se bo zgodilo. Lahko si predstavljamo njihovo zaprepanost, ko so pisma od doma potrdila njihove sanje.

Prav iz tega jetniškega časa sem imel na Vitomila dragocen spomin. V zaporu je bilo kajenje eden redkih užitkov. Cigaret je bilo malo. Zato so pokadili vsako do konca. V ta namen so si izdelovali »cigaretšpice«. Vitomil si ga je izdelal v obliki gole ženske. Bil je kakšnih 15 cm dolg. Na glavi je imel ustnik, cigareto si vtaknil v mednožje, držal pa za noge. Izdelan je bil zelo natančno, pravo remek delo. Zelo ponosen sem bil nanj. Po dveh selitvah ga ni bilo več. Kljub vztrajnemu iskanju ga nisem več našel. Sumim, da ga je odnesla kakšna čistilna evforija.

Pa ta droben obdelan kos lesa ni bil njegova

edina likovna stvaritev. V hiši ali bolje v stanovanju na Trnovem oz. v Murglah, kjer je takrat živel, je na steni visel njegov avtoportret. Mislim, da je bil celo v olju. Imel je dar za slikanje, saj je bil portret dober. Na stenah je bilo še nekaj drugih njegovih risb, vendar sem si avtoportret najbolj zapomnil, saj je izžareval njegovo osebnost.

Stara vila je bila last njegove prve žene Nike in njene sestre. Lepa predvojna gradnja s precejšnjim vrtom, kjer smo poleti večkrat sedeli v senci starih dreves. Mislim, da so bile slive, pod njimi pa kamnita miza in železni starinski stoli. Prava stvar za vroče dneve. Po stopnišču si prišel v pritličje, kjer je bila kuhinja in prostori, ki so pripadali bivši ženi. Vitomil je živel, bolje rečeno, uporabljal dve sobi v nadstropju, v ostalem delu nadstropja je imel sin Martel zobozdravstveno ambulanto. Tako da je bilo kar živo.

Stanovalci te hiše so imeli tudi težavo. Imenovala se je picikok. V kletno stanovanje te vile so po vojni naselili takoimenovane nacionalizirance. Bila sta to starejši gospod in gospa. Meni sta se zdela kar prijetna, njim pa sta šla izjemno na živce. Nikoli ju niso klicali po imenu. Bila sta Picikoka. Menil sem, da se tako pišeta. Pa mi je Vitomil nekoč pojasnil, da imamo na svetu več zoprnih stvari. To so na primer streptokoki, pa gonokoki, najhujši pa so picikoki. Takrat tega odnosa nisem razumel, sedaj se mi dozdeva, da tudi jaz ne bi bil preveč nežen, če bi mi v hišo naselili tuje ljudi.

Ko si stopil skozi visoka vrata v stanovanje, je najprej pritegnil pozornost del stene, okrašen z afriškimi ščiti, kopji in loki. Prinesel jih je, še kot mornar, iz Afrike. Na stenah so bile njegove slike, njegov avtoportret je bil pri vratih, bilo je tudi nekaj drugih slik. Vse so bile manjšega formata. Nasproti vrat je bilo okno, soba je bila opremljena s starinskim pohištvo, povsod je bilo dosti knjig. Sosednjo sobo je uporabljal za spalnico, tja sem zašel zelo redko.

Pogovore smo imeli za mizo v dnevni sobi, sedeli smo okoli ali pa na divanu, ki je stal ob steni.

Tukaj sem srečal mnogo znanih ljudi, saj so bili odprta družba, Vitomil pa je bil zanje nesporna avtoriteta. V njenem sijaju sem se sončil tudi jaz in bil skoraj enakopraven udeleženec teh pogovorov. Spomnim se Igorja Torkarja, kako je bil večkrat tam, preden je izšla njegova knjiga Umiranje na obroke. Tudi njen naslov je nastal v eni izmed takšnih seans. Večkrat so bile to iskrive debate, a brez prevladovanja Vitomila ali koga drugega.

Ob neki priložnosti je bila na obisku Manca Košir. Vsebine pogovorov se ne spominjam več, vem pa, da je bila razprava živa in iskriava. Pogovarjali smo se kot stari prijatelji in spomnim se je kot zelo inteligentne osebe. Ko sem jo nekaj pozneje srečal

in pozdravil, me še pogledala ni. Hitro sem dojel, da sem bil tam pač nujno zlo.

Po dnevni sobi je navadno ponosno hodil velik črn maček s svetlečo dlako. Vitomil ga je hranil z najboljšimi rečmi. Med drugim je bil muc ljubitelj kaviarja. Na začetku ni imel imena. Kako je prišel do njega, je vredno povedati.

Irena je sicer od tistih kosil naprej živel v hiši v Murglah, delala je še vedno na predstavnstvu, obenem pa je vodila tajniška dela za Zupana. V podnajemniško stanovanje, ki ga je imela v Šiški, čez cesto nasproti kina Šiška, je šla bolj poredkoma. Dobivala se je še zmeraj z Wolfgangom, večkrat je šla tudi v Nemčijo. Vitomil ji je večkrat dal celo denar za na pot. Včasih pa je šla tudi kam drugam. In ko je nekoč tako ni bilo tri dni, je bil že kar besen in na trnih. Ko je prišla, ji ni nič očital. Dejal je samo: »Če sem že jaz idiot, je ta maček gotovo knjaz Miškin.« Tako je muc postal in ostal knjaz Miškin.

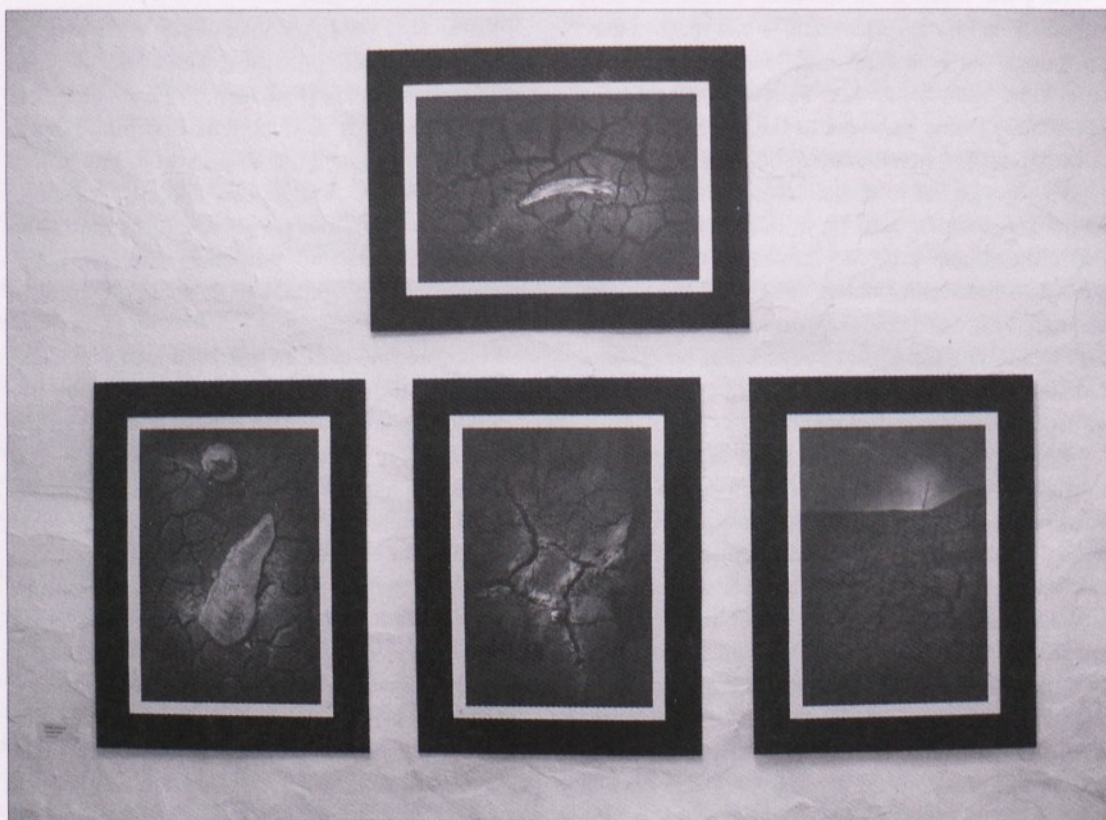
Njun odnos je bil nenavaden, najbrž pa na nek način simbiotičen. Bila mu je tajnica in najbrž še kaj drugega. Bila pa je tudi njegova negovalka. Vitomil je bil namreč sladkorni bolnik. Živel je čisto normalno, kakor drugi ljudje, seveda z omejitvami, ki jih takšna bolezen prinaša. Seveda je pomembno, da bližnji razumejo bolezen in znajo z njo živeti. Irena je imela z boleznijo veliko izkušenj, saj je še kot deklica negovala sošolca, ki je bil prav tako slad-

korni bolnik. Ker Vitomil ni bil vedno discipliniran, se mu je zgodilo, da je kdaj padel tudi v komo zaradi pomanjkanja glukoze. Irena je te situacije poznala. Večkrat se spomnim, kako mi je pravila, da je napol nezavestnega silila piti sladkano vodo. Včasih pa tudi to ni pomagalo in je morala klicati rešilni avto. V bolnici so ga potem hitro »poštimali«. Ni pa se samo zaradi sladkorne srečeval z zdravniki.

Nekoč, ko je bil sam doma, je padel po stopnicah in si poškodoval koleno. Odpeljali so ga v zavod za rehabilitacijo invalidov, da bi mu pozdravili koleno. Ona mu je v zavod za zajebavanje invalidov, kakor je ustanovo on poimenoval, nosila vsak dan po 10 steklenic piva in seveda cigarete. Kadil je res rad in veliko.

Ko je zdravnik to izvedel, je prav ponorel, rekoč: »Ja, kaj se pa vi greste!« On pa prav nedolžno: »Veste, vi ste za doktorja diplomirali, jaz pa za pacienta nisem.«

Bil je duhovit, a tudi zahteven. Zahteval je določen nivo uslug, ki jih je plačal. Takrat smo bili še globoko v socializmu in tega nisem čisto dojemal. Naučili so me šele Nemci, pri katerih sem služboval v devetdesetih letih. Lastnik tovarne, kjer sem delal, gospod Niederberger je zmeraj pravil, da on daje stoprocentno plačilo, zato zahteva tudi takšno storitev. Ob tem sem se velikokrat spomnil na Vitomila in si mislil: »Sedaj vem, zakaj si kar naprej gonil tisto o socializmu in padanju kvalitete.«

KRONOS: Peter Koraca, Neskončnost

Ob tem, kako smo to različno dojemali, se zmeraj spomnim na njegov obisk pri meni v Študentu. Šli smo v Katro, saj sem se tam počutil skoraj doma. Usedli smo se na vrt in naročili. Ko je natakar prinesel, je zahteval prtljago in ga tudi dobil. Na vrtu namreč nikoli niso dajali prtljag. Sam pri sebi sem mislil, da je stari včasih še kar tečen. Danes seveda mislim drugače.

V letih 1982 in 1983 sem bil v JLA. Služil sem v Srbiji, v Subotici. Proti koncu leta sem vendarle dobil nekaj dopusta in prišel domov. Šel sem k svoji puncici Magdi v Ljubljano. Irena naju je povabila na večerjo v hotel Slon. Dobro smo jedli in še več pili. Nato smo se odpravili še k Vitomilu na dodatno buteljko vina. V vojski sem končno prebral Igro s hudičevim repom. Name je naredila velik vtis. Tako sva tisti večer precej debatirala o tej knjigi. Izvedel sem, da je knjiga odgovor na njegov drugi zakon. Neke vrste olajšanje. Spoznal je atraktivno žensko, srbskega rodu, ki ga je fascinirala. Ker se take reči navadno dogajajo v ne ravno treznem stanju, je njeno ime razumel kot Vrana. V resnici ji je bilo ime Brana, ampak to je spoznal pozneje. To ime ga je tako zadelo zato, ker je imela vranje črne lase in menda prav takšne oči. Dejal mi je, da se je zaljubil prav zaradi imena. Z Brano sta preživela skupaj kar nekaj let, postavila hišo in imela hčerko Barbaro. Nekajkrat sem jo inštruiral matematiko. Takrat sem se že vrnil iz vojske in služboval v Ljubljani, ona pa je hodila v gimnazijo.

Iz te debate se posebej spomnim zaključka. Vprašal sem ga, ali misli, da so vse zveze obsojene na svojo Igro. Malo se je skrivnostno nasmejal in mi rekel: »Vsi imajo podobne igre, skoraj nihče temu ne uide. Sicer boš pa tako sam videl!« Če se sedaj ozrem naokoli, moram priznati, da je imel precej prav.

Ob neki drugi priložnosti sva se zagovorila o njegovem Menuetu za kitaro. Bila je to prva njegova knjiga, ki sem jo prebral. Prepričan sem, da je to najboljša knjiga o partizanih in partizanščini. Vedno je govoril, da je bilo partizanovanje predvsem cvrnanje pred Nemci, da pa so včasih tudi kaj streljali in se kdaj tudi poveselili. Ni bil ravno navdušenec nad »novim človekom«, zato mu vsa ta partizanska folklorja ni ravno sedla. Tudi zato so ga, mislim da leta 1944, kazensko premestili v Liko. Kakor je sam večkrat pokomentiral, je bil pravi čudež, da je preživel. Film Živojina Pavlovića je posnet po tej knjigi in lepo pokaže dilemo liberalca in demokrata v jeku vojnega časa. Film sem dolgo imel za najboljši slovenski film. Mislim, da smo imeli v Slovenji Gradcu srečo, da smo ga videli. Po nekaj predvajanjih je bil umaknjen v bunker in ga kar dolgo ni bilo v distribuciji. Vsa zahvala Kulturnemu domu za pogum in hitrost. Šele po osamosvojitvi se je spet

pojaval. Takrat sem večkrat v šali dejal, da nam je najboljši film moral posneti Srb, pa še tega so nam takoj spravili na hladno. Film namreč, ne režiserja. Spomnim se tudi, da sem ga vprašal, kako gleda na Nemce. V vojni jih je gledal preko »mušice«, sedaj pa postajamo že skoraj prijatelji. Nasmejal se je in rekel, da so ga Nemci rešili. In to po vojni. Ker sem samo butasto pomežikal, mi je povedal, da so z Niko in sinovoma po njegovem prihodu iz zaporu živeli dokaj slabo. Tista neumnost z Ahacem ga je drago stala. Bil pa je to povod, ne vzrok. V zaporu je bil okoli sedem let. Ko so ga izpustili, je bil bolan in ni dobil službe. Zato je začel pisati radijske igre, ki so mu jih odkupili in predvajali na nemškem radiu. Iz tega časa je tudi zgodba En dan raja, ki so jo pozneje posneli za televizijo Slovenija.

O vojni je redkokdaj pripovedoval, enako tudi o zaporu ne. Nekoč je omenil, kako je v njem staknil tuberkulozo in kako ga je rešil nek mlad zdravnik, ki se je zavzel zanj in ga operiral. Nadrejeni tega niso odobraval, tako da mu je moral ob pomanjkljivi opremi odpreti prsni koš kar na hodniku. Poleg tega ni imel ne ustreznih inštrumentov ne zdravil. Menda se je enkrat prebudil sredi operacije. A očitno je bil Vitomil trmast kot konj in je preživel. O tem piše tudi v Levitanu.

Raje kot o gornjem je pripovedoval o svojih pustolovščinah pred vojno. Bil je tudi mornar, čeprav bolj po spletu okoliščin. Zgodilo se je baje zaradi naslednjega dogodka.

Bil je še mladenič in z zdolgočasenimi tovariši niso več vedeli, kaj vznemirljivega bi še naredili. Spomnili so se ruske rulete in so poskusili. Za nekega njegovega prijatelja se zadeva ni dobro končala. Pristal je na pokopališču. Težava je bila v tem, da je bila pištola Vitomilova. Takrat mu je šef policije v Ljubljani, g. Kante, svetoval, naj izgine. In tako je odplul dogodivščinam naproti.

Od vseh zgod in nezgod sem si najbolj zapomnil, kdaj se je počutil najbolj bogatega. Bilo je takrat, ko je služil na neki angleški ladji. Zaslužil je tri funte in pol na mesec. Za en funt si lahko dobil sto ciprskih dinarjev. Za pol dinarja pa si si lahko privoščil en fuk s kurbo. Še sedaj ga vidim, kako mi pravi: »Si lahko zamisliš? Za eno plačo bi si lahko privoščil sedemsto kurb.« O njih je imel dobro mnenje, saj je vedno pravil, da so dobrega srca. Nenazadnje so ga v Tunisu menda pol leta hranile in mu dajale zavetje, ko je bil brez dela.

Iz tega časa je tudi boksarski dvoboj s smrtnim izidom. Pomeril se je s tunizijskim boksarjem, ki je zaradi posledic umrl. Zmeraj je poudarjal, da ga ni on tako premlatil, temveč da je bil nasprotnik bolan že pred dvobojem. Imel je anevrizmo. Počila mu je zaradi boksanja, saj v dvoboju ni dobil kakšnega močnejšega udarca v glavo.

Po letu 84 so se začele zadeve spreminjati. Kakor se je Slovenija poskušala demokratizirati, tako je Zupan postajal popularnejši in bolj poznan. Nekje v sredini tega desetletja je dočkal tudi to, da so še enkrat priznali njegov literarni talent. Dobil je Prešernovo nagrado. Drugič. Prav za to priložnost mu je Irena kupila v Muri črno obleko. Na podelitvi je bil tako ves v črnem. Kolikor se spominjam, nagradi ni pripisoval kakšnega velikega pomena, godilo mu pa je. Takrat so se tudi začeli obiski iz založbe Globus iz Zagreba. Izdali so vsa njegova pomembna dela v srbohrvaščini in v slovenščini.

Iz tega časa se spomnim zanimive zgodbe. Takrat je mnogo ljudi poznalo Vitomila ali pa so vsaj tako govorili. Ker našega poznanstva nikoli nisem obešal na veliki zvon, je prihajalo do prav komičnih situacij. Nekoč sem v družbi poslušal nekoga, ki je govoril, kako je srečal Vitomila v Nebotičniku. Takrat je bil tam še bar in nočni klub. Bil naj bi precej nakresan in preganjal naj bi kurbe po celem lokalu. Poslušalci so samo poslušali in debelo gledali. Namerilo se je, da sem prav naslednji dan šel zopet k Ireni in Vitomilu. Komaj sem vstopil, sem ga bolj v hecu kot ne vprašal, kaj je počel prejšnji večer. Oba sta debelo pogledala in mi povedala, da sta bila cel večer doma. Dobro smo se nasmejali, ko sem jima povedal, kako Vitomil preganja kurbe po Ljubljani. Na ta račun smo se še večkrat nasmejali. Podobnih dogodkov je bilo še nekaj, vendar se tega najbolj spominjam.

Ni pa bilo vedno tako idilično. Nekoč sem prišel k njima in že pri vratih na dvorišče zaslutil, da je bilo nekaj narobe. Ne vem, ali je bila na ulici policija ali so bile samo črepinje na vrtu. Okni dnevne sobe sta gledali na kovana vrata dvorišča. Ko sem vstopil, sem se začudil strašnemu neredu. Moralo je biti res grozno. Irena mi je povedala, da sta zmetala cel jedilni servis drug v drugega, nekaj kosov pa je padlo tudi skozi okno na ulico. Sosedje so iz strahu ali pa zaradi ropota poklicali policijo. Ko je ta prišla, je Vitomil hitro pograbil svoj denar iz predala, rekoč: »Z mojim denarjem pa že ne boš plačevala kazni.« Imela sta namreč skupen denar, ki sta ga dajala v ta predal.

V tistem času je Irena odpovedala stanovanje pri Rastotu in se za stalno preselila v Murgle. Meni to ni bilo všeč in sem jo večkrat opozarjal, da je Vitomil že star in to ni prava prihodnost zanj. Sicer pa sem že v naprej vedel, da me ne bo poslušala, zato sem lahko bil pameten. V letu 86 je bil nekajkrat v bolnici in tudi videti je bil slabši. Na iskričnost duha pa njegovo izmučeno telo ni imelo vpliva. Še vedno je bil pozoren in duhovit sogovornik.

Na enem najinih zadnjih srečanj me je naučil zavezati kravato. Na ponedeljkovo jutro marca

87 sem prihrumel k njima iz Slovenj Gradca, kjer sem že ostajal za konec tedna. Ura je bila malo čez osem zjutraj. Irena je bila že pokonci, on je še spal. Mudilo se mi je na seminar na Brione. Zbudila ga je in brez nerganja mi je zavezal kravato in mi pokazal, kako se naredi dvojni kravatni voz. Še danes se mi zdi čudno, da se ni nič razburjal, ko sem ga tako zbudil. Potem sem ga videl le še enkrat, morda dvakrat. Takrat mi je Irena tudi povedala, da ji je predlagal, naj se poročita. Nama obema se je zdelo to malo prismuknjeno, sedaj pa vem, da je hotel Ireno zaščititi pred dogodki, ki jih je slutil.

Umril je 14. 5. 1987 na Ireninih rokah. Poklicala je sinova, da bi ji pomagala. Ko sta prišla, ju je bolj zanimala vsebina predalov in omar kakor mrtvi oče. Ko so končno dobili zdravnika – mrliškega oglednika, jim je ta svetoval, naj ga umijejo in pripravijo za pogreb. Hotela ga je obleči v znamenito črno obleko, ki jo je nosil na podelitvi Prešernove nagrade. Pa se jima je zdela predraga in prelepa. V tem je prišel mrliški furgon. Tako so ga odpeljali kar v tisti njegovi črtasti pižami. Oba Vitomilova sinova je zaradi njune hudobije zabrisala iz stanovanja.

Pokop je uredila sama. Spominjam se, kako mi je pozneje povedala, da so ji na Žalah prodali vse najboljše in najdražje usluge za pogrebne slovesnosti in za pokop. Menda ja ne bo kupila standardne žare, ampak takšno kot se takšnemu gospodu spodobi ... Užaloščena je takrat na vse pristala in uvidela šele pozneje, kako so jo olupili.

Naslednji dan po pogrebu, na katerem se je v splošen posmeh pojavila tudi tista znamenita črna obleka, so ji nečak in sinova dali vedeti, da naj se čim hitreje izseli. Stanovanje namreč potrebujejo za novega najemnika. Res je odšla, a na srečo je vzela vsaj nekaj drobnarij, ki spominjajo nanj.

Zadnje dni pred smrtjo je hotel poklicati odvornika in narediti oporoko, pa mu tega ni pustila. Ni hotela verjeti, da lahko umre in ga ni hotela priza-deti.

Kako že gre tista o mostu?

Izjemno vdanemu in pobožnemu kristjanu se je Bog namenil izpolniti željo. Človek si je zaželel most do Havajev. Bog se je začudil in ga vprašal, če ve, koliko betona in železa je za tak most potrebno. Naj si raje zaželi kaj drugega. »Če je tako, dragi moj Oče, potem pa mi nakloni, dragi Oče, da bom razumel ženske,« si je zaželela verna duša. Bog se je malo popraskal za ušesom, malo skomignil z rame-ni, čudno pogledal in rekel: »Kam si že hotel imeti tisti most?«

Aleksander Camlek

Branje in literarno ustvarjanje

Oris vprašanj za delavnico na pesniški olimpijadi

III.

Besedni (ustvarjalec) umetnik in branje

Ali je literarnemu (ustvarjalcu) umetniku sploh potreben tako zapleten *postopek branja, se morebiti sprašujemo. Saj umetnik se rodi, kot radi mislimo in govorimo. Odgovor na to vprašanje je – kakor na vsa – individualen, vendar menim, da kaže prislusniti pesniku Kajetanu Koviču, ki pravi v svojem eseju o avtopoetiki *Povabilo v delavnico (Delo, Književni listi, 1. dec. 2004, str. 12–15)* takole: »Navadili smo se verjeti, da poeta noscitur, orator fit (pesnik se rodi, govornik naredi). V načelu drži, vendar z darom še zdaleč ni vse dano. Dar je dovezetnost ali sposobnost in ga je treba razviti, mogoče pa ga je tudi zanemariti, zapraviti ali zapiti.« ... In nadaljuje o navdihu: »Lahko ga spodbudijo čustva ali misli, pretresljivi dogodki ali doživetja, ljubezen, smrt, lepota, nesreča in sreča, se pravi al' pekel al' nebo, kot je rekel Prešeren, oziroma zgolj neka absolutna, konkretno neopredeljena sila, podobna tisti, ki je Orfeju podelila glas, bitjem okrog njega pa sluh.«*

Ko za utemeljitev Kovičeve misli v spomin priključimo sporočilo Prešernove pesmi Pevcu, zaznamo, kako pesnik z vzkliki (najglobljim izrazom intimne zavesti) odstira (religiozno skrivnost) temo globočin človekovega duha in širna (filozofska) prostranstva njegovih svetov, pridobljenih z znanjem, vedenjem, čudenjem in razumevanjem – tudi z branjem – pridobljenega sveta. Poet pesniku v sebi zakliče z izraznimi sredstvi, značilnimi za obdobje romantike, da je on tisti del njegove osebnosti, ki čuti in misli o svetu globlje in bolj prefinjeno, da je zato njegovo poslanstvo težje in odgovornejše, ker zahteva nepreklicno vdanost in zvestobo svoji poklicanosti.

Pesnik J. Udovič v eseju *Med resničnostjo in vizijo* v zbirki *Zapisi v tišino, Iz dnevnikov* (Lj. CZ 1992, str. 9, 10) navaja Gottfrieda Benna, ki pravi, »da pesem ne nastane, ampak jo je treba narediti« ... In razmišlja o tistih lastnostih in plasteh jezika, ki se morejo navezati na človekovo prvotno besedilo življenja, zakaj samo na tej ravni se z branjem oblikuje enkratni, neponovljiv svet in samo v njem najde ustvarjalec pravo gradivo za ustvarjanje. Tako pravi pesnik Udovič: »Pesniška beseda je zmeraj resno iskanje, odkrivanje, klicanje neznanega, to pa se odzove le pravi besedi in samo nji, ki je zmožna tipati do skrite biti in njeno govornico spreminiti v pesniško vizijo.« Navezujem se na razmiš-

ljanje o pesnikovem iskanju človekove osebnostne šifre in njegovih najglobljih plasteh materinščine, ki jih nikakor ne more zgraditi samo z vsakdanjim sporazumevalnim jezikom, ampak tudi z branjem in trdim, poglobljenim študijem jezika. Čutno-čustveni intimni odnos med ljubljeno pokrajino in pesnikovim ustvarjanjem podobe o teh in lastnih notranjih svetovih z jezikovnimi izraznimi sredstvi je razviden tudi iz Kosovelove pesmi *Balada*. Odslikava »realnega« sveta zunaj pesnika in v njem ter pesniško videnje le-tega sta zlita v prepričljivo, organsko izpoved.

Sodobnejša od Kosovelove *Balade* je Udovičeva pesem *Psalm*, ki ponazarja pesnikovo iskanje besede, tiste besede, ki odzvanja v njem in priključne neznano, celo skrivnostno sporočilo iz globin pesnikove biti.

»*Psalm. Zakopano v zemlji telesa, / najdeno pod plugom sonca. // Ujeto v upognjenem deblu, / rešeno v poletju oči. // Zazidano v vlažni noči, / odkrito s tipajočo roko. // Sežgano v pozabljenem ognju, / obujeno v zelenju ust. // Obsojeno v nemem prostoru, / oproščeno z glasom, ki drhti.*«

Na prvi pogled bi mogli reči, da je pesem psalm o pesnikovem trpljenju, (podobnost s Prešernom) o njegovem vztrajanju v bolečem drhtenju in zvestobi obmolčanemu bivanju. Vsebinsko-jezikovna zgradba pesemskega sporočila pa razkriva naslednje podatke:

1. Najprej opazimo v trpnem načinu ubesedeno spoznanje o bivanjski resnici lirskega subjekta. V vsej pesmi je en sam glagol v aktivu, in to v zadnjem verzu »*oproščeno z glasom, ki drhti*«. Prav ta zveza dokazuje pesnikovo razumsko odločitev za takšno oblikovanje besedila, saj bi netenkočutnemu ustvarjalcu lahko ušla zveza po vzorcu prejšnjih verzov: oproščeno z drhtečim glasom. V vsej pesmi ni oblike glagola »biti«.

2. Druga opazna prvina pesnikovega izraza so trpni deležniki v opozicijah, v pomenskih nasprotjih na horizontalni ravni ubeseditve. Občutek ničevosti poglobi in je razviden z vertikalne ravni upovedovalnega postopka. Hkrati z obratnim postopkom gradi in obuja, oživlja in oprošča zakopano, ujeto, zazidano, sežgano in obsojeno bit. Shema nazorneje pokaže globlji smisel pesnikovega sporočila:

Stopnjevanje zakopano <===> najdeno
navzdol – ujeto <===> rešeno; posledica
»najdenega«

ESEJISTIKA

Pesniška beseda je zmeraj resno iskanje, odkrivanje, klicanje neznanega, to pa se odzove le pravi besedi in samo nji, ki je zmožna tipati do skrite biti in njeno govornico spreminiti v pesniško vizijo.

poglabljanje zazidano <===> odkrito je razpoznavna,

v sežgano <===> obujeno budna, oživiljena bit, nič(evost) obsojeno <===> oproščeno, ki oprusti.

3. Tretja jezikovno slogovna lastnost, ki sporočilo besedila natančneje vsebinsko in pomensko določi na sinhroni ravni, so neobičajne besedne zveze in vsebinsko nenavadna sopostavitve besed: »zemlja telesa«, »plug sonca«, »poletje oči«, »zelenje ust«.

Vsebina vseh treh jezikovno slogovnih plasti pesmi se v sebi zaokroža v dokončno sporočilo o trpljenju, o globoki ugreznjenosti v sicer živi svet prsti, zemlje, a v neobstojanje na določeni bivanjski ravni in hkrati v sporočilo o nepopisno sistematičnem oživljanju – prigovarjanju k neke mu obstojanju in obuditvi človekove biti v sončno, dnevno živost.

Primeri dokazujejo, da ustvarjanja brez branja in brez načrtnega študija jezika skorajda ni; govorim seveda o človekovi volji po širjenju, spreminjanju in oblikovanju sveta od otroštva naprej; govorim o vzgibih človekovega duha, ki skozi jezik oblikuje tako kvaliteto branja kot pisanja, zato bom skušala o lastnostih in vlogi pesniškega izraza še nadrobneje in natančneje razmisliti v naslednjem delu besedila.

POVZETEK

- *Poeta noscitur, orator fit?* Do kod stara trditve drži? Kako se pesnik vendarle tudi naredi?

- Dar – dovzetnost ali sposobnost, ki jo je treba razviti. (K. Kovič)

- Navdih: neopredeljiva moč, ki ji mora pesnik izumiti najboljšo možno ubeseditev, da bo navadno govorico spremenila v pesniško vizijo. (J. Udovič)

- Razmerje med odslikavo »realnega« sveta in pesniškim videnjem le-tega. (S. Kosovel: *Balada*.)

- Pesniško ustvarjanje (novega) sveta. (J. Udovič: *Psalm*.)

Viri:

1. Kosovel, S. (1977). *Pesmi in konstrukcije*. Kondor. Ljubljana: MK, str. 18.
2. Prešeren, F. (1958). *Poezije*. Kondor. Ljubljana: MK, str. 32.
3. Udovič, J. (1982). *Oko in senca*. Ljubljana: CZ, str. 98.

Odnosnice:

1. Kovič, K. (2004, 1. december). *Povabilo v delavnico*. *Delo. Književni listi*, str. 12–15.
2. Udovič, J. (1992). *Med resničnostjo in vizijo*, str. 9–10. Uvodna študija v zbirki *Zapisi v tišino. Iz dnevnikov*. Po nepopolnih dnevniških zapisih priredil Tone Pavček. Ljubljana: CZ, str. 910.

IV.

Skrivnostna moč jezika in odgovornost literarnega ustvarjanja

Književno besedilo ustvarja svet z jezikovnimi in slogovnimi izraznimi sredstvi. Privlačnost in živost dosega s svojo vsebino in obliko, z umetno ureditvijo, ki v bralca zbuja pozornost, ker na presenetljiv, inovativen način, tudi čustveno obarvano, poimenuje svet in z njim širi zavest o njem. S svojimi jezikovnimi prvini, npr. najdihojca, krpan, solzice, ciciban, hlapci, kačurji, kekec, nicina ... je postalo tolikšen del naše zavesti o vsakdanjosti in razmerjih v nji, da se zmeraj ne zavedamo več, da gre za literarno poimenovanje sveta. Prvine pesemskih in proznih besedil so postale najtrdnejša podstava za zavest o naši nacionalni in kulturni ukoreninjenosti v svet ožje in širše domovine in s tem evropske kulture in civilizacije. Zgodí se, da postane sporočilo literarnega dela sestavina naše vsakdanje zavesti, po kateri naravnavamo svoje življenje, marsikdaj – ali največkrat – pa sta jezikovna svežina in sporočilna moč literarnega dela krajšega daha.

Zavesti o tem, da slehernega med nami veže s slovensko literaturo jezik, nam pogosto primanjkuje, kakor tudi vedenja o tem, da je jezik, ki ga uporabljamo v vsakdanjem sporazumevanju, zelo zelo drugačen od jezika, npr. v Kosovelovi ali tudi v ljudski pesmi. Pa ne samo drugačen: skromnejši je po pomenskem obsegu sporočila, četudi je marsikdaj oblikovno sodobnejši, da ne rečem, da je tako moderen, da niti ni več čisto v duhu naše materinščine. Svet in izročilo (z jezikovnimi oblikami vred) naših ljudskih pesmi bi mogla stati temu pojavu kot dostojna protiutež, če bi tradicijo dovolj negovali in se zavedali, kako pomembno plast naše jezikovno duhovne rasti vsebujejo. Z zavestnim negovanjem ljudskega izročila (predvsem v pesmih) bi po mojem trdnem prepričanju mogli ohranjati v naši moderni zavesti tisto plast jezika, ki vzdržuje kulturo narave in hkrati presega zgolj naturo. Oblika in pomeni besed v pesmi npr. *N'mav čez izaro ... mladim danes niso več blizu*.

Književno besedilo razodeva človekov miselni in čustveni svet; svet, oblikovan na estetski izkušnji, ki je skladna z duhovnim izročilom naroda, ukaščena pa v slovenskem besedišču in podobju. S svojo estetiko in sporočilno močjo jezika v najvišjih stvaritvah tudi presega zgolj naturo, ki jo je največkrat celo težko doseči, in razkriva ustvarjalno moč in prožnost narodovega duha. Z jezikom izumlja novosti, širi obzorja, tudi premaguje klišeje mišljenja in vedenja.

Kot učinkovito slogovno in sporočilno naspro-

tje obrtno rutinskemu izražanju delujejo včasih v besedilu prav prvine najnižje prvobitne plasti človekove žive govornice. Vendar: zdi se preprosteje o tem govoriti, kakor narediti kakšno jezikovno – za vse sprejemljivo – inovacijo, saj je potrebno veliko iskrene volje in hotenja, da izumiš nov izraz in ga zapišeš tako, da je sprejemljiv za ves narod.

Mimogrede: naj nam bo za vzpodbudo domislilca nekega Angleža, ki si je zadal za nalogo vsako jutro izmisliti si nekaj novega – in nekega dne si je rekel: »Če nič drugega, bom danes razmišljal o tem, kako bi bilo mogoče prišiti gumb na pečeno jajce.« (Pripomba: morda je tudi zato tako, da je Angležev za en otok, njihovega jezika pa za ves svet!)

Izumljati nove podobe, a ohranjati stare, presegati v duhu in jeziku zapovedane norme in stati trdno na tleh svoje domačije, je pesnikova zaveza – kot pravi **Janez Menart** v *Exegi monumentum*:

*Le ta dežela, majhna, a blesteča,
le ta v spoznanjih še negodni čas,
sta pravšnja mera in prava sreča
in verno ogledalo za moj jaz ...*

V književnem besedilu (še zlasti tako subtilnem in prefinjenem kot je pesem) so izbrana jezikovna izrazna sredstva iz vseh jezikovnih zvrsti oblikovana samosvoje, drugače so urejena kot npr. v besedilu vsakdanjega sporazumevanja ali morda časopisnem članku, četudi strokovnem in intelektualno zahtevno oblikovanem, tako da jih v novi, umetnostni ureditvi bralec lahko različno doume, dragocena pa so tudi kot kulturno in estetsko merilo (bodisi kot podoba lepотно sprejemljivega sveta bodisi kot odsev grdobije in zla), kot spodbuda, da bralec ob njih popravlja sebe – svoje mišljenje, znanje, svoj jezik in se dopolnjuje – ali pa se potrjuje.

Manjka nam zavesti o razplatenosti jezika, o »različnih modusih govornice«, kot pravi mladi pesnik. Od nekdaj je razmerje med enopomenskim in večpomenskim izražanjem prisotno v našem spoznavanju sveta, a nimamo ga dovolj ozaveščenega. Poglejmo starejši, povsem vsakdanji zglede.

Oton Župančič v pesmi *To je tako* pravi »*Pojdi moj sinko na pot / na življenja pot.*« Z besedo »pot« poimenuje tek življenja v času, medtem ko učbenik za fiziko definira »pot« takole: »*Pot je dolžina tira, ki jo prehodi gibajoče se telo med dvema točkama.*« Če primerjamo obe besedili, ugotovimo, da sta sporočilno povsem identični, oblikovno pa zelo različni. Pesnik se navezuje na literarno izročilo, ki mu je standard in podlaga za oblikovanje pesemskega besedila naprej in vzbudi v bralcu številne sopomene in asociacije (»*Varuj, moj sinko se zmot, / življenja zmot.*«), medtem ko se strokovna ubeseditvev izraza opira na strokovno sobesedilo,

na enopomensko izrazje, ki nima konotacij in učinkuje na bralca enopomensko.

Sodobni pesnik, pa tudi strokovnjak, ne moreta in ne smeta mimo ali prek čutno čustvenih, domišljijjskih in spoznavnih mej, ki so v literaturi že dosežene.

Prekatero jezikovne in slogovne razsežnosti besedila morejo v bralčevi zavesti ostati tudi pomensko neuresničene na določeni zrelostni stopnji, tako da se dvignejo v odkritja in spoznanja ob povsem novih, drugačnih okoliščinah, ko sooblikujejo z bralčevo samokorekturo višjo raven njegovega bralnega jezikovno-estetskega polja.

Pisec oblikuje svet z jezikovnimi izraznimi sredstvi, s sredstvi literature in ga lahko namenja izbranemu bralcu, običajno pa tega bralca poišče in najde kar v sebi. V Kovičevem *Povabilu v delavnico (Delo, Književni listi, 1. dec. 2004)* lahko preberemo o avtorjevem razmerju do bralca: »... za koga pišem. Edini bralec, ki ga poznam, sem sam. Šele ko je ta zadovoljen z napisanim, dam stvar iz rok. Drugih, ne mladih ne starih, ne poznam in zanje ne morem pisati na pamet. Kar napišem, navsezadnje vsak prebere po svoje, skozi lečo lastnih izkušenj, znanja, vednosti in spominov. Ne sanja se mi, za katero »starostno stopnjo« so napisane moje otroške knjige. Ko jih pišem, se igram in zabavam in ne vem, kakšno sporočilo naj bi zunaj tega še vsebovale.«

Med bralcem in napisanim zmeraj nastaja napetost in prav dinamizem neodkritega, zastrtega sporočila morda bralca tudi spodbudi in motivira (prim.: **B. Paternu**, *Metaforizacija in demetaforizacija v sodobni slovenski liriki, 1986*), da ustvarjeni svet besedila gradi naprej. Morda tudi v prepletu s svojo drugo dejavnostjo – zakaj ustvarjalni bralec, ki je morebiti tudi literarni ustvarjalec – če ni pesnik Šalamunovega kova – ne more samo izvirno ustvarjati – mnogi pesniki so tudi prevajalci. Morda prevajalci zato, da s trdim delom jezikovno polnijo svoje pesniško izrazje (repertoar), iz katerega počrpajo kaj tudi zase.

Vendar razmerje med bralcem in avtorjem oziroma njegovim besedilom ni niti malo preprosto. Še zahtevnejše je razmerje med avtorjem in svetom »resničnosti«, iz katerega črpa svoje jezikovno gradivo, svoj svet, zakaj ustvarjalec se za jezik (do neke mere je to njegovo orodje) bojuje, za njim hlastno stika in se poti. Naj znova navedem Udovičevo oznako ustvarjalnega postopka: »... Prizadeval sem si izčistiti pesniško besedo, izločiti iz pesmi zunanjo opisnost, zamenjati vsakdanjo prozaično logiko z logiko podob. Pri tem sem vnašal v pesem tudi surrealistične prvine in novo metaforo. S temi novimi pripomočki odkriva moja poezija še neraziskana področja notranjega sveta, njegova nasprotja, vendar sega tudi v realnost, kaže njene

ESEJISTIKA

Razmerje med bralcem in avtorjem oziroma njegovim besedilom ni niti malo preprosto. Še zahtevnejše je razmerje med avtorjem in svetom »resničnosti«, iz katerega črpa svoje jezikovno gradivo, svoj svet ...

neznane stvari. Tako skuša prodreti do skritega jedra bivanja.« (J. Udovič, *Zapisi v tišino*, Lj. CZ 1992, str. 225.) Kakor je to uresničil v *Ogledalu sanj*: »Vabi me samo to, kar je za ogledalom, / kar je pod skorjo, / kar diha v jedru speče stvari.«

Šalamunu je knjiga, ki jo bere, ves svet. Je pesnik, ki ga primerjajo s pesnikom svetovne slave J. Ashberryjem. Za ilustracijo navajam naslov Ashberryjeve pesmi »*Kmečko orodje in ogrščica v pokrajini*«, ki jo s prvo kitico začenja takole:

»Na prvem od nerazvozlanih sporočil je pisalo.

Popaj sedi v nevihti.

Nezaslišani. Iz istega stanovanja, nič večjega od škatle za čevlje.«

Verzi manifestirajo ustvarjalčev postopek sprejemanja podobe iz zunanjega sveta in moč njegovega čudenja nad vidnim. Umetnik je na eni strani preslikal konkretni svet reklamnega sporočila človeške site napihnenosti in ga postavil kot kontrast bivanjski bednosti, ki je stisnjena na škatlo za čevlje, tako da s tem ustvari nekakšno sporočilno praznino/odprtost besedila, ki jo bralec more zapolniti z najrazličnejšimi občutenji.

Razmerje med bralcem in literarnim delom, ki je pomensko tako odprto, ni samo napeto, privlačno in vabljivo, je tudi razsrediščeno, begajoče, fluidno – (in res se bralci in razlagalci Ashberryjevih del povezujejo v »*očarano skupnost zbeganih*«, kot je zapisal v razpravi k izboru pesmi urednik zbirke Aleš Debeljak – Lj. MK, *Lirika* 1995).

Srečujemo se s poezijo, v kateri so jezikovna izrazna sredstva in slogovni postopki izrabljeni in oblikovani po načelih drugačne poetike od Prešernove, Jenkove, Murnove, pa tudi drugačne od poetike pesnikov iz zbirke *Pesmi štirih* (1953). Klasična kakor sodobna moderna poetika sta zahtevni; ta nova, ki se ji še nismo povsem privadili, saj je šolska praksa še ni kanonizirala, se zdi tuja, čeravno je močno zasidrana v sedanjem času in nas prepriča, saj se nekako z vso svojo odgovornostjo stila upira takojšnji bralski porabi in se z obliko razpršenosti (neobličnosti) sveta zoperstavlja naglemu in površnemu razumevanju. V slovenski liriki je nekakšen vezni člen med klasično in moderno poezijo prav Udovičeva pesem, ki s svojo poetiko drži in ohranja vez z realnostjo in s prefinjenostjo podob, hkrati gradi moderno pesniško vizijo. Ampak: tudi našega pesnika Šalamuna, ki govori o tem v sicer že navedenem intervjuju, stisne in lepo prizna svoje opornike, ko pravi: »Sicer nisem ne vem kakšen bralec, naslanjam se na te moje ljube Herodota, Rumija, Danteja – grem v stvar, jo nato pijem, kolikor lahko, potem me takoj izvrže. ... Mislim, da so vsi ti čudni stavki, ki so napisani z ekstremnim užitek, stavki, ki nikoli prej niso bili napisani, KOT NEKAKŠNI PROTEUSI, ki so

živeli v temi in so zdaj strašno veseli, da so ugledali svetlobo, jaz sem samo orodje, način, kako me uporabijo, da pridejo na luč ... A če v tem prostoru narediš tako monumentalne stvari, se prostor izčrpa.«

Pesnik tudi Šalamunovega kova opozori na tesnobno zavest o svojem bralnem polju, o svoji estetiki, ki se napaja iz temnih plasti in globin ustvarjalčevega jaza ter številnih ravnin njegove zavesti, ko strahoma ugotavlja tudi, kako se ta prostor izprazni, četudi domuje v tako širnem svetu, in si naredi svojo pesniško delavnico doma, v Menartovi Le tej deželi, majhni in blesteči ..., če malo poparafraziram. Začuti, da se njegovo orodje/jezik obrabi, ker razmišlja o njem kot pripomočku, ki je podrejen njegovemu egu in volji, in pri vsej zagnanosti more tudi pozabiti, da je jezik (predvsem govorjena beseda) naravna danost človekove duhovne gibkosti, ki skriva v sebi neverjetno moč razsežnosti in bogastva. Namreč, ko ga umetnik raziskuje in se mu čudi, ga ohranja in neguje, mu na vsem lepem morda zapoje in učinkuje kar sam od sebe in po svojih najglobljih zakonih deluje suvereno kot že ustvarjena bit. Ampak: tako jezik »ne uboga« vsakogar, ki bi si to želel.

POVZETEK

- Besedna umetnina ustvarja svet z jezikovnimi in slogovnimi izraznimi sredstvi čutno presenetljivo, čustveno obarvano, domišljijsko in intuitivno, a s strogim nadzorom razumske ureditve gradiva.

- Literatura more postati del vsakdanjega življenja naroda/sveta in osnova za njegovo socialno, nacionalno in kulturno ukoreninjenost ter podstat za zavest o pripadnosti narodu in svetu/zemlji.

- Slovenska ljudska pesem in naša zavest o nji. Kultura narave in preseganje nature. (*N'nav čez izaro ...*)

- Jezikovna izvornost, izrazna inovativnost: J. Menart – *Exegi monumentum*.

Umetnostna ureditev izbranih jezikovnih sredstev v razmerju do knjižne norme, do vsakdanjega praktično-sporazumevalnega, strokovnega in časopisnega izražanja. A. Šteger: *Različni modusi govorice*.

Razmerje med enopomenskim in večpomenskim, konotativnim in metaforičnim izražanjem: O. Župančič, *To je tako* in strokovna fizikalna) defnicija pojma »pot«.

- Namembnost pesnikovega sporočanja: K. Kovič, *Povabilo v delavnico*. Pesnikove zaposlitve – njegova prva, druga in nemara tretja dejavnost – pesnjenje in prevajanje.

- Pesnikovo oblikovanje lastne poetike: boj za jezik in oblikovanje/izumljanje ustvarjalnih postopkov: J. Udovič, T. Pavček: *Pesem je (p)ostala luč*.

- Šalamun – Ashberry.

- Razmerje med klasično in moderno poetiko. *Pesmi štirih in Šalamun, Jezik je takšna zver, da troši organizem.*

Viri:

1. Ashberry, J. (1995). Izbral, prevedel, spremno besedo in opombe napisal Aleš Debeljak. *Lirika*. Ljubljana: MK, str. 34.
2. Ferbar, J.; Plevnik, F. (1976). *Fizika za 8. razred*. Ljubljana: MK, str. 30.
3. Korenovska, N. M. (2004, 16. februar). *Ruski pogled na poezijo Janeza Menarta. Delo. Književni listi*, str. 10, 11.
4. Župančič, O. (1963). *Izbrane pesmi*. Kondor. Ljubljana: MK, str. 30.

Odnosnice:

1. Debeljak, A. (1995). *Hlapljiva identiteta »jaza« v pesništvu Johna Ashberryja*. Spremnna beseda v zbirki *Lirika*. Ljubljana: MK.
2. Kovič, K. (2004, 1. dec.). *Povabilo v delavnico. Delo. Književni listi*.
3. Paternu, B. (1986). *Metaforizacija in demetaforizacija v sodobni slovenski liriki*. V: 22. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: FF, str. 113.
4. Pavček, T. (1992). *Pesem je (p)ostala luč. O poeziji Jožeta Udoviča*. Študija v zbirki: Jože Udovič, *Zapisi v tišino*. Ljubljana: CZ, str. 225.
5. Šalamun, T. (2005, 23. julij). Intervju s pesnikom T. Šalamunom. Vesna Milek: *Jezik je takšna stvar, da troši organizem. Delo. Sobotna priloga*.
6. Vačun Kolar, M. (2005). *Mladi bralec*. Slovenj Gradec: Cerdonis.

V.

Kako naj avtor z branjem in študijem jezika vzpostavlja in gradi kohezijo med obliko in vsebino sporočenega?

Literarni ustvarjalec res ustvarja z jezikom svet, ampak svet zgodb o resničnosti. Ustvarjene zgodbe predstavljajo le eno od mnogih možnih razlag oziroma podob, prispodob, ponaredb, montaž o svetu; predstavljajo nekaj, kar danes »leta« po svetu drugače kot hodi živa noga, tudi noga ustvarjalca, zato morda učinkujejo samo kot leča, ki žarči in celo slepi. A kakorkoli že, zgodbe – tudi v obliki pesmi – ni, če v besedilu sleherna jezikovna prvina nima svojega odmeva in svojega nezamenljivega mesta, kjer se stikajo številna sporočilna vezja, vsebinsko in pomensko odločilna za vse besedilo. Splet teh vezij omogoča živost in delovanje besedila v stiku z bralcem in njegovim osebnim in družbenim sobesedilom.

Zgodi pa se, da se avtor s svojim ustvarjenim svetom vred postavi nad naravni svet svoje biti, katere jedro je jezik, ki hkrati uteleša in ukašča skupno izkustvo naroda, njegovo modrost in tudi čudežnost (o kateri Slovenci v zvezi s svojim obstojem radi govorimo), ali pa piše v takšnem

jeziku in slogu, da stoji celo zunaj svojega intimnega sveta, ustvarja pa vezja z umišljenimi svetovi. Jezik je nadvse resna stvar(itev), posebej še jezik literature, ki odseva temine in včasih neizmerne, še neizrečene globine človekovega obstajanja.

Literarni ustvarjalec si svoj jezik, ki je njegovo srce, njegova pamet in svet, pridela ne le z branjem in študijem, ampak z vsako na videz najbanalnejšo vsakdanjo dejavnostjo (od higijene do nakupovanja in urejanja svojih prostorov), ki jo tudi ubeseduje, in predvsem s poslušanjem navadnih, najpreprostejših ljudi in sprejemanjem njihove govornice, ki jo skozi svoj osebnostni aparat predeluje, preinterpretira in preoblikuje (seveda z jezikom) tako, da se posamezni drobci s svojo sporočilnostjo stapljajo v celovit organizem, ki spregovori (v besedni umetnini) mnogokrat skozi metaforiko. Za ilustracijo in podkrepitev naj navedem iz prispevka pesnika U. Zupana v *Šoli kreativnega pisanja* (str. 152), ko mu spregovori O. Paz: »Pesnikova morala je v zvestobi besedi. ... Beseda je pesnikova ljubica in prijatelj, njegov oče in mati, njegov bog in hudič, njegov mučitelj in tolažnik. Je tudi njegov sovražnik, njegovo ogledalo.«

Jezik je del pesnikove (in z njim narodove) telesnosti in samo takšen je avtentičen izraz ustvarjalca in naroda. Ne le, da se ustvarjalčevega telesa drži, odraža in kaže tudi najbolj skrite, najgloblje vzgibe njegovih – osebnih in družbenih – zdravih ali bolnih teženj, razodeva biološke, filozofske in politične dileme lastnega in narodovega obstoja. Jezik deluje s svojimi neštetimi živimi vezji v besedilu samo, če raste iz živega tkiva, iz žive telesnosti.

Iz pietetnega spomina in poklona pesniku **Danetu Zajcu**, ki je pred kratkim umrl, pa tudi zaradi njegove globoke iskrenosti in zavedanja o družbenih in psiholoških razsežnostih pesniške besede, o boju zanjo in o iskanju njene avtentičnosti ter o postopku jezikovnega oživljanja sveta in vezij v njem naj nam spregovori s pesmijo **KEPA PEPELA**:

Dolgo nosiš ogenj v ustih. / Dolgo ga skrivaš. / Za koščnim plotom zob. / Med belim risom ustnic ga stiskaš. // Veš, da ne sme nobeden zavohati / dima iz tvojih ust. / Spominjaš se, da vrane ubijejo belo vrano. / Zato zakleneš usta. / In skriješ ključ. // Ampak nekoč začutiš v ustih besedo. / Votlina glave ti odmeva od nje. // Takrat začneš iskati ključ svojih ust. / Dolgo ga iščeš. // Ko ga najdeš, odkleneš lišaj svojih ustnic. / Odkleneš rjo svojih zob. / Potem iščeš jezik. / Ampak jezika ni. / Potem hočeš izreči besedo. / Ampak usta so polna pepela. // In namesto besed se skotali / kepa pepela med saje / v tvoje grlo. / Zato odvržeš zarjaveli ključ. // Potem si narediš nov jezik iz zemlje. / Jezik, ki govori besede iz prsti.

ESEJISTIKA

Literatura more postati del vsakdanjega življenja naroda / sveta in osnova za njegovo socialno, nacionalno in kulturno vkoreninjenost ter podstat za zavest o pripadnosti narodu in svetu / zemlji.

ESEJISTIKA

Presunljiv, a prepričljiv se izkaže vsebinsko pomenski tloris pesmi, ko prisluhnemo njenemu jeziku in ugledamo preplet vezij v njej, ki gradivo vežejo v aktualno, živo sporočilo umetnine o pesnikovem poslanstvu:

1. najprej je OGENJ (ki žge in peče),

→ **neizrečeno** dogajanje v pesniku;

2. nato je MOLK, → **stopnjevani** molk SKRIVAŠ za »plotom zob«, »za belim risom ustnic«, ki ga tudi razumsko utemelji,

3. → ker DIMA »ne sme nobeden zavohati«;

→ in **stopnjuje utemeljitev**: »vrane ubijejo belo vrano« (predstavo podkrepí s prisposodbo iz ljudske(ga) izročila/govorice) in posledica je →

4. ponovni, poglobljeni MOLK; → vsemu tako zakopanemu sledi kot **nasprotje** drugi del pesmi:

1. a. BESEDA – »se pojavi, odmeva v votlini glave, iščeš ključ ..., odkleneš lišaj ustnic, rjo zob, iščeš JEZIK«, <====> a spet popolno **nasprotje**

2. a JEZIKA NI in → **stopnjevanje** – namesto BESEDE

3. a POLNA USTA PEPELA, »namesto besed se skotali« → **stopnjevanje**:

»KEPA PEPELA med saje v grlo«, ki mu sledi **pojasnilo in posledica** <====>

4. a »odvržeš zarjaveli ključ in narediš NOV JEZIK IZ ZEMLJE«, živ jezik prsti, humus življenja.

Opazno je, kako drugi del pesemskega sporočila pomensko prekriva prvega. V prvem delu se namreč neizrečeno dogajanje v ustvarjalnem subjektu pogreza v molk, v najgloblji molk, ki se postopno v drugem delu – kot upor zamolčanemu – preoblikuje v jezikovni izraz in pridobi zvok besede. Ta odmeva v votlini glave, da postajajo »polna usta pepela«. Povsem na koncu, ko je bil potek oživljanja »upepeljenega sveta« srečno izveden, šele spregovori »nov jezik iz zemlje«.

Morda bi pesnikovo podobo o ustvarjenem

KRONOS: Jure Markota, Neskončnost

besedilu kot kepi pepela smeli primerjati s človekovim enkratnim in neponovljivim prstnim odtisom, če pesnik ne bi to jesen za zmeraj odšel. Pesnikova »kepa pepela« je odtis pesnikove duše in njegovega duha, saj njeno pesniško tkivo veže živa snovnost, speta in prepletena z vezivom vsake besede in besedice v nji – in zato je trdna kot kepa in ni peščica razpršenega prahu.

Pri vsakem ustvarjalcu je odtis ustvarjalnega iskanja in hotenja drugačen. In nemara je o tem govoril tudi pesnik Šalamun v navajanem intervjuju, ko je rekel: »Jezik te vsega požre.« Ko ustvarja, troši del sebe, v njem zgoreva del sveta in njegova bit se obrabi. A zdrav in naraven proces se začne znova: »Narediš nov jezik iz zemlje – jezik, ki govori besede iz prsti«, kot je povedal pesnik, kajti jezik je del njegove biti in obstoja.

Naj zaključim svoj prispevek o branju in literarni ustvarjalnosti z globokim prepričanjem, da je to nadvse odgovorna jezikovna dejavnost človekove telesnosti in njegovega duha, ki nam ni samo dana, je tudi priučena. Učimo se in ravnamo po merilih naših predhodnikov, se jim približujemo in jih morda tudi nadgrajujemo z vsemi plastmi (starimi/narečnimi in sodobnimi vseh zvrsti) materinščine, ki edina omogoča kakršno koli obliko gibanja (tudi pesniškega) v svojem (in tujem) svetu.

POVZETEK

– Ustvarjalec ustvarja z jezikovnimi izraznimi sredstvi svet, toda svet zgodb o resničnosti. Ustvarjene zgodbe so morebiti karikature, ponaredbe, montaže, leče ...

– Jezik je v vsaki funkciji nadvse resna stvar(itev), posebej še v literaturi. Nikoli ne pove samo tega, kar avtor želi, odslikava tudi najgloblje resnice o človekovem obstajanju.

– Octavio Paz o pesnikovi besedi.

– Ustvarjalčevi postopki in jezikovna predelava snovi pri pisanju.

– Dane Zajc: *Kepa pepela*.

– Sporočilni tloris pesmi.

Vir:

Slovenska lirika 1950–1980. Kondor. Ljubljana: MK, 1983, str. 67. Izbral, uredil in spremno besedo napisal dr. Janko Kos.

Odnosnici:

1. Kovič, K. (2004, 1. dec.). *Povabilo v delavnico*. Delo. Književni listi.

2. Šola kreativnega pisanja. Izbral in uredil Andrej Blatnik. Besedilo: Uroš Zupan, *Zasledovanje pesmi*. Ljubljana: CZ, 1996, str. 142–155.

Irma Marija Vačun Kolar

KIPARSKA TERMINOLOGIJA IN TIPOLOGIJA

V vsaki zvrsti jezika, pa naj bo to knjižni, neknjižni, umetnostni ali neumetnostni, je temeljna intenca sporočevalca dobro, učinkovito in razumljivo sporazumevanje. V neposredni konverzaciji lahko naš govor s kretnjami, obrazno mimiko in opazovanjem poslušalca dopolnjujemo, nadgrajujemo in korigiramo, v posredni obliki sporočanja, v strokovnem pisanju, na primer, pa je zaradi družbene funkcije (vloge) takšnega besedila velikega pomena avtorjeva pomenska nedvoumnost, nepristranskost in poznavanje področja. Vsak umetnostni ali strokovno-znanstveni jezik ima svojo že izoblikovano terminologijo, ima pa tudi številne termine šele na preizkušnji, le-te pa zaradi razvoja (novih potreb) želi vključiti v skupino izoblikovanih, že asimiliranih terminov. Posrečen izbor in uporaba besede, pa naj gre za prevzeto tujko ali izpeljanko iz domačih besednih družin, sta vselej odvisna od pisca, ki nedvomno vpliva na njeno nadaljnjo uporabo.

Takšnega neusmiljenega iskanja in prenašanja novih besed z drugih področij v umetnost (za vsako ceno), se poslužujejo zlasti sodobni kritiki in kustosi, ki ob poplavi medijev in iz njih izhajajočih najrazličnejših »umetnin«, ne vedo, kako bi se izražali.

Čeprav bo v nalogi o tej problematiki še priložnost govoriti, bi si že sedaj zastavil nekatera ključna vprašanja in jih navezal na pomembnost nomenklature. Ali izraz skulptura res ne ustreza več? Ali so spomeniki res preživeta oblika kiparstva? Do katere meje lahko določena umetnostna zvrst pod svoje okrilje nekritično sprejema vse produkte »samooklicane« umetniške produkcije časa, v katerem živimo? Ali niso t. i. interdisciplinarnost, pluralnost, konceptualnost in posrednost med umetnikom in artefaktom v umetnosti večkrat zgolj beg pred neznanjem, zavračanje povezav z obrtjo, nezmožnostjo prisluhniti materialu? Kdor v kiparstvu poreče, da je v kamen bilo že tako vse izklesano, da z modeliranjem gline ni moč iznajti nove likovne gramatike, da smo z varjenjem že tudi zapolnili jekleni kiparski (vektorski) arzenal itd., temu se v življenju verjetno neznanško mudi na lahek način pokazati svoje »umetnine« (s tradicionalnimi materiali to brez znanja in truda seveda ne gre), ta se tudi ne zaveda, da isti boj za »novo podobo« v temelju nespremenjene bijejo tudi druge umetnostne zvrsti, kot so npr. glasba, gledališče in književnost. Da bom prav razumljen

- vsak nov material (je kot nov glasbeni instrument z novim glasovnim razponom, z novimi možnostmi in navdihi komponiranja) poživi kiparstvo, vsaka nova tehnika in tehnologija da novim generacijam in projektom prej neslutene možnosti. Za arhitekturo velja slednje še bolj. S tem zagovarjam dejstvo, da je specializiranost tistega, ki v umetniškem mediju deluje, neizogibna in da bi se moralo kiparstvo poglobiti v svoj medij in ne multiplicirati medije.

V znanosti, umetnosti in še prej obrti je skozi celotno zgodovino razvoja človekovega dela in okolja prihajalo do nenehnih delitev dela in specializacij. Ko so se posamezne »veje« dovolj razvile, so se odcepile in jih danes poznamo kot samostojna »drevesa« z novimi poganjki, ki z izvorom nimajo več ničesar skupnega.¹

Samo v umetnosti se zdi, da do pravih odcepitvev noče priti, da bi novo hotelo obdržati vse ugodnosti in privilegije starega, da pa bi opustili ves prej potreben trud in znanje. Tak poizkus so hoteli po revoluciji grafično-reproduktivnih tehnik izvesti fotografi druge polovice 19. stol, ki so se

ESEJISTIKA

Slovenski jezik ima vsaj na umetnostnem likovnem področju izjemno bogastvo in razčlenjenost, a kaj ko velikokrat vede ali nevede to pestrost kvarimo z neznanjem, poenostavljanjem ali kopiranjem tujih vzorcev.

KRONOS: Boštjan Temnik, Integral

obnašali kot »super nobl« slikarji z odgovarjajočimi ateljeji in načini dela.² Ker sta fotografija in kasneje film slikarstvu vzela velik del zgodovinsko-dokumentarnih nalog, se je slikarstvo moralo zateči k iskanju strategij preživetja³, katere so bile materialnost, fizičnost in radikalna subjektivnost. Tudi na ravni psihologije je slikarstvo začelo raziskovati področja, ki jih fotografija ni mogla. Tu pride zelo prav Picassov stavek, da smo namreč šele s pojavom fotografije lahko spoznali, kaj slikarstvo ni. K sreči sta skozi čas obe zvrsti zavzele svoji področji in danes živita (delujeta) ena ob drugi, vsaka s svojimi privrženci, kritiki, nalogami in terminologijo. Mogoče bi se iz navedene zgodbe lahko kaj naučilo tudi »klasično« kiparstvo.

Področja človekovih delovanj in raziskovanj so neomejena, so neskončna, niso pa neomejena in neskončna posamezna področja (zvrsti). Ne bi se loteval konkretnih sodb, kaj je še skrajna domena kiparstva in kaj kiparstvo več ni, ampak bom dele odgovorov na ta in v uvodu poglavja zastavljena vprašanja poiskal skozi raziskavo obstoječe in nove terminologije in tipologije.

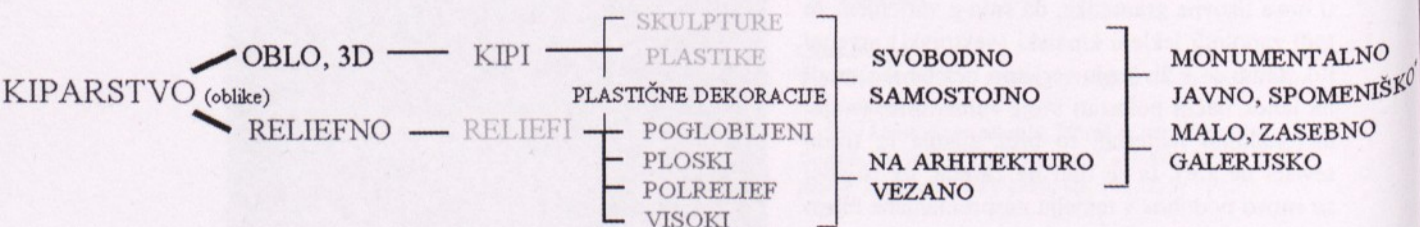
Slovenski jezik ima za razliko od nekaterih drugih jezikov vsaj na umetnostnem likovnem področju izjemno bogastvo in razčlenjenost (tabela 1), a kaj ko velikokrat vede ali nevede to pestrost kvarimo z neznanjem, poenostavljanjem ali kopiranjem tujih vzorcev, misleč, da je vse tuje vselej boljše. Človek bi več zavzetosti in strokovnosti pričakoval v slovarjih⁴ in strokovnih tekstih.

Če spomeniško kiparstvo opusti mimetično upodabljanje in preide iz vsebinskih problemov na probleme forme, če postane zaradi novih generacij drugače berljivo in intimnejšega merila, še ne pomeni, da tudi novi termini ne bodo vzbujali takšnih občutkov in čustev, kot so jih prvi, za določen narod pionirski, in da je izraz *spomenik* preživet. Dr. France Stele⁵ razjasni ožji in širši pomen besede spomenik takole: »Beseda spomenik ima zelo širok pomen. Z njo razumemo danes vsako pričo bivših kultur, naj so bile ljudske ali višje kulture, govorimo pa tudi o naravnih in

tehničnih spomenikih. Pod *likovnim spomenikom* razumemo tiste ustvaritve likovnega snovanja, ki so nastale z izrecnim namenom, da bodo budile in ohranjale spomin na važne dogodke v življenju družbe, držav in organizacij, narodov in duhovnih gibanj, kakor tudi spomin na pomembne osebnosti.« Takšna definicija ni danes nič manj aktualna, kot je bila v času svojega nastanka. Če dopolnim – ožji pomen besede spomenik je lahko arhitekturno ali kiparsko delo. Pri *arhitekturnem spomeniku* prevladujejo obeliski, piramide, stebri, slopi, slavoloki in drugi členi arhitekturnega jezika, pri *kiparskem spomeniku* pa celopostavne figure, konjeniki, herme, poprsja, portreti ali druge kiparsko stilizirane in reducirane forme. Spominjanje preteklih dogodkov in oseb je temeljni namen spomenika. Ker je takšno spominjanje največkrat komuniciranje z nečim, česar več ni, je novim generacijam vedno težje razumeti poslanstvo spomenika. V kolikor komemorativno in pedagoško ne obnavljamo spominjanja, spomenik s časom povsem izgubi *spomeniško bistvo* in postane v okolju tujek. Spremenljivost družbenih razmer je vedno pokazala na ranljivost spomenikov, ki jih postavljamo, prestavljamo, odstranjujemo, zanemarjamo, obnavljamo itd.

O *skulpturah* govorimo, ko prevladuje umetniško bistvo, ko ni nujno v ospredju spominjanje, ampak estetska popestritev in dopolnitev okolja, čeprav dobro postavljene skulpture z leti ravno tako kot spomeniki lahko pridobijo na spomeniški vrednosti in prevzamejo vse lastnosti spomenika.⁶ Skulptura v ožjem pomenu je končan (po razglasitvi avtorja ali umetnostnega sistema) umetniški izdelek, ki nastane s subtrakcijo celote (klesanje kamna – od bloka navznoter) ali z aditivnim sestavljanjem – spajanjem (varjenje, vijachenje ...) posameznih elementov, nastane pa lahko tudi s postopkom odtisa.⁷ Tu se navezujem in strinjam s trditvijo (R. Krauss), da ima skulptura svojo notranjo logiko, sklop pravil, ki kljub temu, da jih je mogoče prenesti na številne primere, ne dopuščajo prevelikih sprememb.

Shema 1: Temeljna tipološka delitev kiparstva po oblikah in načinih postavitve

* SPOMENIKI (arhitektonski, kiparski)

Kadar je kip modeliran v mehki masi (glina, vosek ...), kjer stopijo v ospredje lastnosti, kot so gnetljivost, viskoznost, načini modelacije in podobno, lahko govorimo o *plastiki* (plastičen – gr. gnetljiv, oblikovanja zmožen). Ker pri odlivanju v bron pri večjih dimenzijah nujno pride do kasnejšega sestavljanja – varjenja ločeno odlitih delov, lahko takšen kip upravičeno poimenujemo tudi skulptura. Ravno ta upravičena zamenljivost obeh terminov (skulptura – plastika) pa je po mojem mnenju eden od vzrokov posploševanja in zamenjavanja v vse smeri. Eni govorijo in pišejo samo o plastiki, drugi o skulpturi, tretji samo o spomenikih, ne oziraje se na tehniko dela, material in prevladujoče bistvo postavitve. Legitimacijo in popularnost termina plastika lahko najdemo v šestdesetih letih, ko so v kiparstvo prodrli številni novi umetni materiali in mase z nedvoumno »plastično« predispozicijo.

Plod umetniške evolucije modernizma in postmodernizma so tudi termini *objekt*, *kos* in

stvar. Ti termini so nedvoumno odraz postopno vedno večje reifikacije kiparstva. Skulpture so vedno bolj postajale stvari med stvarmi. Pozitivno plat v uporabi teh terminov vidim v tem, da smo z njimi prvič terminološko povezali nekaj, kar je po formalni, metodološki in tehnološki plati postajalo vedno bolj povezljivo – dizajn in kiparstvo.

Termin *kip*⁸ (prosto stoječa skulptura, plastika, spomenik) mogoče res malce nesrečno zveni, ampak kot nadpomenka ostalim terminom lahko uspešno služi svojemu namenu. Te in druge osnovne tipološke delitve prikazuje shema 1. Kiparstvo je umetnost upodabljanja teles. Poudarjeno na tridimenzionalnosti, oblosti ali polnoplastičnosti govorimo o *oblem oz. tridimenzionalnem kiparstvu*, poudarjeno na ploskovitosti in enotnosti zaključnega pogleda pa o *reliefnem kiparstvu* (shema 1). Kipi lahko v prostoru stojijo *samostojno (prosto stoječe)* in s tem tvorijo svoj prostor, lahko pa so tako kot največkrat reliefi *vezani na arhitekturo* (v

Tabela 1: Primerjava osnovnih terminov v različnih jezikih
(viri: Koch W., Umetnost stavbarstva, Ljubljana 1999; in slovarji)

SLOVENŠČINA	ANGLEŠČINA	ITALIJANŠČINA	NEMŠČINA	FRANCOŠČINA
spomenik	monument, memorial	monumento onorario commemorativo	das Denkmal	monument commémoratif
kip, statua	statue	statua	das Standbild	statue
plastika	skulpture	scultura, plastica	die Plastik	plastique
skulptura	skulpture	scultura	die Skulptur	skulpture
kiparstvo	skulpture	scultura	die Bildhauerkunst	skulpture
bronasti odlitek	bronze casting	fusioni in bronzo	der Bronzeguss	fonte du bronze
kamnita plastika * ¹	stone sculpture	scultura in pietra	die Steinplastik	sculpture en pierre
kamniti odlitek	cast stone	scultura a stampo	der Steinguss	sculpture moulée
lesena plastika * ²	wood - carving	scultura lignea	die Holzplastik	sculpture en bois
štuk	stucco	stucco	der Stuck	stuc
stavbna plastika * ³	sculpture	scultura architettonica	die Bauplastik	skulpture ornamentale
stavbarniška plastika	sculpture of the lodge	scultura delle cattedrali gotiche	das Hüttenplastik	oeuvre sculptée des ateliers
relief	relief	rilievo	das Relief	relief
poglobljeni relief	sunken relief	rilievo abbassato	versenktes Relief	relief immergé
ploski, plitvi relief	bas - relief	bassorilievo	das Flachrelief	bas - relief
polrelief	half relief	mezzorilievo	das Halbrelief	relief méplat
visoki relief	high relief	altorilievo	das Hochrelief	haut - relief

*¹ napačno pojmovanje – bolje kamnita skulptura

*² bolje lesena skulptura

*³ delno zadovoljivo samo za multiplicirano plastično dekoracijo (štuk)
– bolje kiparstvo na arhitekturi ali na arhitekturo vezano kiparstvo

notranjosti in zunanosti) ali spomeniško urbaniščno celoto. Na arhitekturo vezanega kiparstva poznamo danes največ iz časa antike, gotike, renesanse in baroka, kjer so *atlanti, kariatide, herme, amoret, putti* in *groteskne maske* dobili nalogo arhitekturnih členov – dekorativno členitvenih (nošenih) ali statično nosilnih. Po drugi svetovni vojni je pri nas močno opazna delitev (omenjena že pri terminu spomenik) na »klasično«, predvsem *figuralno kiparstvo*, in na vedno bolj uveljavljajoče se *arhitekturno kiparstvo*. Pod prvo uvrščamo *celopostavne figure, večfiguralne spomenike, konjenike, poprsja, herme, portrete*, pod drugo *obeliske, piramide, stebre, stele, slope, slavoloke* idr. Če k tem imenom dodam že zgoraj omenjene *atlante, kariatide, amoret, putte, groteskne maske* ter *kvadrige, girlande, astragale* (in še bi lahko naštevali), vidimo, da bi lahko pri konkretnih primerih uporabljali konkretne termine. Glavne tehnike kiparske likovne tehnologije⁹ se skozi prej omenjeni čas niso bistveno spremenile in še danes predstavljajo temelj kiparjevega praktičnega znanja.

Po velikosti, mestu in načinu postavitve razlikujemo:

**veliko – monumentalno – spomeniško,*

to je javno kiparstvo

in

**majhno,*

to je zasebno – ateljejsko – galerijsko kiparstvo.

Delitev abstraktno – figuralno v nobenem oziru ne vpliva na zgornje poskuse definicij in delitev.

Vidimo, da nobeno področje in noben kiparski termin ni neskončno raztegljiv. Neposredno pod kiparsko okrilje tako brez pomislekov ni bilo moč uvrstiti raznih hibridnih zvrsti umetnosti, kot so instalacije, performansi, happeningi, land art projekti in drugo. A vendar so jih. To raztegovanje so skušali prikazati in še prikazujejo kot avantgardo, v bistvu pa je bil kratkotrajni eklektični historizem. Tu lahko kiparstvo zavida arhitekturi njeno temeljno »varovalko«, ki ji pravimo funkcija in z njo povezana utilitarnost. Tudi kiparstvu bi prav prišla definicija, ki jo je za arhitekturo zapisal kritik in umetnostni zgodovinar Nikolaus Pevsner: »Kolesarnica je stavba, katedrala v Licolnu je arhitektura. Stavba je skoraj vsaka stvar, ki oklepa prostor in je tolikšna, da se v njej lahko giblje tudi človeško bitje; izraz arhitektura pa je primeren samo za stavbe, ki so jih oblikovali zato in tako, da bi učinkovale estetsko.«

Boštjan Temnik

Opombe:

- ¹ Naj to ponazorim še z enim primerom: alpinizem – plezanje v visokogorju, osvajanje vrhov – je način življenja, ki v večini javnosti vzbuja srh in nerazumevanje ob tveganem početju. Ko se je tehnika varovanja in treniranja spremenila, je alpinistom uspelo preplezati vedno težje smeri. Tako se je v 70-ih letih 20. stol. iz alpinizma razvila in osamosvojila panoga športnega plezanja. Plezanje je potekalo v urejenih plezalnih vrticah ali toplih športnih dvoranah na umetnih stenah. Športno plezanje tako razen elementarnega plezanja z alpinizmom ni imelo ničesar več skupnega. A specializacija je šla še naprej in tako poznamo danes delitev športnega plezanja na težavnostno, balvansko in hitrostno plezanje. Kdo ve, kam bo šel razvoj panoge jutri. Takšne redukcije bi lahko ponazorili na številnih primerih.
- ² Npr. fotografiranje on planer, ateljejska scena in podobno.
- ³ Če bi slikarstvo kopiralo fotografijo, bi bila to njegova smrt.
- ⁴ Slovar slovenskega knjižnega jezika:
skulptura – je umetniško delo, izdelek iz trdega materiala, ki navadno predstavlja živo bitje ali predmet, kip
plastika – je umetniško delo, izdelek iz trdega materiala v obliki kipa, reliefa
kip – delo, izdelek iz trdega materiala, ki navadno predstavlja živo bitje ali predmet
spomenik – kiparsko ali arhitekturno delo v spomin na določeno osebo
- ⁵ Revija Sinteza 1967
- ⁶ Logika skulpture je neločljiva od logike spomenika (R. Krauss)
- ⁷ (fr. empreinte) L'Empreinte – velika razstava v Centru Georges Pompidou leta 1997
- ⁸ Ali statua
- ⁹ Mavčni odlitek (odlitek s postopkom mavčnega kalupa najpogosteje po glinenem pozitivu), bronasti odlitek (po principu izginulega voska ali po postopku na pesek odlit bronasti kip), klesanje kamna (najpogosteje gre za tehniko prepunktiranja mavčnega modela s punktirko, šestili in drugim kamnoseškim orodjem, kot so šilasto, zobato in ploščato dleto, zobato kladivo; pri končanem kiparskem delu govorimo o kamniti skulpturi). Rezbarjenje lesa (tehnika obdelave lesa z rezbarskimi dleti najrazličnejših oblik in velikosti; pri končanem kiparskem delu govorimo o leseni skulpturi), izdelava plastičnih dekoracij (največkrat gre za prefabricirano vnaprej narejeno okrasje, ki se na arhitekturah ali spomenikih ponavlja; štuk ali štukatura – plastična dekoracija narejena iz mešanice mavca, apna in peska).

BOLETI OD ŽIVLJENJA, NE OD SMRTI

– o zadnji knjigi Toneta Turičnika

Ko ležita pred mano obe Turičnikovi knjigi o življenju in smrti – Bili so iz leta 1995 in Obraslike iz leta 2006, še ni obraslika moja bolečina, da je med »bili so« že tudi Tone, od 2006. Četudi čas »zatiska rano«, kot pravi pesnik Kajetan Kovič, pa jo prebiranje zadnjih Turičnikovih Obraslik spet zapeče. A če je ženska v prvi zgodbi te knjige ob porumenelih fotografijah klicala »nostalgične vezi« (str. 17) z osebami na njih, hočem sama te nostalgične vezi odgnati, saj Tone Turičnik v svojem zadnjem pisanju vendarle zaživi pred nami v vsem svojem sijaju, da človek spet občuti – povedano z njegovimi besedami iz iste zgodbe – »živost živega življenja« (str. 7).

Toda čeprav si kar v sedmih od desetih zgodb obraslik življenje in smrt podajata roko, pa se avtor za nas izriše predvsem kot vitalist. V zapisanem namreč kraljuje življenje in vse zgodbe so slavošpev življenju, ki je samo eno – »od rojstva do smrti in tu in zdaj« (str. 15). Na straneh 9 in 5 vzklika skupaj z enim od najbolj optimističnih slovenskih pesnikov Ervinom Fritzem »zdaj si« in »kako velik je občutek, da sem« ali z besedami Ervina Fritza v pesmi Rime na i: »Da sem! Da svet je! Da vse je! ... Sem! In vse je!«

In kaj je zanimivo pri Turičniku? Da so bili polni življenja in želje po njem predvsem ljudje, ki jih ni več, ki so jih osebe, zdaj z obraslikami (v pomenu kot obraščati usek na drevesu) v zgodbah kot pripovedovalci, izgubile.

In seveda je treba pritrditi piscu spremne besede v zadnji Turičnikovi knjigi mag. Vinku Ošlaku, češ »Kogar tako močno zanima življenje, ta ne more mimo smrti, saj je prav to dvojje vsajeno v samo sredo življenja in brez obojega življenja v zemeljskem smislu sploh ne bi bilo« (str. 129).

In res: k »zdaj si« (str. 9) zapiše Turičnik takoj tudi »in nikoli več« in modruje o minevanju oz. o življenju v vrstnem redu »vzgon moči rojevanja, minevanja in umiranja ...« (str. 7). Pa sploh ni treba, da je vrstni red logičen oz. da bi vsakdo lahko rekel z osebo iz Turičnika: »Njegov dan je bil kakor moj – vztrajno staranje« (str. 10) ali »Sranje. Staranje. Kje so napeta lica in cvetoči obraz ...« (str. 14). Pri Turičniku je pravzaprav več besede o tistih, ki so odšli prej (mati izpoveduje bolečino ob sinovi smrti zaradi raka, oče ob sinovi smrti zaradi prometne nesreče npr.).

Če parafraziram avtorja, je pri človeku naravno, da se kljub veliki skrbi zase cvet usipa oz. da počasi »nič več ni tako silovito in do kraja, kot je

bilo« (str. 21), torej je le »neustavljivo minevanje od rojstva do smrti in prej in potem ...« (str. 6). To pa je že izhodišče za navezavo na Alojza Gradnika, ki se mi je vsilil v primerjavo pri prebrani drugi vrstici Obraslik, ko je avtor začel: »Dopoldne sem bila na pokopališču ...« (str. 5). Se bo pri Turičniku kot pri Gradniku v vsem svojem globljem čutenju in čustvovanju izpovedovala ženska? In se je res, poleg prve še v eni zgodbi, ampak pomembnejša vzporednica med našim avtorjem in enim najpomembnejših sopotnikov slovenske moderne je zame v samem bistvu Gradnikovega izpovedovanja, v erotiki, v silni strasti – tako do življenja kot posledično tudi do smrti. Kako že poje Gradnik v Pismu št. 7? »Če drugega življenja ni, čemu / bežiš od mene? Glej, te moje prsi / ko mleko bele so in kakor trsi / ta moja usta sladka so. Medu / se njih napij! Izsrkaj mi iz žil / vso to besnečo kri, da truden vpil / boš od slasti, da ko življenje zajde, / pri meni smrt ničesar več ne najde.« In kako poje o »prvinskem vzgonu« Turičnik? Npr.: »Bila sva eno, kakor se reče: posvečena drug drugemu in rodu, še bolj vzgonu osmislitve obstajanja« (str. 7). Ali: »Telo jo je kar razganjalo: skrbela je za obline, bila norenje« (str. 11). Ali: »Tam naju je dokončno zvarilo ...« (str. 12). Ali: »V vodi mrgoli na tisoče in tisoče iskric kakor po mojem telesu strasti in občutij. Ob Franovem dotiku. Tedaj in zdaj – pomisel na večne postavke: rojstvo – rast, smrt – razpad« (str. 15). Ali: »... moraš dobiti dobro seme, kaj mož – cilj – zdravo in močno seme in otrok. Vse drugo – nepomembne krožnice« (str. 19). Ali: Zgledala se je vanj, v bronasto polt in grško skladnost, si ga izbojevala z zapeljivo govorico, v podstrešnem kotičku samote sta dogrizla strasti, kajpak, do solz jo je raznežilo, ko je začutila, kako vulkansko vre strast« (str. 19). Ali: »Predstavljala sem si tiste celonočne vaje. In celonočno neumnost. S Franom sva užila noč ob morju. Au!« (str. 15). Itd.

In prav ta »Au« pove za Turičnikove Obraslike vse: to je tisto, boleti od življenja – in čim manj boleti od smrti. Veliko Turičnikovo sporočilo za vse nas!

A kot človek v središču življenja, ne na njegovi krožnici, pa je seveda Tone Turičnik videl in zapisoval, kako življenje boli predvsem tudi od smrti.

Helena Merkač

P. S.

Slogovna podoba Turičnikove proze pa seveda kar kliče po raziskovalni nalogi.

RECENZIJE

RIFLOVO ČISTO

Človeški dotiki – druga knjiga Janija Rifla

RECENZIJE

Naj poskusim, če še znam na pamet:

»Tudi tisti dan je že navsezgodaj zakoračil proti avtobusni postaji. Suh v obraz, nekaj kocin izpod nosu, dolgi lasje in noge, telo objeto v jeans. Sivozelene oči in dolgi prsti s cigareto med palcem in kazalcem.

Za hip pogleda na tla in zagleda podolgovat predmet, skloni se in ga pobere.«

Na pamet znam to besedilo zato, ker sem ga vsakič vsaj dvakrat prebrala in nato narekovala vsaj desetim generacijam srednješolcev kot izhodišče za njihov šolski spis. Verjamem namreč novejšim spoznanjem strokovnjakov, ki raziskujejo literarno ustvarjanje v šolah, da dijaki dosti lažje kot le po golem danem naslovu pišejo svoje spise po odlomku iz nekega umetniškega dela. Praviloma so takšna »nadaljevanja zgodb« zelo domišljjsko bogata in zato zanimiva.

Priznam, da mi je bilo branje šolskih spisov kot nadaljevanj Riflovega uvoda z začetka tega mojega pisanja vedno v velik užitek. Kaj vse so si dijaki zamislili kot »dolga, podolgovata predmeta«, od vžigalične »škaflice« do omota z mamili – in kakšne zgodbe so nastajale! Naj kot zanimivost povem, da pa si je med stotinami piscev le eden namislil isto kot Rifel sam, da je namreč tisti najdeni predmet čopič.

Ker so po prvi ponudbi iz Rifla srednješolci tako radi pisali, sem pri istem avtorju, prav tako v njegovi knjigi kratke proze iz leta 1993 Obletnica samote, našla še eno izhodišče za šolske naloge. Po uvodu iz zgodbe Nekega deževnega dne so nastajali pravi ljubezenski romani, če zelo povzamem, pa zastavi avtor zgodbo tako: tri dekleta se stiskajo pod enim dežnikom, dohiti jih fant in povabi eno, katero koli, pod svoj dežnik. Seveda »sem pristopila jaz« in domišljija je zaživela ... in odlične naloge so se pisale.

Nekoliko manj so se moji učenci mogli vživeti v uvod, iz katerega izvemo, da je dijak že zjutraj zaslutil, da bo njegov dan nenavaden, »da se bo nekaj zgodilo, pa se vendarle ne bo nič zgodilo«. Pričakovala sem zapise o kakšnih »velikih majhnih dogodkih« oz. o »majhnih velikih dogodkih« v smislu: za okolje je pripetljaj nepomemben, za tistega, ki ga doživi, pa hudo velik; ali obratno.

A ko sem danes odložila drugo Riflovo knjigo kratke proze Človeški dotiki, ki je letos jeseni izšla pri slovenjgraški založbi Cerdonis, z repro-

dukcijo slikarja Franca Berhtolda na naslovnici, se mi je zazdelo, da je tudi rdeča nit vseh 16 njegovih zgodb ta: »se je zgodilo, pa vendar se ni nič zgodilo«. Npr.: kaj je za širši smisel pomembnega v zgodbah Slamnik, Soline, Vrtinec, Bil je starec, Češnja? Poglejmo Češnjo. Zgodba: sorodnica ga pokliče, naj pride po češnjo. Nabira mu jih ona, le visoko, ker so niže že obrane. Njega je ves čas strah zanjo, da bi padla, ona pa čisto na vrhu, ko se razgleduje naokrog, spoznava, kako je svet lep. Je tu kar koli velikega? Velika tema, velik motiv, velik problem, veliko vprašanje? Ne. Itd. Tudi v Usahlem studencu ni nič velikega niti v Božičnem večeru niti v Silviji ... in nič »velikega« tudi v naslovih ni.

Kaj pa je potem tisto »veliko« pri Riflu?

Ko človek ve, da je učenec pisateljske šole pokojnega Lojzeta Kovačiča, kar se je seveda posrečeno zlilo z Riflovo »pisateljsko žilico«, ve, da je to »veliko« Riflovo izražanje. Branko Cestnik, avtor spremne besede v Človeških dotikih, je zapisal svoje misli o Riflovem ustvarjanju pod naslov Riflovo lepo, meni pa roji po glavi sintagma Riflovo čisto; izražanje, ki s svojo preprostostjo omogoča bralcu doživetje prvinskega lepega. Ali rečeno s prisposodobom: Riflova literatura je pogled čez okno, ne skozi njega.

A ko sem danes čisto zares odložila Riflove Človeške dotike, me je začelo begati še eno vprašanje, isto, kot me je begalo že pri izdelkih mojih učencev. Za mene je bilo vedno najboljšo tisto šolsko nadaljevanje Čopiča, ki ni zaobjelo dogajanja »od rojstva do smrti« oz. dogodkov za cel roman, ampak le en dan, mogoče celo le uro dogajanja enega samega dogodka, doživljaja, občutenja ... Z drugimi besedami: na listu papirja, se mi je zdelo, ne more biti zgodba za roman ... Zdaj pa pri Riflu opažam prav to, a razumem: Riflovi romani se nakažejo oz. izrišejo ob »človeških dotikih« v sicer nepomembni zgodbi. Če spet vzamemo Češnjo: v njej je »roman« senzibilna ženska, ki zmore uživati v lepem.

V tem pa se seveda ustvarjanje Janija Rifla pomembno razlikuje od pisanja mojih učencev.

Helena Merkač

ZBORNİK OB 900-LETNICI ŠMARTNA PRI SLOVENJ GRADCU

RECENZIJE

Ob zajetnem zborniku 900 let Šmartna pri Slovenj Gradcu dolgo ne morem z zunanosti na notranost knjige, z vprašanjem, ali so hmeljni nasadi, res da s silhueto Uršlje gore v ozadju, najboljši razpoznavni znak Šmartna. Eden od znakov gotovo, ampak – če mi je dovoljeno – prva fotografija iz notranosti knjige, ki kaže šmarško cerkev, sicer tudi skozi vrvice za hmelj, se bi mi zdela dosti bolj posrečena za naslovnico. Merilo noče biti moj umetniški okus, merilo se mi zdi cerkev, šmarška cerkev, prav zaradi katere so, si upam reči, z neznatno vasico, kot je Šmartno, povezane impozantne številke in besede: 900 ter nadžupnija in pražupnija. Mojemu mnenju že na prvih straneh pritrđi tudi podatek spod persa Frančka Lasbaherja, ki je po pokojnem Tonetu Turičniku prevzel odgovornost za ta zbornik: »Današnja slovenska koroška krajina ... beleži svoje zgodovinske pričetke v poznem 11. stoletju z omembo starotrške grajsko cerkvene utrdbe iz leta 1091, ki ji samo petnajst let pozneje sledi Šmartno s prvo omembo cerkve sv. Martina leta 1106.« Ali v istem prispevku malo naprej: »... toda naša krajevna devetstoletnica je dejansko sopomenka za enako dolg obstoj cerkvene skupnosti sv. Martina, kakor nas s tem župnik Franc Rataj natančno seznanja v svojem uvodnem in našem najpomembnejšem prispevku.«

Sicer pa so »impozantne« številke povezane tudi z zbornikom samim: obsega 350 strani srednjega formata in drobnega tiska, prinaša 35 člankov, za katere je bilo treba nagovoriti, kot tudi piše Lasbaher v uvodu, »skoraj 20 piscev avtorskih prispevkov in še skoraj toliko poročevalcev o dejavnostih številnih krajevnih društev.« Reči je treba, da sta veliko delo opravila tudi urednika in cel uredniški odbor, v katerem so bili še Vinko Vrčkovnik kot glavni urednik ter člani Jože Potočnik, Franc Rataj, Breda Pritržnik, Eva Konečnik Kotnik in Lidija Smolar. Ker je vsem prispevkom skupen širši zgodovinski okvir in ker so, kot pravi Lasbaher, vsakemu piscu omogočili, »da z lastnega zornega kota prispeva svoj celostni del zbornika«, se seveda nekatera vsebinska področja medsebojno prepletajo, mogoče celo podvajajo, kar pa za tovrstne zbornike seveda ni nič nenavadnega, in si uredniški odbor nima česa očitati. Kraljica takšnih zbornikov je namreč zgodovina, pa naj bo v kombinaciji s šolstvom, kulturo, arhitekturo, klimo, gozdovi ali s turizmom nekega območja ali celo le »s poročili« o delu krajevnih društev, združenj, organizacij ... Tudi teh je v šmarškem zborniku izredno veliko, beseda je kar o 16 (gasilska društva, Rdeči križ, lovci, borci, športno, turistično društvo, društvo invalidov, upokojencev, gobarjev, ljubiteljev konj, motokrosa,

deskanja, kolesarjenja ...). Četudi so tu k Šmartnu prišteta še sosednja območja, kot so Legen, Turiška vas, Golavabuka in Mislinjska Dobrava, kažejo ti zapisi na številčnost in izredno živost organizacij v teh majhnih krajih.

Od zadnjega dela zbornika pa se še enkrat presmerimo na začetek in osrednje prispevke. Med njimi so takšni, vredni samostojne publikacije, npr. Zgodovina nadžupnije Šmartno pri Slovenj Gradcu, katere avtor je sedanji šmarški župnik Franc Rataj; prav tako prikaz razvoja osnovnega šolstva, ki je bil spet v domeni »mojstra« koroške šolske zgodovine Frančka Lasbaherja; ali topografski oris župnije, delo Jožeta Curka. Tudi drugi prispevki lepo zaokrožajo podobo kraja slavljena: o vrtcu (piše Ivanka Mlačnik), o vremenski postaji (Ivan Gams), o gibanju prebivalstva po 2. svetovni vojni (Eva Konečnik Kotnik), o arhitekturni krajini (Lidija Smolar), o kulturi (Liza Krpač), o likovnih komunikacijah Brda (Niko R. Kolar), o kozolcih kot krajinski značilnosti šmarškega polja (Milena in Ivo Škodnik), o razvoju kraja (Jože Potočnik), o občini pred 2. svetovno vojno (Marjan Kos), v času od 41 do 45 (Marjan Linasi), o vojni 1991 (Janez Komljanec), o arheoloških sledeh (Mira Strmčnik Gulič), o gozdovih (Zdravko Krajnc), o kmetijstvu in razvoju zadružništva (Ivan Uršič), o turizmu (Marija Rotovnik) in o letališču (Hubert Dolinšek). Mnogo področij – mnogo avtorjev, mnogo strokovnjakov, ki so se tako svojim krajem in svojim ljudem lepo oddolžili. Hvalevreden pa je skupni imenovalec vseh teh prispevkov, namreč uvod z bistvenimi mislimi o zapisanem, kar bralca pritegne.

Posebej pa velja izpostaviti še en del zbornika. Pod naslovom So ljudje, za katerimi ostajajo sledi ... so Pavla Radšel Pelc, Franček Lasbaher in Jože Potočnik predstavili 55 pomembnih in »zaslužnih« ljudi, povezanih z območji, na katera se nanaša zbornik. Zgovorni niso le zapisi o njih, pač pa tudi fotografije, za katere je za cel zbornik treba reči, da ga ne »preobremenjujejo« in so predvsem dokumentarne, nekaj novega pa predstavlja oblikovanost njihovega vnosa z rdečimi pasicami. Tudi sicer rdeči naslovi in podnaslovi knjigo poživijo.

Med ljudmi, predstavljenimi v razdelku So ljudje, za katerimi ostajajo sledi, je tudi Tone Turičnik, ki je v Šmartnem hodil v osnovno šolo in ki je bil med pobudniki za pripravo tega zbornika, prav v široki razsežnosti, kot je pred nami. V hvaležen spomin je uredniški odbor publikacijo 900 let Šmartna pri Slovenj Gradcu posvetil njemu.

Helena Merkač

KOROŠKA V SLOVENSKEM VELIKEM LEKSIKONU

RECENZIJE

V sorazmerno kratkem poosamosvojitvenem obdobju je Slovenija dobila za svojo kulturno podobo temeljno enciklopedijsko in leksikografsko slovstvo. Leta 2002 je z izidom 16. zvezka bil dokončan veličastni projekt *Enciklopedija Slovenije*, samo leto pozneje pa nas je ista založba Mladinska knjiga ob tem, da že dalj časa pripravlja novi slovenski biografski leksikon, obogatila še s prvo knjigo *Slovenskega velikega leksikona*. Zasnovala ga je v treh knjigah in tako je v zavidljivem tempu leta 2005 izšla zadnja, vse tri skupaj pa obsegajo 2432 strani, medtem ko se jih pri ES da naštetih okrog 6400. Jezikoslovno zanimivo je, da *Veliki slovar tujk* tako za leksikon kot enciklopedijo ponuja enako razlago – poučen slovar, čeprav jo po mojem mnenju enciklopedija vsaj količinsko, če že ne vedno tudi kakovostno, nedvomno presega. Prav v tem tiči dejstvo, da strnjena obdelava gesla dejansko utemeljuje še pripravo leksikona, kot je to na dlani tudi v tem primeru v isti založniški hiši.

Spisa se tokrat vseeno lotevam iz nekakšne navajenosti po nizu zapisov s podobnim naslovom zlasti o zaključnih zvezkih Enciklopedije Slovenije, objavljenih v *Odsevanjih* oziroma v *Delovih Književnih listih*.

Z naslovom predstavljanega priročnika nisem najbolj zadovoljen, saj bi se ustrezneje glasilo brez poudarka, da gre ravno za slovenski leksikon, ki bi v razmerju s splošnimi oziroma celo tujimi gesli pač moral imeti sprejemljivejšo razmerje slovenskih gesel. Tako pa je tujih zelo očitno preveč in zaradi tega slovenskih manj, a kolikor že jih je, so prostorsko stisnjena v največkrat preskromen oziroma pomanjkljiv obseg, ali pa recimo navezave na slovenski primer sploh ne bomo našli. Glede tega je pomanjkljiv tudi Predgovor uredništva, ki nam prelahkotno ponuja poudarek na »slovenskih geslih in tematiki« saj se isto uredništvo obenem izmika podatku o zares doseženem zgoraj omenjenem sorazmerju, že na začetku pa nam npr. likovno razlago pojmov akt, akvarel, arhitektura celo malomarno odservira brez slovenskih vzorcev! Splošnih pripomb se mi je nabralo še kaj, a si jih moram z izjemo tiste o tujkah, pri katerih presenetljivo zaman iščemo navedek izvirnega jezika, pač zaradi razpoložljivega prostora prihraniti za kdaj pozneje, da se torej zdaj in tu vendarle držim danega naslova.

Sam po sebi nam pojem Koroška pomeni določeno zgodovinsko, kulturno in zemljepisno celoto, tako da njeno zastopnost v vseslovenskih tiskih

bolj ali manj samoumevno presojamo zlasti s tega vidika. Na sploh je prisotnost koroških gesel vse od začetnih naprej vsekakor visoka, pozorni bralec pa bo kaj kmalu tudi kaj pogrešal, saj že na samem začetku poleg Apač v Sloveniji zaman iščemo Apače v avstrijski Koroški. Naslednji primer: Tu je, sicer žal brez kakršne koli vsebinske povezave s slovenstvom, le Baško jezero, ni pa kraja Bače, po katerem se imenuje, čeprav sta tod domovala dva Franca Treiberja, oba domoljubna koroška prosvetitelja – duhovnika izpred plebiscitnih časov, v katerih sta si pred podivjanimi Nemci in nemčurji morala reševati življenje z begom v Slovenijo. Eden od njiju se je v slovensko kulturo zapisal še s tem, da je svoje domače jezero ovekovečil v že zdavnaj ponarodeli pesmi N'mav čez izaro, drugi pa je še pred I. svetovno vojno v od nekdanj bolj nemškem kot slovenskem Velikovcu zgradil prvo slovensko šolo.

Gesla *corregidor* (= visok španski državni uradnik) nima niti *Veliki slovar tujk*, a če ga že najdemo v našem leksikonu, bi ga kvečjemu bilo smiselno povezati z enako naslovljeno edino opero v Slovenjem Gradcu rojenega skladatelja Huga Wolfa, ki pa ni omenjena niti v njegovem geslu. V zvezi z Wolfom še to: Da naj s pomočjo tega leksikona sploh vemo za pevskega mojstra s priimkom Fischer – Dieskau, bi moralo biti smiselno zlasti zaradi njegovih znamenitih izvedb umetniško najzahtevnejših Wolfovih samospjevov, vendar spet ugotavljamo, da tudi ta priložnost ostaja neizrabljena, kakor tudi tista o Češkem Krumlovu, kjer manjka, da je mesto zlasti po svoji vlogi v Organizaciji združenih narodov pobrateno s Slovenj Gradcem. Opis Celovca nam vzbuja dovolj zadovoljstva, v geslo Celovski zvon pa bi nedvomno sodila tudi navedba dosedanjih urednikov tega glasila celovške Mohorjeve družbe za vseslovenski kulturni prostor. Kot spodbuden vzorec tudi glede na velik pomen slovenstva pa nam lahko prav tako služi dober opis vasi Djekše na skrajnem slovenskem severnem obrobju.

Druga knjiga našega leksikona zajema črke h–o. Spet nas že na prvih straneh v geslu Peter Handke osuplja, da pri tem vsekakor mednarodno uveljavljenem koroško-avstrijskem pisatelju ni navedeno, da je po materini strani slovenskega rodu, ob vsem pa je premalo poudarjeno njegovo nedvomno avtobiografsko in še najbolj »slovensko« delo Ponovitev (v slovenščino ga je prevedla Silvija Borovnik) s praviimi pesniškimi slavospevi slovenski krajini, njenim ljudem in njihovem govoru z vmesnimi jezikovnimi

biseri v slovenščini, ki jim zlepa ne bomo našli enakih v kateri koli drugi tujejezični književni ustvaritvi. Gesla o Vorančevem bratu Alojziju Kuharju pa si skorajda ne moremo zamisliti brez njegove temeljne zgodovinske razprave *Pokristjanjenje Slovencev in nemško-slovenska narodnostna meja v Vzhodnih Alpah*, očitno pa je to sprejemljivo za naš leksikon.

V zvezi s slovenskimi glasili opažamo, da so vsaj poglobljena upoštevana, vendar to ne velja za koroška, čeprav so vsa – gotovo jih ni bistveno več kot za število prstov na eni roki – izredno pomembna za spodbujanje in ohranjanje slovenske kulture. Manjko se prične z ravnim *Koroškim fužinarjem* skupaj še z enim, tudi manjkajočim članom družine Kuhar – Avgustom, njegovim ustanovitvenim in dolgoletnim urednikom. Nadaljuje se s celovškima tednikoma *Naš tednik* in *Slovenski vestnik* ter slovenjegraškimi *Odsevanji*, popolni zadevni molk pa velja še za celovski *Mladi rod*, tako da je vse skupaj spodrsel, ki si ga nobeno uredništvo s proglašanim slovenstvom v naslovu ne bi smelo privoščiti. In potem se pač ne bomo več čudili, da geslo Korotan opredeljuje samo slovenski visokošolski dom na Dunaju, kakor da njegov kulturnozgodovinski pomen sploh ne obstaja. Toda spregledov zgolj pri črki k še ni konec, saj manjka še Franc Kukovica, resnični zgled koroške slovenske pokončnosti, kot jo je izpričal z dolgoletnimi pravdami za tako samo-umevno zadevo, kot so slovenski napisi na (njegovi) uradni dvojezični ljudski šoli v Žitari vasi, nazadnje dobljenimi na avstrijskem zveznem ustavnem sodišču. Uspešno so bile povezane še z zakonsko zagotovljeno, a dejansko slovenski manjšini skoraj vedno nepriznavano pravico za uporabo slovenščine kot učnega jezika in učnega predmeta. Ker za slovensko šolstvo ni bilo niti učbenikov, sta jih z ženo Stanko lepo število napisala sama, Franc pa poleg tega še vrsto drugih ne le za šolstvo zelo pomembnih knjig o zgodovini in sedanjosti Slovencev na Koroškem. Gre skratka za osebnost, o kateri tu še zdaleč nisem omenil vsaj najnujnejšega in se ob njej zares sprašujemo po merilih za njihovo uredniško uvrščanje v leksikon, tako da jih že ob tem primeru, ki nikakor ne bo ostal edini, moramo tako ali tako oceniti za skrajno vprašljiva – vsekakor izključno z namenom, da bo kdaj pozneje dopolnjeni leksikon še boljši.

Dodajam še svoje mnenje, da od Korošcev manjkajo zlasti še Malleja – Avguštin, vodja slovenskega raziskovalnega inštituta v Celovcu, in Janko iz vodstva Slovenske prosvetne zveze ter Andreas Moritsch, odličen in žal prekmalu umrli znanstvenik in visokošolski učitelj.

Drobec: Meško je spet »pofranjen«, četudi se je sam vedno imel za Franca, kakor je pač za vsakega rojenega Prleka samoumevno. Zapisano je še, da se je rodil v Ključarovcih, vendar kraja s takšnim ime-

nom ni; gre pač za površno krajšanje imena rojstnega kraja Ključarovci pri Ormožu za razliko od tistih pri Ljutomeru. Meškovega dolgoletnega bivališča Sel(e) (nad Slovenj Gradcem) kakor tudi tistih še vedno povsem slovenskih Sel na avstrijski strani obmejne Košute v leksikonu ni – glej o vprašljivosti zgoraj.

S to pomanjkljivostjo smo že posegli v tretjo, zadnjo knjigo leksikona. Predgovor že poznamo, saj je do zadnje pičice enak tistemu v dveh predhodnicah, kar je pač uredniška lagodnost brez primere. Knjiga je z več kot 900 stranmi sicer prav veličastna, a navzlic vsej bogati vsebini bom z že znanim namenom, omenjenim malo prej, navedel še nekaj na srečo redkih nedoslednosti. Od Strmčnikov je naveden le glasbenik Maks, rojen v Črni, pogrešamo pa njegovega sokrajana Franceta, vodilnega slovenskega pedagoga, ki je prav tako univerzitetni učitelj, in vsaj tri Sušnike, očeta Franca, znamenitega koroškega kulturnika, očeta ravnanske gimnazije in koroške študijske knjižnice, ter sinova Franca, biologa, in Janka, zdravnika, oba visokošolska profesorja. Prav tako zaman iščemo uveljavljenega zgodovinarja Štefana Singerja kakor tudi dolgoletnega ravnatelja celovške slovenske gimnazije in urednika slovenskih tiskov Reginalda Vospornika. So si pa po mnenju uredništva vključitev v leksikon zaslužili recimo prav tako v Slovenjem Gradcu rojeni znani Slovenci Matjaž Hanžek, pesnik in varuh človekovih pravic, Boris Jurjašević, filmski režiser, Lado Kralj, literarni zgodovinar in gledališčnik, Dušan Moškon, arhitekt, Božo Plesničar, kemik, Anton Železnikar, elektrotehnik – vsi štirje zadnji navedeni tudi visokošolski učitelji, ob vseh naštetih pa še Danilo Slivnik, časninar, Štefan Vevar, prevajalec, in Borivoj Wudler, književnik. Navajam jih tudi za morebitno primerjavo s tistimi, ki jih v leksikonu ni.

In slednjič: V marsičem je prikrajšano tudi koroško krajeslovje. Za leksikon ne obstajata niti Šentanel niti Žerjav, Šmartno pa imamo pri Slovenj Gradcu tudi Korošci, a leksikon hoče vedeti le za tista pri Paki in Litiji; nadaljuje se stara enciklopedijska zgodba z izpadlim Šentjanžem pri Dravogradu, vsega gotovo še opazil nisem.

Slovenski veliki leksikon je nedvomno spošтовanja vreden dosežek, ki je priročniško zelo dobrodošel za vsakdanjo rabo. K mojim sorazmerno številnim zgolj koroškim dopolnitvenim predlogom me je pač dodatno spodbujalo dejstvo, da je v njem skoraj gotovo odločno preveč slovenske zgodovinske evropske in jugoslovanske preobremenjenosti. Z večjo geslovno izbirčnostjo bi uredništvo zlahka pridobilo prostor ne le za predlagana koroška, marveč še za druga vseslovenska dopolnila.

Franček Lasbaher

Ormoški zborniki in nekaj primerjav s tovrstnimi slovenjegraškimi tiski

RECENZIJE

Naj pojasnim, da me je za naslovno vzporejanje spodbudilo predvsem dejstvo, da ti dve stari slovenski mesti, ki sta med seboj za slovenske razmere z dolgimi več kot stodvajset kilometri kar precej oddaljeni, povezuje predvsem pisatelj duhovnik Franc Ksaver Meško, ki se je rodil leta 1874 v Ključarovcih pri Ormožu, vse svoje delovno življenje pa preživel v župnijah na Koroškem, kamor je prišel že kot bogoslovec in leta 1898 doštudiral v Celovcu. Na slovenski strani poznejše meje je najprej župnikoval na Šentanelu nad Prevaljami, dokler ni v burnih plebiscitnih časih leta 1920 po vratolomnem begu pred podivjanimi avstro Nemci našel svoj mir leta 1921 na Selah pri Slovenjem Gradcu, kjer je z izjemo še enega nemškega nasilja med okupacijo župnikoval tako rekoč do smrti (umrl v slovenjegraški bolnišnici leta 1964).

Ob njem nas z Ormožem povezuje posebna skrb za zbornike, v katerih je zlasti z ormoške strani tudi kakšna vsebinska naveza z našim mestom.

Za začetek se na kratko seznanimo z zbornikom *Ormož skozi stoletja*, ki ga je leta 1973 uredil Jože Curk, občina Ormož pa z uvodnikom *Ob sedemstoletnici mesta Ormoža* predsednika skupščine Franca Novaka namenila naslovni obletnici. Od skupnih dobrih 300 strani jih je Curk (pogosto ga kot umetnostnega zgodovinarja prav tako srečujemo v naših zbornikih) 25 napisal sam s prispevkoma *Oris naseljitvene zgodovine Podravja in O fevdalni arhitekturi na ormoškem območju*. Nasploh večina gradiva obravnava pestro zgodovino mesta in okolice, ki jo odlikuje obilje celo predrimljanskega arheološkega bogastva še iz bakrene dobe okrog 3000 let pr. n. š., kot beremo v članku Marjane Tomanič *Eneolitska naselbina na Pavlovskem vrhu pri Ormožu*. Najdaljši razpravi *Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov* (52 strani) in *Gradivo za zgodovino Ormoža in njegovega okraja* (34 strani) sta delo Antona Klasinca, pri katerem se najde precej metodičnih napotkov za podobne raziskave. V ta sklop je umeščena še 20 strani obsežna *Bibliografija Ormoža in okolice* do leta 1972 Jakoba Emeršiča. Peter Klasinc na kratko opiše *Ubožni špital v Ormožu* iz leta 1420, zgodovinarji slovenjegraškega datirajo leto prej. Kakor Slovenj Gradec je tudi Ormož imel svojo srednjeveško gosposčino, o katere izseku piše Vladimir Bračić pod naslovom *Ormož in njegova gosposčina*

leta 1542. Značilna za ormoško zgodovino je večstoletna povezanost s hrvaškim Varaždinom, četudi je mesti ločevala Drava in upravna pripadnost sosednjega mesta madžarski polovici cesarstva. Zaradi tega torej ni čudno, da imamo v takratni skupni Jugoslaviji v tem zborniku tudi prispevek z varaždinske strani.

Največjo razliko med obema območjema pa ob hladni gorsko gozdni pokrajini Mislinjske doline, zaradi katere se mi kdaj postavlja vprašanje, kako se je Meško sploh mogel udomačiti v njej, spoznavamo v zapisu Ivana Cvetka *Vinogradništvo ormoško-ljutomerskega področja*. Umetnostna zgodovinarica iz Slovenj Gradca Marjetica Simoniti Šetinc pa objavlja raziskavo na 30 straneh *Zlatarski in pasarski izdelki na ormoškem področju*.

Razvidno je, da je večina strokovnih piscev za ta ormoški zbornik iz ptujskih in mariborskih kulturnozgodovinskih raziskovalnih ustanov. Povsem drugače je v najstarejšem zborniku mesta Slovenj Gradec, ki so ga v sicer mnogo skromnejšem obsegu na komaj 83 straneh (gotovo tudi zaradi tega, ker je z letnico izida 1951 znatno starejši) napisali zgolj domači avtorji, kar pač pripisujemo večjemu kulturnemu zaledju precej večjega primerjanega mesta. Vsekakor je zgodovinsko zanimivo, da je tudi prvi slovenjegraški zbornik posvečen enakeму jubileju, kot priča naslov *1251-1951 Slovenj Gradec ob 700-letnici*, ki vsekakor določa dokaj primerljiv vsebinski okvir, čeprav moramo tu pojasniti, da dejansko gre za navedeno obletnico posvetitve mestne cerkve sv. Elizabeti, s katero je Slovenj Gradec napredoval v tržno naselje, zgodovina kraja pa se šteje od prve omembe leta 1091. Kratak uvod nikjer z imeni navedenega uredniškega odbora se končuje z zahvalo »... našemu priljubljenemu pesniku Francu Ksaverju Mešku za tople uvodne vrstice ...« Naslov teh vrstic je *Mestece med gorami*, brez katerih odtlej skorajda ni več kakšnega zgodovinskega zapisa ali jubilejnega nagovora o Slovenj Gradcu. *Arheološke najdbe v krajih, kjer je pozneje nastal Slovenj Gradec*, očrta Jaro Šašel. Po dva prispevka imata Ivan Grobelnik (*Slovenj Gradec v srednjem veku*, *Slovenj Gradec v zadnjih dveh stoletjih*) in župnik Jakob Soklič (*Umetnost v Slovenjem Gradcu*, *Slovenj Gradec po prvi svetovni vojni*). Preostali pisci so Josip Mravljak (*Protestantizem v Slovenjem Gradcu*), Bogdan

Žolnir (*Slovenjegraški okraj med narodnoosvobodilno borbo*) in poznejši akademik Vanč Gams (*O pokrajini okrog Slovenjega Gradca*).

Vrnimo se k ormoškim zbornikom. Tamkajšnja občina se je izkazala z zavidanja vredno vztrajnostjo in zborniki so redno izhajali še v letih 1983, 1988, 1993 ter v dveh zvezkih leta 2005. Pa saj smo lahko zadovoljni tudi s slovenjegraškim nizom: 1980, 1992, 1995, 1999, ob tem pa ta skupni obseg vsekakor ne zastaja za ormoškimi, naša občina pa že napoveduje naslednji zbornik v letu 2007. Da moj zapis torej ne bi bil predolg, bom moral svoj vsebinski vpogled pač čim bolj strniti.

Glede na gornje letnice izhajanja je zdaj na vrsti fotomonografija enciklopedijske velikosti na 80 straneh z najenostavnejšim naslovom *Slovenj Gradec* iz leta 1980. Po celostranskih podatkih o njej z množico sodelujočih v posameznih vsebinskih razdelkih (*Zgodovinski pregled, Gospodarska rast, Razvoj drugih dejavnosti - šolstvo in zdravstvo, Kulturni utrip, Praznik občine, nagrad, priznanja, Fotografije*) jo moramo dejansko pripisati Tonetu Turičniku, za katerega je navedeno, da je gradivo zbral in uredil in prispeval celostno besedilo na 30 straneh. Predsednik občine Franc Gornjak v nekaj stavkih razloži, da je knjiga namenjena poosvoboditvenemu petintridesetletnemu razvoju Mislinjske doline, podrobnejši vsebinski pogled pa v celostranskem uvodniku omogoča Ivan Gams, pri čemer je danes opazno, da se nobeden ne navezuje na že orisani prvi zbornik iz leta 1951. Knjigo zlasti odlikuje njen lep barvni slikovni del, ki so ga podpisali tudi Milan Babić, Dušan Dretnik in Franjo Geč.

Nadaljujemo s tri leta mlajšim zbornikom *Ormož skozi stoletja II*, ki je v obsegu 293 strani izšel leta 1983. Za pripravljalni odbor ga je podpisal njegov predsednik Tone Luskovič in mu napisal ustrezen uvodnik. Andrej Fekonja je prispeval *Pregled arhivske dejavnosti na ormoško-ptujskem območju v luči dela prof. Antona Klasinca*, ki mu sledi celostni pregled Marjane Tomanič J. *Arheološka raziskovanja Ormoža in okolice, Razvoj urbanih naselbin na območju občine Ormož* pa pripada Jožetu Curku. Drugi temeljni prispevki iz starejše zgodovine so *Križniške župnije Velika Nedelja, Ormož, Središče in Miklavž do konca 18. stoletja* (poznejši akademik Jože Mlinarič), *Popis vinske desetine gosposčine Ormož 1842 in urbar za ormoški okoliš iz leta 1486* (Peter Klasinc) ter slovensko-nemška zapisa sodelavcev avstrijsko-štajerskih raziskovalnih ustanov *K zgodovini letnih in tedenskih sejmov v Ormožu* (Gernot Fournier) in *Tako imenovani Tanzhoferjev frajovž = Freihaus*

v Ormožu (Gerald Gänsler). Iz novoveške zgodovine so tu še Kristine Šamperl *Stara zemljiška knjiga za sodni okraj Ormož 1780-1851*, Marije Hernja *Lončarski ceh v Ormožu iz leta 1746*, Nade Jurkovič *Telovadno društvo Sokol Ormož 1912-1941*, Nežke Vaupotič *Od čitalniške do splošno izobraževalne knjižnice*, Jaka Emeršiča in Marjetke Legat *Nekatere pomembnejše osebnosti Ormoža in njegove okolice*, Braneta Oblaka *Okrajni premogovniki Sodinci, Vičanci in Podgorci*, dolgoletnega pravega mestnega arhitekta Dušana Moškona (rojenega v Slovenjem Gradcu leta 1924) *Ormož v iskanju lastnega urbanistično arhitekturnega izraza* ter Iva Rajha *Razvoj ormoške občine po letu 1973*. Vse to so naslovi raziskovalnih projektov, ki jih v takšni ali podobni vsebini srečujemo v večini krajinskih zbornikov.

Po vrstnem redu izhajanja si oglejmo še dva ormoška zbornika, najprej torej *Ormož skozi stoletja III* (1988) na 320 straneh, ki ga je uredil Peter P. Klasinc. Jože Curk objavlja *Oris Ormoža in središča v davčnem popisu iz leta 1754*, najdaljša študija (56 strani) *Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož* pa je skupno del arhivarjev G. Fourniera in M. Hernja. Od dveh prispevkov Nade Jurkovič omenjamo *Šolstvo v Ormožu od 1661 do 1787*. Za Koroško lahko enako pomembna raziskovalna področja so še *Ormoška pošta ob koncu 18. in v 19. stoletju* Kristine Šamperl Purg kakor tudi Ljubice Šuligoj *Ormoški Nemci med obema vojnama*, ki vključuje prav takšno naraščanje germanizacijskega pritiska v šolstvu okrog leta 1900, kot ga dobro poznamo iz sočasne šolske in splošne zgodovine Slovenj Gradca. Za naše mesto pa je zlasti primerna vzporednica s prispevkom *Mestna občina Ormož 1918-1941* Ivana Lovrenčiča. Posebnost je obravnava Antona Ožingerja *Dajnkova kronika župnije Velika Nedelja 1831-1873 - vir za krajevno zgodovino*, nedvomno pa še *Arhivsko gradivo občine Ormož 1941-1945*. Knjigo zaključuje rojeni Ormožan in zdaj slovenjegraški častni občan Vinko Cajnko s prispevkom *Razvoj kolesarskega športa (od 1913) in nogometa (od 1927) v Ormožu*.

Pohvaliti je treba pravo znanstveno opremo prispevkov na začetku s podatki o piscih, izvlečkom v slovenščini in angleščini ter s končnim povzetkom v nemščini.

Na Koroškem nastane novi zbornik *Slovenj Gradec in Mislinjska dolina* šele po daljšem premoru leta 1992. Uredništvo pod vodstvom Toneta Turičnika se je odločilo, da obdrži obliko fotomonografije velikega enciklopedijskega formata in s tem začetni del *Besedila* na 72 straneh ter v približno enakem obsegu izredno lepo barvno nadaljevanje *Zakladi Slovenj Gradca in Mislinjske*

doline, ki ga uvaja uvodni razdelek z najstarejšimi mestnimi listinami in s posnetki rimskih najdb iz starotrškega Colatia. Ker je barvni tudi tiskovni del, smo dobili zares razkošno knjigo. *Uvodne besede* ji je napisal predsednik občinskega izvršnega sveta Janez Komljanec. Sledi mu Ivan Gams s kratkim sestavkom *Mislinjska dolina in njeno mesto v Sloveniji*. Vsak s približno po 20 stranmi so dokaj obsežnejši Jože Potočnik s pravim celostnim zgodovinskim pregledom Mislinjske doline *Od davne preteklosti do danes*, Marko Košan ga smotrno dopolnjuje z razpravo *Naravna in kulturna dediščina Slovenj Gradca in Mislinjske doline*, vse pa zaokroži urednik Tone Turičnik s popolnim sočasnim vpogledom v stanje izpred 15 let *Občina Slovenj Gradec danes*.

Po nadaljnjih petih letih Ormož pripravi naslednji zvezek zbornika, »... prvega v svobodni in samostojni Sloveniji« *Ormož skozi stoletja IV* (1993). Tudi tega, s 359 stranmi najboljše, je uredil P. P. Klasinc in zanj spet opisal *gradbene dejavnosti v Ormožu*, tokrat za obdobje 1869–1900. *Zgodovino samostana manjših bratov v Ormožu* prikazuje p. Marjan Vogrin, ki nam hvalevredno pojasni, da gre za dva samostanska reda, danes bolj znana kot minoriti in frančiškani. Emilijan Cevc obravnava *Stenske slikarije 17. stoletja v ormoški župnijski cerkvi*, Marija Hernja Masten pa kar na 25 straneh *Pečate in grbe Ormoža in okolice*. Nada Jurkovič objavlja *Stanje obrti v Ormožu v letu 1834*, Irena Lačen *Vojaštvo v Ormožu na prelomu stoletja*, vinogradniško zgodovino Tone Luskovič in Miroslav Novak, Branka Leben pa sestavek *Dijaki iz Ormoža in njegove širše okolice na varaždinski gimnaziji od 1851 do 1914*. Naj omenimo še prispevka stalnega graškega sodelavca G. Fourniera *Sodni protokol ormoškega mestnega sodnika v letih 1721–1730* ter *Izseljenci iz Ormoža in njegove okolice leta 1941*. Sicer pa opazno prevladujejo prispevki iz novejšje zgodovine.

Leta 1995 se Slovenj Gradec končno odloči za novooblikovani in v znanstveno zgodovino še bolj naravnani zbornik *Slovenj Gradec in Mislinjska dolina I*, v katerem poleg že znanih domačih srečamo več stalnih sodelavcev ormoških zbornikov, ki nam napovedujejo tudi neposredne vsebinske vzporednice z že spoznanimi ormoškimi zborniki. Dobrodošlico mu je napisal takratni župan Mestne občine Slovenj Gradec Janez Komljanec. Knjigo zborniškega formata s 354 stranmi je uredil Jože Potočnik, ki v svojem *Uvodu* stvarno predvideva redno nadaljevanje takšnih prizadevanj. Glavno vsebino pričinja Ivan Gams z razpravo *Jezero v Mislinjski dolini in njegova dediščina*, ki ji sledijo prispevki Mire Strmčnik Gulič *Doneski k arheolo-*

ški podobi slovenjgraškega okoliša, Stanka Pahiča *Keltska in rimska imena v Mislinjski dolini*, Jožeta Mlinariča *Župnija sv. Pankracija pri Slovenjem Gradcu do pridružitve ljubljanski škofiji leta 1553*, Ivana Stoparja *Grajske stavbe v Mislinjski dolini* ter Jožeta Curka *Mislinjsko ozemlje kot kulturna krajina*. Enako dobrodošla je študija Marka Košana *Freske pasijonskega cikla v špitalski cerkvi sv. Duha v Slovenj Gradcu*. Prispevek Jožeta Koropca je dvojno naslovljen *Družine pri Slovenj Gradcu v davčnem popisu leta 1527 – Najstarejša matična knjiga v štajerski Sloveniji*. Zbornik zaključujejo sestavki *Nekaj misli ob Schoyevem slovenjgraškem oltarju Sergeja Vrišerja*, Marjetice Simoniti *O zlatarski in pasarski obrti v Slovenj Gradcu* in Petra P. Klasinca *Arhivsko gradivo za Slovenj Gradec in Mislinjsko dolino*. Posebna in domiselna obogatitev sta zemljevida *Cerkve* in pa *Grajske stavbe v Mislinjski dolini* na notranjih straneh platnic, ki jih je izdelala slovenjgraška medobčinska geodetska uprava.

Zbornik *Slovenj Gradec in Mislinjska dolina II* na 513 straneh iz leta 1999 je največji koroški dosežek na tem področju doslej. Kot urednik ga podpisuje Ivan Gams. Po istih dveh uvodničarjih se nam odpre kazalo 16 prispevkov, med katerimi bomo spet srečali vrsto ormoških vzporednic. Knjigo pričinja urednik s svojimi *Podnebnimi značilnostmi Mislinjske doline*. Mira Strmčnik G. prikazuje *Arheološko gradivo v Sokličevem muzeju*, Jože Mlinarič pa se ob bližajoči devetstoletnici posveča *Župniji sv. Martina v Šmartnem v srednjem veku*. Ob njem srednjeveško zgodovino obravnavajo še Jože Koropec (*Slovenjgraško od 11. do konca 14. stoletja*), Peter Kos (*Kovnica srebrnih novcev v Slovenj Gradcu v 12. in 13. stoletju*), Božo Otorepec (*Srednjeveški pečat in grb mesta Slovenj Gradec*) in Matej Klemenčič (*Srednjeveška sakralna arhitektura v Mislinjski dolini*). Pridružuje se jim vsestranski Jože Curk s člankom *Prometne razmere med 11. in 20. stoletjem na širšem območju Mislinjske doline* ter s še dvema, namenjenima *gradbeni zgodovini mesta*. Drago Plešivčnik objavlja *Prispevek k zgodovini bolnišnice Slovenj Gradec do leta 1900*, nekako s podobnega področja pa Štefan Predin *Iz zgodovine slovenjgraške lekarne*. Naslov prispevka Ivana Grobelnika je *Vojaški dogodki v Mislinjski dolini do leta 1920*. Končno je tu doslej najboljše raziskava koroškega izobraževanja Frančka Lasbacherja *Zgodovina šolstva v Mislinjski dolini od pričetkov do osvoboditve 1945*. S skupnim delom knjigo zaključujeta Alojz Krivograd in Jože Potočnik pod enakopomenskima naslovoma *Prispevek k zgodovini nekdanje mislinjske železarne*.

Z najmlajšim zbornikom *Ormož skozi stoletja*

V, izšel je zaradi obilice prispevkov po dolgem premoru v dveh delih leta 2005 na skupaj kar 739 straneh, bomo našo zgodbo o dveh prijateljskih mestih začasno lahko pripeljali h kraju. Uredništvo je z Marijo Hernja M. končno prevzel ptujski arhiv, pristojen tudi za ormoško občino, kar se pozna že v kazalu, pregledno razdeljenem v vsebinske sklope *Geografija - geologija, Arheologija, Zgodovina, Umetnostna zgodovina, Etnologija, Družbene dejavnosti*. Namenu ustrezna uvodnika sta napisala župan Vili Trofenik in urednica, zatem pa že beremo prvi sklop s prispevki Ane Vovk Korže (PF Maribor) *Prsti kot potencial občine Ormož nekoč in danes, Sedimenti in postsedimentacijski procesi severno od Ormoža* geologa Tomaža Verbiča in univ. prof. Dušana Moškona *Identiteta kot psihološka funkcija pri arhitekturno prostorskih zasnovah*. Silno bogato arheologijo zastopajo tudi Borut Lamut (*K začetkom prazgodovinskega Ormoža*), Marjana Tomanič J. (*Novo odkrite prazgodovinske naselbine v okolici Ormoža v letih 1990-96*), Marko Mele (*Hajndl pri Ormožu - naselbina iz starejše železne dobe*), Ivan Žižek (*Rimske peči za žganje apna*) ter Mojca Vomer in Nataša Kolar (*Arheologija ormoškega območja: dvesto let arheoloških raziskav*). Posebno obsežen je zgodovinski sklop, iz katerega izbiramo Jožeta Mlinariča *Šolanje Ormožanov na župnijski šoli v Rušah v letih 1646-1743*, Marije Hernja M. *Nekaj drobcev o zdravstvu do prve polovice 19. stoletja*, Ljubice Šuligoj *Odmevi deklaracijskega gibanja v ormoškem sodnem okraju v letih 1917-18*, Nataše Majerič Kekec *Okrajno sodišče Ormož med obema vojnama*, Emice Ogrizek *Gradivo za zgodovino združništva v Ormožu in okolici*, Bojana Burgarja *Slovenska šola na Hardeku in v Ormožu od 1901-2001*, Franca Krnjaka *Ustanova Jakoba Klemenčiča - kmetijska in gospodinjstva šola v Središču ob Dravi*, gospodarsko zgodovino pa obravnavata T. Luskovič in Branko Oblak. Za Koroško je posebno pomembna Luskovičeva *Analiza gospodarskega položaja občine Ormož konec 50. in v začetku 60. let prejšnjega stoletja*, ker vključuje primerjalne podatke o narodnem dohodku, sredstvih občin, demografskih gibanjih, zaposlenosti in plačah za vse občine takratnih okrajev Maribor in Slovenj Gradec (z vsemi današnjimi koroškimi občinami). Jože Curk je prispeval *Ormoško gradbeništvo med barokom in secesijo*, Branko Vnuk in Polona Vidmar pa v treh zapisih razčlenjata *umetnostno zgodovinsko podobo župnijske cerkve sv. Jakoba*. Monika Simonič Roškar, etnologinja, na spoštljivih 34 straneh objavlja zapis *Duhovna kultura na območju Huma pri Ormožu v obdobju med I. in II. svetovno vojno*, Jelka Skalicky pa obžaluje

Propadanje stavbne dediščine na območju ormoške občine. Zbornik zaključujeta Milica Šavora s poročilom *Delovanje ormoške knjižnice Franca Ksavra Meška v obdobju 1985-2003* in Robert Belec, ki pod naslovom *Božidar Raič* na novo vrednoti dosežke velikega rojaka, saj sodi med najpomembnejše slovenske politične in kulturne delavce iz sredine 19. stoletja.

Zbornikom dodajam še vpogled v knjižici *Franca Ksaver Meško in Otroci o Mešku*, ki ju pravzaprav moramo šteti za nadaljevanje naše vsega spoštovanja vredne zborniške tradicije. Prvo je leta 1994 na 52 straneh ob 120-letnici rojstva in 30-letnici pisateljeve smrti izdala občina Ormož, v njenem uredniškem odboru, ki ga je vodil Stanko Janežič, pa je sodeloval tudi Tone Turičnik, a ne morda le kot predstavnik občine Slovenj Gradec, temveč predvsem kot poznavalec Meškovega dela, o katerem je napisal slavistično diplomsko nalogo za zaključek študija na ljubljanski Filozofski fakulteti. Za prvo poglavje *Beseda o Mešku* je Tone napisal prispevek *Meško in Koroška*, nedvomno pa je prisoten še v koroškem delu istega poglavja *Pričevanja o Mešku*. Drugo poglavje *Iz Meškovih del* prinaša navedke iz 13 Meškovih del po izboru urednika. Naj tu dodam še, da je ormoška občina leta 1990 izdala lep trijezični žepni vodnik *Ormož in okolica*, v katerem pa zaman iščemo Meškovo rojstno vas Ključarovci, ki bi najbrž edina omogočila bolj ustrezno omembo pisatelja.

Dejansko v enakem obsegu je leta 2004 izšla druga, žal nekatalogizirana, navedena knjižica, za katere izdajo je poskrbela Knjižnica Ksaverja Meška Slovenj Gradec, nastala pa je na osnovi skupnega bralnega in proučevalnega Meškovega projekta, v katerem so bile udeležene osnovne šole Mislinja ter Prva osnovna šola Slovenj Gradec s še najbolj Meškovo, zdaj njeno podružnično osnovno šolo Sele. Uredila jo je Darja Hribernik, ki je zbrala polno zanimivih drobcev iz miselnega bogastva Meškovih del ter otrok, učiteljev in domačinov, zlasti tistih, ki so svojega priljubljene Meška poznali še v živo.

In tako smo se povsem vrnili k Mešku, ki v resnici še najbolj družijo obe mesti. V obeh ima svoj spomenik, svojo ulico, svojo knjižnico. Ormožani še prihajajo na obiske Slovenj Gradca in Sel, v obratni smeri je popotnikov najbrž manj. Srečevati pa se bo še treba, saj sloveniste nedvomno čaka prava Meškova monografija, odveč pa ne bo niti obnovitev prijaznih poskušanj ormoških vin kdaj po martinovem v takrat že povsem zimsko hladnem severnem Slovenj Gradcu.

Franček Lasbaher

Ljuba Prenner

Dr. Ljuba Prenner se je rodila 19. 6. 1906 v Pečejevi hiši na Fari pri Prevaljah.

»Fara pri Prevaljah, moj rojstni kraj! Napisan si na moji doktorski diplomi: 'dominam clarissimam Ljubam Prenner in Fara apud Pravalje ortam'... in v odločilni uri si mi pomagal do lastne advokature. Hvala ti, moj rojstni kraj in moja Koroška domovina, zapisana na vseh listinah, mejnikih mojega življenja od krstnega lista dalje, ki nosi pečat: 'Župnijski urad Device Marije na Jezeru - Koroška'...«

(Prenner, Moji spomini)

»Krstil me je pri Fari Devica Marija na Jezeru pok. župnik Riepl in mi dal tri imena: Amalija - Marija - Uršula, kar sem samovoljno spremenila v Ljuba, ko sem začela z lastno glavo misliti.«

(Prenner, Moji spomini)

»Moji starši so se poročili oktobra 1905 v stolnici v Mariboru ob 5. uri zjutraj pri prvi maši.

Nato sta se s starim pohištvom, ki sta ga kupila v Rušah od nekih starih zakoncev, preselila v Prevalje na Koroško v hišo Peregrina Gostenčnika, kjer sem se rodila 19. 6. 1906, moja sestra Josipina pa 17. 3. 1908.«

(Prenner, Moji spomini)

Oče je imel v času Ljubinega rojstva državno službo dacarja, prej je bil orožniški stražmojster. »... in moj spomin seže nazaj v nežno otroško dobo, ko naju je oče s sestro jemal s seboj na Telovo procesijo, mene je vodil za roko, sestro pa na drugi nosil in so se moje otroške oči napajale lepote poletnega dne po poti do fare Device Marije na Jezeru in po mednjivskih kolovozih nazaj do cerkve, kjer je pel veliki zvon tako veličastno, da so ženske poklekale ob poti in da se je zrak tresel v dolgih valovih in pesem pevcev in pevk se je skladno zlila v hvalnico Ustvarjalcu vsega lepega in rodovitnega.«

(Prenner, Moji spomini)

Družina se je zaradi očetove službe pogosto selila. Leta 1910 so se preselili v Ruše, kjer je Ljuba v šolskem letu 1912/13 prvič sedla v šolsko klop. »Ko smo se selili iz Prevalj v Ruše in je bilo pohištvo tja že odpeljano - smo v vlaku naleteli na družino, ki se je selila v Ameriko. Punčka in fantek sta imela vsak svojo pisano blazinico na klopi in mati jim je prigovarjala, da naj ležeta, ker je do Amerike še daleč. Mi smo imeli s seboj naša dva kanarčka v kletkah - a kaj je to v primerjavi s potovanjem v Ameriko!«

(Prenner, Moji spomini)

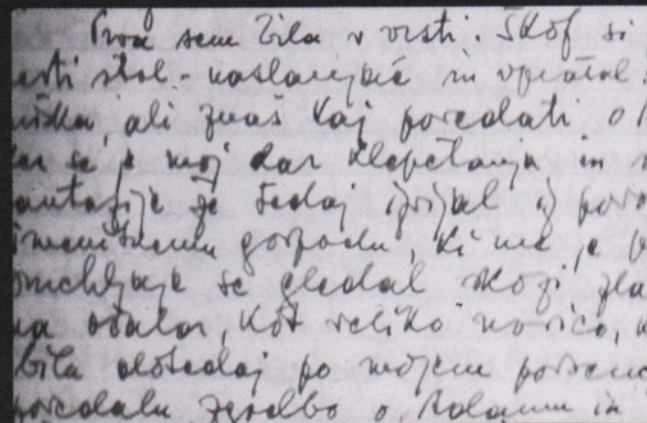
Razglednica 'Pfarrdorf mit Prävali in Kärnten', brez letnice

Starša Marija in Josip Prenner s hčerkama Josipino in Amalijo, Dravograd 1908

Josip Prenner, Maribor pred I. svetovno vojno

Mimika Krenker Mrzel je spodbudila Ljubo, da je leta 1970 začela pisati *Moje spomine*. V zapisih so se ohranili predvsem njeni spomini na otroška leta.

»Vem, da me je silno zeblo, ko je oče z nekimi pomagači vlačil težke pohištvene kose v I. nadstropje Üblove hiše (op. a. danes Karnerjeva hiša v Starem trgu) in so ga nameščali v prostorne 4 sobe, ki so bile vse tako silno mrzle. V prvi sobi so namestili zakonsko posteljo in cesarske podobe, v drugi pa najini ležišči, sestrično in moje.«

(Prenner, *Moji spomini*)

Drugi razred ljudske šole je leta 1914 Ljuba končala v graščini Rotenturn, kjer je imela šola tedaj svoje prostore. Kasneje se je družina preselila v Slovenj Gradec, kjer so najeli stanovanje v današnji Pergerjevi hiši. Starša sta leta 1921 od Maksa Sage kupila hišo v takratni Cerkvni ulici. Tu sta najstnici Ljuba (Puba) in Josipina (Pipsi) navezali stike s prijatelji, ki so ju kot del njune mladosti spremljali vse življenje.

Marija Prenner (roj. Čerče) je stara dvaindvajset let rodila nezakonskega sina Ivana, ki ga je prepustila svoji sestri Zofki. »Takrat je moja mama pustila otročička pri moji ljubi teti Zofki, najmlajši Čerčetrovih hčera, pobožni stari devici zlatega srca, ki je tudi mene in vseh devet otrok svoje sestre Ivanke poročene s ključavničarskim mojstrom Rasteigerjem v Ptujju odgajala, oskrbovala in krotila kakor smo se ji pač pustili.«

(Prenner, *Moji spomini*)

K družini Prennerjevih se je 1921 za dobri dve leti priselil tudi Ljubin polbrat Ivan Čerče.

Ljuba je govorila dva jezika: slovensko in nemško. Dvojezičnost ji je bila položena v zibelko. Oče, kočevski Nемеc, je govoril le nekaj slovenskih besed, mati Slovenka ni znala nemško.

» ... Še veš ko s slovenščino oče se je mučil, in se do smrti je nikdar naučil, pa vendar ni branil nam mamine špaha, ker bil je ves zlat in sovražil je zdrache. ...«

(Prenner, *Sestrica moja - ali še veš*)

Pri tetini družini je živila od 1919 do 1922, ko je na gimnaziji Ptuj obiskovala prve tri razrede nižje gimnazije. Četrty razred je opravila kot privatistka na celjski gimnaziji.

»Meni pa ni šlo drugega po glavi kot gimnazija, imenitna šola boljših ljudi, bodočih gospodov, doktorjev in profesorjev. In imeniten dečko oni, ki mu je dano zahajati v to šolo, vsaj v nižji razred.«

(Prenner, *Bruč*)

»Ko sem prišla v Ptuj na gimnazijo, sem prvič slišala lepoto slovenske besede na neki proslavi, ko je govoril profesor Sovre. V Ptujju sem videla tudi uprizoritev 'Desetega brata'. Zame, ki sem prišla iz Slovenj Gradca in tamošnjega mrtvila, je bilo to pravo razodetje!«

(Mesesnel, *Življenje med pravom in književnostjo*)

Nekdanja Prennerjeva hiša na Meškovi ulici v Slovenj Gradcu

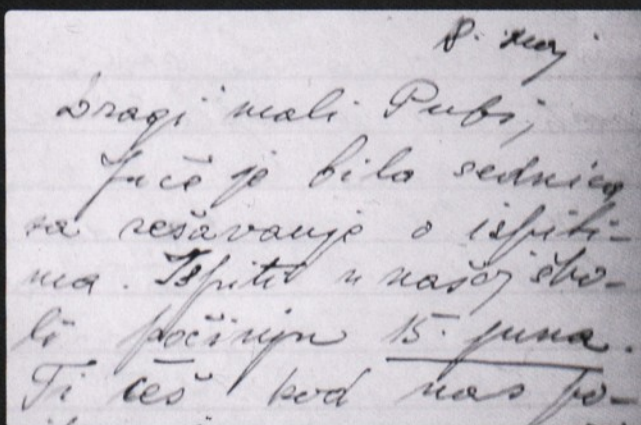
Fotografija je nastala 25. 8. 1940 v Slovenj Gradcu, ko je pri Mariji in Josipu na obisku Marijina sestra Ivanka Rasteiger.

Ljuba s sorodniki in teto, mamino sestro Ivanko Rasteiger na Ptujju

Ljuba fotografirana leta 1926.

Pismo Desanke Maksimović, Beograd, 8. maj 1927 (Hrani Koroška osrednja knjižnica dr. F. Sušnika, Ravne na Koroškem.)

Fotografija je nastala v času, ko je Ljuba maturirala. Sliko je poklonila družini Vaupot, na hrbtno stran se je podpisala: »Prenner Pubi Ljuba, 11. I. 31.«

Ljuba je zavestno spremenila svojo zunanjo podobo od dekleta z deškim videzom do popolne moške podobe v kasnejših letih. »Ljuba je imela v svoji mladosti lepe, dolge lase, ki jih je njena mama spletala v kite. Naenkrat pa so prišle v modo kratke frizure in Ljuba se je odločila, da se postrige. Zato sta imeli z mamo velike boje. Ampak Ljuba si je kite vseeno odrezala.«

(Leskovar, Klicali so jo Puby)

»... Lep in pameten res da nisem bil, ampak domišljjal sem si pa, da se mi vsaj po zunanosti pozna, kako sem nekaj posebnega ...«

(Prenner, Bruc)

Leta 1926 se je vpisala na Prvo žensko realno gimnazijo v Beogradu in uspešno končala peti in šesti razred. Njena profesorica je bila pesnica Desanka Maksimović, s katero je ohranila stike tudi kasneje.

»Kovček na kavljju je bil Karlijeva omara. Sem se je hodil preoblačit, prinašal čisto perilo in odnašal umazano 'v večeraj' tja preko ceste. Obleko je imel lepo zloženo v kovčku, tudi nekaj žepnih robcev in par raztrganih copat. Stanovanja ni imel nobenega. Kje da je spal? Ah, spati se je dalo marsikje. Kakor se je pač dalo kaj najti... Uf! Le učiti se, učiti - povsod, kjer le moreš, največ pa v pisarni, kadar si sam. Vse moraš znati kar zahteva 'Nastavni program za višje klase realnih gimnazija'. A maturo pojdem vendar delat domov, gor v Slovenijo, pa naj me vržejo, če je tako - tretjič bom že izdelal.«

(Prenner, Življenje za hrbtno)

»V Ljubljani študira osmo. Zopet pomanjkanje. Toda nič ne more, njene življenjske volje ne more nič uničiti. Nasprotno: nalaga jo v pisanje. To se ji obnese. Minka Kroftova ji pomaga, da sprejme Modro-bela knjižica njeno povest 'Trojica'. S honorarjem zanjo splava iz najhujših stisk. Usoda ji ne obrača več hrbtna. Zdi se, da se zvedavo ozira preko rame, prijetno presenečena. Da tudi njene najhujše preizkušnje ne potro kljubovalnega dekleta. Prof. Vrtovčeva ji je močna moralna opora, za telo pa skrbe gostoljubni lonci dobre Jerice (Zemljanove). Morda so te tri ženske edini svetli spomini iz tistih let.«

(Slavčeva, Pisateljica dr. Ljuba Prenner)

Leta 1930 se je Ljuba prijavila na Mestno žensko realno gimnazijo na redni junijski maturitetni rok in maturo tudi opravila.

»Tam sem maturirala s prav dobrim uspehom dne 11. 6. 1930 in sem imela celo v matematiki oceno 'prav dobro', ker sem prvo nalogo sama znala napraviti, drugo pa čez tri klopi z logaritmi vred prepisala, a tretjo izdelala do polovice in pri ustni matematiki nisem preveč jeclala. Slovenščino sem imela odlično, prav tako nemščino in zgodovino. Vsi drugi predmeti pa mi niso delali težav, čeprav sem bila privatistka.«

(Prenner, pismo dr. Francu Sušniku)

Študij je bil za Ljubo življenjska preizkušnja volje, želje in moči. Na prvih izpitih ni bila uspešna. Neuspešne poizkuse je imenovala kar 'aviatične' vaje. »Med tēm je seveda jedla grenki kruh pomanjkanja, saj ji od doma niso mogli ničesar dati, iskala službe, se potikala okrog itd., tako pač, kakor vemo, da je takrat živel velik del našega mlajšega izobraženstva. Vpisala se je na pravno fakulteto. Kakšen spet je bil ta študij! Uradnica nekje pri katastrski upravi, inštruktorka itd., več lačna kot sita, brez gmotnih sredstev, a s svojo voljo, vztrajnostjo in vero! Kolikokrat je seveda morala ob takem življenju pasti pri državnih izpitih? Najbrže pri vsakem. 90 odstotkov moških bi bilo na njenem mestu omagalo in vse pustilo. Ne ona!«

(Šnuderl, Ljuba Prenner)

Po končanem študiju se je leta 1936 vrnila v domače mesto. Mladostni prijatelji so jo, tako kot vedno, sprejeli toplo in z veseljem. Bila je zaželen gost na zabavah in pobudnik različnih 'lumparij' v mestu.

»Ljuba je bila že v študentskih letih polna humorja. V mestu je bila skupina mladih, ki so se z Ljubo vred lotili marsičesa. Tako so neke noči pobrali vse cvetlične lončke v Meškovi ulici. Odnegli so jih na bližnji zid, pri katerem so se naslednje jutro prepirale gospodinjje. Ljuba in njeni kolegi pa so se poskrili, opazovali so zmešnjavo od daleč in se veselo smejali.

Še večja zmešnjava pa je v mestu nastala, ko so zamenjali napisne table. Tako se je znašla tabla z župnišča na hiši poklicne babice, njena na župnišču in tako križem kražem.«

(Leskovar, Klicali so jo Puby)

Ljubina sestra Pipsi se je zelo mlada zapletla s sedemnajst let starejšim učiteljem in šolskim nadzornikom Josipom Šerbcem. Poročila se je s komaj šestnajstimi leti. Sprva je mlada družina s sinovoma Vojmilom in Smiljanom živela v Slovenj Gradcu. Leta 1938 pa so se preselili najprej v Kočevje, kmalu zatem pa v Ljubljano za Bežigrad.

»... Okrog Micike (op. a. Jospine) se že sučejo dedci in jaz bi moral pravzaprav paziti nanjo. Dekle nima prave družbe, ker so naši starši taki, da ne marajo na nobeno veselico, Ivan pa se ne zmeni za naju s sestro, midva pa ne zanj. ... Seveda ju (op. a. staršev) tudi danes ni bilo v dvorani in meni je bilo sila nadležno, ker nisem vedel, kako in kam bi z Miciko po igri, ko se bo začela veselica. ...«

(Prenner, Bruc)

Fotografija v indeksu Juridčne fakultete Univerze Kralja Aleksandra I. v Ljubljani, 1933

Ljuba v družini slovenjgraških študentov na Legnu, 1936

Ljuba s sestrično družino, Ljubljana, 1938

Ljuba v družbi slovenskih književnikov, Ljubljana, verjetno pred 2. svetovno vojno

Ljubin portret iz okoli 1936. leta. Fotografijo je mnogo let kasneje poklonila dr. Francu Sušniku. Podpisu na sliki je kasneje dodala znanstveni naslov dr. (Fotografijo hrani Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika, Ravne na Koroškem.)

V Slovenj Gradcu je delala v sodni praksi kot koncipient na Okrajnem sodišču in kot advokatska pripravnica, hkrati pa je tudi ustvarjala. Leta 1936 je objavila povest Življenje za hrbtom. V sodni praksi je dobila tudi idejo za kriminalno povest Neznani storilec, ki ji je prinesel sloves pisateljice in decembra 1939 je bila sprejeta v Društvo slovenskih književnikov v Ljubljani.

»Razumljivo je, da me zanima tudi človek kot zločinec. Plod tega zanimanja je tudi moj roman 'Neznani storilec', roman o dekletu, ki je bilo umorjeno, ker se je nekdo bal za kariero. Skušala sem orisati žive sile, ki človeka, čeprav ni rojen zločinec, dovedejo do zločina. Sicer pa menim, da rojenih zločincev, ki bi morili zaradi morenjenja samega, sploh ni. Zgodba poteka v malomeščanskem okolju in sem skušala prikazati vpliv takega okolja na zločinsko dejanje.«

(Zadnek, Pri pisateljici Ljubi Prennerjevi)

Doktorirala je oktobra 1941, julija 1942 je opravila advokatski izpit. Italijanska oblast je izdala advokaturu samo osebam, ki so bile po rodu iz Ljubljanske pokrajine. Od kočevske občine je na premeten način dobila domovinski list, čeprav ni bila pristojna v Kočevju. Izbrala je primeren čas in konec leta 1942 na banski upravi, ko ni bilo prisotnih visokih italijanskih komisarjev, posila za vpis v advokatsko zbornico.

»Tedaj je Wissia, visok, starejši človek, pogledal moje papirje in me vprašal: 'Fara ist bei Gottschce?' Odgovoril sem po objektivni resnici: 'Jawohl, Fara ist bei Gottschce.' Ampak moja Fara, moj rojstni kraj, ni bila pri Kočevju, ampak pri Prevaljah na Koroškem. Dal mi je advokaturu, podpisal dekret in pritisnil vse pečate in hvala mu, če še kje živi. Nato sem nesel tisti dekret sindikalnemu italijanskemu funkcionarju, ki mi je čestital, potrdil odločbo in me nagnal k našemu predsedniku dr. Žirovniku Janku, ki me je koj vprašal: 'Presneti pankrt, ali si zrihtal? Seveda si zrihtal!' 'Da, zrihtal sem!' Nato je dejal: 'Sedaj pa nekaj zelo nujnega! Kako se bova zapriseгла? Na Italijane ne! Na te nezanesljive partizane pa tudi ne! Ti še niso oblast! Kar na Peterčka te bom zaprisegel, saj ne bo nihče slišal, samo naš papagajček' in tako me je dr. Janko Žirovnik dne 31. 12. 1942 zaprisegel kot advokata na Petra Karadjordjevića II. in to je tako ostalo do konca februarja 1947.«

(Prenner, Moji spomini)

»Tovarišico Ljuba Prenner poznam kot simpatizerko KP še iz časov stare Jugoslavije. V času NOB je že v letu 1941 organizirano sodelovala v OF in s KPS. Vem, da je njeno stanovanje služilo za sestanke najvišjih forumov, da je bila pri njej javka za pošto za CK KPS, n.pr. štajerskega PK KPS, da se je pri njej zadrževal Prežihov Voranc in sem se tudi jaz sestajajla pri njej z odgovornimi tovariši člani CK KPS in IOOF. Znano mi je bilo, da je Ljuba Prenner organizirano sodelovala z organizacijo Ljudske pomoči (tov. Marjano Draksler) in da je bila članica sektorja pravne pomoči. To delo je takrat obsegalo pravno obrambo in nasvete našim zapornikom, da je ta sektor odredil, kdo bo prevzemal pravno obrambo aktivistov OF na italijanskih sodiščih, organizirala je zveze z italijanskimi sodnimi in preiskovalnimi faktorji itd. Tovarišica Ljuba Prenner je bila vključena v akcijo za osvoboditev Toneta Tomšiča. Znano mi je, da je tovarišica Ljuba Prenner organizirano sodelovala v OF do svoje aretacije in obsodbe.«

(Šentjunc, Izjava)

Božidar Jakac, Portret Ljube Prenner, rjava kreda, Ljubljana, 15. I. 1943

Ljuba Prenner je ravnatelj takratnega Narodnega gledališča v Ljubljani Pavlu Golii že leta 1939 oddala tipkopiš izvirnega dramskega dela - komedijo, ki je v rokopisu imela naslov Veliki sin domovine.

»Komedija je imela velik uspeh, bila je pravcata bomba. Nešteto krat so jo klicali. V 3. dejanju, ko govori Nakrst - Kresnica, da mi Slovenci svojega ne priznamo, a le vse, kar je tujega častimo, je publika pri odprti sceni več minut aplavdirala. Bila je pravcata demonstracija.«

(Šnuderl, Dnevnik 1941-1945)

GLEDALIŠKI LIST
 NARODNEGA GLEDALIŠČA V LJUBLJANI
 1942-XX./43-XXI. DRAMA Štev.

LJUBA PRENNER:

VELIKI MOŽ

PREMIERA 20. JANUARJA 1943-XXI

Makso Šnuderl:

Ljuba Prenner

Slovenska književnost je bila toga, nepristopna trdnjava, bran pa jo je trop ljudi, ki so se bali za svojo slavo ali za svoje prve stvo ali za svojo oblast nad njo ali pa na vse zadnje za koristi katero jim je donajala književnost. Od zunaj so jo bombardirali mladi talenti, toda branilci so jih obmetavali z odklanjanjem, ostrževanjem, z omalovaževanjem, s kritiko, a njih dela neprečitno zaklepali v svoje predale. Če je kaka bomba branilca zadela pr na glavo, je bil velik uspeh že neizpolnjena obljuba. Le če se komu posrečilo, dobiti zvezo ali skrivno pot, se je mogel vtihot piti v trdnjavo. Načelo kritike pa je bilo: trgati in ubijati. Nih ni odprl vrat ali ugledil poti.

In zoper to je naperjena ost komedije Ljube Prennerjev »Veliki mož«. — — —

Rojena je bila (1906) in prebila je večji del svojega življenja v majhnem mestecu na veriferiji, rečna vse življenje kot cerkve miš. S svojo bistro glavo je napravila štiri gimnazijske razrede Celju, potem pa je morala za kruhom in služila kot strojepiska odvetniški pisarni. A čutila je, da to ne more ostati njen pokl da ima o svetu, ki ga je zdaj bistro spoznavala okoli sebe, vendar marsikaj povedati. Zato je nekoč pobrala svoj kovčeg in par

Gledališki list ob premieri komedije *Veliki mož*, Ljubljana, 20. januar 1943

Krst otroka pri Zinki in Filipu Sekavčniku, Ljubljana leta 1944. Poleg Ljube sta na fotografiji slovenjgraški sodnik Milan Tominec in podgorški župnik Simon Kotnik.

Ostarela starša, Slovenj Gradec, pred 2. svetovno vojno

» ... se odpro vrata in ven stopi starejši, je rekla, okrog šestdeset let star moški v gestapovski uniformi in jo vpraša, če je ona doktor Ljuba Prenner ... in jo povabi noter ... in Ljuba pravi: 'Takrat je pa meni zaledenela kri in videla sem konec svojega življenja. Na mizi je imel najmanj pol metra visok kup mojih lažnih vlog, ki sem jih po razpadu Italije, jasno, v sporazumu z OF delala za slovenske ljudi, fante, ki so bili zaprti v italijanskih taboriščih. Nekje v smislu, da je Italija razpadla, s tem so razpadle tudi vse italijanske sodbe in da so dolžni fante vrniti.' In jasno, on ji ta kup pokaže. Pravi: 'Ste vi to delala?' Še tako dober odvetnik pred tako stvarnim dokazom ni mogel drugega reč: 'Ja, sem.' 'Ja', pravi ta gestapo, 'kako ste pa mogla to delati, saj ste vendar vedela, da je to 'lauter Luge'?' 'Ja', pravi, 'sem vedela.' 'Ja zakaj pa ste potem to delala? ... koliko pa ste s tem zaslužila?' 'Nič, je rekla, 'niti lire, niti dinarja ne. Greste lahko pogledat v mojo pisarno. To sem delala iz ljubezni do domovine.' Ta gestapo je še rekel: 'Ali mi za to lahko daste 'Erenwort'?' 'Jawohl!' je rekla in mu ponudila svojo roko. On pa pravi tako: 'Tudi sam sem advokat na Dunaju in naj nama bog da, da ostaneva živa.' In je zagrabil ves tisti kup lažnih vlog in jih vrgel v 'lucco' peč.

(Polak, magnetofonski zapis)

Nemške oblasti so jo aretirale in zaprle, izgubila je advokaturu.

Januarja 1945 ji je umrl najprej oče, nekaj tednov za njim, v začetku februarja pa je umrla še mama. »Bilo je vse lepo urejeno, Lahovnikovi so prinesli olean-dre in drugo zelenje. Imela je veliko vencev in rož, saj se je vsem smilila, da je usoda tako kruta, da je tako sama! Pri pogrebu so prvi za krsto šli Gollovi in sosedje potem pa vsi drugi. Bilo je veliko ljudi, kakor pri očetu. Na pokopališču, ko je župnik odmolil molitve za rajno, sem vrgla v vajinem imenu prst v grob kot zadnji pozdrav od Vaju.«

(Štruc, pismo Ljubi)

Žalost ob izgubi staršev je delila z duhovnikom Franom Ksaverjem Meškom. »Denar je namenjen za rekviem za dušni pokoj mojih pokojnih staršev ob obletnici mamine smrti 8/II. Ako Vam je ta dan mogoče brati zanj črno mašo, vam bom zelo hvaležna. Isti znesek sem poslala v isti namen tudi domačemu in podgorškemu župniku, pa tudi v Ljubljani pri frančiškanih in pri Mariji Pomagaj na Brezjah bodo ta dan zadušnice zanj. Ne morem ju pozabiti in od spomina nanje mi je vedno bridko, ker sta bila zadnja leta svojega življenja popolnoma sama in zapuščena.«

(Prenner, pismo Mešku)

Januarja 1946 je bila rehabilitirana s strani advokatske zbornice in sodnikov. Bila je ena od trinajstih advokatov, ki so imeli dovoljenje za opravljanje dejavnosti. Povojni oblasti se je zamerila tudi zaradi 'zagretosti', ki jo je kazala na sodišču.

O njej niso imeli vsi dobrega mnenja, med njimi je bila tudi znana feministka in njena znanka Angela Vode. »Po svojem značaju je absoluten individualist, čisto svojski človek. Prijazna je z vsakim človekom tako, da ga potegne za seboj, a pri tem se najbrž v nikogar ne poglubi. Ima silno veliko življenja v sebi, a vse je preveč razmetano na vse strani. Po mojem mnenju se ne more koncentrirati niti za eno stvar. Je odkrita in pove vsakemu mnogo grobosti v obraz, kar je bistveno za njeno občevanje z drugimi ljudmi. Nihče pa ji ne zameri, tudi ne vem, če jo vsi resno vzamejo.«

(Dosje Angela Vode)

»V ostalem pa mislim, da je bilo v tistih prvih mesecih po osvoboditvi silno težko bili branilec, ker se je sedaj v teku časa izkazalo, da je mnogo kazenskih postopkov sprožilo tudi osebno nasprotovanje ali pa zakrinkavanje lastnih slabih dejanj med vojno in okupacijo. Res me je temperament zavedel včasih do ostrih spopadov s pričami in tožilci, vendar me je pri tem vedno vodila ljubezen do resnice in pravice, prizadevala pa sem si tudi poudariti važnost svojega poklica in braniti čast svoje domovine.«

(Prenner, Življenjepis)

Leta 1946 je bila po uradni dolžnosti določena za zagovornico na smrt obsojeni bivši partizanki. Dokazala je neresničnost obtožb, poiskala priče, zahtevala obnovo procesa in dosegla oprostilno sodbo.

»Z vsem temperamentom mu je zabrusila v obraz: 'Tako se dragi moj, nismo učili na jusu, treba je najprej preveriti, kaj je resnica in kaj je laž.'«

(Dornik, Šegava, srčna, poštena in udarna)

Hudim besedam med Ljubo in takratnim državnim tožilcem Bogom Javornikom je sledil pretep, ki je bil eden od vzrokov, da so ji odvzeli advokaturu.

»Nastopanje ljubljanskega advokata dr. Ljube Prenner je bilo že večkrat predmet upravičene kritike in že dolgo zbuja nejevoljno pozornost širše javnosti. Kdor je imel priliko prisostvovati sodnim razpravam, na katerih je nastopala kot zagovornik dr. Ljuba Prennerjeva, ta že pozna njen način 'zagovarjanja'. Potrebno pa je, da o tem izve širša javnost, kajti te dni se je znova dogodil primer, ki nujno zahteva, da se vprašanje takega zagovorništva temeljito razčisti.«

(Slovenski poročevalec, Odvetniki starega kova)

V družbi z odvetniškimi kolegi (verjetno leta 1967 ob 100-letnici Odvetniške zbornice Slovenije). Skrajno desno stoji Ljubina kolegica in odvetnica Marja Polak.

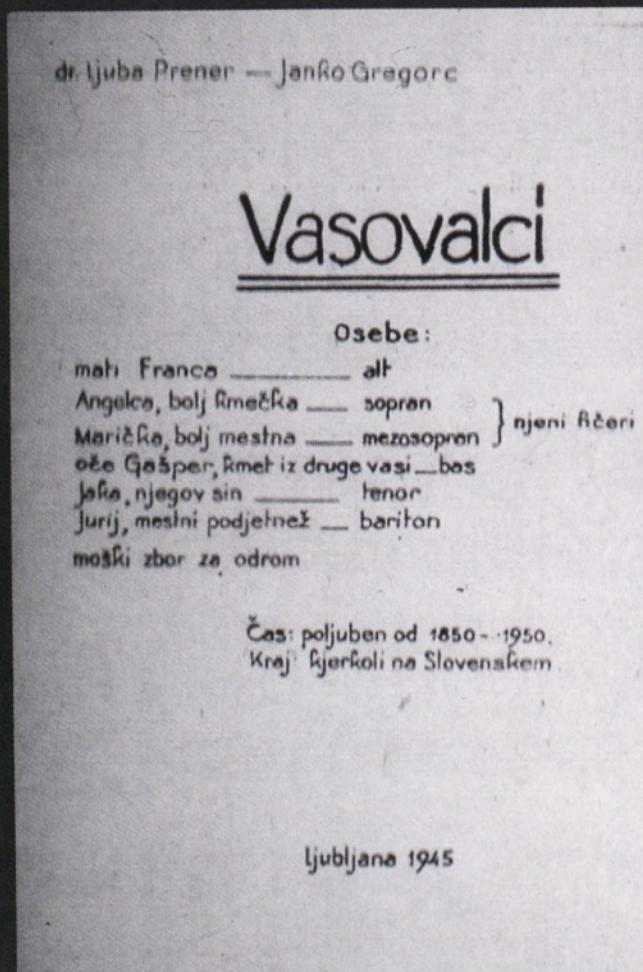
Fotografirana z odvetniškim kolegom.

Med Ljubino zapuščino je tudi fotografija stavbe Vrhovnega sodišča v Ljubljani.

Portretna fotografija Meška

Naslovna stran Vasovalcev

Povojna oblast ji je poleg drugih očitkov zamerila tudi predstavo Veliki mož, ker je domnevno kršila kulturni molk. Januarja 1947 je bila izključena iz Društva slovenskih pisateljev. Njena pot umetnika je bila 'posuta s trnjem'. K ustvarjanju jo je spodbujal prijatelj Meško.

»Kaj sicer o literaturi? Večkrat mislim na Vašega Prešerna. Bo lepa stvar, sodim. Ali bi mogel dobiti kdaj tekst? Wolfova zgodba pa bo pri Nemcih našla še več bralcev kakor pri nas, sem prepričan. Bil je to velik talent! Godilo pa se mu je slabo — kakor nam vsem.«

(Meško, pismo Ljubi, 1948)

Nekaj let kasneje pa ji je na vprašanje o njegovi udeležbi na kongresu Zveze književnikov Jugoslavije oktobra 1952 v Ljubljani odgovoril: »... Ne, v Ljubljani nisem bil. Bi bil črna ovca med belimi in rdečimi. Pa bi me le oključali, se mi zdi. Plačujem mesečno udnino 100 Din, drugega od društva nimam. Menda tudi vi ne žalujete, če niste v njem?«

(Meško, pismo Ljubi, 1952)

28. februarja 1947 se je prostovoljno odrekla advokaturi. 1. marca so jo aretirali, v preiskovalnem zaporu je bila do 11. aprila. Ljubo so obremenjevali s trditvami, da je imela stike s politično emigracijo, to je ena od glavnih obtožb obsojencev na takratnih sodnih procesih, zlasti še na Nagodetovem procesu. V zaporu je začela snovati libreto za opero Slovo od mladosti.

»Dne 12. julija sem bila od UVD aretirana in z odločbo od 22. julija 1949 poslana na prisilno delo brez odvzema svobode v Ferdreng pri Kočevju od tam pa v DKD za 18 mesecev. Dne 1. maja 1950 sem bila pogojno odpuščena. Sodno kaznovana nisem.«

(Prener, Življenjepis)

Leta 1950 so jo premestili v ženske zapore v Škofji Loki. Tu je s sojetnicami naštudirala in tudi uprizorila spevoigro Vasovalci.

Kot študentka je izoblikovala svoj način oblačenja, saj je nosila ženske kostime: suknjič s krilom in pod suknjičem moško srajco s kravato ali metuljčkom. Lase si je kot študentka česala na prečko v desno stran, nato pa jih je začela česati nazaj, s čimer je odkrila čelo. Spremenjena pričeska ji je odvzela žensko mehkobo obraza in poudarila moški videz.

»Imela sem pri zadnjem najinem srečanju le vtis, da Vas na meni nekaj moti. Morda moje hlače! Glejte, dragi monsignore, toliko let se poznavata in jaz ne bi hotela, da me imate za prismojeno avšo, ki si nekaj domišlja, kar ne more biti. Iz nič ni nič in če je učinek, je zanj tudi vzrok ali ne? Hlače nosim, da lažje živim, v krilu mi je težko in Bog sam ve, zakaj je tako. Dolgo let si nisem upala biti jaz, zdaj pa sem in končno se nihče več za to ne zmeni. Verjemite mi, da je to le del odkritosrčnosti do sebe in drugih in mislim, da mi, dragi gospod kanonik, v nobene pogledu ne pripisujete hinavščine ali lažnivosti, ker gre ves moj trud baš za tem - biti pošten človek, odkritosrčen in resnicoljuben, kakor je bil moj pokojni oče, ker sem prišla iz lastnega spoznanja do zaključka, da dajo te lastnosti sicer največ bojov s seboj in okolico, a tudi oni dušni mir, ki je še lepši kakor učinek morfija. Zato prosim lepo, ne biti hud name zaradi hlač!! Vedno sem vas rada imela kot človeka in kot umetnika že izza mladih let in zelo rada bi ohranila Vašo naklonjenost za vse življenje.«

(Prenner, pismo Mešku)

Ko je bila izpuščena, je bila brez službe. Sprejela je delo izpisovalca gesel za pravno terminologijo pri SAZU, kasneje pa je bila zaposlena na Inštitutu za slovenski jezik.

Junija 1950 je umrl njen svak Josip Šerbec. Ljuba se je preselila iz Rožne doline k sestrični družini za Bežigrad, kjer je prevzela skrb za odraščajoča, šola-joča nečaka. Kasneje je z Vojmilom delila odvetniško pisarno, pri njej pa je bil kot pisarniška pomoč zaposlen tudi Smiljan. »Najlepša Vam hvala v lastnem kakor tudi v imenu moje sestre in mojih nečakov. Sedaj živimo že osmo leto v najlepši slogi in medsebojnem razumevanju. Sestra nam odlično gospodinji, pobje mi pomagajo v pisarni, jaz pa sem 'hišni oče', ki skrbim za življenjske potrebe cele družine in prav prisrčno prosim Boga, da mi nam ohranilo to skupnost čim dlje se da.«

(Prenner, pismo Mešku, 1958)

»Gotovo se še spominjate, draga tovarišica, zakaj sem prosila v letu 1942 za izstop iz Partije, kateri sem skozi nekaj mesecev pripadala in da je bil ta korak z moje strani znak iskrenosti, ker pač po svojem mišljenju, ki ga imam, nisem mogla v vsem soglašati niti z ideologijo, še manj pa z metodami, ker sem pač 'frajgajst'. Veste pa tudi, da nisem asocialna in nedemokratična, saj izhajam iz proletariata in tega nikdar v življenju nisem zatajila, ampak sem bila svojemu ljudstvu in svojemu poreklu vedno zvesta.

Edino kar priznavam kot svojo napako, je to, da sem v času, ko sem bila branilec, ljudem preveč verjela in se zanje zavzemala preko okvira svojih dolžnosti ter prišla zaradi svojega temperamenta v konflikt z raznimi oblastmi in posamezniki. Vendar nisem nikoli nastopala hinavsko in zahrbtno, ampak odkrito, čeprav pretirano. Za svoje prekrške pa sem dala polno zadoščenje ...«

(Prenner, pismo Šentjurčevi, 1953)

Ljuba v hlačnem kostimu, fotografirana nekje na morju.

S sestro Pipsi

Na svoj 50. rojstni dan 19. 6. 1956.

«Kot pod Jelenčevo 'streho', kjer je Ljuba ustvarjala svojega 'Dohitarja'. Ob dnevu premiere 'Slovo od mladosti' v spomin od Slavice, 23. marec 1954»

»Premiera opere in repriza advokature marca 1954 Ljuba«, je zapisala na hrbtno stran fotografije.

»Težko sem pričakoval ocene v 'Poročevalcu'. Pa je vendar prišla! In mislim, da vama z g. dr. Švaro lahko obema čestitam. Saj to tako vemo, da kakega domačega dela popolnoma ne bodo nikdar hvalili. Bilo bi preveč.«

(Meško, pismo Ljubi, 1954)

Za hip se je zazdelo, da bo z opero prosta tudi njena pot umetnika. Vendar je bila deležna kritik s strani Juša Kozjaka, Branka Krefta, Pavleta Šivica in drugih.

Nekaj dni pred premiero opere je dobila vrnjeno advokaturu. Posvetila se je odvetniškemu poklicu in blestela kot kazenski zagovornik.

»Ona se pojavi, taka kot je bila, na vrhu stopnic tega kloštra, v tistem ozkem hodniku, ki je istočasno predstavljal tudi čakalnico za vse obravnave, kamorkoli je bilo treba iti - z veliko, ne bom rekla taso, ampak je imela zavitih mogoče od slaščičarja enih dvanajst do petnajst tort in mimo mene je stopila v to kazensko pisarno, kjer je vse z zastalim dihom čakalo, kaj bo. Stopi skozi vrata in pravi: 'Jaz sem dr. Ljuba Prenner, ne moški ne ženska, tukaj imate torte, da se boste posladkale.' Nekaj neverjetnega! Torej ta moč, naenkrat je odrezala s tem svojim pristopom kot na mah vse tisto skrivnostno pregledovanje, premišljevanje, razmotrivanje, kaj je in je vse osvojila, tako kot je bila.« Na prvi obravnavi po vrnjeni advokaturi na sodišču v Kranju leta 1954.

(Polak, magnetofonski zapis)

»Imela je pri dr. Ravnikarju dve pisarni. Prva je bila bolj delovna, druga je bila lepo opremljena, tudi za boljše goste ... V pisarni so bili gospod Miro, starejši gospod, ki je vodil pisarno. Potem je bila neka teta Bela, smo ji rekli, neka gospa, ki popolnoma nič ni znala, vdova po nekem notarju, ki niso imeli nobenih pokojnim, ampak neko podporo, ki je znašala okrog 300 dinarjev. In jo je vzela noter (Ljuba, op. a.), zato da je delala lep vtis, ne bom rekla slab, znala ni nič, da je malo denarja dobila. Potem je imela, prav tako iz teh razlogov neko Capudrovo, ... ta menda iz političnih razlogov ni smela dobiti ne advokature, ne nobene take pravne službe. No, in tudi to je imela pri sebi. Njena dva pripravnika (op. a. Vojmil in Smiljan) sta bila tako zmeraj, ali sta že imela kakšen izpit ali nobenega, sta bila pri njej ...«

(Polak, magnetofonski zapis)

Leta 1960 je umrla njena dolgoletna prijateljica Štefka Vrhnjak, učiteljica na Selah.

»Ne hudujte se, prosim, na mene, ker se Vam toliko časa nisem javila, a od lanskega 14. aprila je veljala vsa moja skrb in ves ostanek meni tako pičlo odmerjenega prostega časa moji pokojni nepozabni prijateljici Štefki Vrhnjakovi, ki mi je bila sestra po duhu in naravi in katere izguba mi je vsekala nezaceljivo rano. Bila sem ravno pri njej, ko je prejela Vaše pismo. Tako zelo je bila ponosna nanj in bilo ji je v veliko radost. Bog Vam plačaj Vašo ljubeznivost! Trudila sem se na vse načine, da bi jo ohranila pri življenju, kar pa ni bilo povsem nesebično, ker sem računala s tem, da bomo starost preživele skupaj. Bog je hotel drugače in v njegovo Voljo se moramo vdati.«

(Prenner, pismo Mešku, 1960)

Po Štefkinem pogrebu, na sedmini pri Spobjanu v Tomaški vasi je spoznala njeno nečakinjo Mimiko Krenker Mrzel. Mimika je bila vdova s štirimi dekletji. Sama je vodila posestvo in gostilno pri Bučineku. V družini Mimike je našla novo in verjetno največjo srečo svojega življenja. Našla je drugo družino, srčno vzdušje, otroke in ljubezen. Z njimi je ostala povezana do konca življenja.

»Ne poznam več človeka, ki bi znal pozdraviti s tako široko razprtimi rokami. Na vratih se je konec tedna vselej pojavila kot vesela ptica, ki se je po napornih poteh končno vrnila domov. 'Hvala bogu, zdaj sem pa spet doma.' Mi pa smo jo sprejemali prav tako navdušeno. Prav tako pa je ljubila družinsko vzdušje. Spominjam se božičnih praznikov. V hišo smo morali na njeno željo prinesiti kar se je dalo visoko jelko. Sama je prinesla okraske in sama jo je želela krasiti. Prav otroško se je veselila polnočnice in daril pod jelko. Ko smo se navrskali od veselja, smo jedli dobrote, ki jih je pripravila mama za ta večer in peli stare ljudske božične pesmi. Vselej se je rada smejala in pela.«

(Mrzel, Spomini na dr. Ljubo Prenner)

Ljuba je bila popularna kot odvetnica. V sodnih dvoranah se je sicer malce umirila, svojih načel pri opravljanju poklica pa ni spreminjala. Na vprašanja Aca Pasternaka je leta 1968 takole odgovarjala:

»Prvi nasvet vsakemu obdolžencu?« - 'Najbolje je priznati, če je kriv, ker so sicer posledice mnogo hujše.'

'Vaš življenjski moto v odvetništvu?« - 'Nikoli ne dovolim, da bi me stranka naplahtala!'

'Kako veste, da stranka ni iskrena?« - 'Trideset let sem preživela v sodni dvorani in končno 62 let imam!'

'Ali nikoli ne prevzamete primera, če ste v dvomu o njeni iskrenosti?« - 'Ne!«

(Pasternak, Najlepša nagrada je, ko gledam mlade)

Štefka Vrhnjak

Zbrana družba pri Bučineku v Šmiklavžu, 12. julij 1964

Fotografija ni datirana. Ljuba s sliščkom z izvezenim 'paragrafom' - Ljubo s klobukom, kravato in aktovko.

Ustvarjalni trenutki, na obisku pri Marji Polak, Lučine pri Škofji Loki, september 1970. Marja Polak je na hrbtno stran zapisala: »V spomin na pesnikovanje po 'udarniško'.«

»Draga moja Ljuba Premnerjeva, oprostí temu zmazku preveč na hitro. Tvoj B. Jakac, 4. IX. 1977«

Arhivski viri:

Koroški pokrajinski muzej, Arhiv dr. Ljube Premner:
 Meško, F. Ksaver: Pismo Ljubi Premner, Sele, 29. 12. 1948, 12. 10. 1952, in 5. 4. 1954.
 Polak, Marja: magnetofonski zapis.
 Premner, Ljuba: Moji spomini, 1970.
 Premner, Ljuba: Pismo dr. Francu Sušniku, 24. 10. 1967.
 Premner, Ljuba: Pismo Lidiji Šentjuri, Ministrstvo za pravosodje LRS, 16. julij 1953.
 Premner, Ljuba: Sestrica moja - ali še veš, 16. 3. 1958.
 Premner, Ljuba: Življenjepís, 1952.
 Šentjuri, Lidija: Izjava, 16. 6. 1975.
 Liza in Pavla Štruc: Pismo Ljubi, Slovenj Gradec, 15. 2. 1945.
 Fotografsko gradivo je iz Arhiva dr. Ljube Premner, razen fotografije 1, ki jo hrani enota muzeja na Ravnah.
 Sokličev Muzej, Arhiv F. K. Meška: Premner, Ljuba: Pismo Mešku, Ljubljana, 2. 2. 1946., 1. 1. 1949., 16. 7. 1958. in 7. 3. 1960.
 Arhiv SOVA: Dosje Angela Vode, št. 378.

Nesebično je pomagala tistim, ki so bili pomoči potrebni, razumela je stiske posebnežev, zato jim je bila posebej naklonjena. »Bili sva prijateljici. Cenila je mojega moža, ker je bil pošten človek. Ob večerih smo se sešli v kakšni preprosti gostilni ob kozarčku vina. Od srca smo se nasmejali, ko smo se spomnili vaških posebnežev: kralja diamantov, kralja biserov, šintlerce, zmešane Cile, Tidlpojarjeve Lize z njeno kozo, jajčne Cile ... Vse te like je Ljuba nameravala opisati v svojem obširnem romanu o Slovenj Gradcu za čas od leta 1948 naprej. Ko smo se tako pogovarjali, so k mizi prihajali različni moški, ki so Ljubo pozdravljali. Vsakemu je stisnila kakšen stotak. Začudena sem jo opazovala. Ona pa mi je rekla: 'Veš, ti ljudje so veliki reveži. Udarila jih je narava. Ne smeš jih podcenjevati, saj vsak zase trpi. Razumela sem jo in mislim, da je imela prav.«

(Dornik, Prava služabnica pravice)

Bolezen, ki je prišla z leti, ji je jemala moči. Zdravila se je od leta 1974. Božidar Jakac jo je obiskal skupaj z ženo Tatjano v Kliničnem centru v Ljubljani. Portret je nastal štirinajst dni pred njeno smrtjo.

Pokopana je v družinskem grobu na pokopališču v Starem trgu pri Slovenj Gradcu. Da sta ji starša veliko pomenila, je povedala z vklesanim napisom: »TU JE LJUBEZEN POKOPANA NAŠ DRAGI OČE, LJUBA, MAMA« Vejico med Ljuba in mama so po njenem naročilu dodali kasneje.

Ko si je urejala dokumente za upokožitev, ji je bil oktobra 1975 priznan čas umetniškega ustvarjanja od objave prvega romana Trojica leta 1929 dalje. Leta 1976 so jo ponovno sprejeli v Društvo slovenskih pesnikov in književnikov. Da ji je to veliko pomenilo, je pokazala tudi z napisom »PISATELJICA« na nagrobniku.

Brigita Rajšter

Literatura:

Dornik, Mojca: Prava služabnica pravice. Resnična zgodba o odvetnici dr. Ljubi Premner. Naša žena, 1992, št. 5, str. 34-35.
 Dornik, Mojca: Šegava, srčna, poštena in udarna. Ošla je dr. Ljuba Premner. V: Jana, 1977, št. 41, str. 11.
 Leskovar, Jože: Klicali so jo Puby, Spomini na dr. Ljubo Premner, znano odvetnico in pisateljico. V: Prepih, 1. 10. 1992, št. 15, str. 23.
 Mesesnel, Janez: Življenje med pravom in književnostjo. Obisk pri odvetnici dr. Ljubi Premnerjevi. V: Tedenska tribuna, 17. 12. 1963.
 Mrzel, Jerica: Spomini na dr. Ljubo Premner. V: Delo, 18. 9. 1997, št. 216, str. 1.
 Pasternak, Aco: Najlepša nagrada je, ko gledam mlade. V: Delo, 27. 11. 1968, št. 325, str. 7.
 Premner, Ljuba: Bruc. Roman neznanega slovenskega študenta, Cerdonis, Slovenj Gradec, 2006.
 Premner, Ljuba: Moji spomini, 1972.
 Premner, Ljuba: Življenje za hrbtno. Evalit, 1936.
 Slavčeva, Maša: Pisateljica dr. Ljuba Premner. V: Slovenski narod, 1943, št. 15, str. 2.
 Slovenski poročevalec, Odvetniki starega kova, 27. 2. 1947, št. 49, str. 3.
 Šnuderl, Makso: Dnevnik 1941-1945. I. del, str. 426.
 Šnuderl, Makso: Ljuba Premner. V: Gledališki list Narodnega gledališča v Ljubljani, Drama 1942/43, št. 10, str. 79.
 Zadnek, Milan: Pri pisateljici Ljubi Premnerjevi. V: Slovenski narod, št. 278, 1939, str. 3.

Folklorni dogodek v Bučinekovi gostilni v Šmiklavžu

Prispevek je ena izmed obeležitev 100-letnice rojstva dr. Ljube Prenner. Po gledališkem dogodku, ogledu predstave Vasovalci v Podgorju, so se prijatelji in znanci dr. Ljube Prenner ter ostali obiskovalci zbrali v gostilni Bučinek, kjer so se ob domači koroški jedi in pijači razgovorili o slavljenci. Prisotne je k pripovedovanju spodbujal Andrej Makuc, profesor slovenščine na Gimnaziji v Slovenj Gradcu.

Druženje v Bučinekovi hiši nam je odkrilo veliko drobcov o dr. Ljubi Prenner – znanih in do zdaj neznanih – v slednjih je posebna vrednost večera, saj nam zbrano gradivo dopolnjuje že dokaj raziskano podobo znane Slovenjgradčanke. Z zapisanimi pripovedmi se raziskovanje o dr. Ljubi Prenner nadaljuje in mogoče še koga spodbudi k nadaljnjemu raziskovanju, saj informacije še obstajajo.¹

V članku je zapisanih 38 pripovedi enajstih prisotnih na srečanju.

Kdo in kaj je bila Ljuba Prenner?

Bili smo priča bogatemu folklornemu dogodku, v katerem so zbrani pripovedovali spomine, anekdote, razmišljanja, svoja vedenja in vtise v zvezi z Ljubo Prenner. Vendar pripovedi niso razporejene po žanrskem sistemu, ampak je rdeča nit večplastna podoba dr. Ljube Prenner. Ta nas vodi preko njenih splošnih značajskih lastnosti k njeni intimi in nadalje njenemu odnosu do najbližjih, do sokrajanov in drugih, ki jih je srečevala – kako jih je učila in vzgajala. Od tu k njenemu širšemu družbenemu prispevku in poklicni poti. Pripovedi zaokrožata dva spomina, ki sta vezana na njeno smrt.

Dr. Ljubo Prenner govorci različno nagovarjajo; nekateri v moškem, drugi v ženskem spolu ali v različnih pripovedih različno, skoraj vedno pa z nazivom doktor, s čimer razkrivajo svojo ljubezen in spoštovanje do izjemne osebnosti.

Ljuba Prenner je v sebi nosila poseben žar, ki ga je delila med ljudi; njeni so bili domači, Šmiklavčani, Slovenjgradčani. Spominjajo se je kot vedre osebe. Rada je pela in plesala. Odlikoval jo je pristen čut za ljudi, do njih je bila odprta in samozavestna, tudi odločna. Kot revna študentka je prejemale, kot odrasla vračala. Bila je človek izrednega spomina, odprta, razgledana, umetniška duša in osebnost pred časom.

Dr. Ljuba Prenner (1906-1977)

Moški, ujet v žensko telo. Svojevrstna osebnost, ki se je naučila sprejemati svojo posebnost in živeti z njo, v svojem najglobljem doživljanju sebe pa je vendarle potrebovala tolažbo. Našla jo je v dobrem slovenjgraškem duhovniku in, kot se spominja Jerica Mrzel², v svetopisemskem izročilu: »Ustvaril sem te po lastni podobi in sličnosti«.

Od sebe je zahtevala veliko in veliko je pričakovala tudi od drugih. Z vsem srcem se je posvečala krajevnim prireditvam in zanje pisala kronike in voščila. Izvemo za nenavadno šego, ki je veljala pri Bučinekovi – odhod starega in sprejem novega leta. Želela je napredek in zanj je nesebično vlagala – vase, v bližnje, v vse, ki so ji to dovolili. Povezovala se je z ljudmi, za katere je mislila, da se ji lahko pri tem pridružijo. Ni se ozirala na prepovedano ali dovoljeno, ampak je znala dogodke sprejemati širše, zunaj časa in prostora. Kot ustvarjalka si je želela svoja dela videti na odru in k temu je dejavno tudi prispevala – tako »so se zgodili« Vasovalci v Mariboru in Šmiklavžu. S svojo raznovrstno literarno ustvarjalnostjo je »odpirala obzorja človeškega duha«³, hkrati pa je kot pravnica, ki se je držal sloves najboljše, dokazovala, da je pravica na svetu in da se je vredno zavzemati za

vrednote, kot sta resnica in poštenost. To je dokazovala predvsem s pravdami po svoji upokojitvi, ko je branila okoliške kmete (Marija Mrzel Krenker).

Dr. Ljuba Prenner je do smrti ostala taka, kakršna je prehodila življenje – ustvarjalna in topla, željna prijateljske bližine.

PRIPOVEDI

Ko vstopi tak člouk, se prostor spremeni

Veste, če bi zdajle ona stopila skozi vrata, ne! Kaj bi to blo?! To si je težko predstavljati. Na to me je spomnala ena gospa, ki zdaj vodi kulturo v Šmartnu. In je rekla, kako je blo recimo, ko je bla ona kot otrok v eni trgovini, pa se je ona pojavla. Vzdušje, ozračje, prostor se spremeni, ko vstopi tak člouk! To je neverjetno.

Jôz bi vam rada to neka povedala, da bi razumel. Ko vstopi tak člouk in ko se nasmeje in ko začne kej govort, to se prostor, ozračje spremeni. To so karizmatične osebnosti, ne, ki jim mi to tko tôžko priznavamo in se tko redki rodijo. To je fascinantno. Kadarkol je ona kje vstopla, kjerkol se je pojavla, kjerkol je karkol rekla bodisi da je brala na sodišču kakšno stvar, to je blo popolnoma nekaj posebnega – ta njena strahotna energija, ne. Ta njena izjemna moč, ki si jo je najbrž tud v življenju morala nabrat. Ker se je tako tôžko šolala, ne. Ona se je zlo tôžko prebijala in da je sploh prebila to družbo v tistem času, predvojnem in medvojnem in povojnem, da je sploh obstajala kot člouk – taka kot je bla. Ker se je sôvôda imela za moškega, formalno, ne, razôn kadar je pač morala se predstaut kot advokat. Da je to premagala, je potrebovala silovito moč in to moč si je tudi neka privzgojila, jôz mislim. To je neverjetno.

S takimi ljudmi se srečati, je velika dobrina, bi rekla, no.

Jerica Mrzel

Rada je pela in plesala

O tem še nismo veliko govorili, kako je ona pela in kako je plesála. Izjemno rada je plesála in to zelo dobro. To se vôrjetno vi spomnete, gospod Cajnko?

Vinko Cajnko: Ja, to pa je res. Na to hišo imam jaz lepe spomine.

Jerica Mrzel

Vedra in svojevrstna oseba

Drugače, kadar sva se srečavala, sva se vedno prijazno pogovorila vsaj nekaj besed. Poklicnih

izkušenj z njo nisem imeu. Ampak ostala mi je v spominu kot zelo vedra, čeprav svojevrstna oseba. In mislim, da smo jo tudi vsi tako jemali – nikoli nisem slišal kakšnih žaljivih pripomb na njen račun – v recimo svojem krogu. Sprejemali smo jo, taka kot je bla in to je ... to je pravzaprav vse.

Jurij Simoniti

Je znala original Wolfa recitirat

Jaz sôd se z njo največkrat dobiu pri Sokliču. Redno je bla tam in potem smo razpravljali po ure in ure. Takrat še nisôd o Wolfo nič vedeu, ampak ona mi je tolko o Wolfo povedala, da sôd enostavno mislo, da si zmišluje – ker takrat se o Wolfo pri nas ni govorilo, Wolf je biu zbrisan, ne, iz Sloven Graca. In vse to, kar zdaj vem o Wolfo, to sôd od nje slišau takrat, samo takrat sôd biu premlad še, nisôd vzeu resno tega, ne. Res pa smo se stalno sestajali tam pri Sokliču. Bla je zelo razgledana. Pa to moram povedat v zvezi z Wolfom, da je znala Wolfa – ona je nemško znala – in je znala original Wolfa recitirat in tudi določene pesmi zapet brez spremljave. Res je bla ...

Jože Leskovar

Izreden spomin

To, da je znala Hugo Wolfa na pamet, se jôz čist nôč ne čudim, ne, saj je tud Prešerna znala kompletnega na pamet.

Tud to, saj to že nekateri veste, bi blo dobro mogoče za zbrane, ki ste tukej, povedat, da je znala resnično zgodovino Evrope pa tud sveta od datuma do datuma na pamet, ne. Ona je rekla: »Dne, tega in tega je ta in ta francoski kralj to in to ustavo zapisal.« Tko je ona govorila, ne. To je neki perfektnega, to je neki nenavadnega. To so osebnosti, ki pač imajo to karizmo, ne.

Jerica Mrzel

Pôr nas v gostilni

Jaz sem biu v ožjem krogu tiste družbe, študentov. Mi smo imeli gostilno in ta skupina, ki je hodla k nam s Prener Ljubo – to so bli Železnikar Vinko, Pepček Druškovičev, potem Angelca Tretjakova, potem je biu Vaupotov Fika in tak naprej ... po so pa prišli tak ob enih šestih zvečer navadno s kovanja pa so zunaj v kuhni al pa pôr nas v gostilni bili ... gratis⁴. Mama – radodarna – je vedno častla. In Luba se je pobratla celo z mojo mamo. In je prišlo tako daleč, da sta se tikala. Kljub temu da je mama bla že šezdeset let stara, ona pa še komaj študent, ji je pravla »draga

Liza«. Tak jo je mela rada ko svojega otroka.

Vinko Cajnko

Pa ne povedat

Eno stvar bom še povedo, ampak to naj v tajnosti ostane.

Ona je še študirala ... pa veste, kak je, če je človek v krizi pa rabiš pomoč ... pa je šla, recimo, v trgovine. Pa je šla k eni gospe, ki je slučajno bla pri blagajni, od enega visokega slovengraškega velikega sokola, in jo je vprašala: »Luba, kak živiš?« »Ja,« je rekla, »saj veš, kak študenti živijo ... pa če nimaš dnarja.« Te pa pravi: »To maš jurja pa nič možu, nič povedati!« Pol je pa šla še notri (ko je bla tovarna perila), še k njemu, pa pravi: »Ljuba, no, kak se maš?« »Ja, pa saj veš ... po študentovsko.« »Ja, pa kak ti drugač gre?« »Ja, tak.« »Veš kaj! Lepo te prosim, jaz ti dam jurja, pa nič ne smeš ženi povedat!«

Vinko Cajnko

To je biu za mene zaklad

Jaz imam eno lepo doživetje v zvezi z doktor Ljubo Prener.

Okrog šezdesetega leta sn se učila v hotelu Korotan in doktor Ljuba Prener je iz Lublane prišla z avtobusom do Sloven Graca in iz Sloven Graca do Bučineka jo je peljau Gojko. Meu je še en fičo (H gospodinji: Gospa se še spomni?!) in jôz sn tudi doma iz Podgorja in sn se velikokrat ž njim skup peljala. Najbolj vesela pa sn bla tega - vsakokrat ko sn šla iz avtomobila, sn jôz dobila denar v roko!

In to mi je en tak drag spomin - niti ne vem, *kok*⁵ je blo tega denarja, ampak to je biu za mene zaklad. In mam res eno lepo izkušnjo ž njim.

Ana Kos

Mlada tipkarca

Ko sô m iskala ljudi, ki so jo poznali, sô m spoznala eno starejšo gospo, ki je bla kot mlada deklica, ki ni imela službe, pri njej tipkarca. To je bla neka študentka iz meščanske družine in jo je doktor Prenerjeva zaposlila ... ampak ta gospa mi je povedala, recimo, kako je bla Ljuba občutljiva, ne. Kadar je mela ona te pravne probleme, ločitve in tko naprej, ji ta mlada deklica ni tipkala - jo je poslala proč. Je rekla: »To ti bolje, da ne slišôš!«

To pove o človekovi senzibilnosti zlo velik, ne?

Jerica Mrzel

Cigarete bi rad meu

Ponoči sn enkrat šou domov, sn pa cigarete mislo nôst - jôz ne kadim, gôr domov sn šou. Pa grem to mimo, ko je gostilna bla, pol sn pa trko na vrata. Praji: »Ka pa je?« Sn rek: »Cigarete bi rad!« »O, ti hudič, za cigarete me to budiš?!« mi je rekla. Pa kregan sn biu fejst.

To je blo vse.

Franc Pogorevčnik

Bla je notranje zadovolna

Andrej Makuc: Veste, kaj me zanima? Jo vidim na fotografiji z eno koso. A je ona za kako fizično delo tud poprijela?

Ne!! Ona je bla notranje zadovolna. Ona je šla kosit. Da je pokazala, da ona to tud zna. Čeprav ... kejkdôr je pač šlo, je pa šlo.

Marija Mrzel Krenker

Imela je srečo

Tak zanimiv dogodek je ... imela je eno pravdo v Skopju in je povabla mamo takrat, da bi šla z njo v Skopje, ne. In mama ni hotla jô t, ker je pač mela gospodinjstvo doma in potem tud Ljuba ni šla v Skopje in takrat je biu potrô s. In bi bla točno v tem hotelo oba takrat spala in najbrž ne bla preživela.

Jerica Mrzel

Ob smrti staršev

Večjih znanstev z doktor Ljubo Prener nisem imeu. Spominjam se pa dobro, da se je takrat precej po Slovenj Gradcu govorilo, ko sta pozimi petinštiridesetega leta umrla dva starejša meščana ... imena se ne spomnim ... pač pa, da imajo dve hčerki v Ljubljani pa da ena se ima za moža.

To mi je ostalo v spominu.

Jurij Simoniti

Obisk pri Sokliču

Druga taka zgodba, ki je po svoje mogoče bolj žalostna, pa je, da sô m biu nekoč v šestdesetih letih na obisku pri župniku, gospodu Sokliču. In ko sô m jôz pôršou, je od njega odhajala doktor Prenerjeva. No, in potem sô m šdu jôz k njemu, pa me je nekam pomenljivo pogledau pa je rekou: »Veš, ta gospa je pa zelo nesrečna.«

Ni hotôu nič kaj drugega rečt, ampak vidôu sô m, da sta mela nek resn razgovor, tako da je še potem meni povedau svoje občutke o tem obisku.

Jurij Simoniti

Suvereno je nosila to svojo usodo

Ta mlada tipkarca je tud povedala to, kako ni biu nikol problem to, da je pač ona bla ženska in da je potrebovala vsak mesec ... pač ... te svoje zadeve za osebno nego, ne. In da ji je šla kupit in da je prinesla ... In je pustila na pisalni mizi gor tiste svoje ... kako naj rečem ... *pinte*⁶ so jim včas rekli, ja!

Skratka, nobenega sramu pred tem, da je *sōvōda* ženska ... čeprav živi v ženskem telesu moški, ne. Nekako zlo suvereno je nosila to svojo usodo. Izjemno ...

Jasna Simoniti: Občudovanja vredno.

Jerica Mrzel

Najlepši dnevi

Najlepši dnevi so bli po nedaljah zjutraj, ko smo se vsi sprajli v njeno spalnico in ona je tam držala svoj govor. Učila nas je pa vse sorte pripovedovala. To so bli taki lepi trenutki. Povedla je svoje prigode, povedla je svoj življenjepis ... učila nas je. Vem, da je meni brala ...

Vete, včasih je meni ona kaj malo kupla al pa ko sma šli *gōr* (v Celovec), sn ji pa knjige kupvala. Mam ogromno knjig, nemških, njenih. In v vsako je *nōtōr* datum zapisano, kdaj je blo kupleno al za kakšn rojstn dan al kaj. *Jōz* sn zlo rada čitala. Je pa ena knjiga *Di goldene šue* (Die goldene Schue) ... Pozna *dir*? Kraasna knjiga je!! In ona je nemško brala, pol je pa *mōn* slovensko prevajala.

Take komedije smo meli.

Marija Mrzel Krenker

So bli zanimivi dnevi pa ure

Znala je oogromno! Ona je oogromno znala ... *vejko*⁸ smo se od nje naučili. Jerica se je pa naučila tud huda *bōt* - včasi. Taka je bla.

Marija Mrzel Krenker

Broška v zlatarni

Vete, *tōk* je blo, ko smo hodli *vōlkokrat* v Celouc, še moj svak je voziu. Men se je pa tam v zlatarni ena broška zelo dopadla. Praji: »Grema kupit!!« Sn rekla: »Ne, ne boš, *nabomo*⁹ to kupli!« »Ja, pa *nōč*, pa *nabomo!*« In pol *jōz* *tōste* broške nism kupla, ampak on, ko je voziu, je pa dobo *tōst* gnar, je pa kupiu fajn palco za ribe lovit. Je rekla: »Prav ti je! Zaka si pa *tōk* neumna, ko nisi *otla*¹⁰ met!«

Tōk je blo.

Marija Mrzel Krenker

Z Ljubo v opero

Jōz se spomnem, ko sn šla v Ljubljano deklete obiskat, pa me je povabla zravno v opero. Nem nikol pozabla! *Sōvōda* je mela svojo ložo, *jōz* pa ana boga kmečka ženska, se mi zdi, da so me vsi gledali. Grozno, nem nikol pozabla. *Jōz* sn tako trpela! Ker sn vedla, da me *tōsti* Lublančani ... ko so vedli, kakšna nobl gospa je zraun sedela, to je bla pa ana kmečka ženska. Tak občutek sn mela.

Sn pa šla zlo *vōlkokrat* na kako prireditev, zravno. *Kōk* je blo že *tōsti* ... Traviata, a ne? *Jōz* sn se *tōk* jokala zraun - nism ničesar mela od tega. *Mōni* je preveč šlo do srca.

Marija Mrzel Krenker

Gajbica pomaranč

Zapisovalka: Nekje sem prebrala, da vam je velikokrat kaj prinesla. A je v zvezi s tem mogoče kak spomin?

O sigurno. Ko je ona prišla ... kot otroci smo se razveselili in *pōrleteli* k avtomobilu in se objeli - prirsčno. In ko se je *prtlažnik odpōr* - not je blo polno pomaranč. Cela gajbica pomaranč!! Nam kot otrokom je to blo neki nenavadnega, ne. Za takratno obdobje. Pomaranče! Banane! Ke pa smo to mi včasih poznali!

Metka Šmon

Steza lucerne

Andrej Makuc: Gospa Metka, dejte povedat tisto znamenito sejanje *lucerne*¹¹.

No, *striček*¹² se je včas *pōrpelo* tud z avtobusom ... sam do Turiške vasi, ne. To se praj do Telačnika - smo mi *rōkli*. Zdaj pa ... za prevoz je blo včas mal bol *tōžko* in recimo, takrat res ni blo koga, da bi ga prišo iskat in je mogo, *sōvōda*, veselo pešpot pod noge in čez hrib do Bučineka. Vrečke z leve in desne, v vrečki je blo pa seme od lucerne. In *tōsta* vrečka se je na nek način strgala in *sōvōda*, seme je leteeelo iz vreeečke. In *tōsta* pot je bla od Telačnika pa vseee tjaa do ... Hartnštajna, no, smo mi *rōkli*, je bla ob cesti steza lucerne.

In tista lucerna je pol leta in leta zlo dobro uspevala.

Metka Šmon

Klavir pri Bučineko

Andrej Makuc: A se še česa spomnete v zvezi z njo – zunaj tega režiserskega?

Jože: No, slučajno sn to biu enkrat, ko je p̄rpelala neki ... klavir. Oskar Dev je biu klavir. Smo ga pa spravljali še to po stareh – v hiši je blo tej ... čist d̄rgač je blo ... po stopnicah smo ga spravljali gor.

Andrej Makuc: A ona je znala igrat na klavir? A ga je za koga drugega ...?

Jože: Ne vem.

Andrej Makuc: A pianino je biu al prav klavir?

Jože: Klavir, klavir.

Jože Mirkac

Igrau je Franc Krpačov

Andrej Makuc: Gospa Metka, kaj je blo s tistim klavirjem? Če ga Ljuba ni igrala, kdo je igrau pri hiši pol klavir?

Metka: Ja, da bi prav znau kdo igrat – ni znau. To se spomnem, ko je pr̄šo pa na obisk Franc Krpačov – on je vedno želeu na klavir zaigrat in po smo šli v sobo in on je igrau, mi pa smo peli, ne.

D̄rgač pa ekstra klavir pri hiši nobedn ni obvlado, ne. T̄ da pol, ko smo mi hišo obnavljali, so ga odpeljali in zdaj ga ma Jerica v Lublani. T̄ da tud nismo meli prostora, da bi ga ke hranli.

Metka Šmon

Pri Bučinekovih na silvestrovo

To je blo v času zaključka leta, ne. To je blo silvestrovo. Na kar je bla navada, da je ta stari Pogorevčnik prišeu v gostilno kot staro leto – oblečen v stara oblačila, s košom in on se je na nek način poslavlau od minulega leta, ne. No in j̄z sn mela nalogo, da sn bla novo leto – v beli obleki sn mogla bit – to je bla želja stričeka, ki je tud napiso novoletno voščilnico vsem krajanom, Šmiklavčanom. In j̄z sn mogla stopit na šank – šank je biu t̄kle še v stari gostilni tamle zravno p̄či – in sn v t̄sti beli obleki stopla na šank in sn lepo zdeklamirala, opolnoči, tisto pesem, ki jo je striček napiso.

In tak se je pol začelo vzdušje odvijat v novo leto. To ... mogoče en tak zanimiv utrinek ...

Metka Šmon

Dr. Ljuba Prenner

Napravli so me za staro leto

Gospa Bučinekova pa doktor Luba Prener so me napravle ... tu ḡr v sobi so me lepo zrihtale na staro leto – no, nisn biu najlepši – biu sn staro leto. Pol sn pa (hodo) tole po gostilni pa vošo¹³ jim pa poslovo se od starega leta. Ona (Metka) je bla pa, ko je že povedala, novo leto.

Andrej Makuc: Deklica menda v belem ... na šank so jo postavli ...

Jože: Se mi je dopadla. Lepa je bla, ja.

Smeh.

Poslušalka: Mlada je bla, al.

Druga poslušalka: Staremu letu se je dopadla.

Smeh.

Jože Mirkac

Brez Prenerjeve ni bilo praznovanja

Potem so ble razne kulturne prireditve pri Sokolu in mi športniki smo tud enkrat za silvestrovo nardili en taki družabni večer in smo Ljubo Prenerjevo prosli za kroniko (Jaz s̄m tudi sodelovau, pa stari Kaus pa stari Slovencegrañani.). To moram povedat, da silvestrovanja, pustovanja pa tega ... to brez Lube Prenerjeve ni šlo.

Lepega dne, ko sem devedesetletnico praznovau, pa pride oktet Lesna meni čestitat in prinesejo to, da s̄m postau častni član okteta Lesna. In seveda ... pol pa pravi: »Gospod Cajnko, mi smo slišali, da maš dobro kroniko od Lube Prener!« Pa so me tak dolgo nagovarjali in so me naštimali, da

sđm to kroniko, oziroma to pesem – jo znam na pamet – zapeu. Če vas zanima, bom pa se potrudilo, kolkd̄r mam še moči. Me veseli, da sem dans tu v Bučinekovi hiši, ker so tu moji ožji prijatelji.

In zaslišala se je pesem.

*Lepšga kraja ni, kot je mesto naše,
saj vsakmu v nos diši naš gorski zrak.
Vsem tujcem dam na znanje:
pri nas je sladko spanje.
Pri nas se tud kvarta do jutra ranega,
Zato je naš kraj ljubezni raj.
Slovenj Gradec je lepo mesto,
sedaj je že velemesto,
kako bo še lepo,
dobili bomo novo cesto
in policajev dvesto
in novo občino.
Zdaj dekleta vsako leto
nova rastejo in fantom
oficirji konkurirajo.
Zato so celem svetu znani
slovenjgraški meščani,
ki že proslavljajo.*

Vinko Cajnko

Prvo srečanje s Prenerjevo

Namreč, takrat ko sđm jaz biu še dijak na učiteljišču, smo sošolci – Valtlova Mira je pela eno od vlog – in smo s sošolci nardili predstavo, Vasovalci, a ne, jđz sđm spremlau na klavir – to je blo leta dvanpedeset – takrat sđm se prvič z njo srečau. Vaupotova sorodnica je bla Janja Baukart (Potem se je poročila, je bla Korošec, potem je bla pa Žižekova žena.) in je bla pa sorodnica od Vaupotovega Viktorja (Andreju Makucu: Ti si ga poznau? Andrej Makuc: Ja.) in je večkrat bla v Sloven Gradcu – je pa bla v Mariboru moja profesorca. Bla je pa izobražena pevka, operna pevka, gledališka igralka in tako dalje ... smo jo poznali kot Prleška Micka – je mela čudovite predstave, take šaljive.

Je rekla: »Veš kaj, Jožek, ti to znaš ... boš to naučiu šest pevcev, ti boš igrau pa bomo ... In smo potem nastopali ne samo na učiteljiščo, ampak po mnogih krajih okol Maribora, tudi do Preval smo prišli pa do Radl, Slovenske Bistrice, Šentilja – no, takrat je prišla na predstavo Prenerjeva, ne. Ker je ... ona se je veliko družila z Vaupotovimi in tako je prišla tudi z njo, ker Prenerjeva pa Vaupoti pa Cajnko – to so bili prijatelji med seboj, ne.

In tako sđm se prvič z njo srečau ... tam v Mariboru.

Jože Leskovar

Je mislla, da sđm ta pravi človek

Blo je to štrnšezdesetega leta. Jđz sn namreč biu tu z dekretom dodeljen, da sđm zgradiu to šolo. Takrat, ne. Sn prišo z vojske mlad fant in mi ni blo tđžko. Mam lepe spomine na to. Na Šmiklavž. Ampak nisn meu prevoza – takrat je biu vlak do Dovž al pa peš čez Podgorje sem. In z njo, z Prenerjevo, sva se velikokrat srečala v Slovenj Gradcu. Strašno me je cenla in spoštovala, ker je mislla, da sn ta pravi, ta pravi človek ... (Ker v tistem času recimo Huga Wolfa, ne, smo veliko razpravljali o Hugu Wolfu, ampak samo tako bolj privatno, bolj skrivaj, ne ... in pri Sokliču smo se dobivali.) In me je večkrat tud povabla v Ljubljano na operno predstavo, na kakšno gledališko predstavo in mi je tam preskrbela prenočišče.

Jože Leskovar

Vasovalci prvič v Šmiklavžu

Strašno je bla prijazna do mene in potem, ko je prišla sem v Šmiklavž – jđz že par let nisđm biu več tu – pa smo se tu večkrat srečali pa je prišlo do iniciative, da bi tudi Šmiklavčani nardili predstavo in ona je rekla: »Jaz bom režirala ...« Luba ni igrala, ampak pela je pa zelo lepo. Znala je vse vloge na pamet prepevat – bla je šaljiva, polna humorja in je blo prav zabavno z njo sodelovat.

Marsikaj smo mogli popraviti, ker tisto, kar je blo zapisano, ni blo – recimo tu v Šmiklavžu drugač pojejo te ljudske pesmi, kot so jih peli v Ljubljani al pa nekje drugje, ne ... in smo to sproti. Meni to ni blo problem, jđz sđm to na pamet znau, ona je pa tud na pamet znala, tđk da smo mimogrede nardili predstavo.

Pevci so pa tud bli zbrani taki, da so mimogrede ... to so pesmi stare, ki so jih že znali ... od prej. Jđz sđm samo povezovau, ker pa nismo meli klavirja, sđm spremljau z harmonko in smo igrali. Predstava je bla kratka in smo potem kombinirali to predstavo pa moj, slovenjgraški oktet, da je meu pou koncerta oktet in potem ta predstava in smo šli potem v različne kraje – ne samo tu v Šmiklavžu, Podgorju ... no, Gašper, bivši ravnatelj podgorske šole, je biu oče.

Jože Leskovar

Ob stoletnici rojstva Huga Wolfa

Ob stoletnici rojstva Huga Wolfa nihče ni hteu govorit, noben pripravit kaj. In tam so potem eno majhno ploščo dali: Tukaj je biu rojen Hugo Wolf.

In je blo treba govorit. In je ona potem napisala tekst ... saj je objavljen v Odsevanjih – eno celo stran o Wolfu, vse, od začetka do konca.

Jože Leskovar

Pogum

En tak pomemben podatek, ki je pravzaprav popolnoma fascinanten. Ona je v Sloven Grac povabila gospoda, Mouri Ševaljeja, francoskega igralca. Ona je, ne vem katerega leta, to bi blo treba še raziskati, ne. Ta pogum, neverjeten, ne?! Ona je p̄rpeljala Mouri Ševaljeja v Sloven Grac. To so take fascinantne stvari v bistvu, ne.

Jerica Mrzel

Prenarjevo dohte

J̄z bi rada nekaj dodala.

J̄z sicer gospe Prenerjeve nisn poznala (j̄z sn tam z drugega konca, z Brd), pač kot otrok sn v̄lko slišala od nje, kak je ona dob̄r odvetnik. Vedno so se pogovarjali, moje tete, strici, če se je kdo tožo ke: »Prenarjevo dohte!! Ona bo vam sigurno pomagala! Bote zmagali!!«

To se še t̄k doru spomnem, čeprav sn bla res kome ene osn let stara ... pa še pol naprej. Poznala je pa nisn. To pa mi je t̄k ostalo v spominu, ko so se v̄lko pogovarjali o nje.

Marija Pogorevc

S kolesom iz Ljubljane v Kranj

Še enkrat poudarjam: kar se kulturnega pa družabnega življenja tiče, jaz mislim, da take osebnosti, kak je bla Luba Prener, je ni, je ni. Pa tudi po srcu dobra.

Jaz slučajno vem – je ena obramba bla po osvoboditvi. Je bla ena na smrt obsojena ... in je nam pripovedovala, kako je ona šla s kolesom iz Ljubljane v Kranj. Slučajno je mela vezo, da je skup študirala z enim visokim političnim funkcionarjem in je šla zvečer ponoči buditi ... je zvonila, da je tistega ministra dobila, zastopte. In je tak dolgo zvonila, da je tisti prišo v spalni srajci k nje pa da se je potem pogovarjau.

In je bla s pravdo izpuščena, pač pa so tistega pol zaprli, ki je njo potisno v to. In je osem let zapora dobiu za to.

Vinko Cajnko

Moja študentska kolegica in Ljuba Prener

Izjemen človek je bla. Jaz s̄m mela v študentskih letih zelo dobro prijateljico. Tista prijateljica se je potem poročila in po nekaj letih je biu tist zakon nesrečen in se je ločevala. In s̄v̄da ni mela denarja za odvetnika in nič. Mož je pa meu odvetnika ... in ona je prišla na sodišče in tam ji je bla dodeljena gospa Ljuba Prener – njej. In ko je ona prišla tja, je začeu najprej tist odvetnik od moža in je pač grozno govoru o tej moji prijateljici (Takrat je pač to navada, ne – pralo se je umazano perilo.) in ta je začela jokati, ker ni bla tega navajena.

In je gospa Prenerjeva lepo prekinla vse skupaj, vzela gospo za roko, jo pelala v svojo pisarno, ki jo je mela, jo posadila na stol, jo je mal pocartlala, ji naročila kavo in rekla: »Tako, deklíč, zdaj pa vi tu lepo sedite in se sploh nič več ne razburjajte ... v dvorano grem jaz!« In je ona šla v dvorano!

Potem je moja prijateljica tisto dobila ... mož je šeu na njeno krivdo, ampak je gospa Pren̄rjeva izbojevala zmago tej moji sošolki – študentski kolegici.

In je rekla: »Veš, kaj? Če ne bi blo gospe Lube Pren̄r,« je rekla, »jaz te ločitve ne bi bla preživela!«

To veliko pove o njej, a ne? Ne bi bla preživela.

Jurij Simoniti: Pa je ni poznala, sploh ne. Ona je bla ena iks¹⁴ za njo.

Jasna Simoniti

Po celi Jugoslaviji je mela pravde

Ona je po celi Jugoslaviji mela pravde. Recimo, pripovedvala je, kako so v Srbiji bogati kmetje ... za nekoga je pripovedvala, da je meu v povštru denar, da je meu poln povšt̄r denarja. Skratka, te ljudi je branla.

Jerica Mrzel

Dvoličneži

Pa s̄v̄da to, kar s̄m že povedala. Neverjet̄n je ta odnos ljudi – nekaterih. Ko so jo potrebovali, so bli z njo zlo p̄rjazni. Ko so jo kakorkol pravno potrebovali, so jo tko v obraz zlo ljubeznivo sprejemali, marsikdo se je pa, s̄v̄da za hrbtom, zlo grdo obnašal, ne. Taki pač so ... smo ljudje, ne.

Jerica Mrzel

V bolnišnici

No in tretji tak dogodek, ki se ga še zelo dobro spominjajo, je pa biu, ko je nekje v sedemdesetih letih ležala v bolnišnici, pa s \dot{m} j \dot{e} z delau vizito popoldne pa s \dot{m} prišo tudi k nje v sobo (gor na drugem nadstropju je ležala) in sva malo se pogovarjala in nekaj dni za tem mi je dala rokopis svoje pesmi, ki jo je napisala o zaporniškem življenju na Kočevskem.

Tisto sem dobil in je zdaj v muzeju.

Jurij Simoniti

Zadnji spomini

Sednajst let je bla tu. Od šezdesetega leta pa do sedeminsendesetga. J \dot{e} z sm ji že prej rekla, da m \dot{d} ra j \dot{e} t na operacijo. Sn rekla: »Ti maš neka na dojki!« Je rekla: »O, n \dot{d} č ni. Sn pač kam se butnala. Na pisalno mizo ...« Sn rekla: »Ne vem, če bo to prav!« No, pol je pa šla na pregled in je blo treba. Pol je bla en čas v slovengraški bolnici, pol je pa p \dot{r} meni ležala ... do avgusta, datuma glih točno na vem ... pol so se pa s sestro pa nečakami dogovorli, da pride nečak po njo. In je res p \dot{r} šo ponjo ... pa še vem, da je rekla: »J \dot{e} z bi pa še najrajši tu ostala.« Tej je pa nečak reko: »Sej sm pa ja po tebe p \dot{r} šo.« Ni rada šla. Ni rada šla. Po sn jo pa še obiskala, še avgusta enkrat, ampak že takrat ni bla več t \dot{a} k prisebna, bi skor lahko rekla. No in t \dot{a} k je šla pol v bolnico.

Marija Mrzel Krenker

Če nas kdo vpraša, kdo je bila Ljuba Prenner, kakšen bo naš odgovor?

Bomo najprej pomislili, da je bila to tista ženska, ki se je imela za moškega?

Ali bomo rekli, da je bila sposobna odvetnica, dobra literarna ustvarjalka, neverjetna osebnost z izredno karizmo, ki je skozi lastne dvome o tem, kdo je in kaj je, iskala in našla pot in moč za izpolnjeno življenje?

Odgovorili bomo glede na to, kaj za nas v življenju v resnici šteje.

Bojana Verdinek

Informatorji

1. VINKO CAJNKO, 30. 1. 1911, Vodranci pri Ormožu, stan. Slovenj Gradec: P \dot{r} nas v gostilni, Pa ne povedat, Brez Prenerjeve ni bilo praznovanja, S kolesom iz Ljubljane v Kranj.

2. ANA KOS, 19. 7. 1943, Podgorje pri Slovenj Gradcu, stan. Podgorje pri Slovenj Gradcu: To je biu za mene zaklad.

3. JOŽE LESKOVAR, 22. 8. 1934, Slovenska Bistrica, stan. Slovenj Gradec: Je znala original Wolfa recitirat, Prvo srečanje s Prenerjevo, Je mislla, da sm ta pravi človek, Vasovalci prvič v Šmiklavžu, Ob stoletnici rojstva Huga Wolfa.

4. JOŽE MIRKAC, 23. 4. 1930, Šmiklavž, stan. Šmiklavž: Klavir pri Bučineko, Napravli so me za staro leto.

5. JERICA MRZEL, 11. 4. 1945, Pri Bučineku, stan. Ljubljana: Ko vstopi tak člouk, se prostor spremeni, Rada je pela in plesala, Izreden spomin, Mlada tipkarca, Imela je srečo, Suvereno je nosila to svojo usodo, Pogum, Po celi Jugoslaviji je mela pravde, Dvoličneži.

6. MARIJA MRZEL KRENKER (Bučinska bica), 27. 4. 1915, Turiška vas, stan. Pri Bučineku, Vodriž: Bla je notranje zadovolna, Najlepši dnevi, So bli zanimivi dnevi pa ure, Broška v zlatarni, Z Ljubo v opero, Zadnji spomini.

7. MARIJA POGOREVC, 14. 8. 1933, Brda, stan. Vodriž: Prenarjevo dohte.

8. FRANC POGOREVČNIK, 23. 3. 1930, Šmiklavž, stan. Slovenj Gradec: Cigarete bi rad meu.

9. JASNA SIMONITI, 9. 7. 1934, Maribor, stan. Slovenj Gradec: Moja študentska kolegica in Ljuba Prener.

10. Prim. dr. JURIJ SIMONITI, 7. 8. 1931, Gorica, stan. Slovenj Gradec: Vedra in svojevrstna oseba, Ob smrti staršev, Obisk pri Sokliču, V bolnišnici.

11. METKA ŠMON, 22. 4. 1954, Slovenj Gradec, stan. Pri Bučineku, Vodriž: Gajbica pomaranč, Steza lucerne, Igrau je Franc Krpačov, Pri Bučinekovich na Silvestrovo.

O zapisu govornih besed

Ob vsaki odločitvi, kako zapisati govorno besedo, se poraja vprašanje: kako govor prenesti v zapis, ki bo čim bolj ustrezal živi izvedbi in bo hkrati upošteval bralca. Odločimo se glede na osnovni namen zapisa oz. glede na to, čemu damo prednost: pripovedi ali živi govornici posameznega govornika. V našem primeru so to pripovedi, ki oživ-

ljajo, ohranjajo in dopolnjujejo podobo enkratne osebnosti, zato je zapis poenostavljen. V glasoslovju je približan knjižnemu jeziku, v celoti pa so ohranjeni skladnja, oblikoslovje in besedje posameznih govorcev.

Pričevalci so domačini iz Šmiklavža in Podgorja ter Slovenjgradčani, vendar njihov govor ni narečen – pri večini gre za koroško pokrajinsko obarvan jezik, ki pa pri naših govoricah ne pozna švapanja (razasti w, namesto l pred samoglasniki, npr. *šwa*) niti štekanja (npr. *štam* za tam ali *šd̂k* za tako). Nekaj lastnosti: npr. izpad soglasnikov: *ke* za kje, *odpelali* za odpeljali, *Lublana* za Ljubljana, glagol za 3. osebo ednine m. spola: *je napiso* za je napisal, izpad samoglasnikov: *meli* za imeli, močna redukcija glasov: *Tð da* za tako da. Od oblikoslovnih lastnosti naj omenim koroško končnico -om v or. ed. m. spola, npr. *s košom* za knjižno s košem. Nekaj govorcev, to so priseljeni Slovenjgradčani, je zelo blizu knjižnemu pogovornemu jeziku, kar odkriva tudi zapis njihovih besedil, ki je skoraj zbornen.

Besedila so zapisana tako, da je znanim črkam slovenske abecede dodan znak za ð – polglasnik, in sicer za zapis glasu, ki je nastal kot posledica redukcije glasov, npr. *slišðš* za slišiš. Znak je uporabljen tudi za zapis polglasnika, ki ga sicer v knjižnem jeziku zapišemo z e, npr. *tðžko* za težko.

V vseh pripovedih je s črko **u** zapisan samo -l v izglasju imel = *meu*, šel = *šou*) in -v v zaprtem zlogu (Celovec = *Celouc*, zraven = *zraun*, predstav = *predstaut*, človek = *člouk*), razen v primeru lastnega imena Dovž. Drugi primeri zapisa -v so kot v knjižnem jeziku in se po njegovih pravilih tudi berejo, npr. včasih, vrata, vse, zravno, poslavljati, je pravla, pravda, zabavno, avgusta, enako v izglasju, npr. prav, čeprav, zanimiv, študentov. Enako velja za zapis črke l v primerih opolnoči, popolnoma, poln.

Govori v zbranih pripovedih poznajo le jakostni naglas, ki je redko označen – le v primerih, ko je drugačen kot v knjižnem jeziku, je zapisan z naglasnim znamenjem: ostrivcem, krativcem ali strešico.

Nekaj besed precej odstopa od knjižnega jezika (v oblikoslovni ali fonetični podobi ali so kako drugače slogovno zaznamovane), zato so zapisane v poševnem tisku. Njihova razlaga je v opombah na koncu besedila.

V vseh pripovedih najdemo izrazite lastnosti govorenega jezika in te se skrivajo tudi v zapisu **teksture, tj. načina pripovedi**. Veliko je ponovitev (*Sprejemali smo jo, taka kot je bla in to je ... to je pravzaprav vse.*) in glagolov, ki drsijo na konec povedi (*... in sn se velikokrat ž njim skup peljala.*),

pogosti so členki (*Ja, da bi prav znau kdo igrat - ni znau.* in *Lepa je bla, ja.*), nedokončani stavki (*Vem, da je meni brala ...* in *Res je bla ...*), dostavki (*Jaz sem biu v ožjem krogu tiste družbe, študentov.*). Izbrana ločila skušajo upoštevati tek pripovedi; premore, intonacijo besed, stavkov, povedi. Emocionalni poudarki so zaznamovani z dvojnimi in trojnimi klicaji (*Kraasna kniga je!!*). Premori so označeni s tremi pikami (*In tako sðm se prvič z njo srečau ... tam v Mariboru.*), povlečeni glasovi, ki stopnjujejo napetost ali nakazujejo pojoč izgovor besed, pa so zapisani z več črkami (*... seme je leteelo iz vreečke.*).

Pripovedi skozi **analizo konteksta (okolščin, v katerih se odvija dogodek)** razkrivajo tudi neenak govor posameznega pričevalca. Prve pripovedi so bližje knjižnemu, zadnje pokrajinskemu jeziku, kar kaže na to, da je bilo vzdušje proti koncu bolj sproščeno. Enako se dogaja tudi z nekaterimi začetki in konci posameznih pripovedi – ti so bolj knjižni, osrednja pripoved je bolj pokrajinska. V pripovedi se vrivajo stališča govorcev do povedanega in dodatna pojasnila, kar pogosto odkriva občutke posameznikov ob javnem pripovedovanju ali njihovo povezanost z ostalimi prisotnimi (*Tud to, saj to že nekateri veste, bi blo dobro mogoče za zbrane, ki ste tukej, povedat, ... in Andreju Makucu: Ti si ga poznau? Andrej Makuc: Ja*). V analizo konteksta štejemo tudi vse besede, s katerimi posredno ali neposredno nagovarjamo poslušalce, npr. *Traviata, a ne?* in *Veste, če bi zdajle ona stopila skozi vrata, ne!*

Besede so v nekaterih primerih pravi nagovori in vzdržujejo stik s poslušalci, večkrat pa so le govorna posebnost posameznega govorca.

Bojana Verdinek

Opombe:

- 1 Jože Potočnik, prof. zgod. in geogr., je na našem srečanju omenil svojo korespondenco s pisateljem Dragom Druškovičem – Arihom, ki mu je med drugim priporočal določene tekste tudi o dr. Ljubi Prenner.
- 2 Jerica Mrzel, Gledališki list Vasovalci, O avtorju dr. Ljubi Prenner, Kulturno društvo Šmiklavž, Šmiklavž 2006.
- 3 Prav tam.
- 4 so bili ... gratis – v gostilni so bili, ne da bi bilo potrebno plačati hrano in pijačo
- 5 kok – koliko
- 6 pinte – higienski vložki
- 7 dir – kdo
- 8 vejko – veliko
- 9 nabomo – ne bomo
- 10 ota – hotela
- 11 lucerna – krmna rastlina s trojnatimi listi in modro vijoličastimi cveti; vrsta detelje
- 12 striček – dr. Ljuba Prenner
- 13 vošo – voščil
- 14 biti ena iks – biti nepoznan za koga

Prireditve ob 100. obletnici rojstva dr. Ljube Prenner

KULTURA

Leto 2006 je bilo za Slovenjgradčane, Korošce in tudi širše na Slovenskem z nekaj prireditvami ter spominskimi slovesnostmi povezano z življenjem in delom dr. Ljube Prenner. Od rojstva te po svoje nenavadne gospe v moški opravi, ki je kljub zaznamovanosti bila najprej in predvsem človek, je minilo sto let. Za časa njenega življenja so jo ljudje zaradi silne energije, ki jo je zmogla deliti tako rekoč vsem, vzeli za svojo: kot odvetnico, pisateljico in še posebej kot preprosto dobrega človeka.

Natis in izid romana *Bruc*

Predstavitve romana *Bruc* na Ravnah na Koroškem. Z leve: Andrej Makuc, avtorica spremnega besedila Brigita Rapuc in urednik pri založbi Cerdonis Blaž Prapótnik.

Dogodke, ki so bili sicer zgoščeni v teden od 16. do 21. junija 2006 (Prennerjeva se je rodila 19. junija 1906), je napovedoval izid njenega še neobjavljenega mladostnega romana *Bruc*. Založila ga je slovenjgraška založba *Cerdonis*, prva predstavitev pa je bila v Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika na Ravnah na Koroškem 11. maja (o romanu so spregovorili urednik Blaž Prapótnik, avtorica spremnega besedila Brigita Rapuc in Andrej Makuc, ki je rokopis pripravil za natis). Predstavitve tega proznega besedila je bilo še nekaj, izid romana pa so publicistično predstavili tudi v *Večeru*, *Delovih Književnih listih*, *Mladini* in še kod.

Odkritje spominske plošče na Fari

16. junija 2006 so na Prevaljah odkrili spominsko ploščo na hiši takratnega lastnika Peregrina Gostenčnika (danes Polje 7), kjer so bili njeni

starši takoj po poroki najemniki stanovanja in je bila Ljuba Prenner tudi rojena.

»Rodila se je 19. junija 1906 na Fari na Prevaljah. Mati Marija (rojena Čerče, 1867) je bila hči čevljarja in viničarja iz Jarenine v Slovenskih goricah, ki se je do poroke preživljala kot dekla in kuharica. Oče Josip Prenner (rojen 1863) je bil po rodu kočevski Nемеc.« (B. Rapuc v spremni besedi k *Brucu*)

Po krajši slovesnosti je spominsko ploščo odkrila Barbara Šerbec, vnukinja Ljubine sestre Josipine (imenovane tudi Pipsi).

V Družbenem domu Prevalje je bila po odkritju plošče odprta razstava *Fara pri Prevaljah, moj rojstni kraj, zapisana na vseh listinah, mejnikih mojega življenja ...*) in predavanje višje kustosinje Brigite Rajšter *Življenje in delo dr. Ljube Prenner*.

Spevoigra Vasovalci

18. junija 2006 je bila v večnamenski prepolni dvorani OŠ Šmiklavž uprizoritev spevoigre *Vasovalci* v izvedbi skupine pevcev iz Šmiklavža. Pevski del predstave je nastal v sodelovanju s pevovodjem Jožetom Leskovarjem, režija pa je bila v rokah Jerce Mrzel.

»Prennerjeva je pripravila uprizoritev (*Vasovalcev*, op. p.) v zaporu (v Škofji Loki, op. p.), kjer so jo 8. marca 1950 tudi prvič uprizorili. Njen namen je bil predvsem dvigovanje morale in zabava, zato ker je tekst lahko razvedrilo.« (Polona Kecec v *Odvetnica in pisateljica Ljuba Prenner, Nova revija 2000*, zbirka *Korenine*)

Uprizoritev spevoigre *Vasovalci*, Šmiklavž, 18. 6. 2006

Spoštovani!

Zapisano je bilo, da je dobro ohraniti spomin na redke karizmatične ljudi. Res je. Kadar govorimo o dr. Ljubi Prenner nas spomin nanjo nedvomno obda z občutkom spoštovanja, dobrotništva, poštenosti, humorja, skratka vsem tistim, kar si zmeraj znova dopovedujemo, da šteje tudi danes, v tem norem materialnem svetu, svetu kapitala, svetu brez občutka za soljudi. Najbrž bi si danes na svoj 100. rojstni dan želela, da za trenutek ustavimo ta svet, da se zazremo vase in ljudi okoli nas, da naredimo skupaj kaj dobrega.

V spomin na dr. Ljubo Prenner je v Večeru 23. septembra 1977 Ferdo Fišer Mojka, takratni ravnatelj muzeja v Slovenj Gradcu, zapisal:

»Zavedam se, da besede ob slovesu od dr. Ljube Prennerjeve ne morejo obseči vsega, kar sestavlja samoraslo življenjsko pot ugledne pokojnice, niti izraziti tega, kar čutimo vsi, ki smo jo dobro poznali.

Dr. Ljuba Prennerjeva se je rodila 19. junija 1906 na Fari pri Prevaljah. Silna življenjska volja, ki je bila njen nenehen spremljevalec, jo je pripeljala na ptujsko in celjsko gimnazijo, od koder pa je morala v službo, ker je starši niso mogli več vzdrževati. Na lepem je pobegnila v Beograd, da je lahko nadaljevala šolanje. Maturirala je v Ljubljani in tu dokončala študij prava. Potem je služila kot odvetniška pripravnica v Slovenj Gradcu in Ljubljani, kjer je bila leta 1941 promovirana.

Precej prej, ko je dosegla popolno akademsko izobrazbo, jo je občutek za lepo, za spoštovanje kulturnih in ustvarjalnih tradicij v njenem ožjem in širšem okolju trdno zapisal izjemni dejavnosti – pisateljevanju.

Pomen njenega pisateljskega dela je na prvi pogled malo znan in premalo ovrednoten. Da pa so bila ta njena prizadevanja uspešna, dokazuje njeno mesto v zgodovini slovenskega slovstva. Uvršča jo med književne ustvarjalce, katerih dela vsebujejo značilnosti novega realizma.

Snov si je izbrala najprej iz dijaškega, potem pa iz kmečkega in mestnega življenja.

Taka dela so: roman iz dijaškega življenja *Trojica*, povest o kmečkih ljudeh *Pohorska vigred*, roman iz malega mesta v letih 1870 do 1930 *Mejniki* ali kronika malega mesta, povest *Življenje za hrbtom* in kriminalna zgodba *Neznani storilec*.

Njeno pisateljevanje se je usmerilo tudi v gledališče in to s komedijama *Veliki mož*, uprizorjena 1943 v ljubljanski Drami, in *Gordijski voz*, v Šentjakobskem gledališču 1973.

Napisala je tudi libreto za Švarovo opero *Slovo od mladosti*.

Lik Ljube Prenner pa bi ne bil popoln, če bi pre-

Slovesna otvoritev spominske Stričkove sobe v gostilni Bučinek

Odprtje Stričkove sobe pri Bučineku

Šmiklavška postavitve *Vasovalcev* je bila velik poklon domačinov spominu na Ljubo Prenner, ki je zadnja leta svojega življenja preživela v njihovem kraju, natančneje – pri Bučineku, in hkrati lep pevski, gledališki in kulturni dogodek.

Po predstavi je bila slovesna otvoritev spominske Stričkove sobe (Striček so jo klicali domači.) v gostilni Bučinek, gostje pa so večer zaključili s spontanim obujanjem spominov na svoja srečanja s Prennerjevo.

Spominska – Stričkova soba dr. Ljube Prenner v gostilni Bučinek

Spominska slovesnost na pokopališču v Starem trgu

19. junija (pisateljčin rojstni dan) je bila ob 18. uri na pokopališču v Starem trgu žalna spominska slovesnost ob 100-letnici rojstva Ljube Prenner. V prelepem sončnem vremenu, ko se je sonce počasi že namenjalo za njeno Gospojničino goro (iz romana *Bruc*, op. a.), so v pokojničin blag spomin spregovorili bodisi tisti, ki jim jo je bilo dano poznati ali so z njenim delom še vedno povezani.

zrl njeno privrženost OF. V Ljubljani jo je zatekla vojna vihra in kmalu se je vključila v delo matičnih odborov, kjer je delala v sektorju ljudske pomoči za pravna vprašanja.

Vedno šegava in razborita je imela po svoje rada življenje. V njem ni mogla nikoli prenesti nikakršnih praznin in če ni šlo drugače, jih je znala zapolniti z lepimi spomini, ki jih je imela na svoja znanstva z Desanko Maksimović ter na pisatelja Vladimira Levstika in Ksaverja Meška.

P. S. Ljubo Prennerjevo so pokopali 21. septembra v Slovenj Gradcu.

Andreja Golgranc

(JSKD, območna izpostava Slovenj Gradec, v imenu organizatorjev)

Spoštovana in cenjena kolegica dr. Prennerjeva!

V naglici življenja so na žalost samo trenutki obletnic priložnost, da se spomnimo ljudi, ki ste zaznamovali čas, v katerem ste delali, in tudi prihodnost.

Območnemu zboru koroških odvetnikov in Odvetniški zbornici Slovenije (na žalost) šele zadnja leta postaja poznana veličina Tvojega dela in Tvoje osebnosti. Odvetniški poklic si opravljala od 31. 12. 1942 do leta 1975, ko si se upokojila. Vmes so Ti od 28. 2. 1947 do 17. 3. 1954 to prepredili komunisti. Komunistom si se zamerila zaradi zagretosti, ki si jo kazala na sodišču. Takratna oblast je štela tudi sodišča za podaljšek svoje oblasti, zahteve po samostojnosti sodstva pa so označevali za staro malomeščansko politično koncepcijo, ki le ovira ljudstvo pri obračunavanju z »narodnimi izdajalci« in drugimi nasprotniki novega družbenega reda. V sodstvu so vse večjo veljavo dobivali laiki brez pravne izobrazbe, številni advokati pa ste izstopali iz konceptov t. i. ljudske oblasti, ker ste pri svojem delu poskušali biti samostojni in zvesti tradicionalnim vrednotam pravnega reda. Novi oblastniki so Vas pod krinko ljudske oblasti ustrahovali ali kar enostavno zaprli.

Izostren čut za pravičnost, poštenost in dobroto, ostrina izražanja, brezkompromisnost v borbi za svoje kliente ter svobodni duh so polnili sodne dvorane, povzročili nekaj disciplinskih postopkov in pripomogli k veliki priljubljenosti med kolegi. Na Odvetniški zbornici Slovenije so Ti leta 1953 na skupščini skandirali »Prennarci advokaturu nazaj, Prennarci advokaturu nazaj ...« Kolegi si domišljamo, da je tudi priznanje Tvojemu delu in osebnosti, ki jo je izkazala v navedenih trenutkih Odvetniška zbornica, pripomoglo k vrnitvi licence

Zbrani ob grobu na pokopališču v Slovenj Gradcu, stanovski kolega odvetnik Miran Kos, bere svoj nagovor.

za advokaturu.

Odvetništvo je danes samostojen, svoboden in ustavnopravno utemeljen poklic. Tako ga razumejo nekateri. Zadnjih nekaj let pa je na strani aktualne politike in tudi naših vrstah vse več kolegov, ki poskušajo krniti neodvisnost institucije odvetništva in tudi sodstva. Vse večjo veljavo dobivajo kolegi, ki so ta prave politične barve, ne glede na strokovnost in pripadnost poklicu. Ne glede na politično obarvanost pa je že dobrih deset let na pohodu vse večja podrejenost kapitalu, ki vse prevečkrat zmaga v boju s pravičnostjo in poštenostjo. Zopet je prišel čas, ko moraš paziti, komu in kdaj kaj porečeš. Kazen za neposlušnost ali drugačnost danes ni psihični pritisk, neposredne grožnje ali zapor, kazen je danes izguba poslov, nezmožnost sodelovanja na konkurenčnih temeljih oz. nepošten položaj na trgu.

Zato, spoštovana dr. Prennerjeva, je zelo vzgojno spoznavati Tvojo osebnost in razumevanje prava. In tisti, ki Te spoznavamo, bomo s Tvojim frajgajstom poskusili zastrupiti čim več stanovskih kolegov, ker bomo le na ta način na dolgi rok ohranili častnost, neodvisnost in samostojnost poklica, ki si mu tudi Ti služila polovico življenja.

Miran Kos

(za Območni zbor odvetnikov Slovenj Gradec)

Med Uršljo goro in Pohorjem leži kakor zibelka kotlina, obdana od zelenih in gozdnih pobočij. Ob njenem severnem robu, ki ga je že v starih časih presekala pot z juga na Koroško, je zraslo naše rojstno mestece, Gradec Slovenov, Slovenj Gradec, ki je za oči svojih otrok najlepši kraj na svetu. In kateremu teh svojih otrok odtisne naš dom sliko svoje lepote v srce, ta ne more ostati nem. Peti mora in ustvarjati novo lepoto, v vezani in nevezani besedi, s čopičem, z dletom ali v zvokih blagoglasja – lepoto, ki je govoričica srca za vse ljudi in narode.

Tako je Ljuba Prenner o našem mestu zapisala v uvodu v esej o Hugu Wolfu.

Podgorica je majhno, čedno, a dolgočasno mesto, in še dolgočasneje bi bilo, ako bi človek ne imel tega vsakdanjega čakanja pri večernem vlaku. Morda pa se le prikaže zanimiva osebnost, lepa neznanka, ali pa se morda prav nočjo zgodi pri vlaku kak škandal ali celo senzacija! Zadnje novice iz družinskega zakonskega in ljubavnega življenja, ki jih nikdar ne bo mogoče v Podgorici zagrniti tako, da bi škandalov željna publika že pol ure pozneje ne vedela, da sta se tam sprla žena in mož, da so bili pri upraviteljevih otroci tepeni in da baje tudi tista Milica že ni več nedolžna. Ljudje so stegnili vratove in vlak se je težko pihaje in škripaje ustavil s svojimi tremi vagončki. Nasmijan mlad človek v sivi obleki in s kovčki v rokah je izstopil. Dr. Janko Povoden je gledal toneči dan te pokrajine, ki ni bila niti divje romantična niti otožna daljna ravan, ampak mehka in nekako zelo ubrana.

Hribčki in holmi, nanizani ob hrbet zadnjega izrastka Karavank, na drugi strani Pohorje, med obojim široka dolina, in v spodnjem zaokrožku mesto Podgorica, osredok majhnega sveta, nevidno zaplankanega.

Tako se začne povest *Življenje za hrbtom* iz leta 1936.

V naše mesto je Ljuba umestila dogajanje svojih najpomembnejših del. To so *Življenje za hrbtom*, *Mejniki*, *Neznani storilec*, *Prebujenje umetnika* in delno tudi *Bruc*.

Zato je Slovenj Gradec dolžan ohraniti spomin nanjo. Začelo se je leta 1992 ob 15-letnici smrti, posebej spoštljivo pa se ji želimo pokloniti ob stoletnici njenega rojstva. Prav na današnji dan – 19. junija.

Ob obisku našega pokopališča se kdaj ustavite tudi ob grobu Ljube Prenner. S svojim delom in svojo dobroto si je to resnično zaslužila.

Hvala vam, da ste prišli.

Helena Horvat

Spominsko slovesnost je zaključila slovenska gledališka igralka Jerca Mrzel z recitacijo 4. soneta iz Prešernovega cikla *Sonetje nesreče*.

*Komur je sreče dar bila klofuta,
kdor je prišel ko jaz pri nji v zamero,
ak` bi imel gogantov rok stotero,
ne spravi vkup darov potrebnih Pluta.*

*Kjer hodi, mu je s trnjem pot posuta,
kjer si poišče dom, nadlog jezero
nabere se okrog in v eno mero
s togotnimi valmi na stene buta.*

*Okrog ga drvita skrb in potreba,
miru ne najde revež, ak preiš
vse kraje, kjer jih strop pokriva neba;*

*še le v pokoju tihem hladne hiše,
ki pelje vanjo temna pot pogreba,
počije, smrti mu čela pot obriše.*

Prav na koncu pa je v večer, med pohorsko hribovje in poduršeljске gozdove, odzvenela še odpeta pesem – zadnja iz *Vasovalcev*.

*Morje suho prej postane,
sonce prej se zatemni
kot ljubezen prava ugasne
kadar enkrat zažari.*

*Ker ljubezen je bolezen,
ki se ozdraviti ne da ...*

Dokumentarno-igrani film *Dober človek Ljuba Prenner*

21. junija je bila v slovenjgraškem kulturnem domu premierna projekcija dokumentarno-igranega televizijskega filma *Dober človek Ljuba Prenner*. Avtor scenarija je Vasilij Polič, režiser pa Boris Jurjašević. V spominskem mimohodu se je zvrstila galerija domačinov in drugih, ki so Ljubo Prenner prijateljevali, z njo sodelovali ali pa se samo naključno mimali.

Na premieri filma *Dober človek Ljuba Prenner* sta ob Franju Murku spregovorila tudi avtor scenarija Vasilij Polič (v sredini) in režiser Boris Jurjašević (desno).

Dokumentarni zapis slovesnosti na videokaseti

Spomin na tu naštete dogodke je z gibljivimi slikami zabeležil in ohranil Vlado Mrzel.

S projekcijo DVD o celotnem dogajanju (zgodila se je v gostilni Bučinek dne 24. novembra 2006) so se slovesnosti zaokrožile s še zadnjim spominskim poklonom naši spoštovani sokrajanki Ljubi Prenner ob 100-letnici njenega rojstva.

Andrej Makuc

Načrt za grafiko št. 63

KULTURA

Dragi Bogdan!

K temu pisanju me je prignalo nelagodje, že kar klavrno počutje, zoprno občutenje, ko vedno, ko me povabiš v svoje svetišče (atelje), praviloma molčim o zadevah tvojega slikarskega in grafičnega ustvarjanja, namesto da bi zastavil kakšno besedo, ki jo zagotovo pričakuješ. No, v resnici se tudi v meni marsikdaj kaj premakne, ko sem v tvojem likovnem hramu, a ker o likovni umetnosti vem komaj kaj, pred avtoriteto, kakršna si, raje požrem zoprniyo, ki jo zaplodim sam s svojo mutavostjo, in še naprej molčim. Mogoče tudi zato, ker z likovnim delom nikoli ne znam ostati v enosmernem kontaktu, da torej nisem samo gledalec, pač pa vedno skušam vzpostaviti svoj zgodbarski dialog, a s tem jemljem tebi, avtorju, priložnost za zasebni nagovor, sebe pa posredno – s svojimi dograditvami tvojega ustvarjanja – lahko samo (o)smešim. Zakaj če bi tebi v resnici šlo za spremljevalno naracijo k tvojemu ustvarjanju, potem bi pisal, ne slikal. V tem smislu sem kar nekako sprijaznjen z dejstvom, da sem kot spremljevalec in gledalec sodobne, to je sprotne likovne ustvarjalnosti, bolj kilav sodnik. K temu lahko priložim v neke sorte tolažbo samo še vedenje, kako tvoje slikarstvo in grafično delo kar kliče po v likovnih stvareh izobraženem gledalcu – vidcu-vedcu. K temu ni kaj dodati.

Tokrat pa naj bo malo drugače. Za pokušino – Bogdan Borčić po makučevsko. Te zapise sem začel zlagati po mojem zadnjem obisku v tvojih »delfih« – premišljaj, širil, predvsem pa črtal in popravljaj pa sem jih do tako rekoč tik pred izidom *Odsevanj 63/64*. Tisti dogodek, ki me je dobesedno vrgel v začetek tu zapisanih besed, je bil zastavljen z najinim neobveznim pogovorom o Špelci Čopič, potem pa si me povabil na ogled: bil si ves v ciklu *Preproste reči* (štiri grafike so bile na priročni štafelajski razstavi), na severni steni tvojega ateljeja pa so bila razstavljena naslikana velika vrata, ko pa sem odhajal, si me domov pospremil s katalogom o *Preprostih rečeh* (oblikoval ga je imenitni Ranko Novak za Pilonovo galerijo v Ajdovščini, kjer je bil čas za otvoritev tvoje razstave tik pred durmi) in plakatom za prav to priložnost.

In sem doma v svojem skedenjskem kabine-tu obsedel s katalogom in plakatom za *Preproste reči* pred seboj, priložil sem še tvojo monografijo *Grafike*, mislil na to, kako si omenil Irene

Mislej (ali sem prav slišal?), ki da je napisala za v Ajdovščino namenjenemu dobro besedilo (kar v tvojem jeziku pomeni strokovno, tehtno, (pre) poznavalca razkrivajoče).

Potem sem se pobaral: Kaj bi znal jaz osebno povedati o tvojem likovnem delu? Kako se me dotika? Kako in kaj vidim, ko sem sam, ko ne stojiš ti med tvojim delom in mano? In ker si me dotlej nekajkrat posredno dregnil in mi dal vedeti, da pa bi vendarle rad slišal, kaj menim o katerem izmed tvojih del, sem se – likovni mutec selovški – lotil tega pisanja. Naloga je seveda težka.

Najbrž bi bilo najpametneje začeti z mojo prvo skušnjo s tabo in tvojim likovnim ustvarjanjem. Ne spominjam se več leta, ostal je samo dogodek: v tvojem obsuhodolniškem ateljeju smo si bili prvič na samo iz oči v oči: Borčić – slika – jaz. In nekaj je bilo treba reči. Na vzhodni steni je viselo veliko platno. Premazano je bilo z barvo, ki vse požre, zato menda to sploh ni barva (tako so me naučili pri fiziki v gimnaziji). Gotovo si pričakoval, da bom zastavil kakšno besedo. Težko sem požiral, če sem sploh, zakaj usta sem najbrž imel žagovinasta.

Ponovitev dialoga bo skušala biti čim bolj verna odslikava izmenjanih replik. Takrat sva se še vikala in ko sva stala pred omenjenim platom in sem kar molčal, si zastavil:

»A vi vidite barve?«

»Nisem daltonist. Po tem sklepam, da jih vidim.«

»Kakšna je barva na tem platu?«

»Črna,« sem butnil.

»Ne, ne vidite jih. Črni je dodana rjava, barva zemlje.«

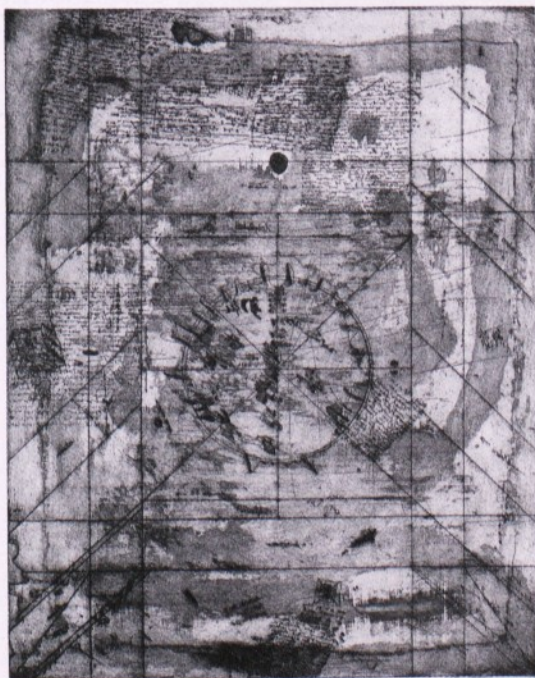
Nisem bil osupel. Začuda sem občutil silno olajšanje. Zakaj zdaj si o mojih zmožnostih likovnega videnja vedel skoraj vse – in ni bilo kaj velikega videti – zato sem iz nule lahko štartal le še navkreber: nižje, kot sem bil, ni bilo mogoče. In prav za to mi zdaj tudi gre.

Kaj zna v stroko neposvečeni povedati o tvojih grafikah? Kako torej doživlja, premišluje, gleda tvoje likovno ustvarjanje A. M.?

Za izhodišče bom vzel iztočnico pesnika in premišljevalca o stvareh umetnosti, še posebej literature, pravzaprav poezije, Gottfrieda Benn, ki je zapisal, da pesnik v življenju napiše pet, največ osem pesmi, ki preživijo čas. Jaz to njegovo tezo preobračam v bralsko opcijo in ugotavljam,

da si od nekega pesnika, ki vzbudi mojo pozornost, zapomnim tri, morda pet, redko še kakšno pesem več. In zdaj skušam narediti enak vstop v tvojo grafično produkcijo, kolikor je seveda sploh poznam. Katere so tiste grafike, ki lahko spominško popolnoma zaživijo pred mano, ko zasebno inventuriram tvoje grafično delo? Kaj se torej zgodi z mojim likovnim spominom, ko rečem – grafik Bogdan Borčič?

Načrt za grafiko št. 63 (jedkanica in barvna akvatinta, 1971) je zame likovno in sporočevanjsko prava čarovnija. Začaran in očaran sem od njenih barvnih odtenkov – pravzaprav preigrava rumeno in rjavo, rekel bi ji papirjeva antikvarijska barva, zame je to papirna patina. Mogoče se me tako intenzivno dotika tudi zato, ker sem v stvari literature pa malo le posvečen. Deluje mi kot papirus, še prej menda kot pergament, potem je orumnela pola, zemljevid morda, ki ga je po božji volji najbrž s kakšnim še živim mornarjem naplavilo; uspelo se mu je rešiti iz pobesnelega morja tako kakor tvojemu dedku. Bo kar držalo, saj se vidi od morske soli najedena nekoč barvno enotna ploskev. Še bolj pa bi to znal biti svitek, ki ga je kdo bi vedel kdo prenašal za pasom ali za srajco na goli koži, ko je ljudem o stvarstvu ali stvarjenju razpredal. Skoraj z gotovostjo bi si upal trditi, da je pot razžrl barvo. V resnici pa hoče biti *Načrt* najbrž res kakšna izmed prvih kart sveta, ki so mornarje vabile z doma, saj vidim v središču krmilo. Potem

Bogdan Borčič, *Načrt za grafiko št. 63*, 1971, jedkanica in barvna akvatinta, 65 x 50 cm

se mi zdi, da je tam podoba Zemlje, zagotovo tista prva, ki je bila v strahu božjem narejena skrivaj (še bolj pa iz strahu pred ljudmi) – zakaj naša Zemlja je bila takrat še pod grožnjo pogibeli zaukazano ravna. Vidim naš planet, ki je za trenutek zastal na svojem vesoljskem potovanju, toliko, da ga je lahko tisti, ki je izdeloval ta vesoljevid, še otel pozabi. Toda že naslednji hip se krmilo iz moje prvega videnja, ki se je preoblikovalo v planet Zemlja, prelevi v vsemirsko ladjo, ki bo zdaj zdaj v absolutnem središču grafičnega lista, to se pravi stvarstva, in posrkala jo bo črna luknja ... Če dolgo gledam na tej tvoji grafiki v centralno figuro, se le-ta začne gibati proti središču, ki je nekje za grafičnim listom in že sem na popotovanju ... Najbrž zveni otročje, toda včasih me zamika, da bi stopil za moj domači štafelaj, na katerem je tvoj *Načrt*, in pogledal, kam se širi vesolje in če res nima konca.

Vznemirjajo me (roko)zapis (ki pa jih v resnici sploh nočem razvozlati – čeprav poznam in vem za skrivnost ogledala – ker bi v primeru razkritja izgubili svojo skrivnostnost sporočila in iz tega izhajajočo šamansko moč, s katero omrežijo in zavežejo mojo pozornost in mi ponujajo razkošje imaginacije). In na svoj način zavezujoče se mi zdi, da se grafik na začetku enega izmed iskanj oklene tudi besede, ne besede, kar slapa besed.

Tako sta od mene doživeta čas in prostor njegova *Načrta*.

Osvobojen vsega najdem samega sebe ob rdeči piki, znameniti Friedlaenderjevi une petite folie – razumem jo kot tvoj blag posmeh poskusom preseganje vseh teh naših tu in zdaj in zagotovo tudi temu, kar morebiti zdaj bereš. Ne vem, če prav razumem tvoje sporočilo, toda mene se dotika na tak način, kot ga skušam ujeti v tem razmisleku in podoživljanju. Tako kot naslov grafike, ki je šele *načrt* (torej še nič dokončnega, vse je še odprto, sredi iskanja, kazanja na mogoče rešitve), a je *načrt* prav zategadelj, ker je ves v razkrivanju in ne prisega na absolutno, popoln je prav v svoji nedorečenosti.

Nočem, da se to, kar bom zapisal, bere in razume kot igra besed ali cenena manipulacija, toda zdi se mi, da je prostor popolnosti prav v nedokončanosti. Popolnost nedokončanosti je tisti edini prostor, ki daje smisel človekovemu tu in zdaj: absolutum v še odprtosti.

Kaj je pravzaprav na grafiki? Genealogija spomina, zemljevid Zemlje z Zemlje, rob vesoljskega srka – pot v nič? Je sploh nič? Obstaja? Ali je le preimenovanje za novo potovanje po za človeka prevelikem prostoru?

Tako jaz komuniciram s tvojo grafiko. In samo od tu mi je (raz)umljiv tvoj grafični in slikarski pohod v vedno večje oženje barvne in predmetne

optike, v praznjenje likovnega polja, v minimalizmu, ki je odgovor na izhodišče – **eno je v vsem**. Ta srhljivost ob spoznanju nemoči pred umnim razvrščanjem (pre)polnosti me obseda ob pogledu na *Načrt*.

»Zgodbo« *Načrta za grafiko št. 63* v svoji percepciji tvojega likovnega ustvarjanja dograjujem z grafiko *Kronika o nekem času, Znamenje I. B.* (1978). Pravzaprav moram pojasniti, da gre za izsek iz *Znamenja*, ki ga je kot reliefni tisk uporabil na naslovnici tvoje grafične monografije oblikovalec Marko Deu (izšlo septembra 2001, Kostanjevica na Krki).

Likovno polje na *Znamenju I. B.* je figuralno v klasičnem pomenu absolutno izpraznjeno – belo je (spet sem pri svoji gimnazijski fiziki – bela ni barva, ker vse odbije). Pravzaprav je popolno nasprotje *Načrtu*. Pričakoval bi, da ta izpraznjenost na gledalca ne more vplivati, da ga nima s čim polniti ... Vendar se mi *Znamenje* odpira drugače – kot gledalca me obsede prav z izstopom iz likovnega polja, kar se zgodi z angažmajem moje spomina, vedenja, skušenj, primerjav, asociacij ... Belo, ki je zame v tem kontekstnem primežu sinonim za praznino, vendarle gradi skustveno zgodbo – toda na neki drugi ravnini, zunaj likovnega polja. Grafika postane vzgib za odpiranje ne tvojih sporočil.

Ob *Znamenju* se najprej domislim Kazimirja Maleviča in njegovega *Belega kvadrata oz. Belega na belem*. Kar pa si presegel s tretjo dimenzijo, ki se odpira senzualno, toda o tem kasneje.

Potem: *Znamenje* me asociira na mojo literarno skušnjo, za katero pa ne najdem več pozitivistične podpore – ne morem imenovati ne avtorja ne naslova edicije, ne morem več niti garantirati za skustveno resničnost: morebiti je res šlo za skupinsko psihozo, zakaj v mojo avtorsko izjemnost (sproduciranje v nezavednem) v tem primeru ne verjamem. Gre za pesniško zbirko, ki, se zdi, sploh ni imela naslova, bila je samo knjižna forma, skoznjo je bil zabit žebelj in ko si knjižico »odklenil«, se je začelo prelistavanje praznih, belih listov (temu se je modno reklo konec literature, absoluten umor besede, ki ji je pred tem že zavdala konkretna, znakovna poezija, toda še ne tako dokončno). A na zadnjem listu, na njegovem dnu, je bil bogokletni verz: V nedeljo je Bog, ki se mu jebe.

Pa še: *Znamenje* me asociira na tvojo citatnost, ko si v najinih pogovorih kar nekajkrat uporabil Stupico in njegovo izjavo: bela (barva) je najtežja.

In tudi: naslov grafike *Znamenje I. B.* me dobesedno prisili, da začnem voajeristično brskati po inicialkah in skušam ugotoviti (mislim, da vem), kdo je I. Predstavljam si, da si to osebo takrat doživljal kot drag, skrivnosten list in zdaj, ko ga

spoznaš, ga boš začel popisovati (grafični list). Grafičen list je poln erupcij, drobnih vulkanov, ki jih bo šele treba proučiti.

Ob konkretnem stiku z *Znamenjem I. B.* oz. njegovim reliefnim tiskom pa se mi dogodi v likovnem percepcijskem smislu naslednje: po nabitosti, polnosti, odprtosti ... sveta v *Načrtu* je zdaj pred mano poskus urejenosti, obvladanosti, reda ... Na grafičnem listu se sicer na enem mestu podre zaporednost (v maniri une petite folie), toda ne tako intenzivno, da bi bil načet splošen mir, ki ga vzpostavlja grafično polje. In zgodi se mi še nek presežek – vedno znova me zaskomina, da se tega reliefnega tiska dotaknem: se s prsti sprehodim po izboklinah (drobnih erupcijah), kar se mi pri drugih grafikah ne dogaja. In to je najbrž zadnje, kar pride gledalcu na misel. A se mi zdi, da si hotel doseči prav to – dati likovnemu delu še eno razsežnost: vzpostavljanje konkretno senzualnega. Likovni Brail.

Ne vem, ali je naslednja anekdotičnost zrasla iz resnične skušnje ali pa je pedagoški trik, toda slikarski popolni realizem so nam razložili z naslednjim primerom: na razstavljenem platnu je bilo naslikano odprto okno, toda tako prepričljivo, da so se hodili gledalci k njemu hladiti, s šipe pa so preganjali muho, da ga ne bi ponečedila. No, nekaj podobnega se zgodi z mano in s tvojim *Znamenjem*, ko s prsti preverjam reliefnost. In je dotik blag, zgodba tvojega *Znamenja* pa kljub likovnemu minimalizmu polna in celo s presežkom.

Bogdan Borčič, *Vžigalica (detajl)*, 2006, jedkanica in barvna akvatinta, 42 x 30 cm

Skratka – če me v *Načrtu* kličeš na veliko popotovanje v sporočevaljski zgoščeni odprtosti, me z *Znamenjem* zvabiš v enak ris z minimalnimi sredstvi.

Ampak premišljevalec tvojih moči in energije ter poti na takšno rešitev ne more pristati. Mislim na – izgubljeni na oceanu, izgubljeni v vesolju, izgubljeni v belini. Zato se iz beline (bela barva je najtežja /Stupica/), praznine, absolutnega minimalizma vrneš in zastaviš *Preproste reči* (2003–2005). Kot da hočeš reči – ni velikih odgovorov, so le velika vprašanja. Kot da si v tem do skrajnosti napetem loku – nabitost sveta: praznina: drobci – ali s tvojimi poimenovanji: *Načrt za grafiko št. 63: Znamenje I. B.: Odvržena vžigalica* hotel odgovoriti na izvorno, zdaj preobrnjeno konstatacijo – vse je v enem. Ujeti univerzum.

Podobno se je zgodilo v (literaturi) poeziji. Od besede k znaku od tod pa vrnitev preko palimpsesta v postmodernističen konstrukt. V takšnem dialogu, živem in živahnem, sta tvoj *Načrt za grafiko* in *Odvržena vžigalica*. Šele *Načrt* kot mogočnost še popolne odprtosti je vzpostavil *Odvrženo*.

O *Odvrženi vžigalici* zapisujem naslednje.

Belino, sredi katere lebdi, lahko razumem na dva popolnoma različna načina. Najprej: do trpkosti sije izgubljenost predmeta na njej, bela je za gledalca odslikava njegovega neugodja, ker belino razume kot praznino, kot odvečno ploskev, s katero nima kaj početi, in v podaljšku tega, ali pa v osnovi, jo lahko mislim tudi kot tvojo provokacijo, čeprav vem, da ti takšne sorte cenenih izzivov nočeš in ne maraš, a kot možnost vendarle obstaja.

Druga možnost je pa seveda odpiranje razkošja prostora, odprtost beline, ki jo ponujaš gledalcu, da jo začne zapolnjevati tako, da začne delati zgodbo, da naredi svoj načrt. S čim? Z zgodbo ob vžigalici. *Odvržena* je ... toda ima svoj predzda. Gre za – vse je v enem. Mogoče je kdo z njo zakuril ogenj in si pogrel premrle prste. Zakaj je imel premrle? Mogoče si je kdo z njo v vetru zaman poskušal prižgati cigareto. To bi znalo biti, saj je je zgorelo komaj kaj. Predvsem pa – zakaj je prižgal? Za slast, iz nuje, v skrbi ...? Morebiti je kdo samo za hip posvetil v temo in mu je bilo koj lažje. Jo je odvrigel piroman? Je tu ugasli plamen kot prometejevski izziv?

Za vse takšne in podobne zgodbe je tu prostor. Ker ima reč svoj čas.

Čemu je torej na razpoloženju nedotaknjeno likovno polje okoli preproste reči? Sploh se sprašujem (verjetno je, da tega sploh ne vem, se je pa že zgodilo), če bi bilo mogoče, smiselno, da grafik ponudi dva odtisa grafike (eden ostane avtorski – grafikov, torej čist, nedotaknjen, drugega gledalec

dopolni s svojo zgodbo). Izhajam iz osebne skušnje, da se mi je že zgodilo, kako je bilo na kakšni sliki kaj odveč – za mojo percepcijo, doživetje, v navzkrižju s pričakovanim. In zdaj govorim o obratnem.

Ali ne daješ pravzaprav praznega likovnega polja (beline) v uporabo gledalcu? Ali ni tisti izziv izpred 35 let (*Načrt za grafiko št. 63*), ko je kljub sporočevaljski nabitosti vse odprto, tu, pri *Odvrženi vžigalici* (in pri vseh drugih *Preprostih rečeh*), ponujeno obratno: praznina ne vztraja v svoji odprtosti, ampak hoče polnost. Vse pa se je zgodilo z vmesnico *Znamenje*?

Torej od ENO JE V VSEM do VSE JE V ENEM?

Kaj se pravzaprav zgodi, da umetnik stopi iz čudenja nad svetom (in stvarstvom) v skoraj absolutni minimalizem? Ali ni v življenju slehernika ravno obratno?

In kaj se zgodi, ko prehodiš to pot? Ostanajo *Preproste reči*. Igra. Največja slast. Toda v pravo igro ni mogoče vstopiti iz praznega, s prvim korakom. Prej je treba prehoditi pot! Od enega v vsem do vsega v enem.

Pravzaprav je tvoje iskanje na nek način koketiranje z začetkom. Ali ne napoveš igre že v *Načrtu*? Z une petite folie? Skoraj prepričan sem o tem. Toda takrat tega še nisi vedel. Najprej je bilo treba na pot.

Ko sem se o kakšnem drobci iz tega, kar sem tu zapisal, skušal pogovarjati s svojo kolegico, je moje čudenje nad zgodbarstvom, ki se mi je razpletalo ob tvojih treh grafikah, komentirala z naslednjim: »Poslušaj, njemu je vse jasno, a veš!«

Tako. Opravi sem.

A ko sem bil po zadnjem klicaju na razpolago notranjemu miru, ki sem si ga našel, se je ta takoj sfizil v novo brkljanje. *Načrt za grafiko številka 63 za Odsevanja številka 63*. Strašen in nedoumljiv red je okoli nas. Že mora biti tako.

Te pozdravljam
Andrej Makuc

ČESTITAMO

**Uredništvo revije za leposlovje in kulturo –
Odsevanja iskreno čestita Bogdanu Borčiču,
slikarju in grafiku, za nedavno prejeti naziv
Častni občan mesta Slovenj Gradec.**

KRONOS – projekt mladih

december 2005–november 2006

KULTURA

Umetniška produkcija koroške regije je v vse-slovenskem prostoru vseskozi močno prisotna. Poleg nekaj vidnejših imen umetnikov starejše generacije, jim sledijo tudi mlajši, ki prav tako dosegajo konkretna mesta v okviru sodobne slovenske likovne umetnosti.

Povod za snovanje mladinskega projekta *Kronos* pa je pomenila generacija koroških študentov umetniških in humanističnih ved, ki pomenijo vzpodbudo pri udejstvovanju mladih na različnih poljih umetniškega ustvarjanja. Projekt smo okvirno zastavile Andreja Hribernik, Nina Popič in Aleksandra Rošer ter ga prijavile v program Nacionalne agencije MLADINA – MOVIT (program Evropskih skupnosti) s podporo Koroške galerije likovnih umetnosti. Z odobrenim projektom smo pričeli decembra lansko leto in ga zaključili v začetku novembra letos. Projekt je bil od začetka do konca zasnovan kot nekakšno druženje mladih, bodisi študentov umetniških smeri ali tistih, ki jih zanimajo področja umetnosti, da se s svojimi deli predstavijo na dveh razstavah, ki sta se vezali na krovni naslov – *Kronos*. Na podlagi personifikacije časa smo osnovali razstavi *Končnost* in *Neskončnost*, ki sta pomenili tudi tematski okvir vseh razstavljaljajočih. Otvoritev prve razstave je bila 11. marca, druge 16. septembra, obe pa smo postavili v Andeški hram, ki nam ga je za časa celotnega projekta odstopila Mestna občina Slovenj Gradec. Pri tem delu projekta so se angažirali vsi sodelujoči, saj je bilo potrebno izbrati ustrezen prostor za delo vsakega razstavljaljajočega posebej. Pomembno je tudi poudariti, da je bilo sodelovanje v projektu vseskozi odprtega tipa, saj naš namen ni bil selekcionirati, pač pa omogočiti možnost vsem, ki bi

Končnost – prva razstava

Utrinek z otvoritve

se s svojimi deli radi predstavili javnosti. Nekoč je veljalo, da so lahko študenti svoja dela predstavili po zaključku študija, kar je imelo težo v tem, da so se umetniki usmerili na lastno ustvarjalno pot in postopoma gradili na prepoznavnosti svojih del. S projektom *Kronos* pa smo želeli omogočiti vpogled v srž že pridobljenega znanja in domiselnosti uporabe le-tega v tematsko podanih realizacijah. Vsak razstavljaljajoči je bil odgovoren tako za svoj izdelek in način izvedbe le-tega kakor tudi za porabo dodeljenih finančnih sredstev, ki smo jih predhodno razdelili na posamezna področja za potek in izvedbo celotnega projekta.

Ideje in osnutke obeh razstav, ki sta pomenili glavnino projekta, smo snovali na vmesnih sestankih in druženjih, ki so pripomogla k boljšemu medsebojnemu spoznavanju, pripravili pogovore na temo moderne umetnosti, ki jih je vodil Marko Košan, in združevali prijetno s koristnim na ekskurziji v avstrijskem Linzu.

V sklopu projekta smo na koroških srednjih šolah izvedli raziskavo kako oz. v kolikšni meri se mladi angažirajo v likovni umetnosti in sledili so zanimivi rezultati njihovega dožemanja oz. sprejemanja le-te. Razvidno je dejstvo, da je Slovenj Gradec močno kulturno in umetnostno središ-

če, ki ponuja različne možnosti izobraževanja na področju likovne umetnosti in glede na to odgovori dijakov slovenjgraških srednjih šol nekoliko odstopajo od odgovorov ostalih koroških srednješolcev.

Z razstavama *Končnost* in *Neskončnost* smo se preizkusili v celostni organizaciji, od postavitve, ki je pomenila predhodno pripravo samega razstavnega prostora in namestitvev del na ustreznem mestu, kar je pogojevalo tudi pomembna tehnična opravila, do izvedbe zaključnega dela – otvoritve. Pri otvoritvenem programu smo odstopali od ustaljenih otvoritvenih dogodkov, saj smo tudi razstavi koncipirali dokaj svobodno, torej brez selekcije del in s prostoru primerno postavitvijo.

S projektom smo v prvi vrsti želeli vzpostaviti neko navezo na mlajše, prihajajoče generacije, da ustvarijo medsebojna poznanstva, soustvarjajo potek in končen rezultat projekta, in da ustvarimo približen pregled nad mladim potencialom koroške regije v prihodnosti. Končen rezultat projekta je posebna izdaja glasila Koroške galerije likovnih umetnosti, *Postanite radovedni*, v katerem smo podali celostno podobo prvega tovrstnega projekta na Koroškem in kratek predstavitveni film izbranih utrinkov celotnega projekta, na ogled na spletnih straneh (www.glu-sg.si in www.nucam.info/kultura/ustanove/mislinskadolina/koroska-galerijalikovnihumetnosti.aspx).

Aleksandra Rošer

Sodelujoči pri projektu *Kronos*

(po abecednem vrstnem redu):

NUŠA BRITOVŠEK (študentka krajinske arhitekture, Biotehniška fakulteta, Ljubljana)

STAŠA FILIPI (študentka arhitekture, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana)

ANDREJA HRIBERNIK (politologinja in študentka doktorskega študija, Inštitut za diplomski humanistični študij, Ljubljana)

KAREL HUDNIK (snemalec)

JASNA KALČIČ (grafično oblikovanje in video)

BLANKA KEFER (študentka filozofije in nemškega jezika, Pedagoška fakulteta, Maribor)

PETER KORACA (študent grafične tehnologije, Naravoslovnotehniška fakulteta, Ljubljana)

MARKO KRAGELNIK (študent violončela, Akademija za glasbo, Ljubljana)

ALJA KROFL (študentka slikarstva, Akademija za likovno umetnost, Ljubljana)

MOJCA LORBER (študentka restavratorstva, Akademija za likovno umetnost, Ljubljana)

JURE MARKOTA (študent kiparstva,

Akademija za likovno umetnost, Ljubljana)

MAJA MARTINC (absolventka slovenskega jezika in sociologije kulture, Filozofska fakulteta, Ljubljana)

IZTOK MIHEV (absolvent, Biotehniška fakulteta, Ljubljana)

VESNA NOVAK (študentka arhitekture, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana)

MATEVŽ POPIČ (študent industrijskega oblikovanja, Akademija za likovno umetnost, Ljubljana)

NINA POPIČ (sociologinja in absolventka umetnostne zgodovine, Filozofska fakulteta, Ljubljana)

ALEKSANDRA ROŠER (umetnostna zgodovinarica)

ŽIGA ROŠER (študent arhitekture, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana)

JERNEJA SMOLNIKAR (študentka slikarstva, Akademija za likovno umetnost, Ljubljana)

LUCIJA STRAMEC (akademska slikarka in študentka magistrskega študija, Akademija za likovno umetnost, Ljubljana)

VALERIJA SVETINA (študentka umetnostne zgodovine, Filozofska fakulteta, Ljubljana)

ŠPELA ŠKODNIK (študentka restavratorstva, Akademija za likovno umetnost, Ljubljana)

MATJAŽ ŠTAMULAK (absolvent filozofije, Filozofska fakulteta, Ljubljana)

ANJA ŠULER (študentka arhitekture, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana)

BOŠTJAN TEMNIKER (arhitekt in absolvent kiparstva, Akademija za likovno umetnost, Ljubljana)

ALJAŽ VELIČKI (študent fotografije, Vysoka škola výtvarných umení, Univerza v Bratislavi)

PETRA SEDAR ZMRZLIKAR (absolventka likovne pedagogike, Pedagoška fakulteta, Maribor)

Druga razstava - Neskončnost

V. likovne komunikacije

BRDA 2006

KULTURA

Prvo okroglo obletnico likovnih komunikacij je pospremlilo muhasto septembrsko vreme, ki pa ni oviralo sodelujoče šesterice umetnikov. Brdjsanska likovna srečanja se namreč vsako leto odvijajo tudi v notranjščini poznoromanske podružnične cerkve sv. Magdalene, kjer nemalo sodelujočih poišče ustrezno mesto za realizacijo svojega motivnega sveta. Letos so tam ustvarjali akademski slikarji Narcis Kantardžić, Polona Petek, Natalija Šeruga in Peter Vernik, medtem ko sta se akademski kipar Andrej Grošelj in mojster fotografije Tihomir Pinter svojemu delu predala na prostem.

Fotografski objektiv edinega slovenskega kronista železarskega ambianta in akterjev tamkajšnjih delovnih procesov, ki znotraj likovno urejene kompozicijske strukture ustvarjajo pravo optično igro, desetletja beleži tudi likovne ustvarjalce, pisce in glasbenike ter ustvarja pristen dialog s portretiranci in atributi njihovega ustvarjanja. Portretna fotografija je namreč eden od motivnih credov izrednega opusa Tihomirja Pinterja. Na letošnjih Likovnih komunikacijah je predstavil portrete treh starost likovne umetnosti na Koroškem; tako se Bogdan Borčič, Karel Pečko in Jože Tisnikar v okolju atributov svojega ustvarjanja pridružujejo vrsti umetniških ustvarjalcev.

Delo Andreja Grošlja je tako tehnično kakor tudi motivno pestro. V večletnih izkušnjah oblikovanja v kamnu in železu (javna plastika) ali žgani glini in lesu (mala plastika), ostaja slednji avtorjeva dominantna. S svojo prirojeno sestavo pomeni les vedno nove izzive za oblikovanje zlasti organskih oblik Grošljevega leit motiva – semena. Bodisi zglajen in valovit ali ostro prirobljen in shematičen, se nevidno prelevi v vlogo figure, ki je zgovorna s svojo čisto linijo in skladnostjo oblik.

Oblika kot osnovno izrazno sredstvo pa igra pomembno vlogo v likovnem snovanju Petra Vernika. V avtorjevem starejšem grafičnem in slikarskem snovanju je njegov motivni svet predan fenomenu maske. S folklorno dediščino je ustvarjal samosvoje likovno izražanje od prvotnih klasičnih grafičnih tehnik do sodobne serigrafije v povezavi s fotografijo. Pri tem je vseskozi zvest značilni koloristični govorici, ki se odraža kot akcent na konkretnih motivnih rešitvah (akt, tihožitje) in ustvarja dialog s svetlobnimi učinki.

Likovni svet Narcisa Kantardžića se na eni strani odraža skozi idealizirano krajino, ki odzvanja romantične pejzaže slikarstva 19. stoletja ali pa je opustela živih bitij, ki, če že, nastopajo zgolj kot nemi pričevalci, kot figure – sohe in krajina se tako približa metafizičnemu pojmovanju sveta.

Slikarstvo Natalije Šeruga preveva skrajno subtilna obravnava motivnega sveta, ki se veže na sakralno ikonografijo srednjeveških mučeništev ali se identifi-

cira s pesniškim eksistencializmom. Dokaj zahtevna tehnika kombinacije alkidnih in oljnih barv avtorici omogoča, da se poigrava z izrazito lahkotnostjo tančic, ki diskretno zastirajo vodilno motivno simboliko. Nasprotje temu je fizično poseganje v rob platna, ki ga z vidnimi robovi sama prišije na leseni okvir.

Skozi krajino in figuraliko v tehniki olja na platnu se odraža slikarstvo Polone Petek. Krajina odraža avtoričino impresijo realnosti, v katero nas vabi s perspektivično igro kratkih pastoznih barvnih nanosov in pomeni nasprotje njenim figuralnim prizorom naključno mimoidočih ali konkretnih akterjev. Leti so podani na sodoben način realističnega snovanja – s predhodno uporabo fotografskega aparata, ki ujame zeleni trenutek.

Letošnje Likovne komunikacije so postregle s pestro generacijsko zastopanostjo, uporabo medijev in likovnih pristopov, ki odražajo tudi duh časa, v katerem posameznik snuje svoj idejno-realističen pri-stop.

Aleksandra Rošer

VII. PESNIŠKA OLIMPIADA

V DRAVOGRADU

V Dravogradu je 21. in 22. oktobra 2006 potekala 7. pesniška olimpiada, ki je na področju pisanja, analiziranja in predstavljanja poezije v slovenskem literarnem prostoru edinstven ter programsko in družabno zelo bogat dogodek.

Udeleženci smo bili: Gašper Bivšek, Primož Karnar, Tjaša Razdevšek, Barbara Žvirč, Jan Šmarčan, Veronika Mravljak, Tina Peruš in Ana Pisar.

Organizatorjema Klubu koroških študentov in JSKD-ju OI Dravograd se je letos pridružila tudi Zveza kulturnih društev Dravograd, ki projekt podpira moralno in finančno ter širi vizijo za prihodnost.

Olimpiada je namenjena dijakom in študentom, ki pišejo poezijo in si želijo obogatiti svoje znanje o umetnosti pisanja literarnih del, se seznaniti z različnimi tehnikami in slogi pisanja, se družiti z mladimi ustvarjalci, z njimi izmenjavati mnenja, se postaviti v vlogo poslušalca in ovrednotiti svoje pesmi in pesmi drugih ter se predstaviti javnosti. Udeleženci se pogovarjajo tudi o tem, kako se pride do prvih literarnih objav in do samostojne knjižne zbirke.

Olimpiada se je dogajala v prostorih Mladinskega centra Dravograd. Začela se je s pesniško delavnico, ki jo je vodil odličen pesnik, kritik, urednik, recenzent, pisatelj in boem (glede na svoj način življenja) Jurij Hudolin, ki nas je seznanil s slovenskim pesništvom 20. stoletja. Udeležencem je svetoval, naj se izobražujejo, širijo znanje o literarni vedi, prebirajo poezijo drugih avtorjev in osnujejo dobre temelje za svoje literarno ustvarjanje. Povedal je nekaj zanimivih prigod iz svojega življenja, med njimi tudi to, na kakšen način je povezan z znanim koroškim slikarjem Jožetom Tisnikarjem.

Ker so stalnica Olimpiade obiski koroških znamenitosti, smo si v soboto popoldne v gostišču Bučinek v Vodrižu (Podgorje pri Slovenj Gradcu) ogledali spominski sobi pisateljice in odvetnice Ljube Prenner ter slikarja Jožeta Tisnikarja. Tam je potekalo tudi prvo literarno branje udeležencev tokratne olimpiade.

Sproščeno in prijetno vzdušje se je nadaljevalo v večerne ure, saj je organizatorica in idejna voditeljica projekta Vesna Roger Lužnic na literarnem večeru poklepeta z Gašperjem Bivškom, lanskim nagrajencem Olimpiade. Prisluhnilo smo tako Gašperjevi poeziji kot poeziji vseh udeležencev. Že od samega začetka Pesniških olimpiad nas s svojo avtorsko glasbo zabavata in navdušujeta Borut Mori in Benjamin Lužnic.

V nedeljo smo zaključili z delavnico Priprava na literarni nastop, na kateri nam je Vesna Roger Lužnic podala koristne nasvete, kako čim bolj sproščeno, razločno in samozavestno predstaviti svojo avtorsko delo v svet (Recitiranje je namreč umetnost, katere se da naučiti in ki se lepo združi z dobro poezijo. Privlačno javno nastopanje je pomembno, saj z njim

predstavimo sebe in svoja dela.), ter se polni dobrih vtisov, hrepenenja in napiti poezije z objemi poslovlili v upanju naslednjega snidenja.

Sprva je bila olimpiada lokacijsko omejena le na koroško in štajersko regijo, letos pa so razpis za omejnjeni projekt prejeli vsi študentski klubi po Sloveniji. V prihodnje načrtujemo sodelovanje z avstrijsko Koroško.

Letošnja zmagovalca sta Primož Karnar in Tjaša Razdevšek, ki sta ju mentorja enoglasno izbrala zaradi njunega literarnega snovanja in nastopa. Poleg knjižnih izdaj bosta nagrajenca imela tudi samostojni literarni nastop. Sicer pa smo bili vsi udeleženci projekta bogato nagrajeni. Letos smo prejeli pesniško zbirko mentorja Jurija Hudolina, Govori ženska.

Udeleženke in ...

... udeleženci Pesniške olimpiade z mentorjem

Zahvala gre organizatorjem, še posebej Robertu Preglauu, ki nam je vseskozi stal ob strani, saj je projekt Pesniška olimpiada edinstven in edini v slovenskem prostoru, ki mladim omogoča brezplačne delavnice, prehrano in bivanje.

Lanski nagrajenec Gašper Bivšek je že tik pred izidom prvenca pri Študentski založbi, knjižni zbirki Beletrina. Vsi mu iz srca čestitamo!

Veronika Mravljak

KULTURA

28 vitamin

Dodana vrednost

OBLIKOVANJE

»Dobro jutro! Prideš na kavo?«

Pred vrati Vitamina. Eden s košarico svežih jagod v rokah, drugi z znanim in večno prijetnim nasmeškom na obrazu.

»Hm. Imam strašno gužvo, naročeno stranko in par neodgovorjenih mailov.«

A kaj, ko je ponudba tako mamljiva in kava pri Vitaminih ob pogledu na mestno jedro s sončnega balkončka, ravno prav zastrtega z drevesnim listjem, vedno tako nesramno dišeča ...

Kdo sta Vitamina?

Industrijski oblikovalec Davorin Horvat in arhitektka Brigita Lekše. Po diplomi ju je pot zanesla v tujino, kjer sta delala z enim vodilnih proizvajalcev vrhunske kuhinjske in namizne posode v svetu, družbo Zepter international. Po vrnitvi v Slovenijo sta ustanovila oblikovalski studio 28 vitamin, ki se je v letošnjem letu preselil na novo lokacijo, in sicer v Slovenj Gradec.

Kaj je 28 vitamin? Blagovna znamka znanih proizvodov, idejnih osnutkov ali česa drugega, širšega, bolj abstraktnega? Pod pojmom blagovna znamka namreč najprej pomislimo na znani produkt.

DAVORIN: Samo ime je sinteza številke in metafore, želi biti multilingvistično čutilivo v nagovarjanju, da smo soustvarjalci dodane vrednosti proizvodom in storitvam. Novi vitamin, ustvarjalno-kreativni!

Sicer pa blagovna znamka lahko prav tako kot proizvod označuje tudi storitev. 28 vitamin kot blagovna znamka označuje oblikovalski studio, ki deluje v duhu strokovnosti, ustvarjalnosti, kreativnosti, inovativnosti, moralne osveščenosti, zavedanja poslanstva stroke. Skratka, oblikovalski studio, ki ponuja profesionalne storitve s področja oblikovanja.

Predstavlja zahteva po uporabnosti izdelkov kreativno omejitve ali kreativni izziv?

BRIGITA: Ravno uporabnost izdelkov je tista, ki nas ločuje od »svobodnejših« ustvarjalcev, kot so kiparji ali slikarji. Pravzaprav je uporabnost tista osnova, na kateri kot oblikovalec začneš graditi reševanje nove naloge. Razmišljaš o tem, kako bo potrošnik ta predmet uporabljal. Trudiš se, da bi bila uporaba čim bolj enostavna, logična, mogoče celo zabavna. Zelo si zadovoljen, če ta predmet poleg osnovne funkcije nudi še kaj več. Vzporedno pa misliš na vse ostale zahteve, od omejenih možnosti in

Vitamin 28 sta industrijski oblikovalec Davorin Horvat in arhitektka Brigita Lekše (foto Tomo Jeseničnik).

karakteristik materiala, tehnologije, želja in zahtev ciljne skupine, proizvodne in končne cene produkta na trgu ter na estetske in likovne zahteve.

Seveda pa nisi zadovoljen, če ob pogledu na končni rezultat, ne rečeš VAU! Proizvod mora izžarevati emocijo ter dobro komunicirati z uporabnikom. Kajti prav to je tisto, kar naredi oblikovanje dobro! To je tudi tisto, česar proizvodi, ki so narejeni brez sodelovanja oblikovalca v procesu nastajanja, največkrat nimajo!

DAVORIN: Hm, provokativno vprašanje, ki ga kot industrijski oblikovalec dokaj pogosto slišim. To je približno tako, kot če bi kuharja vprašali, če je to, da morajo biti pripravljene jedi za človeka užitne, kreativna omejitve ali izziv.

Uporabnost nekega proizvoda je lahko takšna ali drugačna, vendar je v osnovi poslanstvo industrijskega oblikovanja reševanje konkretnega problema konkretnemu uporabniku. Torej, uporabnost je v naši stroki eden od osnovnih razlogov, zakaj obstajamo!

Gre za kompleksne zadeve, o katerih se lahko govori zelo na dolgo, bistveno pa se mi zdi izpostaviti to, da industrijskega oblikovanja ne gre razumeti kot avtorskega dela po principu: to mi je ta trenutek padlo v glavo in sem narisal na papir.

Tu ni prostora za samozadovoljevanje svojega ega. Projekt, ki ga rešujem po konceptu IDEJA-RAZVOJ-REZULTAT ima svoje konkretne razloge. Industrijsko oblikovanje je načrtovanje na osnovi določenih parametrov, ki jih narekuje nek problem.

Velik problem naše stroke je ravno v tem, da vse preveč ljudi ne ve, kaj je industrijsko oblikovanje, čeprav jih rezultati našega dela spremljajo 24 ur na dan. Se pa stanje izboljšuje in to je pomembno!

Torej, kaj je oblikovanje?

DAVORIN: Oblikovanje je slovenska beseda za design in vprašanje, ali je primerna ali ne, naj ostane za kdaj drugič.

Oblikovanje rešuje probleme! Pomembno se je zavedati, da se v svetu oblikovanja skriva več svetov. Recimo industrijsko oblikovanje (proizvodi), unikatno oblikovanje (izdelki), grafično oblikovanje (CGP, tiskovine), tekstilno oblikovanje (moda), avtomobilsko oblikovanje (avtomobili), oblikovanje interierja (notranji prostori), spletno oblikovanje (internet) in še kaj bi se našlo.

Skratka, oblikovanje zajema zelo širok spekter oblikovalskih aktivnosti, ki imajo skupne točke, hkrati pa so si tudi zelo različne. Dotika se številnih ved (je povezovalac znanj) in predstavlja delček vsake od njih in jih nadgradi tako, da predstavlja končni rezultat nekaj več! Presežek, dodano vrednost!

Poenostavljeno bi lahko rekli, da oblikovalski proces gradi identiteto podjetja, procesi trženja pa jo komunicirajo.

Oblikovanje uspešna podjetja razumejo kot eno strateških orodij pri uresničevanju svojih ciljev. Ni strošek, temveč dobra naložba. Pomembno je razumeti te aktivnosti kot kontinuiran proces, ki ne sme biti odvisen od trenutne naklonjenosti ali nenaklonjenosti. Oblikovanje enostavno sodi v uspešno poslovanje podjetja, najbolje je, da je zastopano tudi v upravah oz. vodstvih podjetja.

Na katerem področju obstaja večja razlika: med tržiščem zunaj in tržiščem doma ali med miselnostjo tujih in domačih podjetij?

BRIGITA: To je zelo povezano. Miselnost podjetij se vedno ravna po učinkih na trgu. In ker postajamo vedno bolj evropski, se tudi splošna miselnost spreminja. Splošna zato, ker osnova smo vedno ljudje in tako je tudi v podjetjih. Kakršen odnos do oblikovanja, estetike, vizualne podobe ima vodilni kader v podjetju, tako podjetje tudi deluje.

DAVORIN: Povsod so razlike in prav tako podobnosti. Priča smo globalizaciji trga in priča smo vedno večjemu zavedanju pomena lokalne identitete. Med podjetji so bolj in manj uspešna tam in tu.

Seveda so razvitejša okolja bogatejša z izkušnjami, manj razvita pa imajo privilegij, da se lahko učijo na napakah razvitejših. Seveda to zahteva zrelost, ki je žal premnogi ne premorejo.

V misli mi je priplavala misel Oscarja Wilda, ki gre nekako takole: »Vsi mi smo v blatu, ampak eni od nas gledajo zvezde.«

S katerimi slovenskimi podjetji oz. s katerimi panogami imata najbolj pozitivne izkušnje v smislu posluha za design?

DAVORIN: Težko bi rekel, da sem v določenih panogah proizvajalcev končnih proizvodov naletel na več ali manj razumevanja. Menim, da je v Sloveniji zasluga za presežke na različnih področjih večinoma treba pripisati entuziazmu in zagnanosti posameznikov.

Takoj na začetku svoje profesionalne poti sem se naučil, da je treba biti ustvarjalen, konstruktiven, da se je potrebno povezovati in interdisciplinarno pristopiti k reševanju projektov.

Kakšno je vajino mnenje o cestni opremi in opremi mestnega jedra v Slovenj Gradcu, kot so avtobusna postajališča, klopi, koši za odpadke, stojala za kolesa, cvetlična korita, plakatna mesta, izložbena okna, izveski na lokalih, javna razsvetljava, prometne ovire ipd?

BRIGITA: Tu bi se dotaknila naše splošne kul-

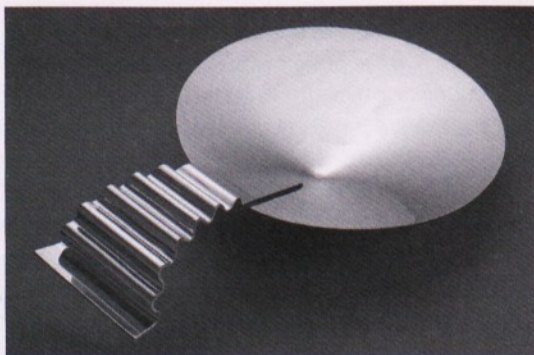
Mlinček za poper in solnica - design Davorin Horvat
(foto Tomo Jeseničnik)

ture estetike. Če pogledamo malo okrog sebe, od urbanizma, arhitekture pa do izveska nad lokalom ali izgledom lokalnega časopisa, vidimo, da se bo moralo veliko narediti ravno na tej splošni kulturi estetike. Vzgoja ljudi, predvsem pa otrok, bi veliko pripomogla, da bi čez nekaj generacij živeli v prijaznejšem okolju. Da pa ne bi bili okrog nas priča »divjemu« poseganju v okolje na vseh nivojih, pa bi morali ustrezno ukrepati pristojni državni in občinski organi. Včasih se vprašam, ali jih to nič ne moti. Slovenj Gradec je zelo prijetno in prijazno mesto. Jaz ga imam rada. Zato mu želim vse najboljše.

DAVORIN: Stanje na tem področju se počasi izboljšuje, vendar je še veliko mogoče in nujno postoriti, če želimo biti res prijazno mesto miru, mesto prijazno prebivalcem in obiskovalcem. Menim, da je še vedno preveč improvizacije in premalo celovitih pristopov v reševanju te zelo pomembne problematike v mestu. Nekako se mi je v misli priplazil sum, da gre za področje, ki se ga obravnava podcenjujoče. Gre pa za zelo pomembno področje, ki vpliva na prijaznost okolja do uporabnika. Poglejmo konkreten primer: cvetlična korita, betonska, lesena (slednjih mi kljub velikemu naporu v kontekstu tolerance še ni uspelo smiselno povezati z nobenim delom mestnega jedra). Njihovo osnovno funkcijo v tem okolju zelo pogosto doživljam v kontekstu prometne ovire in včasih se mi celo dozdeva, da želimo mogoče postaviti kakšen rekord v številu postavljenih cvetličnih korit na enoto površine v mestnih okoljih. Verjamem, da so jih veselili avtoličarji, pa vandali, ki jih tako radi prevračajo. Nič nimam proti cvetju, da ne bi bilo pomote, nasprotno, ga zelo občudujem, vendar ne na zlorabljen način.

Okolje, prijazno vsem uporabnikom, temelji na harmoniji tega in onega; prave stvari naj bodo na pravem mestu.

Brigita, ti si univerzitetna diplomirana inženirka arhitekture, ki jo je zasvojilo oblikovanje. Si to začutila že v času študija?

Skleda Amaryllis - design Davorin Horvat
(foto Tomo Jeseničnik)

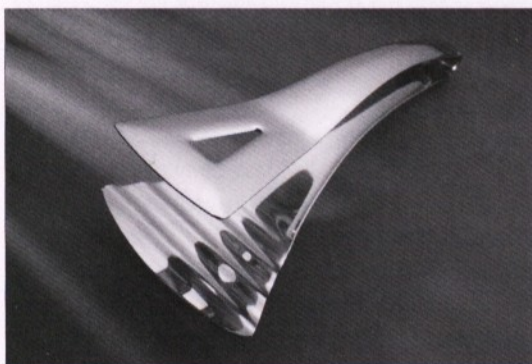

Skleda Waterlilly - design Brigita Lekše
(foto Tomo Jeseničnik)

BRIGITA: Ja, res sem že med študijem arhitekture ugotovila, da me zelo privlači tudi tisti del projektiranja, ki se začne, ko se običajno delo arhitekta konča. Torej interier oziroma vse tisto, kar v bivalni ali delovni prostor pozneje postaviš. No, to je mogoče ena tistih stvari, kjer se oblikovanje v osnovi razlikuje od arhitekture. Predmet, ki si ga oblikoval bo postavljen v zelo različna okolja, v katerih mora dobro funkcionirati, medtem ko je objektu usojeno samo eno mesto. Ker me je takoj po študiju pot zanesla v oblikovalske vode, mi danes z bogatimi oblikovalskimi izkušnjami in končanim študijem arhitekture dobro uspeva razumeti makro- in mikroprostor, kar je pri našem delu pomembna komponenta za dober rezultat. Vsekakor pa ne glede na to, s čim se ukvarjam, mi je to, da ustvarjam nekaj novega, vedno vznemirljiv izziv.

DAVORIN: Hm, študentski časi! Jaz sem sedaj asistent na Oddelku za industrijsko oblikovanje Akademije za likovno umetnost in oblikovanje. V ustanovi, kjer sem pred dobrim desetletjem diplomiral. Zanimivo je to, da lahko razmišljaš o sebi kot študentu takrat in kot asistent opazuješ študente danes.

Jaz sem, na primer, že takrat gojil močno afiniteto do materiala kot osnovnega gradnika proizvoda. Zagovarjam stališče, da je poznavanje lastnosti nekega gradiva nujna za koriščenje le-tega v kontekstu oblikovanja proizvoda iz le-tega. Material namreč narekuje logiko konstrukcije. Komunicira z uporabnikom večplastno (vid, vonj, otip, sluh), industrijsko oblikovanje je tridimenzionalna zgodba. Danes opažam pri študentih, da so vse prevečkrat zadovoljni z virtualnim tridimenzionalnim svetom. Računalniški 3D virtualni svet je huda skušnjava. Računalniki so danes nepogrešljivo orodje pri našem delu (v času mojega študija so bili še znanstvena fantastika), a jih je potrebno znati uporabljati, kajti hitro se lahko zgodi, da pade uporabnik (v odnosu z njimi) v podrejen položaj. Opažam tudi, da je mladim stilizem

Prijemalka za beluše - design Davorin Horvat
(foto Tomo Jeseničnik)

dostokrat pomembnejši kot notranjost proizvoda, kar je glede na svet, v katerem živimo danes, dokaj razumljivo (živimo v medijski poplavi surrealističnega blišča). Včasih me malo zaskrbi, ko pri marsikom začutim pomanjkanje čutenja socialne komponente stroke; industrijsko oblikovanje je namreč stroka, ki zahteva moralno osveščenega človeka.

Zdi se mi, da so današnji študenti bolj neučakani, zelo se jim mudi. Pač novi časi in povsem jasno, da so z njimi tudi študentje drugače razmišljujoči. Jaz jih spoštujem takšne, kot so, in v njih verjamem.

Delata predvsem za podjetja na Koroškem ali tudi širše?

DAVORIN: Žal se še premalo podjetij s tega območja zaveda koristi, ki jo lahko imajo od oblikovanja in gledajo na to kot na odvečen strošek. Na srečo so tudi izjeme, ki se zavedajo njegovega pomena in ga kot enega od pomembnih orodij uspešne poslovne zgodbe znajo vključevati v razvoj novih proizvodov oz. storitev. Velik del delovnih ur studio nameni naročnikom od drugod. Danes kilometri niso nepremostljiva težava pri našem delu, je pa delo po mojih izkušnjah veliko hitrejše, če je oddaljenost manjša, saj je osebni kontakt z različnimi vpletenimi strokovnjaki velikokrat nujen.

King set za whisky - design Davorin Horvat
(foto Tomo Jeseničnik)

Kaj bi počela danes, če bi delovala na trgu neomejenih možnosti?

DAVORIN: Saj pravzaprav delujemo na trgu neomejenih možnosti, imamo dostop na globalni trg. Počnem to, kar želim. Zaenkrat mi še ni zmanjkalo entuziazma, ki je v tej stroki zelo pomembna komponenta, če ne želiš hitro obupati. Zaenkrat mi je to še izziv, če mi kdaj ne bo več, bom hitro našel drugega. Že v najstniških letih sem se zelo zanimal za dve področji delovanja. Oblikovanje in kulinariko. Oblikovanje mi danes pomeni način življenja, kulinarika je tiha strast. Mogoče bo kdaj obrnjeno, ne vem, mogoče me začne zanimati kaj povsem novega, nov izziv lahko pride iznenada. Spoštujem ustvarjalce. Ljudi, ki jih ustvarjalni duh žene naprej v nove delovne zmage.

BRIGITA: No, ne glede na možnosti mislim, da sem zapisana takšnemu ali drugačnemu oblikovanju oziroma ustvarjanju materialnega in vizualnega okrog sebe. Ker je moje delo danes predvsem načrtovanje in priprava dokumentacije, da projekt izvede nekdo drug, se včasih pojavi tiha želja narediti nekaj z lastnimi rokami; čutiti v rokah kamen, les, glino, platno, barvo, blago ... Mislim, da je možnosti vedno veliko, katero pa zgrabiš in ali jo realiziraš, je pa seveda odvisno samo od tebe.

Vizija potrebuje dobro formo. Vaš slogan. Kakšna je vizija Vitaminov?

DAVORIN: Ostati v dobri formi!

Trenutno med drugim delava na dveh kompleksnih projektih. Na razvoju novega proizvoda široke potrošnje, kjer sodelujeva z oblikovalskim znanjem pri razvoju celotnega projekta (od logotipa, proizvoda, embalaže do prodajne vitrine) in na ureditvi celostne podobe vinarja (od logotipa, vinskih etiket, keliha do degustacijske sobe). Gre za strokoven, celovit pristop, kjer je oblikovalec vključen v proces razvoja od začetka do konca projekta.

Zaključil bi z mislijo Roberta F. Kennedyja, ki gre nekako takole:

»Eni ljudje gledajo stvari takšne, kot so, in vprašajo, zakaj?«

Jaz sanjam o stvareh, ki nikoli niso obstajale, in pravim, zakaj pa ne?«

Stanka Blatnik

Opomba:

Posoda, objavljena na fotografijah v članku in na platnicah Odsevanj, je bila oblikovana za Zepter international.

KRONIKA KULTURNIH DOGODKOV

APRIL-OKTOBER 2006

KRONIKA

APRIL

Knjižnica Ksaverja Meška je v mesecu aprilu organizirala potopisno predavanje Primoža in Vesne Kete po Novi Zelandiji, gostoval je tudi Jorg Goderer, zdravilec iz Domančičeve šole, ki je predstavil tehnike zdravljenja in delo zdravilca pod naslovom *Zdrav duh v zdravem telesu*. Magister Benjamin Hlastan je ob razstavi *Sveto pismo med Slovenci* predaval na temo *Verodostojnost Biblije - kaj arheologija in zgodovina pravita o Bibliji?*, predaval pa je tudi na temo *Da Vincijeva šifra in Sveto pismo - dejstva in domišljija*. V tej knjižnici pa je Marinka Lamprecht vodila delavnico *S knjigo k naravi: Zdravilna energija dreves*.

V knjižnici Mislinja je bilo bralno srečanje z Andrejo Martinc, predstavili in zaključili so tudi projekt otrok iz Vrtca Mislinja - *Iz pravljicne skrinje*.

V knjižnici Dravograd je na temo *Depresija in psihomatske težave* predavala magistra psihologije Vasja Žibert. Na temo *Endoprotetika, operativna zdravljenja obrabe sklepov* je predaval dr. med. Andrej Moličnik. Predstavili so tudi *Zlato knjigo Simona Gregorčiča*.

V knjižnici Radlje so odprli razstavo likovnih del - portretov v lesu ustvarjalca Franja Maroška z glasbenim programom učencev glasbene šole Radlje. Priredili so tudi pomladansko ustvarjalno delavnico za otroke - *Velikonočni okras za dom ali darilo*. Na literarnem večeru so se predstavili člani s svojimi prispevki in predstavili zbornik literarne skupine Utrip zgornje Drave z naslovom *Obdravska vrtinčenja*. V aprilu se je zgodilo srečanje s pisateljico Cvetko Sokolov in ilustratorjem Petrom Škerlom, ki sta predstavila svojo slikanico.

Javni sklad za kulturne dejavnosti Radlje ob Dravi je pripravil literarni večer ob slovenskih dnevih knjige in ob svetovnem dnevu knjige z naslovom *Mladi in knjiga* v knjižnici Muta. JSKD Radlje pa je v telovadnici osnovne šole Brezno Podvelka pripravil območno srečanje odraslih pevskih zborov.

V kulturnem domu v Slovenj Gradcu sta Zveza kulturnih društev in Javni sklad za kulturne dejavnosti Slovenj Gradec priredila že 3. *Anderličeve*

gledališke dneve. Nastopili so: SPUNK, kulturno društvo Gimnazije Slovenj Gradec z glasbeno predstavo *Pesmi na sledi*, gledališka skupina KD Stari trg z igro *Poročil se bom s svojo ženo*, gledališka skupina KD Šmiklavž z igro *Nekoč grajski - a danes?* ZKD in JSKD Slovenj Gradec pa sta v aprilu organizirala Območno srečanje folklornih skupin Koroške. Kulturni dom Slovenj Gradec je v cerkvi sv. Elizabete organiziral velikonočni koncert Juvavum Brass Quintett. JSKD in ZKD Slovenj Gradec sta v avli Druge osnovne šole Slovenj Gradec priredila srečanje otroških in mladinskih pevskih zborov Mislinjske doline.

V Koroški galeriji likovnih umetnosti je bila v sklopu mladinskega projekta *Kronos* debata o performansu in računalniški umetnosti.

KD Šmartno je v gasilskem domu v Šmartnem priredilo komedijo Vinka Möderndorferja - *Jožef ali Marija ali Večerna šola za žene* v izvedbi KD Črneče.

Območna obrtna zbornica Slovenije, Mestna občina Slovenj Gradec, Podjetniški center Slovenj Gradec in društvo Duri so organizirali odprtje *16. razstave domače in umetnostne obrti*.

KD Podgorje je organiziralo folklorni večer.

Duhovno društvo SHARE Slovenija je v Koroški osrednji knjižnici na Ravnah organiziralo predavanje *Nenavadni pojavi, mojstri modrosti, učitelj sveta in transmijska meditacija*.

V cerkvi Sv. Vida v Dravogradu so odprli razstavo unikatnih keramičnih izdelkov Saše Djura Jelenko in Darje Črešnar pod naslovom *Element zemlje*. Oktet Triglav je ob peti obletnici delovanja pripravil koncert v Hotelu Slovenj Gradec. Gostovali so folklorna skupina Rej iz Šmartna in ansambel Vornšek iz Raduš.

V Hotelu Hesper v Dravogradu so pripravili razstavo slik in kipov akademskega kiparja Andreja Grošlja.

V Galeriji Nika Kolarja Slovenj Gradec so odprli razstavo likovnih del akademske slikarke Polonice Petek iz Zlatoličja.

Mestna občina Slovenj Gradec je ob dnevu upora proti okupatorju priredila občinsko proslavo v kulturnem domu.

Gostišče Aerodrom Slovenj Gradec je v monokomediji *Jamski človek* gostilo Uroša Fürsta.

V slovenjgraškem Mladinskem kulturnem centru se je med drugim dogajalo: punk rock koncert, otvorili so fotografsko razstavo Brigitte Paar *Čili in cukr*, predizbor za *Rock Otočec 2006*, koncert skupine Banditi, delavnica, namenjena spoznavanju elektronske glasbe.

MAJ

V Knjižnici Ksaverja Meška so ob 100-letnici rojstva odvetnice in pisateljice Ljube Prenner predstavili še neobjavljeno knjigo iz njene zapuščine z naslovom *Bruc*, ki je izšla pri založbi Cerdonis.

V knjižnici Mislinja je bilo bralno srečanje z Andrejo Martinc.

V knjižnici Dravograd je Tina Kosjek pripravila potopisno predavanje *Namibija - nepozabno krajevstvo prvinske Afrike*.

V knjižnici Radlje je Fredi Miler predstavil knjigo *Štorija*.

V glasbeni šoli na Ravnah so priredili zaključni koncert Nine Škorjanc na flavti.

Glasbena šola Slovenj Gradec je priredila koncert trobilnega tria: Franci Kosem - trobenta, Andrej Žust - rog in Miha Šuler - pozavna. V tem mesecu so na glasbeni šoli naredili tudi promocijo zgoščenke violinistke Lucije Mlakar in priredili koncert komornih skupin.

V Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika na Ravnah so predstavili še neobjavljeno delo Ljube Prenner *Bruc*. Odprli so tudi razstavo Društva klekljaric Koroške.

V knjižnici na Muti je Franc Rado Jelerčič predstavil knjigo *Otrokova pot v svobodo*. V kulturnem programu so sodelovali učenci glasbene šole Melodija z Mute.

V Koroškem pokrajinskem muzeju Slovenj Gradec so odprli razstavo z naslovom *Kamni govori*. Ob svetovnem dnevu muzejev so imeli tudi dan odprtih vrat.

Moški PZ Kope je ob 25-letnici delovanja v telovadnici OŠ Šmartno pripravil jubilejni koncert.

V Koroški galeriji likovnih umetnosti Slovenj Gradec so z začetkom izdelave mandale pričeli s tednom *Tibetanske kulture* v Slovenj Gradcu. Na to temo je prof. dr. Zmago Šmitek predaval o pomenu mandale. V tem sklopu pa se je dogodil tudi glasbeni večer z Adijem Smolarjem in Marijano Mlinar. Dogajal se je tudi pogovor z Gyuto menihi in glasbeni večer z menihi. Obiskovalci so lahko prisluhnili tudi obrednemu grlenemu petju tibetanskih menihov in si ogledali predavanje z diapozitivi in prikaz filma *Tibet - streha sveta*. Dogajalo se je tudi predavanje z diapozitivi *Zgodovina Tibeta in življenje dalajlame*, nobelovega nagrajenca za mir. Predaval je Matjaž Trontelj, predsednik *Društva za podporo Tibetu*. Med drugim so odprli tudi razstavo Iva Prančiča *Trip-tih*.

KD Podgorje in Postavkova dekleta so v kulturnem domu Podgorje pripravili nedeljsko popoldne z ljudskimi pevci in godci.

ZDK in JSKD Slovenj Gradec sta v kulturnem domu organizirala medobmočno srečanje odraslih folklornih skupin *Od Celja do Koroške*.

Društvo socialnih dejavnosti Kolpingova družina Stari trg je v čajnici Ars priredila *Philocaffè* na temo *Ali je absolutna resnica?*

Turistično društvo Legen je v okviru Bernekerjevega tedna v cerkvi sv. Jurija na Legnu organiziralo kulturni večer s pevskimi zbori.

JSKD Radlje ob Dravi je v kulturnem domu v Radljah organiziralo *Medobmočno srečanje odraslih gledaliških skupin*, kjer so se predstavili: gledališka skupina KD Stari trg s predstavo *Poročil se bom s svojo ženo*, KD Kapla s predstavo *Micka nuca latra*, gledališka skupina Prevalje-Mežica s predstavo *Štajerc v Ljubljani*.

KD Pameče je v športni dvorani v Slovenj Gradcu organiziralo slavnostni koncert ob 30-letnici delovanja Družine Breznik.

V avli Druge osnovne šole Slovenj Gradec se je godil zaključni koncert učencev glasbene šole Slovenj Gradec. Druga osnovna šola pa je na istem prostoru pripravila tudi koncert zborov te šole.

KD Stari trg je v prostorih Kulturnega doma Stari trg organiziral zaključni letni koncert Moškega pevskega zbora Fran Berneker.

Mladinski kulturni center Slovenj Gradec je med drugim pripravil tečaj retorike in javnega nastopanja, delavnico elektronske glasbe in koncert skupine Banditi.

Mestna občina Slovenj Gradec je ob prazniku četrtnih skupnosti mesta v kulturnem domu pripravila slovesnost ob prazniku s podelitvijo priznanj. Nastopil je harmonikarski orkester Glasbene šole Slovenj Gradec pod vodstvom dirigentke Branke Kašnik.

Glasbena šola Slovenj Gradec je v Koroški galeriji likovnih umetnosti priredila koncert orkestrrov in pedagogov glasbene šole z gosti Češkega Krumlova. Organizirali so tudi diplomski koncert flavtistke Ane Zajc z gostjo Tatjano Brinovec, na klavirju jo je spremljal Blaž Pucihar, in diplomski koncert saksofonista Aleša Logarja.

JSKD Radlje je v knjižnici v Radljah odprl razstavo območnega srečanja ljubiteljskih likovnikov.

KD Radlje – dramska infekcija je v sodelovanju MIT Ljudsko univerzo Radlje pripravila srednjeveški dan s kulturnim programom.

Turistično društvo Slovenj Gradec je v okviru projekta *Odprta vrata Slovenj Gradca* pripravilo tradicionalni srednjeveški dan s kulturnim programom.

Kulturni dom Slovenj Gradec je v glasbeni šoli organiziral koncert pianistke Tamare Goličnik z naslovom *Glasbeni utrinki skozi čas*.

V knjižnici Dravograd je svojo knjigo z naslovom *Vič, moj dom* predstavil domačin Jože Krevh.

V okviru *Koroškega kulturnega poletja 2006* so v grajski dvorani na Ravnah odprli razstavo likovnih del Klavdija Tutte. V občini Prevalje je gostoval komorni godalni orkester Slovenske filharmonije s solistom Juretom Gradišnikom na trobenti. Občina Ravne je na grajskem vrtu gostila pihalni orkester glasbene šole Radlje. Mestna občina in Kulturni dom Slovenj Gradec sta v graščini Rotenturn organizirala koncert orkestra Slovenske filharmonije in koncert skupine Jazoo z gosti ter gostila tudi folklorno skupino Goretz iz Severne Osetije. Poleg tega smo si v Rotenturnu lahko ogledali tudi Ota Pesnerja in New swing quartet z Big Bandom Slovenske vojske, priredili pa

so tudi večer belokranjskih plesov s folklorno skupino KUD Oton Župančič iz Vinice. Občina Dravograd in JSKD Dravograd sta gostila filharmonike iz Slovaške in gostila folklorno skupino iz Kenije. Občina Ravne je na grajskem vrtu gostila Big Band RTV Slovenije z Eldo Viler in gosti, v drugem večeru pa so nastopili tudi Solisti internacionali in Stanko Arnold.

V knjižnici Ksaverja Meška je založba Cerdonis predstavila knjigo Toneta Turičnika z naslovom *Obraslike*.

Občina Prevalje in Koroški pokrajinski muzej Slovenj Gradec sta ob 100-letnici rojstva dr. Ljube Prenner na njeni rojstni hiši na Prevaljah odkrila spominsko ploščo ter odprla spominsko razstavo s predavanjem višje kustosinje Brigitte Rajšter.

MPZ Adoramus je v cerkvi sv. Elizabete pripravil letni koncert.

Društvo Metulji je na Ivarčkem jezeru organiziralo festival.

Koroška galerija likovnih umetnosti je odprla razstavo *Stoli* arhitekta prof. Janeza Suhadolca.

KD Ksaver Meško Sele-Vrhe in družina Kragelnik sta na Zagmajškovem vrhu organizirala Kresni večer, na katerem so sodelovali dekliški pevski zbor Fortuna iz Doliča, družina Potočnik iz Črne, MPZ Ksaver Meško in recitatorji.

ZKD Slovenj Gradec, kulturno društvo in vaška skupnost Šmiklavž so ob 100-letnici rojstva dr. Ljube Prenner uprizorili spevoigro *Vasovalci* v izvedbi skupine pevcev iz Šmiklavža.

JSKD Slovenj Gradec je v kulturnem domu premierno predstavil dokumentarni film o življenju dr. Ljube Prenner.

Glasbeno izobraževanje Katica in Lira je ob 10-letnici organiziralo koncert z gostom Ladom Leskovarjem.

Turistično društvo Dravograd je v gostišču Korošica pripravilo večer tradicionalnega indijskega plesa in glasbe.

Vaške skupnosti Šmartno, Legen in Turiška vas ter prostovoljno gasilsko društvo Šmartno so v gasilskem domu v Šmartnem organizirali proslavo ob dnevu državnosti.

Klub koroških študentov je organiziral nastop glasbene skupine Sveži veter v živo.

MKC Slovenj Gradec, Podzemlje Pece in Cerdonis so v podzemlju Pece organizirali koncert The Duša Orchestra iz Švice (koncert je odpadel op. ur.).

JULIJ

V okviru prireditev Koroškega kulturnega poletja 2006 je JSKD Dravograd v cerkvi sv. Vida odprl likovno razstavo *Odsevi časa*. Kulturni dom Slovenj Gradec je v graščini Rotenturn organiziral večer šansonov in zimzelenih melodij, na katerem so nastopili Romana Krajncan, Jure Ivanušič, Darja Švajger in Lara Jankovič; poleg tega smo si lahko v Slovenj Gradcu ogledali tudi koncert gongov, koncert Zorana Predina, koncert koroškega Brass Benda. JSKD Radlje je v dvorcu Radlje organizirala večer ari in samospevov in koncert Juvavum Brass Quintett. Občina Prevalje in društvo mladih sta v leških cerkvah pripravila Anin koncert *Od samospeva do opere in operete*.

Kulturno društvo Šmiklavž je na gradu Vodriž uprizorilo gledališko predstavo *Puščavnikova pot*.

Kulturno društvo in PVS Podgorje sta pripravila 16. tradicionalno prireditev *Furmani po cest peljajo*.

KD Razbor je organiziralo 28. srečanje godcev samoukov.

AVGUST

V okviru prireditev *Koroškega kulturnega poletja 2006* se je v organizaciji JSKD Radlje v dvorcu Radlje zgodil koncert Big Banda Radlje. JSKD Dravograd je na prireditveni ploščadi organiziralo ulično predstavo gledališča Ane Monro Poroka, na parkirišču pred družbenim domom na Prevaljah pa predstavo istega gledališča z naslovom *Piknik*, v dvorcu Radlje pa so priredili peti večer jazz standardov; na prireditveni ploščadi so prav tako organizirali prireditev *Koroška raja in poje*. JSKD Ravne je v grajskem razstavišču na gradu Ravne postavilo razstavo del rezbarjev Slovenije, gostili so tudi Godalni kvartet Tartini, Vlada Kreslina z njegovo Beltinško bando, v kulturnem domu Ravne pa so pripravili folklorni nastop pod naslovom *Koroška pleše*.

Društvo mladih dr. Franca Sušnika je v gostišču

Brančurnik pripravilo kulturni večer društva z gosti.

V okviru turističnega tedna so v kulturnem domu v Črni na Koroškem pripravili literarni večer z Janijem Riflom, ki ga je vodil Blaž Prapótnik, avtorjeva besedila je brala Barbara Šmit.

KD Graška gora v sodelovanju z ZKD Slovenj Gradec in Šaleške doline, mestno občino Velenje in Mestno občino Slovenj Gradec ter občino Mislinja organiziralo že 31. festival *narodnozabavne glasbe* na Graški gori.

SEPTEMBER

V Koroški galeriji likovnih umetnosti Slovenj Gradec so odprli razstavo *Crossover III*, v atriju pred Andeškim hramom pa so odprli razstavo mladih - *Neskončnost*, v okviru projekta *Kronos*.

V knjižnici Ksaverja Meška so predstavili knjigo Janija Rifla z naslovom *Človeški dotiki*.

V knjižnici Mislinja je bilo bralno srečanje z Andrejo Martinc.

V knjižnici Radlje ob Dravi so otvorili razstavo izdelkov počitniškega natečaja, predstavili pa so v mesecu septembru tudi knjigo, prvenec avtorice Zdenke Kunčnik z naslovom *Šepet(anje) misli*, sodelovali pa so tudi učenci glasbene šole Radlje. Še eno knjigo so predstavili, in sicer knjigo popotnika in fotografa Matevža Lenarčiča z naslovom *Okrog edinega sveta*.

V Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika so odprli razstavo Štefana Planinca *Ilustracije*. Predstavili so v tem mesecu tudi pesniško zbirko Tatjane Strmčnik z naslovom *Zbiralka želja*.

PVS Šmartno in MO Slovenj Gradec sta ob 900-letnici Šmartna pripravila tiskovno konferenco s predstavitvijo zbornika *Zastave in znamke Šmartna*.

Galerija Niko R. Kolar je na Brdah odprla 5. likovne komunikacije *Brda 2006*.

Gledališko humoristična skupina Veseli oder je v kulturnem domu v Slovenj Gradcu uprizorila komedijo *Cilka in Drašek*.

V Koroškem pokrajinskem muzeju Slovenj Gradec

so ob 900-letnici Šmartna odprli razstavo *Predivo časa*.

Društvo socialnih dejavnosti Kolpingova družina je v čajnici Ars organizirala *Philocaffe* – filozofsko družbenokritični pogovor na temo *Verski fundamentalizem*.

Kulturni dom Slovenj Gradec je v okviru Wolfovega koncertnega abonmaja organiziral koncert Carmina Slovenica Drum Cafe. V kulturnem domu pa si je bilo možno ogledati tudi potopisno predavanje Urške Andrejc in Marka Mohorčiča *Midva na biciklu – S kolesom po Južni Ameriki*.

V avli Druge osnovne šole Slovenj Gradec so odprli razstavo del, ki so nastala v okviru izvajanja projekta *Slovenj Gradec skozi čas*.

Matijaž Gostečnik je v avli Splošne bolnišnice Slovenj Gradec odprl samostojno razstavo steklarskih del iz cikla *Utrip*.

KD Šmiklavž je v prireditvenem šotoru pri Upravni enoti Slovenj Gradec uprizorilo gledališko predstavo *Puščavnikova pot*. Na isti lokaciji sta društvo Metulji in MMC – MKC Slovenj Gradec organizirala avdio vizuelni večer. KD Šmiklavž je isti mesec v Kulturnem domu Slovenj Gradec v izvedbi skupine pevcev iz Šmiklavža organiziralo spevoigro dr. Ljube Prenner *Vasovalci*.

KD Pameče-Troblje je v kulturnem domu Slovenj Gradec gostilo gledališko skupino Grupa Paad iz Vojvodine s predstavo *Ludi od ljubavi*.

Pihalni orkester in MO Slovenj Gradec sta v prireditvenem šotoru organizirala koncert Pihalnega orkestra Slovenj Gradec in pihalnega orkestra Dabroova Gornitza s Poljske.

OKTOBER

V Koroškem pokrajinskem muzeju na Ravnah so odprli fotografsko razstavo Tihomirja Pinterja *Razzarjeni pogled – podobe železarjev 1964–2006*.

V kulturnem domu Slovenj Gradec so priredili proslavo ob dnevu prosvetnih delavcev s podelitvijo Vrunčevih priznanj za leto 2006.

V okviru gledališkega abonmaja pa so tukaj gostovali tudi člani SNG Drame Ljubljana s predstavo *Zmenki*.

Zgodil se je tudi nastop glasbeno-dramske skupine New Hope iz Kalifornije.

V okviru Wolfovega koncertnega abonmaja pa je v Glasbeni šoli Slovenj Gradec nastopila Ana Avberšek na klavirju.

Mladinska knjiga Slovenj Gradec je v knjigarni predstavila knjigo *Slovenija 1945 – Soočenje s preteklostjo*.

V knjižnici Ksaverja Meška je Andrej Zorman predstavil vzpon na najvišji vrh Evrope, Elbrus. Joe Valenčič, kustos muzeja polk in valčkov v Clevelandu, pa je predstavil razvoj slovenske glasbe v ZDA.

V Koroški galeriji likovnih umetnosti so predstavili kulturni kratki nemi film *Andaluzijski pes* in vpliv filma na umetnost v prvi polovici 20. stoletja. Predaval je Marko Košan.

JSKD Vuzenica je v tamkajšnjem kulturnem domu organiziral medobmočno srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž Od Celja do Koroške – *Oj, lepo je res na deželi*.

V knjižnici Dravograd je bilo potopisno predavanje Andreje Rustja – *Etiopija*.

MKC – MMC Slovenj Gradec je organiziral multi-medijski performans *Noli Me Tangere/Hibrid* avtorjev Petre Kolmančič in Nina Flisarja. Poleg tega pa so v MKC-ju organizirali tudi koncert skupine Zgrešeni primeri.

V galeriji N. R. Kolar so odprli razstavo likovnih del udeležencev *5. likovnih komunikacij Brda 2006*.

JSKD Slovenj Gradec je organiziral *Festival mlade literature Urška 2006*. V okviru tega festivala ste si lahko na prizoriščih v centru mesta ogledali glasbene nastope instrumentalistov in vokalistov, v cerkvi sv. Duha so pripravili razstavo samozaložniških knjig, predstavili pa so se tudi člani KD Spunk Gimnazije Slovenj Gradec z mjuziklom *Pesmi na sledi*.

MO Slovenj Gradec je na Glavnem trgu in Trgu svobode organizirala *8. mirovniški festival – Za kulturo miru in nenasilja*.

Andreja Golobanc

BANKA KOPER – Poslovna enota Slovenj Gradec

sponzor 63./64. številke ODSEVANJ

V Slovenj Gradec, koroško prestolnico pod Uršljo goro, je Banka Koper prišla pred skoraj dvema letoma. Ob zavesti, da statistika do regije, v katero je vstopila, ni ravno prijazna, je banka prepoznala ključna področja, v katerih je videla možnosti razvoja in s tem povezovanja s koroškim gospodarstvom. Industrija je sicer prevladujoča panoga, saj zaposluje 70 odstotkov vseh zaposlenih v gospodarstvu regije in ustvari dobre tri četrtine skupnih prihodkov. Kot eno glavnih prednosti regije pa predstavljajo močne lokalne iniciative, zlasti na področju pospeševanja podjetništva in razvoja turizma, ter obstoj nekaterih uspešnih predelovalnih podjetij. Priložnost regije je tudi v čezmejnem sodelovanju.

Nenazadnje je dejstvo, da je Slovenj Gradec sedež edine koroške mestne občine ter pravno, gospodarsko, bančno, šolsko, informacijsko, zdravstveno, oskrbovalno in prometno središče Mislinjske doline in Koroške nasploh. To pa so hkrati dobre osnove za zdrav gospodarski razvoj. Upoštevanje gospodarskih kazalcev in zaznavanje razvojnih možnosti potrjuje pravilnost za odprtje poslovne enote v Slovenj Gradcu. Ugodna prometna lega, ki

se navezuje na sosednjo Avstrijo, številne kulturne in naravne danosti, čisto okolje in mnoge etnografske zanimivosti pa so še podkrepli odločitev.

V Slovenj Gradec je prišla Banka Koper kot ena največjih slovenskih. Pred štirimi leti je svoj tržni položaj utrdila še s strateško povezavo z mednarodno bančno skupino Sanpaolo IMI, pozicijo pa nenehno krepi tudi z razvojem novih storitev, uvajanjem tehnoloških izboljšav poslovanja, razvojem sodobnih informacijskih sistemov in upoštevanjem trendov, ki jih narekujejo tehnološki razvoj in svetovna gospodarska gibanja.

Koroškemu gospodarstvu in prebivalcem je Banka Koper ponudila celotno paleto bančnih storitev. Izrazita prednost, ki banko odlikuje v poslovnem okolju, je fleksibilnost poslovanja, ki ga omogočajo strokovno znanje in usposobljenost zaposlenih, bogate izkušnje ter obvladovanje sodobne tehnologije in poslovnih procesov, s katerimi omogoča komitentom dostop do bančnih storitev 24 ur na dan. V Banki Koper se komitentom posvetijo individualno, saj le tako lahko prepoznavajo njihove potrebe in načrte ter skupaj z njimi poiščejo primerne rešitve.

Plačilne kartice sistema

Peter Slemenik, vodja Poslovne enote Banke Koper v Slovenj Gradcu

Activa so doma v Banki Koper: Activa, Activa Maestro, Activa MasterCard, Activa Visa in Activa Visa Electron/Plus. Poleg tega, da so priročne, so, kot prve v Sloveniji, tudi »pametne«, saj vgrajena čipna tehnologija omogoča varnejše poslovanje.

Podjetja in občani lahko v Banki Koper kupujejo tudi enote premoženja tujega vzajemnega sklada Sanpaolo International Fund (SPIF), s sedežem v Luksemburgu. Tovrstno varčevanje ima več prednosti. Posebej zanimiva je možnost sestave košarice različnih naložb, pri kateri lahko kupci brez dodatnih stroškov sestavijo svoj paket, v katerega vključijo različne podsklade tega krovnega sklada.

V Slovenj Gradcu je bila Banka Koper lepo sprejeta. Ne le, da je popestrila obstoječo bančno ponudbo in jo nadgradila s svojimi specifičnimi storitvami, ampak je v dolino prinesla nekaj primorske svežine in jo prilagodila koroškemu temperamentu; tudi s pomočjo ekipe sodelavcev v poslovni enoti na Podgorski cesti 2.

Peter Slemenik

Poslovna stavba Banke Koper PE Slovenj Gradec na Podgorski cesti

POKROVITELJ

PONUDBA ZALOŽBE CERDONIS

SOPOKROVITELJI

Izdajateljska bera založbe Cerdonis je vse večja in bogatejša, knjig kvalitetnih koroških avtorjev je vse več, tako leposlovja kot memoarske oz. domoznanske literature (na prvi strani so predstavljene dosedanje letošnje izdaje). Prosimo, oglejte si predstavitev naših knjig in si izberite tiste, ki bi jih želeli prebrati, imeti v svoji knjižnici ali jih podariti ... Naročila sprejemamo na telefon 05/90 10 576, po faksu: (02) 88 56 707, po e-mailu: cerdonis@km-z.si ali pisno: Založba Cerdonis, Stari trg 278, 2380 Slovenj Gradec. Naročniki Odsevanj - 10 % popusta!

PRIPRAVLJAMO

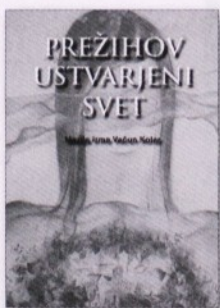
MARIJA IRMA VAČUN KOLAR PREŽIHOV USTVARJENI SVET - JEZIK IN SLOG V PISATELJEVIH LITERARNIH BESEDILIH

Spremna beseda akademik Matjaž Kmecl.

Slika na naslovnici: Ewa Wasikiewicz - Wolnicka, MADONNA, Kotlje 1973, olje 50 x 70 cm.

»Kot napoveduje podnaslov, gre za jezikovno-slogovni pretres Prežihovega literarnega pisanja, predvsem koreninjenja v rodnem koroškem narečju. (...) Razprava ni samo kompozicija posebnega pogleda na Prežihovo literaturo in njenega razumevanja, temveč tudi gradivsko bogato in tehtno dialektološko dejanje.« (Iz spremne besede akademika Matjaža Kmecla)

270 strani, 160 x 230 mm, mehka vezava, cena: 4793 SIT/20 EUR.

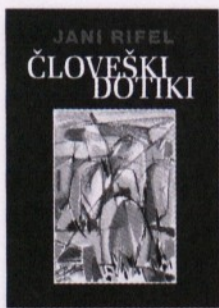
JANI RIFEL ČLOVEŠKI DOTIKI

Zbirka zgodb, spremna beseda Branko Cestnik.

Pastel na naslovnici je delo slikarja in grafika Franca Berhtolda.

Druga knjiga Janija Rifla *Človeški dotiki* prinaša med bralce, podobno kot njegova prva zbirka kratke proze - *Obletnica samote* (založba Voranc, 1993), niz poetičnih zgodb. Zbranih je šestnajst besedil, mnoga poznamo iz literarnih revij, v katerih Rifel redno objavlja (*Odsevanja*, *Primorska srečanja*).

120 strani, 147 x 205 mm, mehka vezava, cena: 3.000 SIT/12,52 EUR.

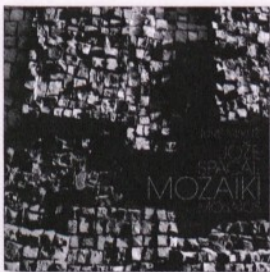
TONE TURIČNIK OBRASLIKE

Novela, spremna beseda Vinko Ošlak (o novelah) in Andrej Makuc (o avtorju in njegovem opusu).

Obraslike so star koroški izraz za drevesne brazgotine, ki ga je Tone Turičnik z ljubeznijo in spoštovanjem do jezika ter poslušom za narečje večje uporabil za naslov knjige in ga po svoje rešil pozabe. Pripravil je deset novel, a je njegovo pripravljanje knjige ustavila smrt ... Turičnik se tudi v svoji zadnji knjigi izkaže kot dober poznavalec življenja, njegovih senčnih in trpkih leg.

140 strani, 147 x 205 mm, mehka vezava, cena: 3.000 SIT/12,52 EUR.

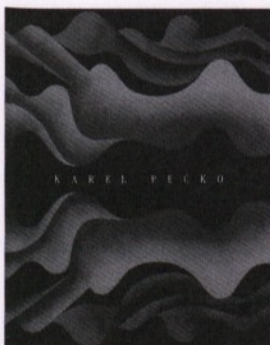

JURE MIKUŽ JOŽE SPACAL – MOZAIKI

monografija

Besedila: Nina Pirnat Spahić – Podobe v kamnu,
Jure Mikuž – Med Krasom in Umberto Ecom,
Janez Lombergar – Scenskost Spacalovih mozaikov in
mozaičnost njegovih scenografij,
reprodukcije del, biografija in bibliografija.

140 strani, 270 x 270 mm, vezano v platno,
cena: 8.000 SIT/33,38 EUR.

KAREL PEČKO

monografija

Besedila: Iztok Premrov – Sinteza dvopolnosti je zasnova harmonije,
Mario Berdič – Boginja magije in erosa,
Nelida Nemeč – Navdih kozmične barve,
Andrej Makuc – Med Orlico in Uršljo se je zgodil ves svet,
reprodukcije del, biografija in bibliografija.

272 strani, 245 x 330 mm, vezano v platno,
cena: 15.000 SIT/62,59 EUR.

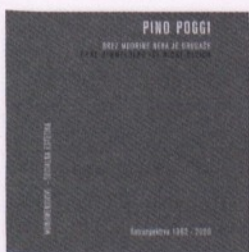

BOGDAN BORČIČ SLIKE

monografija

Barvne reprodukcije slik: 80 celostranskih, 30 manjših,
dokumentarne fotografije (B. Gabršček, M. Smerke in T. Jeseničnik),
Besedila: uvod Milena Zlatar, strokovno besedilo Jernej Kožar,
biografski esej Andrej Makuc, prevod v angleščino Barbara Simoniti.

270 strani, 240 x 300 mm, vezano v platno,
cena: 10.000 SIT/41,73 EUR.

PINO POGGI BREZ MODRINE NEBA JE DRUGAČE

MONOMENTIVIVI – SOCIALNA ESTETIKA / Retrospektiva 1962–2000
v dveh jezikih: slovenskem in angleškem, Poggijevi teksti in poezija so v
italijanščini, besedila je uredil mag. Jernej Kožar,
oprema – dokumentarne reprodukcije, risbe, fotografije, zapisi, ...
(izšlo v sozaložbi s Koroško galerijo likovnih umetnosti).

450 strani, 145 x 165 mm, trda vezava,
cena: 4.000 SIT / 16,69 EUR.

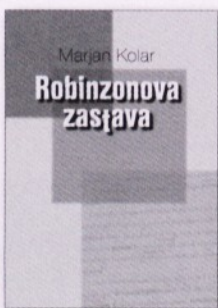

PETER PETROVIČ LISIČINA

Roman, spremna beseda Tone Partljič.

Recenzent je med drugim zapisal: »Tako to tudi ni več roman enega junaka, 'uspešnega' komercialista, ampak roman generacije in dobe. Pred nami je preprosto zrelo prozno delo z nekaterimi presunljivimi spoznanji o človekovem bivanju in iskanju smisla.« Roman v sedemindvajsetih različno dolgih poglavjih prinaša intimno – ljubezensko in tudi poklicno zgodbo glavnega lika od otroštva do smrti, ki se odvija pred jasno začrtano kuliso minulega časa – zadnje polovice dvajsetega stoletja. Zgodba temelji na iskanju lastne poti in izhoda, ki ga moški in ženska iščeta vsak po svoje.

241 strani, 147 x 205 mm, mehka vezava, cena: 4.000 SIT/16,69 EUR.

MARJAN KOLAR ROBINZONOVA ZASTAVA

Roman, spremna beseda prof. dr. Helga Glušič.

Obsežni roman Marjana Kolarja ROBINZONOVA ZASTAVA, peti po vrsti, smemo prav gotovo označiti za krono sicer bogatega opusa, ki ga je avtor ustvaril v polstoletni pisateljski karieri. Helga Glušič v spremni besedi z naslovom *Samovnjakova pot* na vprašanje, ali gre v romanu za družinsko kroniko, za razvojni roman ali za roman generacije, ki jo je zaznamovala druga svetovna vojna in štirideset let socializma po njej, ali za zgodbo o razvoju umetniškega ustvarjanja, odgovarja, da je roman v svoji zapletenosti vse to hkrati. Naslov romana je povzet po Kafkovem aforizmu, da ni pisanje (ustvarjanje) nič drugega kot Robinzonova zastava na samotnem otoku.

300 strani, 160 x 230 mm, mehka vezava, cena: 4.000 SIT/16,69 EUR.

MARJAN KOLAR PREKRSTITVE

Roman, spremna beseda prof. dr. Helga Glušič.

Vojni roman. Ker popisuje prvih 10 mesecev okupacije v štajerski vasi, v njem ni ne partizanov ne OF ... Zgodbo o ohranjanju identitete – jezika, izročila in vere v prelomnih obdobjih – nosijo letni časi in kmečka opravila.

Pisatelj jezik je klen, pretehtan in izbrušen do bridke ostrine.

200 strani, 160 x 230 mm, mehka vezava,
cena: 4.000 SIT/16,69 EUR.

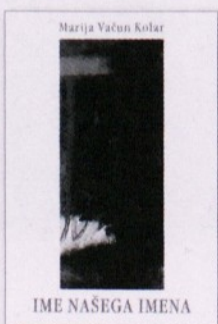

MARJAN KOLAR SVETO SIVO ŽIVLJENJE

Zbirka zgodb, spremna beseda prof. dr. Helga Glušič.

... Za navidez preprostimi zgodbami o malih ljudeh se nalagajo plasti pomenov, mozaiki čustvanj, doživljanj, razmišljanj in usod, tako da na koncu stoji pred nami monolit, s pomočjo čarovnije pisave izklesan ...

88 strani, 171 x 230 mm, mehka vezava,
cena: 3.000 SIT/12,52 EUR.

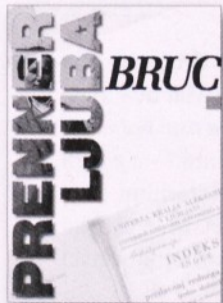
MARIJA VAČUN KOLAR IME NAŠEGA IMENA

Zbirka esejev, spremna beseda dr. Marija Švajncer in akademik dr. Matjaž Kmecl.

»Marija Vačun Kolar je združila v celoto kratek niz poetičnih esejev, polnih introvertnih izletov v različne duhovne pokrajine, predvsem v podtalje lastnega bivanja, koroštvo in v naravo kot refugij – pribežališče, podobno materinskemu zavetju. (...) Lepa, občutljivo domišljena in napisana knjižica, neizmerno bogatejša od »drobnega« vtisa, ki ga naredi, preden jo odpremo!«

(Iz recenzije Matjaža Kmecla)

120 strani, 147 x 205 mm, mehka vezava,
cena: 3.000 SIT/12,52 EUR.

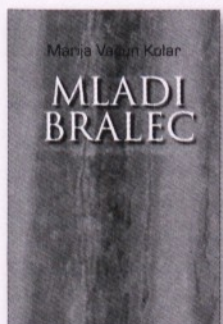
LJUBA PRENNER **BRUC** – ROMAN NEZNANEGA SLOVENSKEGA ŠTUDENTA

Roman, spremna beseda Andrej Makuc in Brigita Rajšter.

Ob 100-letnici rojstva odvetnice in pisateljice Ljube Prenner je izšlo še neobjavljeno literarno delo iz njene zapuščine *Bruc - Roman neznanega slovenskega študenta*. Zgodba ambicioznega mladega človeka v represivnem šolskem sistemu v začetku dvajsetega stoletja je postavljena v slovensko malomestno in ljubljansko okolje takratnega časa. Knjiga je v dokumentarnem delu opremljena s fotografijami iz avtoričinega življenja (arhiv Koroškega pokrajinskega muzeja, enota Slovenj Gradec).

300 strani, 147 x 205 mm, mehka vezava, cena: 4.000 SIT/16,69 EUR.

SOPOKROVITELJI

MARIJA VAČUN KOLAR **MLADI BRALEC**

Recenzenta prof. dr. Matjaž Kmecl in redna profesorica dr. Meta Grosman.

V strokovni knjigi o učenju branja, namenjeni predvsem pedagogom v osnovnih šolah je mag. Marija Vačun Kolar, upokojena predavateljica, slavistka na Pedagoški akademiji in fakulteti na Oddelku za razredni pouk v Mariboru, strnila svoje teoretično znanje in bogate izkušnje v pedagoški praksi. To je interdisciplinarno zasnovan priročnik, opremljen z ustreznim znanstvenim aparatom, primeren za poučevanje, vzgajanje in oblikovanje mladih v samostojne in tudi ustvarjalne bralce.

224 strani, 160 x 230 mm, mehka vezava, cena: 5.000 SIT/20,86 EUR.

SAŠA FUŽIR **MUŠJA KRALJICA**

Poezija, spremna beseda Matjaž Apat.

Likovna oprema, šest barvnih akvarelov, je delo slikarja Leandra Fužirja.

»Druga pesniška zbirka Saše Fužir *Mušja kraljica* prinaša navidez niz enovitih tem, ki se v svoji magični pestrosti razpršijo v več povsem svobodnih šopov ... Osrednji vzgib umetničnega kreda se tudi tokrat kot poprej v prvencu *Nedolžnost besa* (1997) napaja iz močnih hrepenjskih vrelcev ... in je v štirih ciklih razvrščeno nadaljevanje zastavljene teme, tj. trčenja ženskega in moškega sveta.« (iz spremne besede)

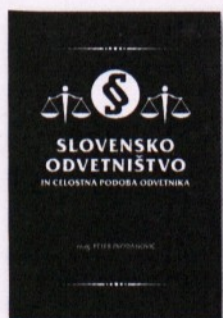
68 strani, 147 x 205 mm, mehka vezava, cena: 3.000 SIT/12,52 EUR.

BLAŽ PRAPÓTNIK **BLAŽEV ŽEGEN**

Songi. Zbirka prinaša tako nova besedila kot tudi pesmi iz avtorjevih pesniških zbirk, ki so postale songi oz. šansoni, avtor pa jih s svojo skupino Ex animo tudi koncertno izvaja ... Nekatere songe smo slišali tudi že po radijskih valovih; v knjigi, na enem mestu, pa so tokrat zbrani prvič.

44 strani, 120 x 120 mm, mehka vezava, cena: 1.500 SIT/6,26 EUR.

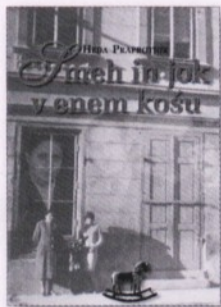

PETER PRODANOVIČ **SLOVENSKO ODVETNIŠTVO IN CELOSTNA PODOBA ODVETNIKA**

To je prva raziskovalna in celostna knjiga o odvetništvu v samostojni Sloveniji.

Monografija pritegne bralca že v uvodnem delu, ko nam avtor kot dolgoletni odvetnik opiše korenine slovenskega odvetništva, duh življenja in odvetniškega dela tistega časa. Avtor posebej opiše odvetniško etiko doma in v bližnjih državah ter odvetniško etiko odvetniških zbornic EU.

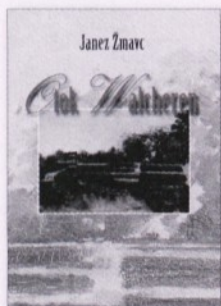
168 strani, 165 x 235 mm, mehka vezava, cena: 7.500,00 SIT/31,30 EUR.

HEDA PRAPROTNIK SMEH IN JOK V ENEM KOŠU

Devetindvajset zgodb iz mladosti. Čas v knjigi Smeh in jok v enem košu se vrača dve generaciji nazaj in zariše obdobje pred pol stoletja – petdeseta leta dvajsetega stoletja. Andrej Makuc v spretni besedi ugotavlja: »Heda Praprotnik ne vstopa v svet svojega otroštva obremenjena s tisto vednostjo o njem, ki se ji je nabrala v kasnejših skušnjah z njim. Svet se ji razkriva v svoji primarnosti – s pozicij otroške čistosti, nedolžnosti, čudenj in hrepenenja.« Knjiga je opremljena z dokumentarnimi fotografijami (iz arhivov J. Potočnika, Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec in iz družinskega albuma Štelcerjevih); tako zgodbe še bolj prepričljivo zavzamejo mesto v svoji zgodovinski umeščenosti.

120 strani, 147 x 205 mm, mehka vezava, cena: 3.000 SIT/12,52 EUR.

JANEZ ŽMAVC OTOK WALCHEREN

Literarizirani spomini. Zapisi sežejo v dvajseta leta prejšnjega stoletja v predvojni Šoštanj, popisujejo dogajanja zlasti v prvih letih 2. svetovne vojne, ko je avtor pisal zasebni dnevnik; živo so opisana srečanja s sodobniki, tudi s pesnikom Kajuhom; posebno poglavje zajema mobilizacija v nemško vojsko, ujetništvo ... Zapiski so zbrani tudi iz dnevnika v času avtorjevega bivanja v prekomorski bazi jugoslovanske vojske v Leigh-on-Sea. Besedilo bogatijo avtorjevi verzi in zanimivi podatki. V zadnjem delu je objavljen tudi samostojen cikel Žmavčeve poezije iz obdobja 1946–48. Knjiga je opremljena s črno-belimi reprodukcijami starih grafik in razglednic Šoštanja.

204 strani, 147 x 205 mm, mehka vezava, cena: 3.000 SIT/ 12,52 EUR.

JOŽE VAČUN IZ KAŠČE

Rime in storije, spremna beseda mag. Irma Marija Vačun Kolar in Blaž Praprotnik, beseda o avtorju Janez Praper, ilustracije Feliks Frühauf – Sreč.

Zbirka pesmi in proze Jožeta Vačuna iz Mežice, koroškega ljudskega pisca in pripovednika, je dragocen prispevek k domačemu leposlovju predvsem s pričevalsko vrednostjo. Zgodbe – literarno oblikovani dokumenti časa nam omogočajo vpogled v življenje generacij naših dedov, pradedov ...

155 strani, 147 x 205 mm, mehka vezava, cena: 3.000 SIT/12,52 EUR.

REINHARD BREČKO 71 DNI PLAVE SAMOTE

Potopis, spremna beseda in jezikovna obdelava Andrej Makuc.

Knjiga treh horizontov: avtor je strnil v dnevnik avanturistično solo potovanje čez Atlantik z jadrnico, dodal barvne fotografije, ki jih je posnel na potovanju, nekaj navtičnih informacij in vse skupaj začinil z reminiscencami ...

194 strani, 160 x 230 mm, mehka vezava, cena: 3.000 SIT/12,52 EUR.

TONE TURIČNIK POGOVORI

Zbirka intervjujev, spremna beseda Helena Horvat in Niko R. Kolar, likovna oprema naslovnice Karel Pečko (izšlo v sozaložbi s Kulturnim društvom Odsevanja).

Šestindvajset ponatisnjenih intervjujev, ki so bili objavljeni v Odsevanjih – koroški reviji za leposlovje in kulturo, je opremljenih s fotografijami in biografskimi podatki v dodatku. En izpraševalec, šestindvajset sogovornikov z različnih področij kulturnega, umetniškega in družbenega življenja.

Pogovori o vzgibih ustvarjalnega zagona ...

188 strani, 170 x 240 mm, mehka vezava, cena: 4.000 SIT/16,69 EUR.

**KOMUNALA
SLOVENJ GRADEC**

SOPOKROVITELJI

Gostilna Bučinek

Metka Šmon

Vodriž 6

Podgorje pri

Slovenj Gradcu

Telefon: 02 88-58-222

TISKARSTVO IN KNJIGOVEŠTVO

Brda 10a, 2383 Šmartno,

telefon: (02) 88 53 198

ODSEVANJA - revija za leposlovje in kulturo

Izdajatelja in založnika: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec in Zveza kulturnih društev Slovenj Gradec

Izdajateljski svet: Peter Petrovič, Jože Potočnik, Helena Horvat, Franjo Murko, Andrej Makuc, Niko R. Kolar, Alenka Valtl

Nadzorni odbor: Franček Lasbaher - predsednik, Andreja Gologranc, Liza Krpač

Častno razsodišče: Niko R. Kolar, Marijana Vončina, Janez Žmave

Uredniški odbor: Andrej Makuc (glavni in odgovorni urednik), Matjaž Apat (urednik poezije in esejistike),

Urška Stani (urednica proze), Blaž Prapótnik (tehnični urednik), Milena Zlatar, dr. Silvija Borovnik

Lektoriranje: Urška Stani, Petra Škrlovnik

Naslov: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec, Ronkova 4 (knjižnica), 2380 Slovenj Gradec,

telefon: 031 324 020 - tajnica Cilka Sedar

Grafična priprava: CERDONIS, d.o.o., Stari trg 278, Slovenj Gradec, tel.: (02) 88 56 700, faks: (02) 88 56 707,

e-mail: cerdonis@km-z.si, <http://www.cerdonis.si/odsevanja/> **Oblikovanje in tehnično urejanje:** Blaž Prapótnik

Fotografije: Tomo Jeseničnik, Jože Repas, Primož Podjavoršek, Foto Prošt (stalni sodelavci) in arhiv Odsevanj

Tisk: Tiskarna Grešovnik, 500 izvodov, november 2006. **Cena:** 1500 SIT/6,26 EUR - naročniki 1350 SIT/5,63 EUR.

ISSN 0351-3661

sb

1997-2007

fashion
www.stankablatnik.com

mag. Stanka Blatnik
modna oblikovalka

atelje: Trg svobode 1, 2380 Slovenj Gradec
tel: 02 88 21 33, gsm: 041 403 537
atelje@stankablatnik.com

DEALING d. o. o.

Podjetje za trženje, inženiring in proizvodnjo
Glavni trg 26, 2380 Slovenj Gradec
sedež: Stari trg 15, 2380 Slovenj Gradec

<http://www.dealing.si/>

dealing computers, cyber.dealing, dealing interieri

CERDONIS

**ZALOŽBA
GRAFIČNI STUDIO
TISKALNICA**

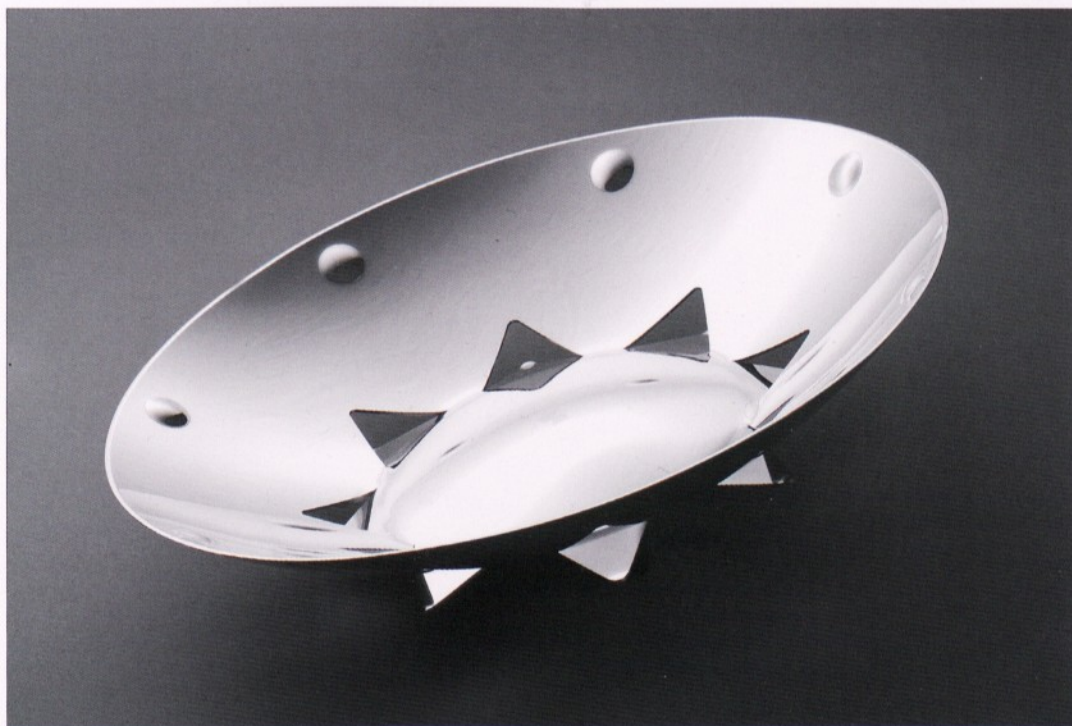
SLOVENJ GRADEC
GLAVNI TRG 26 - MESTNA PASAŽA
telefon: 05 90 10 575
mtel: 031 627 496

digitalni tisk

Matthaeus Cerdonis de Windischgretz - Matevž Cerdonis iz Slovenj Gradca je prvi dokumentirani tiskar iz slovenskih krajev. Študiral je na Dunaju, postal baccalaureus in magister ter predaval na univerzi. V letih od 1482 do 1487 je imel svojo tiskarno v Padovi, kot zadnji samostojni tiskar inkunabul. Izdal okoli 60 poljudnoznanstvenih knjig, prevsem za potrebe tamkajšnje univerze, med njimi nekaj izrazito humanističnih. Cerdonis je tiskal le z eno vrsto črk - z malo gotico - in namesto listov paginiral le polovične tiskovne pole. V NUK hranijo nekaj njegovih originalnih tiskov.

Taiga set za čaj - design Davorin Horvat in Brigita Lekše (foto Tomo Jeseničnik)

Skleda Sunflower - design Davorin Horvat (foto Tomo Jeseničnik)

